

تصویر ابو عبد الرحمن انصاری

د. شاکر نابولسی

منتدی اقرأ الثقافي

لغتيب / قطري - عربي - فارسي

www.iqra.ahlamontada.com

له باره ی کوردو عراق و چند پرستیگی نگرې و سیاسیه

وډرگيراني : عدالته عه بدوللا

له‌باره‌ی کوردو عیراق و چه‌ند پرسیکی فکری و سیاسیه‌وه

نووسینی
شاكر نابولسی

ورگیرانی
عه‌داله‌ت عه‌بدوللا

مه‌کته‌بی بیرو هوشیاری (ی. ن. ک)

سلیتمانی - گه‌ڕه‌کی سه‌رچنار - ١٢١

کۆلاس: ٤٤

ژ. خانوو - ١

---

www.hoshiari.org
govarynovin@yahoo.com

* ناوی کتیب: له‌باره‌ی کوردو عیراق و چەند پرسیکی فکری و سیاسییەوه

* نوسەر: شاکر نابولسی

* وەرگیرانی: عەدالەت عەبدوللا

* دیزاینی ناوەوه و بەرگ: ئەمیرە عومەر

* تیراژ: (١٠٠) دانە

* ژمارە‌ی سپاردن: (١٩٩٩)ی سالی ٢٠٠٩ ی وەزارەتی روشنبیری

* ژ. ر. زنجیرە: (٢٩٦)

* لە‌بلاو‌کراوه‌کانی مە‌کتە‌بی بیرو‌وه‌شیاری ئی. ن. ک

ناوه پۆك

لا پهره

بابهت

5

پیشه کس / شتيك له باره ی نابولسيه وه

نه سکی يه کم / له باره ی کورده وه

- 11 ..... - مافی ئيپرسينه وه ی کورد، له چه ته کن!
- 17 ..... - کورد نه گفتوگۆی عه ره ب دا
- 25 ..... - هۆنۆگۆستی به عسيپانه
- 32 ..... - بۆ نه وه ی شالۆه کانی نه مغال دووباره نه بنه وه
- 38 ..... - مانگی ره وپيکه ردن و نازاد کردن
- 43 ..... - دۆزی کورد له فکری نوێی نوردنیدا
- 49 ..... - بۆ رزگار کردنی عیراق، قه ره زای: (پیاوه پتویسته که)، ههوار بۆ کورد ده! ....
- 57 ..... - به ناگه تنه وه له مه سه له ی کورد
- 64 ..... - چۆن نه توانین پشتیوانی له گه لی کوردی سوریا بکه یین؟

نه سکی دووه م / له باره ی عیراقه وه

- 75 ..... - شه ری نه هلی عیراق، خه ون و وه هم
- 82 ..... - ئایا به راست، یه که بوونی عیراق نه، به شپوونی دایه
- 90 ..... - نيمه یین دزه کانی عیراق نه که نه مریکا!
- 96 ..... - که له یین، که ناشتنی زۆره داره که ی خۆی رهت ده که تنه وه!
- 104 ..... - سوود و زینه کانی هه نواسینی سه دایم
- 111 ..... - دووایین مچی نه مریکا بۆ عیراق
- 119 ..... - له ره چه ته ی بیکه ره هه ملتۆندا، که مه یه چاره سه ره؟
- 127 ..... - میوه ی هه ره امکه راو

- ۱۳۴ ..... - لیبراته ره‌شینه‌کان
- ۱۴۳ ..... - دانبه‌خۆدا بگرن، چنگ هیشتا کوتایی نه‌هاتووه
- نه‌سکی سیم: چەند بابەتێکی فکری و سیاسی**
- ۱۵۳ ..... - بۆچی داگیرکردنی کولتوریان بۆ نێمه، سەرمکوتنی بە‌ده‌ست هینا؟
- ۱۶۰ ..... - تیرۆریزم و تاوانی رووناکی‌یران
- ۱۶۸ ..... - بۆچی گهلانی عەرەب وەك سەگە‌کە‌ی دیستۆفیسکی - یان لی‌هاتووه؟
- ۱۷۶ ..... - ناپ کۆلونیالیزم دە‌گەرێت‌م‌وه بۆ جیهانی عەرەبی؟
- ۱۸۲ ..... - نایا تیرۆریزم رەگ و ریشه‌ی کۆمه‌لایەتی هیه؟
- ۱۸۹ ..... - کۆمه‌نگای مە‌ده‌نی، کللی دیوکراسیی تە‌ندروسته
- ۱۹۵ ..... - هەردوو شیخ و دیالۆگی کەرە‌کان
- ۲۰۲ ..... - پاشەرۆزی کۆمه‌نگە‌ی مە‌ده‌نی عەرەبی، چیه؟
- ۲۱۰ ..... - هەندێ ئه‌نسته‌نگه‌کانی بە‌رده‌م پێشکه‌وتنی شارستانیمان
- ۲۱۶ ..... - نێزان، بە‌مرخێکی گە‌م جە‌ماس دە‌کری
- نه‌سکی چواره‌م: گفتوگۆ‌ه‌کی فکری - سیاسی**
- ۲۲۳ ..... - عێراقی نوێ و جیهانی عەرەبی و نە‌تە‌وه‌ی کوورد

پېښه کی

شتیک له باره ی نابلولسییه وه

سهره تاي ناشنا بونمان به نووسهر و بیرمه ندی لیبرالیستی عهره ب د. شاکر نابلولسی دهگه ریفته وه بۆ سانئ ۱۹۹۸. لهو میژووه وه یه کیکن لهو خوینه رانه ی که له گهل خویندنه وه ی هر و تارک، لیکۆلینه وه یه ک، کتیبیک یی که ئه م نوسهر و بیرمه نده دا، پېښ هر شتیک، هه ستمان به ده نگیکی نازاد، راشکاو، ره خنه گر، ناراسیست، کردووه، ئه مه له رۆژگار کدا که ده زانین ژماره ی ئه و نوسهره عهره بانه ی له ناوازی ره گه زه مرستانه دا نوqm نین و ده توانن به رووی کښه و قهیرانه گرگرتووه کانی ئه مپو ی جیهان و ناوچه ی خۆره لاتی ناوه راستدا بکړینه وه، یان تیروانیکی قولتریان بۆ هاو کښه و رووداو مکان هه بیټ، ئیجگار که من. که میشن ئه وانه ی بوړین پېنچه وانه ی شه پو لی رۆشن بیری سیاسی ته قلیدی عهره بی یان هۆشیاری سیاسی ره سمی ده ولته بیرکه نه وه و بنووسن، جیاواز له و دید و گو تاره نایدی ولژییه ناسیونالیستییه ش سهیری مروژ و کۆمه لگه و جیهان بکه ن که به شیک ی زوری نوسهرانی عهره بی تڼدا یه.

خه سله تیکی تری نابلولسی که له زور نوسهری تری عهره بی جیا ده کاته وه، ره خنه گر تڼی به رده و امیټی له سیستمی حوکم رانیټی ول تانی عهره بی. که م رژیمی عهره بی هیه. نابلولسی راشکاوانه قسه ی له سر سه تهمکاری و پېښ لکردنه کانیان له به واره کانی نازادییه سیاسی و مه ده نییه کان و مافی مروژدا نه کرد بیټ. له هر کۆمه لگایه کی عهره بی دا نازادی که وتبیته بهر هه ر شه وه، ئه و ده سته بجی وه ک نوسهری کی

لیبرالخواز، دەنگی ھەلپریو، لەکۆنیشدا سەتەمکاری و دیکتاتۆرییەت
 ئامادەبوویت رەخنەى توند و رادیکالانەى خۆى لى گرتووه. رەنگە
 ھۆکارىكى سەرەکش بۆ گىرسانەوى لەتاراوگە و بەتایبەت لە ولاتە
 یەگرکرتووەکانى ئەمریکا و دوورى لەنیشتمانى خۆى (ئوردن)، ھەر
 پەيوەندى بەر و رۆحە ئازادىخوازە یاخىیەو ھەيىت کە ھەيەتى و، سەتەمى
 ئەر دەسەلاتە عەرەبىیانەش کە رى نادەن ئازادانە بىرکاتەو و بنوسى و
 ھەلۆنىست وەرگرت. کەلەپورى نوسینەکانى نابولسى لەسەر رژیمنى بەعس
 لەعیراقد (۱۹۶۸-۲۰۰۳) و، لەپیناوى گەلانى عىراق و داکۆكى کردنى
 لەگەلى کورد و پشتگیری کردنىشى لەپروژەى ئازادى، کەلەپورىكى
 رۆژنامەنووسى و رۆشنیرى دەولەمەندە. مەن بەدرزائى پینچ سالى
 رابردوو، واتە لەگەرمەى دەستپێکردنى پروژەى ئازادى عىراقەو
 ۲۰۰۳/۴/۹ ھەمیشە بەپێى بوار و توانا و کات چاویکم لەسەر ئەو
 ئەدەبىیاتە میدیایى و رۆشنیرى جىھانى عەرەب بوو کەتایبەت بوون
 بەم رووداوە گرنگە. لەو ئاستەدا جگە لە بیرمەندانى وەك ھیشام جەعیز،
 کەنعان مەکیە، عەلى حەرب، بورھان غەلیون و فوناد عەجمى وھەندى ناوی
 تر، ھىچ نوسەرىكى تری دیارى عەرەب نەدیو وەك د. شاکر نابولسى
 رەخنەى لەستەمکاری بەعس گرتى و خاوەن تیگەیشتنىكى جىاواز بىت
 بۆ روخانى ئەر رژیمنە. نابولسى لەگەل ئەم رووداوە مێژوویەدا دەست
 بەنووسینی دەیان و سەدان وتار لەکەنال و رۆژنامە و سەكۆ و مانپەرە
 جىاوازەکاندا دەکات بۆ ئەوێ لەم پروژەیدا ئازادبوونى گەلانى عىراق
 بەرووداوىكى گرنگ بنرخینى، بۆ ئەوێ لەناو ھەلای ترسیش لەداگیرکاری
 ئەمریکا ئەو دەسکەوتە مێژوویە بەکەم نەگیرىت کە رزگاربوونى
 عىراقیەکانە لەدیکتاتۆرتى رژیمن لەدنیادا. ئاستىكى تری فکرى نابولسى

بىرخستىنەۋەي كىشىسى كوردە لەعراق و داکۆكىکردنىكى وىژدانىيانە و ئاكارىيانە لەم كىشىشە، دواتر ھەنۇستومرگرتنى رەخنەگرانەش لەزۆر بېرگەي مېژوۋىي كەلەدوای پىرۇسەي ئازادىي عىراقىرە دىنەگۆڭى. ھەموو ئەر سەرمایە ئەخلاقى و رۇشنىرىش كەئەم نوسەرە بۇ خۇي كۆي دەكاتەۋە و بىياكانەش رووبەروۋى تۆمەت و ھەپەشە و ناو و ناتۆرەي نوسەرە قەۋمەجى و توندەرەۋەكان دەبىتەۋە، ئارەزوۋىيەكى گەۋرەي لا دروستكردين بۇ ئەۋەي، بەھەر شىۋەيەك بى، پەيوەندىي پىۋە بگەين.

سەرەتاي پەيوەندىمان سالى ۲۰۰۶ يىۋى، ئەمەش بەھۋى پۇستى ئەلكتۇنى و تەلەفۇنەۋە، دواتر رىككەۋتەن دىالوگىكى دورودرىژ ئەنجام بەدەين و لەسەر چەند بابەتتىكى پەيوەندىدار بەعراق و كورد بدوین. ئەر دەستبەجى ئەم بىرۋەكەيى قىلئەرد تا دواتر كار گەيشتە ئەۋەي لەسەر كۆتراكىتىكى رۇژنامەۋانى رىككەۋىن كە بىرىتى بوو لە نووسىنىيىكى ھەققانە بۇ رۇژنامەي رۇژنامەي كوردستانى نوئى و ۋەرگىرانی بابەتەكەش لەلايەن بەندەۋە.

دوای ئەر رىككەۋتەن كەخۇشەخقانە بەخەمخۇرىي ھەردوولامان و ھارىكارىي گەۋرەي رۇژنامەي كوردستانى نوئى بەزۋىي چوۋە بواری جىبەجىكرەنەرە، سەرەتاي ھاۋىنى ۲۰۰۷ يىش بواریك ھاتەپىش لەنزىكەرە يەكتەر بىيىن، ئەۋىش بەبۇنەي مىۋاندارىكرەنەرە لەلايەن دەزگای ئەلمەدا بۇ فېستىۋالى سالانەي مەدا كە ئەر جارەيان لەھەۋلىر سازكرا، بەر لەو بەروارەش دەرفەتتىك بۇ ھەنكەۋت لەشارى زىورخ-ى سويسرا بەيەك بگەين بەتايىبەت دوای ئەۋەي كە دەۋاتنامەيەكى رەسەمىم لەرىكخراۋى داکۆكىكرەن لەكەمىنە نەتەۋايەتتەكانى ناۋچەي خۇرەلاتى ناۋەپاستەۋە پىگەيشت بۇ ئەۋەي ۋەك نوسەرنىكى كورد بەشدارى بگەم. ھەنەت نابلوسى

زۆرى بەلاۋە مەبەست بوو كە بەشدارىين و لەوى بەدەيان ناوى ترى عەرەب ئاشناىىم كە دىدىكى ئىنسانى و ئەخلاقىيان بۇ كىشەى كورد ھەيە، بەلام لەلايەك لەبەر خراپى بارى ئاسايشى شارى بەغدا كە بالۆيزخانەى سويسرا-ى لىيە و درەنگ گەيشتنى داۋەتنامەكەش لەلايەكى دى، ئەو سەفەرمان سەرى نەگرت، بەلام ئەۋەى سەرىگرت درىزەكىشانى كۆنتراكەكەمان بوو لەگەل نابلوسى كە خوشبەختانە تارۆزگارى ئەمپۇش بەردەۋامە بە گۆرانكارىيەكى بچووكەۋە، ئەۋىش ۋەرگىزانى وتارەكەيەتى لەلايەن دوو رۆژنامەنووسى ھاۋكارمان لەكوردستانى نوئى كە ئەۋانىش دلاۋەر عوسمان و ئارى عەلى غەرىب - ە: ئەمەش بەبۆنەى سەرقالبوونى مەنۋە بەكارى رۆژنامەنووسى ترى رۆژنامەكەۋە.

ئەۋەى لەم كىتەبەدا دەيخوئەنەۋە بەشىكە لەكۆى ئەو وتارانەى نابلوسى كەلەسەر عىراق و كورد نوسىۋىنى ۋەنەندە ۋەرگىزاۋن. بىرۆكەى بەكتىبكردى ئەم وتارانەش پىشتىگىرى و پىشتىۋانىى نابلوسى-شى بەدەستەتەنناۋە، بىنگومان ئامادەىى دلىسۆزانەى مەكتەبى بىرھۆشيارى(ى.ن.ك) ىش بەچاپكردى، ھەلوئىستىكە جىنى رىز و پىزانىنمانە. ماۋەتەۋە بلىم وتارەكانى ناۋ ئەم كىتەبە لەسات و كاتى جىاجىادا نوسراۋن، بەشىكى ئەو بابەتانەش كە ئەم كىتەبە لەسەريان دەۋەستىت كۆتايىيان ھاۋتوۋە يان يەكلاۋونەتەۋە، بەلام ئەۋەى تىايدا بەزىندوۋىى دەمىننەتەۋە دوو شتە، يەكەم: ھەلوئىستى ئازادىخۋازانەى نوسەر و بىرمەند خۆى، دوۋەم: سىستىمى بىركردنەۋە تىروانىنى لەناست كىشەۋ قەيران ۋروداۋ و دياردەكانى ناۋ جىهانى كورد و عىراق و جىهان.

عەدالەت عەبدوللا

نه سکی به که م

له باره ی کورد ده وه

ماڤی لیپرسینه وهی کورد، له چه ته کان..!

- ۱ -

بواړی شه شه نییه مشتومر بکړی له سهر شه وهی که له هاوولا تیپوونی
عیراقیانه داو له دامه زانندنی دهوله تی لیدرایی عیراقیش له پاشه روژدا،
کوردی عیراق تازه بوونه ته هاوبه شی سوننه و شیعه و هاوبه شی
به سیحیه کان و تهواوی نه ژاد و مه زه ب و پینکها ته کان. کورد هه قی
خوشیانه وه کو خه لکی دی له هاوولاتیانی عیراق هاوبه ش-ی کارابن له
یشتمانی عیراقدا و، سامانی عیراق و ده سکه وته کانی بیاریژن و له سهر هه
یناریکی عیراقیش به لیپرسینه وهی ورد له بهرپرسانی حکومتی ناوه ندی
پرسنه وه. به عه قله وه ناچی و قبولیش ناکرنت که حکومتی ناوه ندی
یراق له ژیر باری بهرپرسیاریتیی شه گنده لی و دزیانه دا نه بیت که به غدا
«روژگار» دا به خوه یان ده بینیت و شه یان دوپات کرد و وته وه که شه

نیستاهندی له بهرپرسانی عیراق خۆیانن که دزی له عیراق دهکن نهک داگیرکهری نهمریکی یان بهریتانی. نهو نابروچوون و بۆنه پیسانهش که لوت توشی ههلامهت دهکن و روژانه له بهغداوه دینه دهری ئامارزه بهوه دهکن که نوخبهی سیاسیی عیراق که له دواي پرۆسهی ئازادییهوه دهسهلاتیان گرتۆته دهست له قهرانیکی نهخلاقی و قهرانی بوونی پرهنسیپی سیاسیی شهریفانهدان و، بگره روخانی سهدام و ئازادبوونی عیراق خراپیهکانی نوخبهی سیاسیی جیاوازی عیراقی ئاشکراکرد. دواي هیچ جهنگیکی ئازادکردنی هیچ گهلیکیش له گهلائی میژودا روی نهداوه گهندهلی و دزی ههبی و مالی گشتی بهتالان بری، بهلکو زانراوه که گهلائی ئازاد و رابهرانی ئهم گهلايه له ههر ماوهیهکی رابردوو پهرۆشتر بوونه بۆ نیشتمان و پاره و پوولی نیشتمان، چونکه نیشتمان له دواي ههموو شهریکی رزگاربخوازانه دهبیته مولکی هاوولاتیان نهک هی فرمانپهروا ستمکاره گهندهلکان. ههموو هاوولاتیهکیش، جا بهرپرس بیت یان نابهرپرس، ههست دهکا که ئیدی نیشتمان مالی نهوه و پیویسته پارێزگاری لێکا و له دژی چهتهکان و رێگهکانیش بهرگری لی بکات.

- ٢ -

چاودێرانی ناو عیراق و دهرهوی عیراق و ناو نیشتمانی عهرهبی و دهرهوی، پیشبینی نهوهیان نهدهکرد که تالانکردن و پاو و رووت و گهندهلی له بهغدادا بکاته نهو رادهیهی که نیستا ههیه، به تایبهتی لهبهر نهوهی نهو نوخبانهی که به دواي فرمانپهرواییکردنی بهغدادا هاتن لهو نوخبه نایینییه رۆشنبیر و خویندهوارانه که له خواي خۆیان و له

ویژدانیان دوترسن و لهو هه قهش که نیشتمان و خه لکه که یان هه یانه. به لām که عیراق ناوا وهر بچه رخی بۆ بانکیکی به تالانراو و، بۆ کینگهی گهنده لئ و، بۆ گۆزه پانی ئاژاوه و، بۆ قهسابخانه یه کی رۆژانه بۆ عیراقیه کان، ئه وه ده بی کورد له ئاست حکومه تی به غدادا هه لۆ ئه ستینکی روون و راشکاوانه ی هه بینت.

ته نها ئه وه به س نییه بۆ لێ پرسراوان له هه ر ئه می کوردستاندا که له بواری داراییدا له سه ر ئه م دزخانه ی که له گیرفانی هه موو عیراقیه کان و له ناویاندا کورد دهنزیت، له به رپرسیانی به غدا بپرسنه وه: به لکو له سه ر لێ پرسراوان له هه ر ئه می کوردستان و رابه ری هه ردوو پارته که: یه کیتیی نیشتمانیی کوردستان و پارتی دیموکراتی کوردستان پێویسته که له سه ر ئه و له بنده ستده رچونه ی باری ئاسایش و ئارامی و، له سه ر ئه و ئاژاوه ئه منیه ی به غداش، که وه ک بلی ئه ده سه لات و نه ده ولت و نه حکومه ت له به غدادا نه بی ئه و نییه، له به رپرسیانی به غدا بپرسنه وه. دیاره هه ر ئه می کوردستانیش به شیکی گه ره یه له عیراق، ئه وه ی له رووی رزگارکردن و بوونی هیزی بیانیشتا له عیراقدا روویداوه ئه وه له هه موو عیراقدا و به هه مان شێوه روویداوه. له م رووه وه سه یربکه ن که کورد چۆن توانییان باشیه کانی رزگاریبون وهر بگرن و خراپیه کانی بخره لاه، ته ماشاش بکه ن که کورد چۆن سوودی له رزگاریبون وهر گرت بۆ بونیادنانی هه ر ئه مه که یان له کوردستان، ئه و هه ر ئه مه ی که ئومید ده که یان له پاشه پۆژدا کوردی تورکیاش (که ۵۰٪ ی کورده له جیهان و به ژماره ۱۲,۵ ملیۆن که سه) و کوردی ئێران (که ۲۴٪ ی کورده له جیهاندا و به ژماره ۶,۶ ملیۆن که سه) و کوردی سواریا (که ۵٪ ه و به ژماره ۱,۵ ملیۆن که سه) په یوه ندیی پێوه بکه ن. ته ماشا بکه ن که چۆن هه ولێریش به هه ولئێ رۆ له کانی و هۆشیارییان

و واقعىيىسى سىياسىيان سووديان لىم دىمىرلەتە سىياسى و ئابورىيە
رەخسەوانە وەرگىرتىۋە، ۋاي لىنھاتىۋە لىم گەشەكرىدىن و ئاسايش و
پەرەگىرسەندىدا كى بەركىتى " بەغداي ئىلەرشىد " دىمىرلەتە.

— ۲ —

ھەلىۇر مافى خۇيەتى كە لەسەر دىزىنى پارەۋپولى بەتالانراۋى گىرفانى
عىراقىيەكان و لە ناۋياندا گىرفانى كوردەكانىش، لە بەغدا پىرسىتىمىرە.
پارەي دەۋلەتى عىراق تەنھا پارەي شىيە نىيە، بە تەنھا پارەي سونفە-ش
نىيە، بە تەنھا پارەي كورد و پارەي تايەلەكان و پىكىتەكانىش نىيە بە
تەنھا. ئىمى پارەيە پارەي ھەموو عىراقىيەكانە و ھەمەموۋيان و بىي
لىدىمىرلەتە. ھەقى ھەموو لايەكىشىيانە كە لە ھەموۋان پىرسىتىمىرە.

دۋاين ئىمى دىزىنەنى كە ھەۋالەكان باسى دىمىرلەتە، دەلى: بەرپىرسان لە
ۋەزەرتى بەرگىرە لە بەغدا، بە گۆيىرەي راپۇرتەكان، بەر لە ھەلىۇرلەندەكان كە
لە سالى ۲۰۰۵ دا ئىنجام دران، زىاتر لە نىمىلىيۇن دۇلارىان خۋاردۋە.
تۇپى تەلفىزىۋىنى CB News ى ئەمىرىكىش لە بەرنامەي " ۶۰ خۋەلە " دا
باسى تۇمارى دىمىگىيە يەككى لە گومانلىنكران دىمىرلەتە كە پىندەچىي
مىشتۋەي بىت لەسەر ھەۋالەكرىدى ۴۵ مىلىيۇن دۇلار بۇ حسابى يەككى لە
گەمىرە راۋىزكارانى سىياسى لە ۋەزەرتى بەرگىرى ھۆكۈمەتى كاتىي
پىشۋى عىراق. تەلفىزىۋەكە بەپىي قىسەي لىكۆلەمىرە عىراقىيەكان، دەلى:
ۋلاتە يەكگىرتۋەكانى ئەمىرىكا و بەرىتانىا بۇ يارمەتى نۋاندن لە گىرەنەۋەي
ئىمى پارانە، يان دەستگىركىدىن ئىۋانەي گومانى ئىۋەيان لى دىمىرلەتە كە ئىمى
پارانەيان خۋاردىيىت و ئىۋانەي كە زۇرەيان لە ۋلاتە ھەلىۋاتۋەن، ھىچ

كۆششىنىكى زۆر ناكەن. وەزىرى دارايسى پىشسوى عراقىش ئەوھى
 بەتەلەفزیونەكە وت كە: ((ھىچ پىشتىگىرىيەكى شىلگىرانەى رەسمىيان نە
 لەوولتە يەكگرتووھكان يان بەرىتانيا يان ھىچ دەولەتتىكى ەمرەبىي
 دراوسىنىەرە بە دەست نەھىناوھ)). ەلاوى كە لە سەرەتاي ئەم سالد
 لەكاتى پىكھىنناتى ھكۆمەتى نووى عراقدا پۆستەكەى بەجى ھىشت،
 ئەوھشى وت كە: ((تاقە لىكدانەرەيەك كە بشىت پىشكەشى بەكم ئەوھى
 كە، دەرگەوت زۆرىك لەو كەسانەى كە لە عراقى نویدا لە ناوھندەكانى
 دەسەلات و ھىزن، تىوھگلاون)). بەردەوامىش بوو و وتى كە: ((ئەگەر ئەو
 جۆرە كەسانە بىرىن بۆ دادگايى كۆردن ئەوھ بە خراپ بۆ ئەو خەلكانە
 دەشكىتەرە كە پىشتىگىريان كۆردوون و لە پىگەكانى ھىزو دەسەلاتدا
 دايانناون)). گەرەتەرىن گومانلىكراویش لەم دۆزەدا بەپىنى قەسەى ئەو
 تەلەفزیونە "زىاد قەتتان" ە كە لەو دەمەدا بەرپرسى لىژنەى كرىنى
 كەلەپەلى سەربازى بوو لەو كاتەى كە وەزارەتى بەرگى ۲،۱ مليار دۆلارى
 بۆ كرىن تەرخان كۆردوو. ەلاوى ئەوھشى خەملاندوو كە لە نىوان ۷۵۰ تا
 ۸۰۰ ملیون دۆلار لەو پارانە دزايىت. لەلایەكى تەرەو، قازى "رازى
 ئەلپازى" سەرۆكى كۆمىسيۆنى دەستپاكىي عراق كە لە گەندەلىي ھكۆمىي
 كۆلىوھتەرە، دەلى: زۆربەى ئەو پارانەى كە دزاون لە كەرەسەى كۆن و
 نەشیاودا خەرج كراون.

- ٤ -

ئەمە مشتیکە لە خەروارێک، ئەمە بەتەنھا هەر ئەوەشە کە لەو هەواڵانەو دەبیسیین کە لە بەغداوە دێن. دەشی هەوایی زۆرتیش هەبێت لەسەر دزین و گەندەلیی گەورە. هەر ئەوەشە بەلای دووێم کە ئێستقا بەسەر عێراقەو بۆتە بەلای دواي بەلای لەبن دەستدەرچوونی دۆخی ئەمنی و بەلای کردووەکانی رفاندنی خەلکی مەدەنی کە میلیشیا تایەفەگرە جیاوازانەکان و ئەو تیۆریستانە ئەنجامی دەدەن کە لەو دیو سنۆرەکانەو لە ولاتانیکیەرە هاتوون کە نایانەوی عێراق رزگاربی و سەقامگیر بی و پێشبکەوی و، دیموکراسیی تێدا بچەسپێت.

کورد وەک چۆن هاوبەشن لە یەک نیشتمان و خاک و ئاو و چارەنووسدا، ئاواش لە پارەو پۆلی گشتیدا هاوبەشن. مافی خۆشیانە کە داوا لە حکومەتی بەغدا بکەن حسابێکی گشتگیر. ی سامانەکانی عێراق ئاشکرا بکات کە لەبەرەبیانی ٩ ی نیسانی ٢٠٠٣ هەو لەسالی رابردودا بە فێرۆی داو. ئەمە مافی خۆیان و مافی رۆڵەکانیانە کە لەدواي خۆیانەو دێن. ئومێدەواریشن مەسەلەکە نەگاتە ئەوەی کە کوردستان پەنا بەرێتە بەر دادگاییەکی نۆیەوئەتی بۆ چارەسەرکردنی ناکۆکییەکانی لەگەڵ بەغداد، ئیتر ئەو ناکۆکییانە بێت کە پەيوەستن بە گەندەلی و بە تالانکردنی پارەو پۆلی گشتییەرە، یان ئەوانەي کە پەيوەستن بە گرێبەستەکانی تایبەت بە نۆتەرە کە حکومەتی هەریم ئیمزای کردوون و، دانی بپری ٤٨٥ ملیۆن دۆلار-یش کە لە بودجەي ئەم سائدا ماوەتەرە و هەندێ لایەن لە حکومەتی عێراق لارییان لە خەرجکردنی هەيە، ئەمە لەگەڵ پشکی کورد لە نوێنەرایەتیکردنیش لە بالۆیزخانە و قونسولیەکانی عێراقدا لە دەرەرە.

كورد له ((گفتوگۆی عەرەب)) دا

- ۱ -

ماوهکی که مه دۆزی کورد خهريکه له ناوهندهکانی رۆشنههیران و دهسته بژێری عەرهبیدا بایه خێکی گهرهه پێ ده دریت. شه وهش له نهنجامی شه سهرکهوتنه گهرههیه که دهسهلاتی سیاسی له ههرێمی کوردستانی عیراق له بهرپروه بردنی شه ههرێمه دا به دییه نهناوه و له وهشدا که کرد وێتی به فیدرالییه کی نمونه یی بۆ باقی ههرێمهکانی عیراق له رووی پاکتی سیاسی و، ناسایشی سهقامگیر و، گهشه کردنی ئابوری و، هاتنی سههرمایه گوزاری عهرهبی و رۆژئاوایی و، پێشکهوتنی رۆشنههیری و، ئامادهیی ولاتانی جیهان بۆ یارمهتیدانی شه ههرێمه له باری سیاسی و ئابوری و رۆشنههیرییه وه. هه موو شه ده رکه وتانه مان له میانهی ئاماده بوونی زیاتر له پێنج سه د رۆشنههیری عیراقی و عهرهبی له فیهستیقائی پێنجه می رۆشنههیری رۆژنامه ی (المدی) له مانگی ئایاری ۲۰۰۷ی رابردودا به دی

کرد. لە و فێستیڤالەدا چاومان بەسەرۆک جەلال تالەبانیش کەوت و گفتوگۆمان لەگەڵدا کردو گفتوگۆی لەگەڵدا کردین. ئەم چاوپێکەوتنەش یەکەمین چاوپێکەوتنی رۆشنییرانی عێراق بوو لەناوخۆ و لەتاراوگە-ش و یەکەمین چاوپێکەوتنی رۆشنییرانی عەرەبیش بوو بەگشتی لەگەڵ یەکەم سەرۆک کۆماری دیموکراتدا لەلاتینکی عەرەبی وەک عێراقدا.

لەسەر نمونەی هەرمی کوردستانی عێراق: دەبواوە ئیستا هەموو عێراق وابوایە، هەموو عێراق بەئاسایش و سەقامگیری و ئازادی و دیموکراسی شادبواوە نەگەر ئەو بێ ئومێدبوونە گەورەییە نەبوایە لەو دەستبەزێرە حوکمرانەی کە لەبەغدان و لەگەندەلییان، نەگەر دەستوەردانی ولاتانی دەرودراوسیش نەبوایە لەکاروباری ناوخۆ-ی و: نەگەر تووڕەیی و دلەپراوکی و ترس و تۆقینی رژێمە حوکمرانە دیکتاتۆرییە گشتگیرەکانی ولاتانی دراوسێ نەبوایە لەوێ کە "ئەوێ لەعێراقدا لەبەرەبەیانێ ٩ی نیسانی ٢٠٠٣ی پێرۆدا روویدا لەو ولاتانەشدا دووبارە بێتەوه و رژێمە دیکتاتۆرییەکانی حوکمرانی دابڕوخین و ملی زۆرداردان بەپەتا هەلۆاسری هەروەک لەعێراقدا روویدا و لەچەند رۆژی داها تووشدا روودەداتەوه، ئەویش بەهەلۆاسینی ((عەلی کیمیای)) تاوانباری ((شالۆهەکانی ئەنقال)) و دەستەپراستی زۆردارەکی بەغدا، وەک سزایەک لەبەرامبەر ئەو تاوانە تۆقینەرانی کە لەکوردستانی عێراقدا کردوونی نەتەجایداون.

کەواتە ئەزموونی دامەزراندنی ھەریمی کوردستانی عێراق ئەزموونیکی نموونەیی سەرکەوتوو بوو تا ئەو رادەیەکی ئەم خۆم لەوتاریکی پێشوومدا (عێراقییەکان لە تاراوگەیی ناوڕەشمیدا ۲۰۰۷/۵/۷) بانگەشەیی ملیۆنەھا لەو عێراقییانەم کردوووە کە لە تاراوگەدان بگەڕێنەرە بۆ ھەریمی کوردستانی عێراق و بەشداری لە ئاوەدانکردنەرەو گەشەپێدانیدا بکەن لەجیاتیی ئەوێ لە تاراوگەیی عەرەبی و رۆژئاواییدا بژین.

پێدەچیی ئەزموونی دروستبوونی ھەریمی کوردستانی عێراق دەستەبەزێری ناسیۆنالیستی عەرەب — ی گۆتقولاخ کردبێ، ئەو دەستەبەزێری کە لەرابردوودا نکۆلیی لەھەر نەتەویەکی دی لەجیھانی عەرەبیدا دەکرد جگە لە نەتەوی عەرەب کە زۆربەیی حزبە عەرەبییە ناسیۆنالیستی و ئاینیەکانیش وەک تاقە نەتەوی نیشتمانی عەرەبیان دانابوو، بەتایبەتی حزبیی بەعس کە زۆریک لەپەرنسیپ و چەمکە سیاسی و ناسیۆنالیستیەکانی خۆی لەفکری ناسیۆنالیستی ئەلمان و فکری سیاسیی نازیانە و فاشییانە بەشیوەیەکی تایبەتی وەرگرتبوو، ھەرەک لەسەرەتاوە لەماوەی فەرمانڕەوایی ناسیۆنالیستیەکانی (۱۹۴۱)ی رەشید عالی گەیلانی (۱۸۹۲ - ۱۹۶۵) دا دەرکەوت کە لەگەڵ ئەلمانیا نازیدا بوو بە ھاوپەیمان و لە بەرلین سەردانی ھیتلەر — ی کرد و ئیزگیەکی ناسیۆنالیستی عەرەبی لە بەرلینی نازیدا (لەبەرلینەو درود بۆ عەرەب بنێرن) دروستکرد، ئەوەش بەسەرپەرشتیی میدیاکاری ناسراوی عێراق یونس بەحری. ئەلمانیا نازییش لەو دەمدا بەپاڵەوانی شۆپشگێڕ و سەرکردە نەتەوی لەقەڵەمدا، پالەوانیک کە دەیەوێت کۆلۆنیالیزمی

بهریتانی و فرەنسسی: دوو دۆژمنەکی ئەو دەمەی ئەلمانیاى نازى،
نەمیلنت.

— ۲ —

پیش ئەو کۆپەى کە (مرکز الاردن الجديد) لە مانگی رابردودا لە
عەمان لەژێر ناوێشانى (براوەتى عەرەبى - کوردى بۆ کۆى ؟) سازیکرد و
تیايدا مشتومڕێکى پۆزەتیف لەبارەى موحازەرەکەى وەزیری رۆشنیرى
پیشووى هەریەمى کوردستانى عىراق کرا لەنیوان دەستەبژێرانى جیاجیاى
ئوردن کە لە دوو وتارى پیشوودا لەسەر پووپەرەکانى ئەم رۆژنامەیدا
خستمانەپرو، گۆڤارى (حوار العرب) کە (مؤسسة الفكر العربي) لە
بەیروت دەریدەکات، لە سالى ۲۰۰۶دا تەرەزىکى تايبەتى لەژێر ناوێشانى
(کورد لەگێژەنى عەرەدا) تەرخان کرد و هەندى بیرمەندى عەرەب تیايدا
نوسیيان، لەوانە ((د. مونسز ئەلفەزل)) ئەندامى کۆمەڵەى نیشتمانى عىراق و
ئەندامى لیژنەى نوسینى دەستورى هەمیشەیی و، ((ئەسەم خورى))
بیرمەندى سیاسى لوبنانى و، ((خورشید عەلى و ئازاد ئەحمەد عەلى و
تەها خەلیل و رۆستەم مەحمود)) کە ئەوانە نوسەرانى کورد-ى سوریا
و، ((مستەفا ئەلجۆز)) لیکۆلەر و ئەکادیمى لوبنانى و ((عومەر کۆش))
نوسەر و لیکدەرەوهى سیاسى سورى و ((قوسەى حسین)) ئەکادیمى
لوبنانى.

تۆیژەرەن بەسەر ئەو بابەتانەدا کە لەسەریان نووسین لەنیوان میژووی
کورد لەناوچەى رۆژەلاتى ناوەرەست و، ((کورد، یان دەولەتى مەحالى))

که کورد له میژده ههولێ دامهزاندنی ههيات ههروهك نهسيم خوری
 نویسیوی، دابهشبوون. ههندی له توێژهرانی کورد تاووتوێی پرسی ((کورد
 و فیدرالی و پاشهپۆژی عیراق)) یان کرد. هه له ناو توێژهرهکاندا ههبوو که
 چوه سهه پرسی ((کورد و رهوتهکانی ئیسلامی سیاسی)). دۆزی کورد له
 سوریا - ش بهوه جێی توێژهرانی کوردی سوری. ههروهها کوردی
 تورکیاش لهم توێژینهوانه یان بهرکهوت بهو توێژینهوهیهی که ((رۆسته
 مهحمود)) له سهه پرسی. نههه جگه له پێشهکییهکی سهه بهر بهر له ژێر
 ناوێشانی ((ههلهکانی کورد و ماندووبوونهکانیان له رۆژههلاتی
 ناوهراستدا)) به پێنوسی ((مههمه لهرمیجی)) ی نویسهه سیاسی و
 نهکادیمی به ناویانگی کویتی و سهه نویسهه پێشوی گوشاری (العربی) ی
 کویتی. لهم پێشهکییهدا لهرمیجی میژوی کوردی له ناوچهی رۆژههلاتی
 ناوهراستدا خستۆته بهو و باسی نهوهی کردووه که ٢٠٪ ی گهلی تورکی
 له کورد پێکدێ و، ٢٠٪ ی گهلی عیراقیش و، ٩٪ ی گهلی سوری و، ٧٪ ی
 گهلی ئێرانییش له کوردن. نههه ژمارانهش هه موویان ژمارای وورد نهین،
 چونکه رۆژهی کورد له ناو نههه گهلهکاندا زیاتره لهو رۆژانه و ژماره گهلیکی
 فهرمیش بۆ نههه رۆژانه نییه. نههه ژمارانهش که بهو جۆره بلۆکراونهتهوه،
 هه مووی ژماره گهلیکی سیاسیی و زۆر کاریان پێ ناگریت.

له پێشهکییهکهیدا لهرمیجی نهوهی پوختکردوتهوه که کورد له پال
 سهه به و ئێرانییهکان و تورکهکاندا چوارهه نهتهوه پێک دههینن
 له رۆژههلاتی ناوهراستدا. لهرمیجی دانی بهوهشدا ناوه که نهتهوهی کورد
 تاقه نهتهوهی مافخواری رۆژههلاتی ناوهراسته که له بازدا نههه گانی
 پێکهێنانی نهتهوهدا لهدهمی سالانی پێکههلهپێژاوی سهدهی بیست
 ((نیشتمانی نهتهوهی)) ی خۆیان بهدهست نههینا. بههه عیراق که

له نیوان ساڵانی ۱۹۶۸-۲۰۰۳دا حوکمی عیراقیان کرد دروشمی ((ناسیۆنالیزمی عمره بی))یان بهر زکرده وه له ده مینکا که کورد یه که له سه سنی گهلی عیراقیان پینک ده هینا. نه لرمیحی له کوتایی نه و پینشه کییهی باسماں کرد، دانی به وه شدا ناوه که کورد له عیراقدا توانیویانه هه رمینکی سیاسی ماقول له و لاتهدا پینک بهینن که به هه لومه رچینکا تینپه پروه و تینه پهری ده شیت له ناوچه کانی دیکه دا دهسته بهر نه بوون. له کاتینکا که کورد له تورکیادا دو چاری سزاو ئازارنک بوونه ته وه رهنگه سه ختر بیت له و سزاو ئازاره ی که له سایه ی حوکمی سه دام حسیندا دو چاری ها توون، نه مهش نه و پر سه یه که له وتاری داها توو ماندا قسه ی له سه ره که یه نه و کاته ی که نه وه ی له (نه نفالی تورکیانه) دا رویدا و بیده نگیی لی کرا، ده خه ی نه پرو.

— ۴ —

دیارترین نه و توئیزینه وانه ی که گو فاری مانگانه ی (حواری العرب) له ته وه ری (کورد له گیزه نی عمره بدا)) بلاوی کرد و ته وه، نه و توئیزینه وه یه بوو که بیرمندی لوبنانی ((نه سیم خوری)) به ناو نیسانی ((کورد، یان ده و له تی مه حال)) نویستی. له م لیکۆلینه وه یه دا ((خوری)) تیروانی نی خوی پینشکهش ده کات که پوخت ده بیت وه له وه ی که وا مه سه له ی کورد وه ک دۆزینکی دواخراو هه ره له پینش ده مینیت وه به بی لیکه یشتن، یان دۆزینه وه ی چاره سه رینکی که میش بیت بو دۆزه جوگرافییه ئالۆزه کانی وه کو که رکوک و، دۆزه سیاسییه کانی وه کو فیدرالی، یان دۆزی کولتوری/ زمانی، له گه نیشیدا پاشه پوژی زمانی کوردی ده خا ته پرو. ((خوری)) کتیبه که ی ((جۆناسان

راندى)) دهكاته گهواهى و نهو بهشەى كتيبهكه كه لهسەر كورد
نوسيوويەتى بهناو نيشانى : ((ولاتى هزار شوپش و هزار حسرهت)) كه
نەویش ولاتى كوردستانى سەرياكيره كه عىراق و ئيران و توركيە و سوريا
دهگرتهخۆ و له حالەتى راپەرينكى هەميشەبيدا دەژين: بەلام سەرکهوتنى
خوازراو بە دەست ناهين. حاليشيان لەمەدا وەك حالى ((سيزيف))
لەئەفسانەى يونانيدا كه تاويزه بەردى لەسەر پشت هەندەگرت و
سەردەكەوتە سەر بەرزايى شاخ و بەردەكه غلۆز دەبوو، پاشان ژۆرى پى
نەدەچوو دادەبەزىيە خواوەروى شاخكه بۆ ئەوێ جارێكى دى
بەبەردەكەوه سەربكهوتەوه.. ئيدى نابەم شێوهيه ...

((خورى)) له ليكۆلێنەوه كيدا دەلێت : جوگرافياى سروشتى رۆلێكى
مێژووى گرنكى له پارچه پارچه كردنى كورد و پەرەوازمەكردنيان بينيوه بەو
جۆرەى كه لەمێژوودا روويداوه. دڵپەقى جوگرافيا كه تێيدا دەژين دڵپەقى و
مەحالبوونى سروشتيانەى ملكەچ كردنيان بۆ ئەوانيدى لا هێناوەتە
گۆپى، ئەوانيدى كه كورديان بەبۆنەى رەتكردنەويان بۆ ئەوێ دەولەتى
تايبەتیی خۆيان هەيیت، ناپەچەتەكردووه. هەروەها ئەو جوگرافيايه هێزى
جەربەزەيى و ئازايەتیی لەجەنگدا لا هێناوەتە كایەوه. لەو رووهوه كورد
دەلسۆزيان بۆ ئىسلام نواندووه و جەنگاوەرى جەربەزەيان پێداوه. بە
سەرکردايەتیی سەلاحەدين ئەيووبى . ش رۆلێكى يەكلاکەرەويان لە
بەرپەرچدانەوێ خاچەرستەکاندا هەبوو. رۆلێكى مێژووى ئاينى و
رۆشنيريشيان هەبوو. ژۆرنکيش لەناوياندا پێگەى (شێخى ئىسلام)يان لە
دەسەلاتدريى عوسمانيدا بەدەستەوه گرت. تياشياندا شاعير و رۆماننوس و
نوسەرى هاوچەرەخ دەرکهوتن وەك بۆ نموونه : ((بێند حەيدەرى، سەليم

بهره‌کات، محامد کورد عالی)) که ندهبی نویی عه‌ره‌بیان به‌شیوه‌کی
گه‌ره ده‌وله‌م‌ند کرد.
قسه‌مان په‌یوه‌نداره به‌شتی تریشه‌ره...

هۆلۆکۆستی به عسیانه

— ۱ —

بەر له چه‌ند رۆژێک (۱۶/۴/۱۹۸۸) یادی نۆزده ساڵه‌ی مهرگه‌ساتی کورد، له‌ شاری هه‌له‌بجه، تێپه‌ری، ئه‌و مهرگه‌ساته‌ی که‌ له‌ میژووی عه‌ره‌ب و کورددا، وه‌کو یه‌ك، به‌ئهن‌دازه‌ی هۆلۆکۆستیکی سامناک و که‌م وینه‌ بوو. ئه‌و گوشت و بېره‌ی که‌ عه‌ره‌ب له‌ ساڵی ۱۹۸۸دا به‌ کوردیان کرد به‌که‌سی تریان نه‌کردوه‌. عه‌ره‌به‌ موسڵمانه‌کان له‌ مه‌دینه‌ی منه‌وره‌دا جوله‌که‌یان گوشت و بېر کرد که‌ به‌ نه‌گبه‌تی جوله‌که‌ ناسراوه‌، به‌لام ئه‌م گوشت و بېره‌ نه‌گه‌یشه‌ ئه‌م راده‌یه‌ی که‌ له‌ ساڵی ۱۹۸۸دا له‌ هه‌له‌بجه‌ و ناوچه‌ کوردیه‌ کانیتردا پینی گه‌یشه‌. ئایه‌دیۆلۆژیای نازیانه‌ی به‌عسیش رۆلێکی گرنگی له‌ به‌رز کردنه‌وه‌ی ئاستی ئه‌و گوشت و بېر و هه‌شیه‌ تگه‌رییه‌دا هه‌بوو. له‌م رووه‌وه‌، میژووی عه‌ره‌ب وه‌ك هه‌ر گه‌لیکیتری سه‌ر ئه‌م زه‌مینه‌، پێمان ده‌نی: تاوانێکی دو‌رودرێژمان له‌ گوشت و بېرکردنی دو‌ژمه‌کانمان

هەيە لە پيشت نيسلام و دوای نيسلامیستدا. بەلام نيسلام بە ناموزخارییه بەخشندهکانی، زۆرجار، فاکتەرنکی گرتگ بوو لە بەمرۆقانه نواندنی ئەو جەنگ و داگیرکارییانەی کە عەرەب کردونیەتییه سەرگەلانیتری ئەم سەرزمینە، بەلام مێژوو رووداوگەلی کەم وێنە و وەحشیەتگەرانی وەک ئەوێ تۆمارنەکردوو کە لەسالی ۱۹۸۸دا تۆماری کرد.

— ۲ —

لەسەر ھۆلۆکۆستی بەعس لەعیراق زۆرشت نوسرا ئیدی لە دژی کورد بووبی یان شیعه و سوننە لە ئۆپۆزیسیونی عیراقددا. دکتۆر جەواد ھاشمی وەزیری نەخشەدانانی پینشووی عیراق کە لەحوکمی سەدام ھەنگەراییە و پەنای بۆ کەندا برد، لە کتێبە گرتگەکیددا (مذكرات وزیر عراقي مع البکر و صدام ۱۹۶۷-۲۰۰۰) چیرۆکی ئەو مەرگەساتە بەکۆمەلانە دەگێڕنەتەوە کە ئەو حوکمە بەرپای نەکردبوون کە لەعیراقددا ھەبوو بەئەکو چەتە حوکمەرانیەکانی بەعس لە عیراقددا بەرپایان کردبوون. لەم روومو، لەعیراقددا حوکمەرانییەکی سیاسیی بوونی نەبوو، بەئەکو کۆمەلێک چەتە حوکمەرانییان دەکرد، سەرۆکی ئەو چەتەنەش سەدام حسێن بوو کە دەیان سال بە لۆژیکێ چەتە حوکمەرانیی عیراقی دەکرد نەک بەھێچ لۆژیکێکی ئەو رژێمە حوکمەرانیە داپلۆسینەر و ستەمکارانەی کە مێژووی ئادەمیزاد بەخۆوەی بینوون. بەر لەچەتەیی بەعس لە عیراقددا، چەند شینواز و دەرکەوتیکی نازیزمییانە ھەبوو - نازیزمییانە لە تاوانکاری و ستەمکاری و توندوتیژی - یدا، لە ئەنقەکانی ئەو لیکۆئینەویەشدا کە ئیستا لە ئامادەکردنیدا ناشارنا دەبین بە (داپلۆسین و سزا لە مێژووی بەعسیزم و نازیزم) و بەو نزیکانە

له لاپه پره کانی (ثیلاف) و نامرازه کانی تری راگه یاندندا دهست دهکین به
 بلاوکردنه وه یان و ئینجا له کتیییکدا بهم ناو نیشانه وه بلامریان دهکینه وه:
 چۆن به عس له عیراق و سوریا به شینویه کی تایبه تی فقهی توندوتیژی و
 سته مکارییان دامه زانده که ناسه واره کانیان له جیهانی عهره بیدا تاوه کو
 ئیستاش ماوین.

— ۲ —

عیراقیه نازادیه خوازه کان و لهو عیراقیه نازادیه خوازانهش عهبدولخالق
 حسین دیمهنگه لیکه خیرامان له هۆلۆکۆستی به عس، کاتییک که
 له دهسه لاتدا بوو، بۆ دهگێڕێته وه. دهلی: حزبی به عس له دوا ی شهوی که
 له کۆده تای ۸ ی شوبات - ی ۱۹۶۲ حوکمی گرتدهست تیروری دهسه لاتی
 له دژی گهل به کارهینا و نزیکه ی ۲۰ هزاری کهسی له باشترین هاوولاتییه
 عیراقیه کان له دیموکراته کان و چه په کان کوشت و، گۆره پانه کانی یاریگا
 و مرزشییه کان و شه قامه کان و هۆلی یانه کانی کرد به گرتووخانه، چونکه
 زیندان و گرتووخانه کان پرپیون و بهشی وهرگرتنی شه و ههزاران کهسه یان
 نه ده کرد که گیرابوون. عهبدولخالق حسین بهردهوام دهبی له گێڕانه وهی
 دیمه کانی هۆلۆکۆستی به عسییه و دهلی: دوا ی شهوی که به عس بۆ جاری
 دووم له سانی ۱۹۶۸ دهسه لاتیان شهتکرد، عیراقیان گۆپی بۆ که وره ترین
 زیندان و گهره ترین گسۆپی به کۆمهله بۆ قوریانیانی کاره
 تیروریستییه کانیان. شه دوا ی شهوی که سوودیان له شهزموونی دۆراوی
 سانی ۱۹۶۲ وهرگرت پاش شهوی که عهبدولسه لام عارف-ی هاوپه یمانیان

كۆدەتاي بەسەردا كردن. لىرەو نەمجارەيان بېرىرىدا بە كەلبە و دادانەكانيان و بە نىنۆكەكانيان و بەمەر نرڭىك يىت دەسەلات بېارىزن.

بە قسەى يەككە لە شايەتخالەكانىش، كە نەرىش د. جواد هاشم-ى وەزىرى نەخشەدانانى سەرەتاي نەو دەكانى عىراقە، عەبدولخالىق حەسەن لەو كىتەبەو كە ناومان بىرد شايەتى بۆ نەو دەدات كە لە يەككە لە كۆبۇنەو كەكانى نەنجوومەنى وەزىراندا سەدام حەسەن لە قسەيەكيدا كە بۆ نەوان كىت و پېرېو و تى: نەزموونى سالى ۱۹۶۲ چىدى دووبارە نايىتەو، نەمجارە حەزبى بە عەس هاتۇتە دەسەلات بۆ نەو حوكمەرانى بىكات نەك بۆ ۳۰ سال بە لكو بۆ ۳۰۰ سال، نەمەش بەجى ناهىنرى تەنھا بە تەرخانكردنى بودجەيەكى بەهينى دارايى نەبىت بۆ حەزب.

بۆيە لەو كۆبۇنەو دەكانى بېرىرىكى وەزارى بە خۇمالىكردنى پىشكىكى كۆلبەنكيان دەرگرا واتە ۵% ى نەوت و تەرخانكردنى بۆ دارايى حەزب . بە پىنى خەمەلەندى د. جەواد هاشم-ىش نەو بېرە پارەيە لە سالى ۱۹۹۰ دا، لەگەل قازانچە كە لەكەبۇو كەكانى گەيشتە نرېكەى ۴۰ مىلياردۆلار.

— ۴ —

لەم يادەوهرىيە ئازاردەردا هېچ قسەيەكى تازە نىيە كە بوترى تەنھا دووبارەكردنەو نەو نەو نەبىت كە بوترى: كورد و عەرەبى شىيە و بەرەلستكاران لە عەرەبى سونفە جۆرەها ئازار و تاوانى نەوتۆيان بىنى و چەشت كە سەرى مەوۇ سېى دەكەن. نەمە گەنگە، بەلام گەنگەر لەو نەوهرىيە كە گەلى عىراق لەو دەمەو نىدى تۆمەتبار كرا بە توندوتىژى لەلايەك و، لەلايەكى تىرىش بەو نەو گەلىكە حوكمەرانى ناكىرى تەنھا بە ئاگر و ئاسەن

نەبىت. ئەمەش ھەلەيەكى مېژووى گەرەيە، چونكە ئەوئى ئايدىۋۇلۇڭىي توندوتىڭى و سزاي لە مېژووى نوئى عىراقدا جىگىر كرد حىزى بەعس بوو، بگرە دەستەيەكى كەمبۇون لەر تىكرىتىيە بەعسىيەنى كە دەسەلاتيان بۇ خۇيان قۇرڭ كرد، لەكاتىڭدا كەزۇرىنى خەلك لەدەرەوئى دەسەلاتدا بوو. خۇفندەوئەيەكى خىرا بۇ مېژووى عىراق و مېژووى گەلى عىراق، پىمان دەلىن كە گەلى عىراق بە مۇرك گەلىكى ناسك و خاوەن خەونە و ژيانى خۇشەوئى و رقى لە توندوتىڭىيە و سزاو داپلۇسىنىش رەت دەكاتەرە. ھەر ئەم گەلەش بوو لەسەردەمى يەكەمى عەباسىيەو (۷۳۰-۸۶۱ز) تاوەكو ئىستا چاكترىن شاعىرە رۇمانسىيەكانى بۇ ھىنايە كايە. لە سەردەمى نوئىشدا باشتىن شاعىرە مۇدىرنىستەكانى عەرەب لە عىراقدا دەرگەرتن كە لە نازك ئەلەلانىكە - يەوە دەست پىندەكا و لە عەبدولقادىر ئەلجەناپى كۇتايى پى دى كە بە پىشەنگى شاعىرە عەرەبە سورىالييەكان لەقەلم دەدەرىت. ولاتى شاعىرانىش ھەمىشە ولاتى ئاشتى و خۇشويستىن و خۇشەويستىيە. كاتىك كە حىزى بەعسى نازىزىست لەسالى ۱۹۶۳دا ھاتە سەر حوكم، بە داپلۇسىن و سزاو شاعىرە عىراقىيەكانى كوشت و لە خاك و لەعىراق وەدەرى نان و حىزى بەعس خۇى بووبە ئاقە شاعىرى عىراق. بەوئەش عىراق وائى لىھات شاعىرە راستەقىنەكانى نەما، بەلام پىر بوو لە جەلاد و بكوڭى مۇترىەكراو بە ئايدىۋۇلۇيا بەتايەتتى لەر دەمەوئى كە ساتى ئەلەسرى (ابو خلدون) ئەم بەھا عەرەبگەرايىيەنى پەخش كرد كە وەك زانراو، لەرووى مېژوويىيەو، لەبەھاي بەئەلمانىكىردنى نەتەوگەرەنى نازىيانەو سەرچاوە دەگرن، ئەمەش چىرۇكىكى دوورودىڭى ھەيە و لىرەدا بوارى باسكىردنى نىيە.

ئەمرو ئىمەى عەرەبە رۆشنېرە لېبرالېستەكان چى بە برايانى كورد
بلىن؟ كەترىن شتېك كە بوترى ئەرەبە: ئىمە دەرەققان تاوانبار بووين.
سەرەراى ئەم تاوانە گەرە و چەپەلە، كەچى ئىمە يەك وشەى داواى
لېبورىن لە برايانى كوردمان لەهېچ بەرپرسىكى عەرەب يان موسلمان يان
عراقى نەبىست.

ئەى خودايە لەم عەنجهىيەت و خۆبەزلزانىنە پەرپوچە كە لاق ئەرە
دەدەين نەتەرەبەكى شارستانىن و باشترىن نەتەرەشىن كە بو خەلكى
هاتبىنە كايەو (خير امة اخرجت للناس) كەچى مەرجى ئەم هەنباردانە
خودايە بو ئىمە لەرامۆش دەكەين كە ئەویش فەرمانە بە چاكە و
نەفرەتكردنە لە خراپە. خراپەش لێرەدا مەيخواردن و دەستبازى لەگەل ژنان
و دزى و درۆ و شتېترى نەفرەتلىكرەوى لەم بابەتانە نىيە، بەلكو خراپە
لێرەدا بىدەنگ بوونىشە لە هەق. پياویش بە هەقووە دەناسرى نەك هەق بە
پياووە دەناسرى. ئىمە زۆر زۆر لە هەق و ناھەق بىدەنگ بووين و هېشتاش
ھەر بىدەنگىن.

ھەتا ئىستا رۆشنېرىكى گەرەى عەرەب، لە جىنى چەتەكانى بەعس،
داواى لېبورىنى لە كورد نەكردووە.

پىوېستە ھەموومان لەبەرەبەيانى سالىادى ھەموو سالىكى
ھۆلۆكۆستى ھەلەبجەدا بە رووتى و پىنى پەتى و پۆل پۆل لەبەردەم
ھەقىقەتى ئەرەبى كە دەرەق بە كوردمان كردووە، رابووستىن. ئەلمانەكان
لەسەر ئەرەبى كە ھىتلەر — ى نازى بە جۆلەكەى كرد، ھەتا ئەو رۆژەى

زیندوودەکرێنەوه هەر داواى لێبوردن لە جوله که دهکەن. ئایا ئێمەى عمرەب
دلۆپێک لەو مرۆدۆستییه ئهلعانى و ئاکاره ئهلعانییه مان ههیه که خاوهنى
بههاگه لێکی مرویى بهرزن؟ یان ئێمه هیشتا ریزی پیشه وه مان ههیه بهبى
ئهوێ زانامان ههبى یان سهر بکهوین که ئه مهش ده بێته مایه ی ئهوێ
بچینه گۆرەوه؟

ئای چ نه ته ره یه کی جیى پێکه نین و سه ره سخت و زۆردار و خاوهن فیزی
وشک-ین و خو ناسینی زۆرمان پێویسته.

بۇ ئەۋەدى شالاۋەكانى ئەنقال دووبارە ئەبنەۋە..

— ۱ —

ۋەك چۇن ئەم مانگە، مانگى نىسان، رەۋپىكىردن و ئازادكىردنى بەخۋە
بىينى، رەۋكىردنى مليۇنىك كورد لەپەرموازەى سەرزەۋىدا و، ئازادكىردنى
گەلىك لەپەتى چەوسانەۋەمۇ زۆردارى (مەبەست لەپروسەى ئازادىيى عىراقە -
ۋەركىيى)، ئاۋەاش ئەم مانگە ھەشت شالاۋى شوومى ئەنقالى بەخۋە بىينى
كە تائىستا، جگە لەشتى زۆركەم و ناسان، ھىچيان لەبارەۋە نەۋسراۋە. ئەو
شالاۋانە زۆر گەۋرە تىربوون لەو مىژۋەۋەى كە تائىستا لەبارەيانەۋە تۆمار
كراۋە. ئەو شالاۋانە پىنۋىستىيان بەگروپىكى گەۋرەش لەمىژۋونۋوسان و
رۇماننۋوسان و سىنەماكاران و تۈنژىمران ھەيە بۇ ئەۋەى لەۋودەكارىيى
مەينەتتىيەكانيان و وردورشتى كارەساتەكانيان ئاشىنايىن، چۈنكە
شالاۋەكانى ئەنقال چىدى مىژۋەۋەى كورد بەتەنھا خاۋەنيان نىيە، مىژۋەۋەى

عەرەبىش بەتەنھا خاوەنىيان نىيە، بەلکو بوونەتە مولكى مىژووى
 مەزىنەتەش، مافى تەراوى مەزىنەتەشە كە بەباشترین شىوہ بزانى چى
 لەسالى ١٩٨٨دا روويداوە كەوا ناو لىتراوە ((شالۆهكانى ئەنفال)). وەك
 زانراوە ئەنفال لەزمانى پىروژكراودا ((دەسكەوتى غەزاكردنە)) سەدامى
 سەمكار - ى دوو پوو ئەم ناوەشى بۆيە لىنا چونكە كورد - ى بەدوژمنى
 خۆى لەقەلم دا و، غەزاكردن و تالانكردن و سەرگەردانكردن و كوشتنىيانى
 وەك دەسكەوتى غەزاكردن دەبينى، غەزايەك كە شاعىرە گەورەكانى عەرەب و
 ئەستىرەكانى رۆشنبرىيى داوەشىو و بىشەرمى عەرەبى زۆريان پياھەلداو،
 لە (مەربەد)ەكانى شەعرخويندەنەردا كە بەچاودىرى و دەست لەپشتدانى
 سەدامى زۆردارى دوو پوو رىكەخران، سەرودىيان بۆ دەووت.

— ٢ —

ئەنفالى سەدامىيانەى بەعسىيانەى نازىيانە، بەتەنھا يەك شالۆ نەبوو
 بەلکو هەشت شالۆ بوو، هەشت شالۆ لەماوەى سالى ١٩٨٨دا. ئەم
 شالۆوانە لەمانگى شوباتمە دەستيان پىكرد و لەمانگى ئەيلولى هەمان
 سال، واتە بەدرىژاى شەش مانگ بەردەوام بوو و، تيايدا دەسلەتدارانى
 زۆردار هەموو جۆرە چەكىكى تەقلىدى و كىمىاوييان بەكارهێنا كە لەسەر
 ئاستى نۆدەولەتى قەدەغەكرا بوون. دوو فەيلەقى سوپاى عىراق و هێزە
 ھەلبەراردەكانى گاردى كۆمارى و هێزە تايبەتەكان و مغاويرو هێزەكانى
 سوپاى مىللى و فەوجەكانى بەرگرى نىشتەمانى بەشداریان تیدا كرد. واتە
 ھەرچى ئەو دەسلەتە تەماعارە ھەيەتى لەھێزى سەربازى بەكارى هێنا،
 ئەويش بەفەرماندەيى ەلى كىمىايى (ەلى ەسەن ئەلمەجىد) كە لەو

شالۋانەدا لەوێنەى شەيتانىكى رەجەمكراودا بوو، شەيتانىك كە لەوێنەى بوو.

شالۋە شوومەكانى ئەنفال لە ۱۹۸۸/۲/۲۲ ھەبەشالۋى يەكەم دەستى پىكرى و بۆ ماوەى سێ ھەفتە. بەدايدا شالۋى دووھى ئەنفال لەمانگى ئازار روويدا، دواى ئەو شالۋى سێھەم لەمانگى نىسان و پاشان شالۋى چوارەم لە ۷ى ئيار و شالۋى پىنجەم و شەشەم و ھەوتەم لە ۲۴ى ئيارەو تا ۲۶ى ئاب و شالۋى ھەشتەم و كۆتايش كە تا ۶ى ئيلول بەردەوام بوو. ئەمەش ئەو شالۋەيە كە بە ((مەركەساتى گەرە)) ناوئراو. قوربانيەكانى ئەم شالۋانەش ۲۰۰۰ گوند بوون كە بەسەر رووى زەويەو نەھيئرا، كوشتن و زىندەبەچالكردى ۱۸۰ ھزار كەسەيش لەگۆرە بەكۆمەلەكاندا و ئاوارەكردى ژمارەيەكى زۆریش. ئەو ژمارانەش نزىكەين و جۆراوجۆر و مێژوونوسانى كورد لەسەريانە كە ژمارەى قوربانيان و زيانەكان بەشێوھەيى كۆتايى و دىكۆمىنتكراو ديارى بكن و يەكلايى بكنەو بۆ ئەو لەخەملاندن و مەزەندەى ئەو خەلكە جياجيانەدا نەمىتەنەو كەدەيگێرنەو.

— ۲ —

لەم ھەشت شالۋەدا ھەموو چىنراو و زىندەوەرێك سوتىنران. سوتاندنى چىنراو و زىندەوەریش لێرەدا دەستەواژەيەكى وێژەيى — ى مەجازى نىيە، بەلكو دەستەواژەيەكە لەلایەن دەستەبەزێرە كورد و ناكوردەكانيش گوزارش و لێكدانەوێ ورد و وردەكار دەھىتەو گۆرێ، چونكە لەكوردستانى عىراقدا دارستانەكان و گۆرگياكان و گۆلەكان

سوتینران و خاک و زهویش سهره و ژیرکرا. هه موو زینده وهریکیش له بابته مرقۆ و جنۆکه و ساژهل کورژان، ته نانهت بالنده کانیش کورژان و، کوردستانی عراقیش وهرچهرخا بۆ دهشتیکی تهخت، تهخت وهك ئهه خا که ویرانه یه ی که شاعیر و رهخنه گری ئینگلیزی/ئه مریکی (ت. ئیس. ئیلیوت) له باره یه وه دووا. علی کیمیایی - ش کوردستانی به ره لاکرد وهك چۆن پیشتر یه زید بن معاویه مه دینه منه وه ره - ی بۆ ماوه ی سێ رۆژ به ره لاکرد بۆ ئه وه ی سهربازه کانی چیبان بویت تیایدا بیکه. بگره به پیتی گپرانه وه ی ته به ری، یه زید زۆر له علی کیمیایی به به زه یی تر بووه بۆ چیترا وه کان و زینده وهره کان.

— ٤ —

ئه وه ی سهیره ئه وه یه که سه ره پرای ئه م دژئوییه و ئه م کاره خراپانه، که چی به عسییه کان و سه دامییه کان و هه موو ئه وانیه که به شدارییان له و مه رگه ساته مروویه دا کرد، که سیان چا و یان پینلوی چاویان نه له رزی، رۆژنک ویردانی یه کینکیان به ناگا نه هات که داوای لیبووردن بکات، یان داوای به خشین، یان په شیمانیو نه وه ی خۆی رایگه یه نیت و داوای لیخۆشبوون و به زه یی بکات، به نکو سه ره گه وه که یان سه دام، که فیری چۆنیه تی خواردنی گۆشتی سوری کانی کردوون، له به رده م کۆمه لێک له که سانی حزبی به عس راوه ستا و - هه ره که نالی ئاسمانی ئه له ره بییه کاسیته که ی پیشاندا - وتی: من ئاماده م ده یان هه زار له هاوولاتیان بکوژم به بی ئه وه ی یه ک تاله موی له شم به مرزیت.. سه دام - ی جه لاد پیویستی به م لیدوانه ش نه بوو، چونکه که سی شمشیر به ده ست که سیکی به خته وه ره، ئه و پینش ئه وه ی بیته

شمشیر به دهست دلی خوی پراندووه و فریادووه ته بهردم سهگه کان تاوهکو روژنك لهروژان به پراندنی سمری خهك دلتهنگ نهییت. سهدام و هه موو ئهوانهش كه لهجهنگی لهنیوبردنن بهكۆمهندا لهسانی ١٩٨٨ و لهسانی ١٩٩١ لهدژی كورد و دژی شیععه و دژی سوننه بهتاییهتی بهرهه ئهستكارهكانیان لهناوهوه و دهرهوهی عیراق، بهشدارییان كرد، ههروایان كرد.

— ٥ —

ئهوهی كه ئیستا گرنگه ئهوهیه: چی بکهین بۆ ئهوهی مهینهتییهکانی کارهساتی ١٩٨٨ و ١٩٩١ دووباره نهبنهوه؟

سهدام حسین دوا زۆردار ناییت كه لهجیهانی عهره بیدا دهریکه مویت. جیهانی عهره بی له ئیستا و رابردووشدا لههه موو ناوچهکانی جیهان زیاتر زهمینه ساز و ئاماده باشه بۆ دهرکهوتنی زۆرداران. بهلگهش بۆ ئهوه ئهوه لیسته دوورو درێژهیه لهزۆرداران كه چوارده سهدیه بهقوناغهکانی میژووی عهره بیدا تێپهریون و جی دهستی پیرۆزیان! بهجۆرنك بهجیهنیشتووه كه لهناوهینانیاندا دهستهواژهی پیرۆزکردن بخهینه دوایان (خوا لێیان رازی بیئت) .. خاکی پیرۆزی عهره بیهش! له بهپیترین و چاکترین جۆرهکانی خاکه بۆ چاندنی دیکاتۆری و زۆرداری. گهلی عهره بیهش لههه موو گه لانی سههرزهمین عاشقتر و پێشوازیکهتر و خوگرتر و سوترو چیژرهگرتر و چهساوهتره بهحوکمی زۆرداران. ههر فرمانهروایه کیش له فرمانهروایان دادپهروهر و خاوهن بهزیی و سۆز و رحم بووایه نازناویکی ژنانهیان بهسهردا دادهبهری ههروهك خهئکی شام لهسهرهختی عوسمانیدا وایان

لەگەلْ والى ((ئەسەد پاشا عەزم)) دا کرد کە لەبەر سۆز و رەحم و بەزەییەکی بە ((سەعدیە)) ناودەبرا. عەرەب، نوێوانى ئەم عەشق و ئەم مردنەشی لەخۆشویستنی زۆرداردا تازەکردووە بەتایبەتی لەو هەست و وەفا و دڵسۆزییەى کە بۆ دوا زۆرداری دەرکەوتووی ناو زۆردارەکانمانى پیشاندا، ئەمە بەجۆرێک دەبینن پەتەى هەلواسىنى سەدامى زۆردار بۆتە بۆینباخ و سەدام خۆیشى بۆتە ((گەرەى شەهیدان)) و گەیشتۆتە کاروانى بەخشندەکانى ئالول بەیت.

هێشتا زۆردارگەلیک هەن کە حوکم دەکەن و، حزبی بەعسیش لەوئ هێشتا چاوەپوانە، بزوتنەوێ ئیخوان موسلمین و حزبوللا و بزوتنەوێى حەماس و رێگخراوی قاعدە هەموویان لەوئ هێشتا چاوەپوانى دامەزراندنى خەلافەتى دىکتاتۆرى ئاینن، چونکە ئەو دىکتاتۆرییەتە دڵپەقەنەى کە ئێستا لەگۆڕێدان بەس نین و دلى ئەوانى پى ئاو ناخواتەو. تۆوى زۆرداری لەخاکى عەرەبدا هێشتا زۆرن و چاوەپوانى تریشقەى کۆدەتا سەربازییەکان و گرمەى پارته ئاینى و نەتەرەپەرستەکانن بۆ ئەوێ بازیدەن و لەسەر کورسییەکان دابنیشن، لەوێشەو ئیتر ملیونەها قورگ بە گیانى خراپەخوازنە و خوێنى پیسەو پێیاندا هەلەدەدەن.

چى بکەین بۆ ئەوێ هەیین بەبى دووبارەبوونەوێ جارىکی تری دەرکەوتنى زۆرداران و بەبى دووبارەبوونەوێ رووانى مەرگەساتى دیکە لەکوردستان و باشورى عىراق و حومات و لەهەموو جێیەکی جیهانى عەرەبى؟

پرسىاریکە زۆر زۆر ئاسانە. بەلام وەلامدانەوێ ئاساتەرە، ئەویش ئەوێه: هەر کاتێک کەخاوەنى ئێرادەیکى بەهیزبووین. ئێمە هەموومان قسە لەسەر ئێرادە دەکەین و زۆرى لەسەر دەلێن، بەلام خواوەنى نین.

مانگی ره وپیکردن و نازادکردن

— ۱ —

لهمه موو سالتینکدا، مانگی نیسان/ئبریل مانگیکه له گرن گرتین مانگهکانی گهلی عیراق به گشتی. ئەم مانگه جگه له وهی مانگی به هاره و گوئه کان دەم دمهکنه وه و بانه دهکان زۆرده بێن، مانگیکه که نازار و برینهکانیش بیرده خه نه وه. سه بارهت به گهلی عیراق و هه موو نازاد یخووانی جیهان، ئەم مانگه به بیروهرییهکی نازار به خش داده نری که تیایدا کۆپه وه ملیونییه به ناویانگه که ی سالی ۱۹۹۱ی گهلی خه باتگیری کورد رووده ات.

له لایهکی تره وه، له ناوه پاستی ئەم به هاره دا و هه ره له مانگی ئه بریل/نیساندا رژیمی زۆرداری پێشوو روخا، ئەو رژیمه ی که هۆکاری کۆپه وه ی ملیونی کورد بوو له م مانگه دا. قه ده ره واشی خواست که تۆله له م زۆرداره بکاته وه، بۆیه هه ره له م مانگه شدا ره ماندی و حوکمی سته مکارانه ی روخاند له و مانگه ی که رژیمی زۆردار زیاتر له یه ک ملیۆن کوردی بۆ سنوره کانی تورکیا و ئێران راونا، ئەمه ش به مه به سستی ره وپیکردنیان له عیراق و سهرینه وه ی ئاسه واریان له کوردستاندا.

هیچ تایه فیه کی عراق، به هه موو پۆلایی و نازایه تییه که وه به رهنگاری
 حوکمی به عسی زۆردار نه بووه وه له سهروه ختی سهدام حسیندا وهك شهوهی
 که کورد به رهنگاری بووه وه. سه ره پای هیزی سه ربازی و پۆلیسی و شهمنیی
 شه رژیته، کورد له سانی ۱۹۹۱دا و له داستانی به ناویانگی کۆپی-دا که
 له نیوان پینشه مرگه کانی سه ربه به ره ی کوردستانی و هیزه کانی رژیته
 به عسدا له ناوچه یه رویدا که ده که ویتسه نیوان کۆپی و شه قلاوه و
 تانیستاش ناسه وه ره کانی ماون، پینشه مرگه توانی خراپترین شکست
 به هیزه کانی رژیته بگه یه نیت و، فیزیان بکات که گرانه بتوانن نیسقانی کورد
 بشکینن، به لکو کورد هه به هیز و نازایه تییه خویان به نازادی و
 سه ربه خوی خویان ده گهن، شه جگه له هاوسۆزی کۆمه لگا و رای گشتیی
 نیوده وله تی له گه لیاندا که هه مووی له گه ل شه رعیی ته نیوده وله تیدا بوون،
 شه شه رعیی ته ی که خوی له نه ته وه یه کگرتوه کاندایه بینیی وه له روژه ی
 که نه ته وه یه کگرتوه کان بریاری ۱۸۸ی خوی ده رکرد بۆ شهوه ی ده ستپنکی
 کۆمه لیک له به رباره ره واکان بیست بۆ پاراستنی کورد و هاریکاریکردن
 له گه لیاندا له داخوازیان بۆ نازادی و سه ربه خویان و دامه زاندنی قه وه ره ی
 خویان وهك شهوه ی که نیستا له کوردستانی عراقدا هیه.

ئەوئى ئەو ئەدەبىياتە كەمەى خۆئىندىتتەو كە لەسەر كۆرەو مىلىۋىيە كەرەكەى سالى ۱۹۹۱ نوسراو، ھىچى تىرى بۇ ئاكرى تەنھا ئەو ئەبىت كە ھاوسۆزى كوردبى لەو كارەساتەى كە ھەموو جىھان لەپىئاويدا گىريا وەك چۆن ئىستە بۇ ئەو دەگرى كە لە دارفۆر و فەلەستىن و ئاوەراست و باشورى عىراقىشدا روودەدات. ھەرچى مىللەتى مەنە لە ھەرەب و رۇشنىيران ئەو تەماشاكەرىوون و ھەستابوون و جۆلەيان نەكرد دواى ئەوئى كە كۆبۆنەكانى نەوت، كە سەدام بۆى بىرىبوونەو، سېرى كوردبوون. ئەو كۆبۆنانەى كە رۇژنامەى (ئەلمەدا) سالى ۲۰۰۴ بىلاۋىكرەنەو و رىسواىكرەن، كۆبۆنەكان كە درىژبەو ھە بۇ سەركردەى پارتە ناسىۋنالەست و ئاينىيەكان و كەسايەتتەى سىياسىيەكان و نوسەران و رۇژنامەنووسان و پىاوانى كار و بازىرگانان و ھەتد .. ئەوئى ئەو نىرخە كە مەيە كە ھوكمى سەدام ھسەن دەبەخشى بۇ ئەوئى زمانى خەلكى پى بىدەنگ بكا و ەقەلەكانى پى لەكارىخا و وىژدانەكانى پى بىكرى، ھەرواشى كەرد.

لەو دەمەدا كە راي گشتىي ھەرەبى و مىدىيەى ھەرەبى لەسەر پوچتىرىن ھۆكارو بى بايەختىرىن رووداوە رادەو ھەستەت، زۆربەى رۇشنىيرانى ھەرەب گونى خۆيان كەردە كەرد و چاۋى خۆيان دادەخست و رووى خۆيان ەردەگىنرا تاوەكو ئەو كارەساتە مەۋىيە قورسە نەبىستەن و نەبىنن كە لەژىر چاۋ و گونى ھەموو ھەرەبدا لەباكورى عىراق روویدەدا. ھەمووشمان لەبىرماتە كە چۆن ئىدوارد سەعید بەياننامەى ئارمەزايى دەربىرىنى لەسەر كاروكرەو ە تۆقىنەرەكانى سەدام دپاند و رەتى كەردەو كە ئىمەزاي لەسەر

بکات. ئەرەش يەككە بوو لە مەینەتییەکانی رۆشنیری عەرەبی و رۆشنیری عەرەب لە ماویە و تائێستا. دەشیت هەلکردنی پەڕۆی پرسەنامەکان و بەتوندی بەخۆداکێشان و گریانی هەستیریانە کەبۆ لەسێدارەدانی زۆرداری پێشوو سەدام حەسین کرا گەورەترین بەلگەبێت کە عەقڵی عەرەبی تائێستا لەکارکەوتوو و، ویژدانی عەرەبیش لای زۆرێک لە رۆشنیری عەرەب هێشتا ئامادەگی نییە و، سەپووە بەزێری سەدام و، دواى ئەرەش زێری رەغدی کچی کەلەباوکییە و پارەى دزواى زۆرى بەمیرات بۆ بەجێماوە و خەریکی ئەرەیه هەلیدمەپێژیتە شادەمارەکانی رۆشنیری عەرەبی و شکەلەتوو وەک چۆن هەمان شتی کرد لەکاتی دادگاییکردنی سەدامی زۆردار و دواى لەسێدارەدانیشی.

— ٤ —

کۆپەوی ملیۆنی کورد لەساڵی ١٩٩١، لەمیژووی کوردی عێراقدا داستانێکی مەرووسی گەرەیه. ئەم داستانە پێویستی بەخزمەتکردنی رۆشنیری و هونەری گەرەیه. واتە رۆماننوسانی گەرەی کورد وەک سەلیم بەرەکات، شاعیر و رۆماننوسی کوردی سوریا کە تائێستا دەیان رۆمانی بەناویانگی نوسیوه و، هەرەها رۆماننوسانی کوردی عێراق وەک محەمەد مۆکری و خەسرەو جاف و فەرهاد پیربال و دەیان رۆماننوسی تری کوردی عێراق، هەموو ئەوانە داواى ئەوەیان لێدەکەرت کە لەسەر ئەو داستانە کوردییە بۆسە کەخۆی لە کۆپەوی ملیۆنی ١٩٩١دا دەبێتەوه. هەرەها ئەرکی وەزارەتی رۆشنیری کوردی و وەزیرە چالاکەکیەتی (فەلەکەدین کاکەیی) کە خەلاتیکی دارایی باش دابنێ بۆ

رۇمانى سەركەوتقۇرى ئەو پېشپىرگىيەى كە بۇ ئەم مەبەستە رىك دەخرىت، ئەم كارە رۇمانقۇسەنى كورد ھاندەدات بۇ نۇسەن لەسەر ئەم داستانە مۇيە گەورەيە. ھەروەھا ئەركى وەزارەتى رۇشنىيىرە لەحكومەتى كوردى ئەو يە كە پىلان دابىنى بۇ بەرھەم ھىنان و وىنەگرتنى پىتر لە فىلمىكى سىنەمايى جىھانى لەسەر ئەم داستانە و بانگىشتى گەورە بەرھىنەرانى جىھانىش بىكات بۇ ئەم مەبەستە. باسەير بىكەين كە جولەكە چىيان بەھۇلۇكۇستى نازى كوردى چۇن لەپىشت قۇزىتەوہى كارەساتەكانيان و وىناكردنىان لەرۇمان و سىنەمادا توانيان قازانچىكى سىياسى و مىژووى و رۇشنىيىرى زۇر زەوہند بەدەست بەيىن.

ھەتا ئىستا فىلمى بەناوبانگى (جاپنامەى شىندلەر) ھەست و سۇزمان دەھەزىنى و ھەرگىز يىرىش ناچىتەوہ. كارىگەرى ئەو فىلمە لە دەيان كىتەبى مىژووى قۇلتىبوو كە لەسەر ھۇلۇكۇستى نازى نۇسران، لەسەدان شىعەرى خەمەنەرىش كارىگەرى زۇرتىر بوو كە شاعىران لەسەر ھۇلۇكۇست - يان ھۇنىوہتەوہ. پىشەم وایە ئەوہى كە لەكۇپەوى مىلۇنىيى سالى ۱۹۹۱دا روویدا زۇر لەوہ خراپىتەبوو كە لەھۇلۇكۇستى نازىدا روویدا. ئەفسانەى ھۇلۇكۇستى نازى - ش ھىچ شىتەك خىزمەتى نەكردوہ وەك ئەوہى كە سىنەماي بۇنىادنراو لەسەر بىنەماي رۇمانى ھونەرى خىزمەتى كوردوہ. بۇيە ھەزىرە كاراكەى رۇشنىيىرى لە حكومەتى كوردستان لەسەرەتى كەبايەخى زۇر بەم مەسەلەيە بدات.

دۆزى كورد له فكرى نوئى ئوردنيدا

— ۱ —

دۆزى كورد به ئاسته عراقى و ئىقلىمى و ئاسته گشتييه كى كه توركيya و ئيران و سوريا و شەرمينيا دەگرئەوه، بۆ راي گشتيى عەرەبى به تەواى شينە كرابووه و هيشتاش شى نه كراوه تەوه. دەشيت هەر ئەمەش بى بويئە هۆى به دىحالبوونىكى گەوره بۆ دۆزى كورد و بۆ دامەزرانى كوردستانى عراق و پاشان كوردستانى گەوره، دواى نازادبوونى ئەواوه تىي له توركيya و ئيران و سوريا. هەر بۆيه ئيمه تىبينى گۆرانيكى ئىرنگ دەكەين له هەلۆئىستە عەرەبىيەكاندا به تاييەتى لاي رۆشنيران و بيدياكاران كاتيك كەدۆزى كورد به شينۆيه كى بابەتى و زانستى و هينمانه شى دەگرئەوه، هەروەك لەكۆپى (برايه تىي كوردى - عەرەبى، بۆ ئوى؟) بۆمان دەرکەوت كه (مەنتدى الاردن الجديد) سازىکرد كه سەكۆيه كى، يالۆگنامىزى سەنتەرى ئوردنى نوئيه بۆ ليكۆلئەوه. لەو كۆپەدا مامۆستا

سامى شۆپش ۋەزىرى رۇشنىبىرى پىشۋى ھەرنى كوردستان (۲۰۰۴ - ۲۰۰۶) كۆپلىكى گىرگى گىرپا. ئەم كۆپە-ش كە جەماۋەرنىكى نۇر لەسىياسىيەكان و مىدىياكاران ئامادەى بوون ھەرايەكى گەورەى وروژاند و پەرچەكردارى توفدى بەدواداھات كە ھەندىك لە و پەرچەكردادارانە ھەلگىرى مۇركى تۆمەتباركردن بوون لەھەتيۋەكانى سەدام حسين - ھە. لە كۆپەكەدا دەستەبىزنىك لە سىياسىيەكان و رۇشنىبىران بەشداربوون، لەوانە: زەيد ھەمە - ى ۋەزىرى پىشۋى تەندروستىى ئوردن كە لەپىجەمىن فىستىقالى مەداى روناكبرى - ىش لەھەولير ئامادەبوو، ۋەدىع شەرايە مامۇستاي ئابوورى لە زانكۆى ئوردن، ھەمادە فەراغىنە رۇژنامەنوس و ئەندامى پىشۋى پەرلەمان، د. روحى شىخالتوغ ئەندامى پەرلەمانى ئوردن، پارىزەر ەبەدولمۇنعىم ئەلكوردى، مامۇستا ھازم مەبىزىن نوسەر لەرۇژنامەى (الراي)، موسا ئەلموعايتە سكرتيرى گشتىى پارتى چەپى ديموكراسى، ھانى ئەلھورانى بەرپۇەبەرى سەنتەرى ئوردنى نوى بۇ لىكۆلىنەۋە و، ھازم قەشۋە سكرتيرى گشتىى پارتى رىسالە - ى ئوردنى.

— ۲ —

گىرگىرتىن شىتىكىش كە ۋەزىرى رۇشنىبىرى پىشۋى ھەرنى كوردستانى عىراق سامى شۆپش وتبىتى ئەۋەبوو كە وتى: كورد رۇلىكى بەرچاۋيان لەنرىككردنەۋەى گۇشەنىگاي پىكھاتە جياۋازەكانى عىراقدا گىرپاۋە بۇ بەشدارىكردن لەپرۇسەى سىياسى و ئاشتىبوونەۋەى نىشتەمانىدا، ئەۋەش لەپىناۋى پالئەنى بارودۇخەكان لەعىراق بەرەو سەقامگىرى و جىگىرى. ھەرەھا كورد رۇلىكى گەورەيان لەسىياسەت و كارى دىبلۇماسى و

لەشەری بەکردهوه لەدژی رژیمی پێشوو گیراوه، ئامانجیشیان ئەوەبوو که
 ئەم بەشدارییه لەکاری عێراقیی نیشتمانییاندا بێتە هۆی دامەزراندنی
 عێراقێکی دیموکراتیی پەرلەمانیی فیدرالی سەقامگیر، عێراقێک که تیایدا
 هەمووان مافی چۆنیەک و باری ئارام و گیانی دانیایان لەپاشەپۆژ هەبێ و
 دور لەجەنگ و ناکوکییەکان و رق و قینە ی تاهەفەگەری و نەژادییه
 وێرانکەرەکان بن. شۆرش ئەوەشی وت که: "برایەتیی عەرەبی - کوردی،
 تەنها لەسەر هاوبەشیی سیاسیی دروست نەبوه، بەڵکو لەسەر رایەنە
 کولتوری و ئابووری و کۆمەڵایەتییهکان و لەسەر بەرژەوندیی هاوبەش و
 چارەنووسی هاوبەش و یەک نیشتمانیی دامەزراوه. برایەتیی کوردی -
 عەرەبی لەعێراق و دەرەوێ عێراقیش لەبەردەم تاقیکردنەوەیەکی
 قورسداوە و بگەرە لەبەردەم چەند هەپەشەیهکی گەورەداوە" بۆیە داوای کرد
 بەئارامگرتن و دیموکراسی و کرانهوه و گیانی سەردەم رووبەرۆی ئەو
 هەپەشەنای ببنەوه. شۆرش جەختی لەسەر پێویستی ئەوەش که
 لێپرسراوه عێراقییهکان گیانی ئاشتبوونەر و مامەڵەکردنیان تێدا بێ بەپێی
 سیاسەتێک که ئامانجی لەخۆگرتنی هەمووانی هەبێت لەچارچێوێ
 حکومەتێکی بێکە فراواندا. شۆرش بەراشکاوی ئەوەشی دواتکردوه که
 "بەردەوامبوونی درزەکان لەپەيوەندییهکانی عەرەبی - کوردیدا دەشێت
 بێتە مایە ی پەنابردنی کورد بۆ گەران بەداوی پەيوەندیی تردا، پەيوەندیی
 بەهێزتر لەگەڵ وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و لەگەڵ وڵاتانی ئەوروپا،
 پەيوەندیی لەگەڵ وڵاتانی تری ناوچەکەدا. کورد وەک حاڵی هەر گەلیێکی
 دی پێویستی بە فەزایەک لەپەيوەندییه تەندروستەکان و ئالوگۆری لێک
 گەشتن هەیە، کاتیێک که کورد هەوای تەندروست لەناو نیشتمانیەکی
 خۆیاندا لەدەست دەدەن ئەو هیچ هێزێک ناتوانێت لۆمەیان بکات بکات

لهسەر ئهوهى ههولبدهن سهرىكيشنه دهرهوى پهنجهره بۆ ئهوهى ههواى
پنويسست بۆ بهردهوامبوونى ژيان ههلمژن".

— ۲ —

مشتومرێكى دووردنرژ و توندیش لهم كۆرهدا لهنيوان وهزيرى
رۆشنيرى كورد و رووناكپيره ئوردنييهكان دروستبوو، بهتاييهتى كه
شهقامى ئوردنى لهلايهن پارتە ئاينى و ناسيۆناليسته ئوردنييهكانهوه زۆر
بههيز لهژى كورد هاندراون، ئهوش لهئهنجامى پهيوهندى پتهوى ئهم
پارتانه بهرژمى سهدام حسينهوه و لهئهنجامى ئهوش كه سهدام حسين
شهقامى ئوردنى و راى گشتى ئوردنى و چالاكويه حزبى و سهنديكاييهكانى
نوقمكردبوو بهبهخشش و دياريهكان لهكۆبووناتى نوت و نهوتى بهلاش و
لهس پارە زۆرزهوهندهش كه بهسهر سوودمهندانى ئهم پارت و سهنديكايانه و
ههموو ئه وهيزانهدا دابهشى دهكردن كه راى گشتى ئوردنييان پێك
دههينا. بهلام ئهو مشتومره له كۆرهدا له دوايدا بووه مايه تىگه يشتنىكى
گهورهتر و قوتلى دۆز و مهسهلهى كورد، كارێك كه پانى بهنوسهر و
رۆژنامه نويسكى گرنكى وهكو مهحمود ئهريماوى - يهوه نا له رۆژنامهى
(الراي)، كه له رۆژنامه گهوههكانى ئوردن و گرنگريزيانه، و تاريك
بهناونيشانى (شانسهكانى كوردى عراق) بنوسيت و قسهيهكى بويرانه
بكات كه، پيش چهند سائىكى كه، قورس بوو بوترت كاتيك كه تهواوى
شهقامى ئوردنى لهگهله سهدام حسين بوو. ئهريماوى له وتارهكهيدا ئهوهى
وتوهوه كه: " نهينى نيه ههرمى كوردستانى عراق سوودمهندى يه كه مه
نهگه تاقه سوودمهند نهى له گۆرانهكارىيانى كه لهس چوارسالهدا لهناوچه

روویاندا. ئه‌مۆی ئارامترین و سه‌قامگیرترین ناوچه‌یه‌ له‌ عیراق و به‌کرده‌وه‌ دۆخی ده‌وله‌تێکی سه‌ربه‌خۆی هه‌یه‌". هه‌رچی په‌یوه‌ندی به‌ که‌رکوک‌وه‌ هه‌یه‌ ئه‌له‌ریماوی له‌هه‌مان وتاریدا ده‌لێت: "هه‌ردوو حزبی حوکمه‌ران" پارتی دیموکرات و یه‌کێتی نیشتمانی بانگه‌واز بو‌ عیراقێکی دیموکراتیی یه‌کگرتوو و سیستهمێکی فیدرالی ده‌که‌ن که‌ نه‌گه‌ر سه‌رتاسه‌ری عیراق نه‌گرتیه‌وه‌ نه‌وه‌ ده‌بی هه‌ولێر و سلیمانی و ده‌وک و که‌رکوک بگرتیه‌وه‌ به‌و پێیه‌ی کورد که‌رکوک به‌شاری خۆیان ئه‌زانن و پێیان وایه‌ به‌هۆی نیشته‌جێکردنه‌وه‌ له‌سه‌رده‌می رژیمی پێشهودا به‌زۆرمای به‌عه‌ره‌بکراوه‌ به‌کرده‌وه‌ش کورد گه‌رایه‌وه‌ بو‌ که‌رکوک و ژماره‌یه‌ک له‌دانیشته‌وانه‌ عه‌ره‌به‌که‌ی که‌رکوکیش به‌پارچه‌یه‌ک زه‌ویی نیشته‌جێبوون و قه‌ره‌بوویه‌کی دارایی له‌لایه‌ن حکومه‌تی ناوه‌ندییه‌وه‌ قه‌ره‌بوکرانه‌وه‌، ئه‌وه‌ش له‌به‌رامبه‌ر ئه‌وه‌ی شاره‌که‌ چۆل بکه‌ن" (رۆژنامه‌ی ئه‌له‌ه‌نی ۲۰۰۷/۶/۵).

قه‌سه‌ی له‌م چۆره‌ش له‌نوسه‌ریکی رۆژنامه‌نوسیی ئوردنی له‌یه‌که‌مین رۆژنامه‌ی ئوردندا به‌ کو ده‌تایه‌کی گه‌وره‌ داوه‌ نه‌رێت له‌ فکری ئوردنیدا و به‌وه‌رچه‌رخانیکی به‌ره‌مه‌ینه‌ریش به‌لای هه‌ق و راستیدا له‌ عیراق و به‌تایبه‌تی له‌ کوردستان، به‌تایبه‌تی که‌ مه‌حمود ئه‌له‌ریماوی ناسراوه‌ به‌ ئاراسته‌ ناسیۆنالیستییه‌ ده‌مارگیره‌کانی و به‌وه‌ی یه‌کێکه‌ له‌ ئه‌ندامانی حزبی به‌عس له‌ ئوردن. هه‌روه‌ها ئه‌و له‌ بنه‌مانه‌ی ئه‌له‌ریماوی - شه‌ که‌ ناسراوه‌ به‌ لایه‌نگیریکردن له‌ حزبی به‌عس به‌ رابه‌رایه‌تیی عه‌بدوڵڵا ئه‌له‌ریماوی سه‌کرتیری گشتیی پێشهووی حزبی به‌عس له‌ ئوردن و، دامه‌زرێنه‌ری رۆژنامه‌ی (البعث) له‌ سالێ ۱۹۵۸ و، یه‌کێک له‌ تیۆریزه‌کارانی ئه‌م حزبه‌ و، دانه‌ری کتیی (النظرية الثورية المعاصرة) و (موسوعة الوعي العقائدي العربي) و (الموقف القومي) یش.

ئەم كۆپە گىرنگە شوئىنەۋارى ھەر لەسەر فەكرى سىياسىي ئوردنى و
 غەربىي دانەنا، بەلكو تىپەرى بۇ رۇژناۋا و بەتايىبە تىش بۇ ئىتالىا. لەم
 روۋەۋە، ئازانسى ئاكى - ى ئىتالى بۇ ھەۋال چالاكىيەكانى ئەم كۆپەى
 گواستەۋە تۈۋانچىكى پۈزەتىف و گىرنگى لەسەرى تۆماركرد و وتى:
 ((زانراۋە كە پەيۋەندىي ھەردو گەلى غەرب و كورد پەيۋەندىيەكى
 مېژۋىي بەنگەدارە، بەدىرژايى ھەزار سانى رابىردو ھاۋپەيمانىيەك
 لەنىۋان ھەردو گەلدا دروستبۈرەۋ، كورد بەشدارىي ھەموو جەنگەكانى
 غەربىيان كوردوۋە بۇ بەرگرتن لەداگىركەران بەتايىبەتى لەماۋەى جەنگەكانى
 خاچپەرسىتى كە تىياندە سەلەخەدىن ئەيۋى، كە كوردە، سەركردايەتىي
 لايەنى غەربىي دەكرد و چەند ئىمارەتتىكى غەربىي دامەزنان كە
 ھۆكۈمرانانى كورد سەردارىان بوون، بەلام ئەم پەيۋەندىيە گىرقتى تىكەوت و
 لەدۋاي رىككەۋتتەنامەى سايكس - بىكۇ وريايى و گومانى تىخزا، ئەو
 رىككەۋتتەنامەيەى كە ۋلاتانى شامى بۇ چەند دەۋلەتتىكى بچۈك دابەشكرد
 لەژىر پاسەۋانىي بەرىتانى و فەرنسى و كورد - ى لەدامەزناندى دەۋلەتى
 خۇي بېشەش كىرد، لەۋكاتەشەۋە كورد نىش بۇ يەكخستنى ۋلاتەكەيان
 دەكەن كە لەنىۋان تۈركىيا و ئىران و عىراق و سۈرىا و يەككىتىي سۇفىت
 دابەشكرا. غەربىش لەگەلىاندە دەرفەتەخش نەبوون و رازى نەبوون
 بەدامەزناندى دەۋلەتتىكى كوردى لەو ھەرىمە كوردىيانەى كە دەكەنە
 ۋلاتانى غەربىيەۋە..

ھىشتا قەش ماۋە لەبارەى كۆپى (بىرايەتى غەربى - كوردى، بەرەو
 كۆي؟)..

بۆرزگارکردنی عیراق، قەرەزاوی: (بیاوه پیویسته‌که)، هاوار بۆ کورد دەبا !

— ۱ —

له مرگه‌وتی عومەر بن خەتاب-مۆه له ده‌وحه، شیخ یوسف قەرەزاوی داواى له سەرکرده‌کانی کورد و چالاکه سیاسیه‌کانیان کرد که ده‌ستی خێر بخه‌نه ناو ئه‌و مەملەتی مه‌زه‌به‌گه‌راییه‌ی ئیستای نیوان سوننه و شیعه‌ی عیراقه‌وه. بێگومان سەرکرده‌کانی کورد بێر له‌م داخوازییه‌ ده‌که‌نمۆه و ته‌ماشاش ده‌که‌ن بزانن له‌م باره‌یه‌وه چیه‌یان له‌ده‌ست دی بیکه‌ن، ئه‌وان عاقلێشن و ده‌توانن ئه‌و کاره بکه‌ن، به‌نگه‌ی عه‌قلانییه‌تیشیان ئه‌وه‌یه که له هه‌رێمی کوردستاندا کردوویانه له پووی رێکخستنی باری ئاسایش و ب‌لا‌و‌کردن‌ه‌وی سه‌قامگیری و گه‌شه‌کردن و هاندانی وه‌به‌ره‌م‌ئان، به‌جۆرێک که به‌ع‌ق‌لی پێشکه‌تنخواز و ره‌سه‌نی خۆیان توانیان جوانترین به‌ری ئه‌و ئازادییه‌ بۆ خۆیان لێکه‌نمۆه که له به‌ره‌به‌یانی ۹ ی نیسانی ۲۰۰۳ دا روویدا و، خۆیان نه‌گلانه‌ مەملەتی سیاسی و مه‌زه‌به‌یه‌وه وه‌ک سوننه و شیعه له‌ ناوه‌راست و باشووردا خۆیان تێوه‌گلاند.

به لām کۆمه لێک پرسباری زۆر ههیه که ئیستا ده مانه وی بیانخهینه پروو:

— چی وای له قهره زای کرد ئیستا که ئه بانه گوازه ئاراسته بکات ؟

— نه وه چۆن قهره زای عه قلی ببری کهوا ئیستا له عیرا قدا گه لێک ههیه پیسی نهوتری کورد له کاتیکدا هه ر خۆی بوو که ئه م گه له ی پشت گوئی خست و به درێژیی سالانی رابردوو له چه وساندنه وه یان و کوشتنیان و ویرانکردنیان و راگوێزانیان بیدهنگ بوو بیی نه وه ی ته نها یه ک وشه ی هه ق ده ره ق به م گه له بلئی ؟

— کورد چۆن ده توانن له قهره زای نزیک ببنه وه و بانه گوازه که ی جیبه جی بکه ن له کاتیکدا نه وه هه ر قهره زای بوو که له رابردودا خه باتیان و ئازادییان و رزگارییان و سه ره بخۆیانی به ناوی ئیسلامه وه ره ت ده کرده وه ، نه و ئیسلامه ی که نه و و کۆمه لێکی تر له فیه قه زانه کانی ده سه لاتداران له جیهانی عه ره بیدا، رفاندوویانه و له به رچاوانیان بزر کردووه .

— نایا قهره زای، له کاتی شالآوه وه حشیکه ره مکانی نه نغالدا که به نه ندازه ی هۆلۆکۆستی کورده: بگه ره توقینه رتریشه له هۆلۆکۆست، له کوئی بوو؟

— بۆچی مزگه مۆتی عومهر بن خه تاب له ده وچه له ئاست نه وه ی که سه دامی سه ته مکاری له گوپنراو نه نجامیدا و نه مه ش که (عه لی کیمیاوی) کردی که ئیستا دادگایی ده کرئت، به نا په زاییه ک نه جو لا؟ چه ند که س وشه کانی دوینی قهره زای (پیاهه پیو سه ته که) بزواندن که هاوار بۆ کورد ده با بۆ رزگارکردنی عیراق له مملانیی خویناوی سونه و شیعه دا؟

داواکردن له كورده عاقلهكان بؤ شهوى شو مملانى و يه كتركوزيه مه زه بيه گه وجهى له نيوان هردوو تايه لى شيعه و سوننى عره ب پرته وه، خواستىكي رهوايه. پښتريش رۇشنيره ليرالهكان داواى شتىكى و ايان له كورد كر دبوو، نه مهش به و پښيهى كه كورد شو به شه پښهنگه عيراقيهن كه ده بى دوويان بكهون. كورد نهكه وتنه ژنر كارنگه ريتيه سياسيه نهره كيهه كانيش: كارنگه رى ئيران و به تايه تى سوريا، بريارى نيشتمانى و سروره انهى تهن دوست - ى خو شياندا و، هه ريمه كه ى خو يان، هه روهك پښتر شيان كرده وه، به باشترين جوړى بونيانان كه ئىستا به ده ست بيت له عيراقدا، بونيانا.

به لام شم بانگه شهيه له لايه ن شنيخ قهره زاييه وه (پياوه پښويسته كه) بانگه شهيه كه، نامه وى بلىم بانگه شهيه كى ژه هراوييه شه ونده ى كه بانگه شهيه كى هه قه و شتىكى پوچى ئى ده ويسترى. شو مه رامي شى كه لى ئاشكرا كراوه، گلاندنى كورده له مملانيه ى كه ئىستا له نيوان هردوو تايه لى شيعه و سوننى عره بدا هه يه. پاشان شم بانگه شهيه جنى گومانه و، پښويست بوو ناراسته ى سوريا و ئيران كرايه پښ شهوى ناراسته ى كورد بكرت، چونكه شه وه شو دوو رژيمه بوون كه به شتىكى گه وره يان له عيراق سوتاند و ويران كرد كه خو يشى شهوى هه نده گرت به جوړه بسوتيت و ويران بيت، شه له كاتيكدا كه شو دوو رژيمه نه يانتوانى باكوړى عيراق و هه ريمى كوردستان بسوتينن و ويران بكه ن، چونكه شم هه ريمه له سوتاندن و ويرانكارى سوريا ... ئيرانى ياخى بوو. هه روه ها پښويسته شم بانگه شهيه ناراسته ى فيقه زانه كاني ده سه لاتداران و

فیقه‌زانه‌کانی تیۆر بکرنیت، ئه‌وانه‌ی که به فتوا یه که له دوا‌ی یه‌که‌کانیان شیعه و سوننه‌یان له‌سه‌ر ئه‌و یه‌که‌ترکوشتنه‌ خۆیناوییه‌ گه‌جانه‌یه‌ هاندا. ئه‌وه‌ی که دپ‌کیشی چاندووه‌ له‌سه‌ریه‌تی هه‌ر ئیستا بیدوریته‌وه‌ و دوا‌ی دورینه‌وه‌ی له‌ خه‌لکی دی نه‌کات.

— ٤ —

شیخ قه‌ره‌زاوی (پیاوه‌ پێویسته‌که‌)، به‌ر پێیه‌ی که سه‌رۆکی یه‌کیتی جیهانی زانایانی موسلمان - ه‌، بانگه‌واز بو‌ کورد ده‌کا و داوایان ئی ده‌کات که بو‌ راگرتنی ئه‌و کوشته‌ و کوشتا‌ری ده‌ره‌ق به‌ عیراقیه‌کان به‌رئوه‌ ده‌چیت ده‌ستی خێر وه‌ربده‌ن و ده‌لی: ئه‌وه‌ی له‌ عیرا‌قدا رووده‌دات له‌و کوشتا‌ری که له‌سه‌ر شوناس هه‌یه‌، له‌شی مرو‌ف گرژ ده‌که‌ن و سه‌ریش سپی ده‌که‌ن. ئه‌مه‌ له‌کاتی‌که‌دا که ئه‌وه‌ هه‌ر قه‌ره‌زاوی خۆی بو‌و، ئه‌و فه‌قیه‌ی تیۆر بو‌و که به‌ فتواکانی خۆینی کوردی جه‌لال ده‌کرد به‌ تاییه‌تی کاتی‌که‌ که له‌ سه‌ندی‌کای رۆژنامه‌نووسان له‌ قاهره‌ سا‌لی ٢٠٠٤ فتوا به‌ناوبانگه‌که‌ی ده‌رکرد، فتوا‌ی کوشتنی ئه‌مریکییه‌کان له‌ عیراق و هه‌ر که‌سێ‌که‌ هاوکارییان ده‌کات، ئاشکراشه‌ که ئه‌وه‌ کورد بو‌و له‌ به‌رژه‌وه‌ندی ئازادی و سه‌ربه‌خۆیی و بونیادنانی هه‌رمه‌که‌یان، هاوکاری ئه‌مریکییه‌کانیان کرد. ئه‌وه‌ هه‌ر قه‌ره‌زاوی-یش بو‌و که بێده‌نگ بو‌و له‌ هه‌موو تاوانه‌کانی سوننه‌ له‌ کوردستان یان له‌ هه‌ر شوێنێ‌که‌ له‌ شوێنه‌کانی عیرا‌قدا له‌ سا‌لی ٢٠٠٣ ده‌ تا ئه‌مرو‌. کاتی‌که‌ش که تاوانباره‌ تیۆریسته‌کان، که قه‌ره‌زاوی جارێ‌که‌ پێیان ده‌لی: (موجاهیده‌کان) و جارێ‌که‌ پێیان ده‌لی: (به‌ه‌نگاریکاران/المقاومون)، چه‌ند شوێنی‌کی کوردستانیان ته‌قاندوه‌وه‌ له‌ شایه‌ی و

ناههنگهکاندا ژن و مندال و پیره‌میردو خه‌لکی بی گونا هیان کوشت،
 قهره‌زاوی له‌جینی خۆی جو‌لێ نه‌کردو فتوایه‌کی دهرنه‌کرد نه‌م تاوانانه
 سهرزه‌نشست بکاو، خۆپیشاندانیکی گهره‌شی به‌پرنوه نه‌برد وه‌ك نه‌و
 خۆپیشاندانه‌ی که له‌کاتی هه‌رشکردنی تیۆریستاندا به‌و سهر
 قوتا بخانه‌یه‌کی مندالان له‌ ده‌وحه، به‌پرنوه‌ی برد.

قهره‌زاوی حاڵی وه‌ك حاڵی نه‌ودوای پیاوه‌ گهره‌کانی دامه‌زراوه‌ی
 ناینیه‌ له‌ سهرتاسه‌ری ولاتانی عهره‌بیدا و، دیت و به‌ دوو ته‌رازوو نا،
 به‌لکو به‌ هه‌زار کۆت و به‌ند و ته‌رازوو شته‌کان کیشانه و پیناوه ده‌کا.

— 5 —

له‌م رۆژگاره‌ماندا پیاوه‌ دياره‌کانی ناین و رنجکه‌یان گرتوه‌ که به
 گوێزه‌ی نه‌وه‌ی خۆیان ده‌یان‌ه‌وێت و ئامانجیانه‌ مانا به‌ تیکستی ناینی
 به‌بخشن. له‌م رووه‌وه، شیخ قهره‌زاوی له‌ سهرده‌می سه‌دام حسین-دا ده‌می
 قورئانی نه‌کرده‌وه و نه‌و هاندانانه‌ی تیا نه‌بینین که له‌سهر سووکایه‌تی
 نه‌کردن به‌ ئابروی مروّ و ئابروی موسلمان و نه‌چه‌وساندنه‌وه‌ی و
 خراپه‌نه‌کردن دهره‌قه‌ی. نه‌و، واته‌ قهره‌زاوی، چاوی خۆی نوقاند و هه‌ویری
 ته‌پانده‌ گوێچه‌یه‌کییه‌وه و قور-یش به‌ گوێچه‌که‌ی دیکه‌ی تاوه‌کو ده‌نگی
 هاواری چه‌رساوه و ئازاردراوه‌کان نه‌بیستیت و، نه‌وه‌ نه‌بینیت که سه‌دامی
 سه‌مه‌کار به‌ کوردی کرد له‌ باکوری عیراق و دهره‌وه‌ی عیراقیش. هه‌رچی
 نه‌مپۆیه، ده‌بینین قهره‌زاوی ده‌می قورئان ده‌کاته‌وه و له‌ ده‌قه‌ پیرۆزه‌کانمان
 به‌سه‌ردا ده‌خوێنیت له‌و ده‌قانه‌ی که سوود به‌و دۆز و مه‌سه‌له‌یه‌ی نه‌و

دهگه يه نځکه ئېستا له عيراق بهرگري ليدهکات نه که نهوهی که دهشيا سوود به دۆز و مهينه تي و کاره ساته کانی کورد بگه يه نيټ.

— ٦ —

قهرمزاوی (پياوه پڼيوسته که) و خه لکانی تریش له پياوه دياره فيقهزانه کانی دهسه لاتداران، له رووبه پرووبونه وياندا بو رووداوه سياسييه کان رڼباژنکی گولبرژريانه (إنتقائي) په پړه ده که ن. نه وان داری ئاین به کاردينن بو دهست خسته ناقرهی سياسه ته وه، رڼباژی گولبرژريشيان له سهر هه لبرژاردنی نه وه ده قانه ده وه ستيت که له بهر ژه وهنديان و خزمه ت به مرامه کانينان و مرامه سياسييه کانی دهسه لاتداران دهکات. حه سه حه نه في له کتیبی (مشايخ السلطان) دا ره خه نه وه پياوه ئاينبيانه دهگرنه ت که ده می قورشان و کتیبی فمرموده کانی پيغه مبر ده که نه وه و نه وه شته گولبرژر ده که ن که خوځان ده يانه ويټ و، له گه ل چينشتی نه وه رۆژه يان و چيرژی فلانه دهسه لاتدارا ده گونجيت. نه وه ده لي: دواي برپاره کانی کونگره ی خه رتوم - ی پاش نوشستی حوزه يرانی سالی ۱۹۶۷ و هرسى (نا هکه)، نا بو رڼکه موزن، نا بو دانوستان، نا بو دانسان به ئيسرائيل، فوقه های دهسه لات به فتوا و دهقه ئاينبييه کان ده ستیانکرد به پاسا و هينانه وه بو نه م سى (نا يه) : (و اعدو لهم ما استطعتم من قوة و من رباط الخيل)، (و جاهدوا في الله حق جهاده)، (اذن للذين يقاتلون بانهم ظلموا وان الله على نصرهم لقدير)، (و قاتلوا الذين يقاتلونكم) له گه ل زور ئايه ت و فمرموده ی ترى له م بابته .. کاتيکيش که کوماری دوه می میسر له کوماری يه که م هه لگه پايه وه و رڼکه و تنامه ی

کامب دئیقد له سال ۱۹۷۸ و په یما نمامه ی ناشتی له نیوان میسرو
 ئیسرائیل له سالی ۱۹۷۹ دا مؤرکرا، خودی فوقه هاکانی دهسه لاتداران
 خوځیان به ثایات و فمرموده ی تر پاساویان بؤ بریاره کانی دهسه لاتداران
 هیڼایه وه: (و إن جنحوا للسلم فاجنح لها) ، (ادخلوا فی السلم كافة)
 ناشتی و شالوم-یش له یه ک شت پیکهاتوون و هر دووکیان کوږه مامی
 یه کترین له نه وه ی ئیبراهیم . له سر ئاستی ناوخو-ش هه مان و هر چرخان
 روویدا، و هر چرخان له فکری سوشیالیزم و ناسیونالیزم و بی لایه نی (عدم
 الإنحياز) وه، که نه هه لبرارده ی-ی کوماری یه که م بوو، بؤ سر مایه داری
 و هر نمایه تی و لایه نگیریکردن بؤ نه مریکا و ئیسرائیل که نه مه ش کوده تای
 کوماری دووه مه که هیشتا له کوماری سییهم و کوتایی - ی سرده میک
 له میژووی هاوچه رخی میسر دا له نیوه ی دووه می سده ی بیستدا،
 بمرده وامه . له رووه وه، فوقه های دهسه لاتداران له کوماری یه که م فتوای
 نه ویا ندا که ئیسلام نابینی سوشیالیزمه و، فمرموده یه کی پیغه مبریشیان
 بؤ نه وه هیڼایه وه: (الناس شركاء فی ثلاث: الماء الکلا و النار) . وتیشیان
 خاتو خه دیجه-ی خیزانی پیغه مبر، دایکی سوشیالیسته کان بووه، دیاره
 چهند کتیبیکیش له بورده دا درچووه، هر وه ها نه وان نه ویشیان وت که
 که مرتی گشتی له ئیسلام-ه وه یه هر وه ک دیارده ی (باج و لیپرین)
 بهرجه سته ی کردووه، نه و باج و لیپرینه ش نه وه یه که خه لیفه کان بؤ
 بهرژه وندیی گشتی له خه لکی و هر دگر و لییان ده بپن وه ک ترخانکردنی
 له وږگاگان بؤ حوشر- ی خه لکی، له مه شه وه ده لئین (لیس منا من بات
 جوعان و جاره طای)، (و الذین فی اموالهم حق معلوم للسائل و المحروم) .
 کاتیکیش که کوده تا له کوماری دووه دا روویدا، فوقه هاکانی
 دهسه لاتداران دهستیان کرد به پاساودانی سیاسه تی کرانه وه و ره خنه گرتن

له شىوعىيەتى بى باومېر و وتيان (ئەرەبى باومېرى نەھىئەبى جىنى متمانە نىيە) كاسىبىي ئازاد-ىش كارىكى رەوايە، بازىرگانىش لە بازارەكاندا حەلەلە، بە پشت بەستنىش بە خوا ئەرە بازىرگانى پىس و بى خىر نابىت. ھەرچىيەكىش كە دەستى مەزۇ بىكەيىت ئەرە رەزقى ئەرە جا ئىتر، بە پشت بەستىن بە راي ھەندى لە خەلكانى زەمانى زو، ئەرە رەزقە حەلەل بىت يان ھەرام. خوشگوزەرانى-ىش مافىكە لە مافى باومېرداران (قل من حرم زينة الله و الطيبات من الرزق قل هي للذين آمنوا). رۇژئاوا-ش باومېردارە و رۇژھەلات كافىر. لايەنگىرىكىردنى رۇژئاواى باومېردارىش لە دژى رۇژھەلاتى كافىر چاكە و بەرەكەتە و سەرخستنى ئىسلام و مۇسلمانانە. سەرگەرەبى شىخانى دەسەلاتدارانىش بۇ ھاندانى خەلكى لەسەر بەشدارىكىردن لە دەنگدان بۇ گۇپىنى ماددەى ۷۸ لە دەستور و بايكۇت نەكىردنى ھەرەك ئۆپۇزسىيۇن دەيەيىت بە ھەمان جۇر فتوايەكى دەرگىرد (و لا تكتموا الشهادة و من يكتمها فإنه آثم قلبه). سا ئىتر چۇن دەتائەيىت باومېر بە بانگەشەى ئەر پىاوە ئاينىيانە بىكەين، ئەرەبى كە ئاينىيان لەبەرچا و بىزكىرد دەقە پىرۇزەكانىشيان كىردۇتە لاستىكىك بۇ خۇيان.

بەئاگاھاتنەۋە لە مەسەلەى كورد

— ۱ —

كتىبى (بەئاگاھاتنەۋە)ى تۇفيق ئەلحەكىم كە لە سانى ۱۹۷۲ دا دواى كۆچى دوايى عبدالناسر دەرىكرد و بەتوندى ھىرشى كوردبوو سەر، لە گرنگرتىن كىتەبەكانى ئەلحەكىم-ە كە كارىگەرى گەورەى لەسەر فەكرى سياسىي مىسرى، ھەبوو. ئەم كىتەبە ھەرايەكى مەيدايى و سياسى و مېژووى گەورەى لەمىسردا نايەۋە. ئەلحەكىم لەم كىتەبەدا ھەلۆستى خۆى لەنەزمونى ناسرىيەت، كە لە ۱۹۵۲ ھەۋە دەستىپىكرد و لە ۱۹۷۳ دا كۆتايى ھات، كورت كردۆتەۋە بەۋەى ۋەھا باسى لەو قۇناغە كردوۋە كە قۇناغىك بوو ھەلى مىسر تيايدا ھۆشيارىي لەدەست دابوو. ئەم قۇناغە رنى بەدەرگەرتنى يەرۇپايەك بەئاشكرايى نەدەدا كە لەيەرۇپاي رابەرى پەرستراۋ جياۋازىيەت. ئەلحەكىم لەم كىتەبەيدا ئەۋەشى راگەيانەد كە ھەلەى كردوۋە لەۋەى بەبى ئاگايى دواى شۆپش كەوتوۋە، لەم بارەيەشەۋە دەلى: ((سەير لەۋەدايە كەسىكى ۋەكو من كە لەسەر خەنكى ئەم ۋلاتە و بە پياۋى يىرمەند حسابكراۋە و لەھەلگەشەنى تەمەنىدا توۋشى شۆپش بوو، بىتۋانى بەدواى كەفوكولىكى سۆزدارانەشدا كىش بكرىت و، ئەۋە بەخەيالىمدا نەيەت بىر لە

راستی ئەو وئەنە بەگەمەوێ کە بۆمان دروست دەکرا. وادیاربوو متمانە بێکردنەوێ ئیفلێج کردبوو. بەبریسکە ی هیواگەلیک سحریان لیکردبووین کە ئێمە لەمیزبوو خەونمان پێوە دەبین، بە مە ی دەسکەوت و سەروریه کانیشت مەستیان کردبووین، مەستیبووین هەتا ئاگامان لەخۆ نەما. دیارە لەسەر ئەم جۆرە ی ژیا نیش کە تیایدا شۆرش کردبوونی بەتەنها نامیری پیشوازیکردن، راها تین. نازانم چۆن کە سیکی وەکو من توانی ئەو بێنی و بێستی و ئەو ی بێنی و بێستی زۆر کاری تینە نەکات و بەهەست و سۆزی باشی خۆی لەناست جەمال عەبدولناسردا، بێنی تەو. ئایا ئەو لەدەستدانی ئاگاییە؟ یان ئەو حالەتێکی نامۆی بێهۆشکردنە؟

بەم دان پیاوانە کە دەنگی دایەو و، بەم ووشانە، توفیق ئەلحەکیم کتیبە متمانە بەخشەکی (بە ئاگاها تەو) پوخت کردەو.

ئایا پەيوەندی ئەم کتیبە بە وتاری ئەمۆمانەو چیه؟

— ۲ —

ئەو هۆشیارییە بەهەقیقەتی حوکمرانی ناسری، یان بەو ی ناوی ناسرییەت-ی لێنرا، کە دوا ی نزیکە ی بیست سال لە حوکمی دیکتاتۆری ناسری: بۆ توفیق ئەلحەکیم گەرا یەو، ئەو هۆشیارییە ی کە دوا ی ۳۰ سال لە حوکمی سەدام حسین - ی دیکتاتۆر خەریکە بۆ رۆشنیرانی عەرەب بەگشتی و رۆشنیرانی ئوردنی بەتایبەتی، دەگەریتەو. کەواتە دەبێ هۆشیاری هەر بگەریتەو ئەگەر هەندێ جار نا ئامادەگیشی درێژە بکیشیت. هەر ئەمەش بوو کە بەروونی لەمیانە ی کۆپی (برایەتی عەرەبی - کوردی بۆ کوی؟) دەرکەوت کە (مەنتدی الاردن الجدید) سازیکرد، ئەم مۆتەدایە

(سەكۆیه کی دیاڵوگنامیزی سەنتەری ئوردنی نوئیە بۆ لیکۆلینەوه) و مامۆستا سامی شۆرش وەزیری پێشووێ روژشنبیری هەرێمی کوردستانی عێراق (٢٠٠٤ - ٢٠٠٦) کۆپێکی گرنگی تێدا بەست، کۆپەکش که کۆمەڵێکی زۆر لەسیاسی و میدیاییهکان ئامادهی بوون هەرایه کی گەورهی نایه وه و پەرچه کردارگەلێکی توندی بەدادا هات، بەلام گرنگترین شتێک لەم کۆپەدا ئەوهیه که، یەکه مین مۆژدهی بەئاگاها تنهوه بوو بۆ فکری سیاسی عەرەبی بەگشتی و فکری سیاسی ئوردنی بەتایبهتی لهبارهی مهسهلهی کوردهوه. ئەمەش دواي ئەو پشتگوێخستن و نکۆلی لیکردن و گوێپێندانه بوو بەرامبەر بە دۆزی ناوهندیی کورد له عێراق و دەرهموی عێراق له لایەن روژشنبیره ناسیۆنالیست و ئاینیهکانی عەرەب بەگشتی و روژشنبیره ئوردنییهکان بەتایبهتی: بەدرێژایی حوکمی دیکتاتۆریی سەدام حسین و لەئەنجامی کەوتنه دواي کەفوکۆلی سۆزدارانهی ئەتەوهیی و ئایینی و متمانەي کۆیرانهیان بەرژێمی دیکتاتۆریی سەدام، متمانەیهک که بووه هۆی نیفلێجکردنی بیرکردنەوهیان، بیرکردنەوهی ئەوانەي بەبریسکەي هیواگەلێک سحریان لیکردبوون که لەمیزبوو خەونیان پێوه دەبینی، بەمەي-ی دەسکەوت و سەروریه کانیشت مهست ببوون، مهستیبوون هەتا ئاگیان لەخۆ نهما، بەلام ئەوه متمانەکردن بە حوکمی دیکتاتۆریی سەدام نهبوو بەتەنها که هۆکاری ئەو هەموو کۆیراییه بیئت له ناست هەقیقهتی واقعی دیکتاتۆرییانهی سەردهمی سەدام، مهستیبوون بەمەي-ی دەسکەوتەکان و سەروریه کانیشت هۆکاری ئانا مادهگیی ئەم هەموو ئاگییهی ئەو که سانه نهبوو، چونکه سەردهمی سەدام دەسکەوت و سەروریه کی تیا دا نهبوو ئەوهندهی که زیان و کارهسات و تاوانی هەبوو، بەلام ئەوه بریسکەي زێری سەدام بوو، که عەبدولناسر هیچی لهوهی نهبوو بۆ ئەوهی چاوانی روژشنبیره

میسرییه‌کانی پی' بنوقینی، که چار و چارکراوه‌یی رۆشنییرانی عەرب و رۆشنییره ئوردنییه‌کانی به‌تایبه‌تی له‌هه‌قیقه‌تی واقعی دیکتاتۆری و ئه‌و تاوانه قیزه‌وه‌نانه کوژ کرد که سه‌دام ده‌ره‌ق به‌کورد و غه‌یری کورد کردنی دواي ئه‌وه‌ی که سه‌دام ناوچه‌یه‌کی نیشتته‌جێکردنی رۆژنامه‌نووسان-ی بۆ رۆژنامه‌نووسه ئوردنییه‌کان بو‌نیادنا و ئوتۆمییلی مه‌رسیدس و کورسی خویندن و به‌خشش و ئیعتیازاتی جیا‌جیای به‌سه‌ردا باراندن.

ئه‌م‌پروش ئه‌م ناگاییه‌یان بۆ ده‌گه‌رێته‌وه دواي ئه‌وه‌ی که ئه‌فسون (سحر) ره‌وییه‌وه‌و، ئه‌فسونیش له ئه‌فسونباز هه‌نگه‌رپایه‌وه، کاریگه‌ریی بریسکه‌ی زێر و ئالتونیش نه‌ما و هیچ له‌م بریسکه‌یه نه‌ما جگه له بریسکه‌ی زێری ره‌غد - ی سه‌دام حسین که ده‌لێن هینشتا کاریگه‌ریی له ناوه‌نده‌کانی هه‌ندی له رۆشنییره ئوردنییه‌کاندا ماوه، له‌وانه‌یان که له‌روژی له‌سێداره‌دانی سه‌دام-ی سته‌مکاردا له‌خۆیان ده‌دا.

— ۲ —

که‌واته، ئایا نیشانه‌کانی به‌ناگاها‌ته‌وه به‌هه‌سه‌له‌ی کورد لای رۆشنییره ئوردنییه‌کان، ئه‌و رۆشنییرانه‌ی که هه‌ندی له‌خه‌لوه‌تی خۆیان به‌ناگاها‌ته‌وه چی؟، کاتیک گوینیستی موحازه‌ره‌که‌ی سامی شوپش وه‌زیری پینشووی رۆشنییری هه‌رمی کوردستان بوون.

له‌و نیشانه‌، :

۱- بایه‌خدانی گه‌وره‌ی رۆشنییره ئوردنییه‌کان و میدیای ئوردنی به‌م کۆپه‌ له‌ پووی زۆریی ئاماده‌بوون و جۆراوجۆرییان و نویسنی سه‌رنج له‌باره‌یه‌وه له‌ میدیای ئوردونی.

۲- سازکردنی گفتوگۆی برایانه لهم كۆپه‌دا له‌باره‌ی په‌یوه‌ندیی هه‌ردوو گه‌لی عه‌ره‌بو و كورد له‌نیوان لایه‌نه جیا‌جیا‌كانی رۆشن‌بیرانی ئورد‌ند‌او جه‌خت‌کرد‌نه‌وه‌یان له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی كه ئه‌م په‌یوه‌ندییه په‌یوه‌ندییه‌کی میژ‌ووی مت‌مانه‌پێ‌ك‌راوه. له‌و روه‌وه‌ ها‌وپه‌یمان‌ئێ‌تییه‌ك به‌در‌ئێ‌ژیی هه‌زار سا‌لی را‌برد‌وو له‌نیوان هه‌ردوو گه‌ل‌دا دامه‌زرا و، گه‌لی كورد به‌شداریی له‌هه‌موو جه‌نگه عه‌ره‌بییه‌كان‌دا كرد بۆ به‌ر‌گرت‌ن له‌ داگیر‌كه‌ران. به‌لام ئه‌م په‌یوه‌ندییه گرفت‌ی تێ‌كه‌وت و وریایی و گومانی گرت‌ه‌خۆ دوا‌ی رێ‌كه‌وت‌ن‌نامه‌ی سای‌كس - بێ‌كو‌كه‌ ولاتی شام - ی بۆ چه‌ند ده‌وله‌تێ‌کی بچووك له‌ژێر پاسه‌وانی به‌ری‌تانیا و فره‌نسا دا‌به‌ش‌كرد و كورد - ی له‌دامه‌زراند‌نی ده‌وله‌تی خۆیان بێ‌به‌ش‌كرد. هه‌ر له‌و كاته‌شه‌وه كورد ئیش بۆ یه‌ك‌خست‌نی ولاته‌كه‌یان ده‌كه‌ن كه به‌سه‌ر تو‌ركیا و ئێ‌ران و عێراق و سو‌ریا و یه‌كێ‌تی شوره‌یدا دا‌به‌ش‌كرا، به‌لام كورد له‌هه‌ر‌ئێ‌می كورد‌ستان‌ی عێراق‌دا به‌ئارا‌م‌گرت‌ن و پێ‌داگیر‌یی خۆیان توانیان دوا‌ی تێ‌كو‌شان‌ئێ‌کی دو‌ر‌در‌ئێ‌ژ ده‌سه‌كه‌وتی باش به‌ده‌ست به‌ی‌ن‌ن كه خۆیان له‌ فیدرا‌لی‌دا ده‌بین‌نه‌وه.

۳- کاری‌گه‌ریی پۆ‌زه‌تی‌قی ئه‌م كۆ‌په‌ کاری‌گه‌ریی هه‌ر له‌سه‌ر رۆژ‌نامه‌گه‌ریی ئورد‌نی دان‌ه‌نا، به‌لكو له‌وه‌ تێ‌په‌ری بۆ رۆژ‌نامه‌گه‌ریی عه‌ره‌بی-ش كه نه‌یار و دو‌ژ‌منی ماف كورد بوون له‌وه‌ی ده‌وله‌تی خۆی دا‌به‌مه‌رز‌ئێ‌ت، وه‌ك چو‌ن پشت‌گیر‌یی سه‌رده‌می سه‌دام-یان ده‌كرد و هێ‌شتاش ده‌ی‌كه‌ن وه‌ك رۆژ‌نامه‌ی (القدس العربی) كه له‌له‌نده‌ن ده‌رده‌چێ‌ت. تارقی ئه‌ل‌فا‌ید - ی په‌یام‌نێ‌ری ئه‌م رۆژ‌نامه‌یه له‌عه‌ممان په‌یام‌نێ‌کی بۆ رۆژ‌نامه‌كه‌ نار‌د‌وه‌و و بلا‌وی كرد‌ۆ‌ته‌وه‌و تیا‌یدا ده‌ئێ‌ت: له‌دان‌یش‌ت‌نێ‌کی دیالو‌گ‌مانێ‌ز‌دا به‌نا‌و‌نیشانی (براه‌تی عه‌ره‌بی - كوردی بۆ كو‌ی) كه ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ رۆشن‌بیران و دیپلوما‌ت‌كاران و هه‌ندێ له‌حزبه ئورد‌نییه‌كان

ئامادەيىبون، سامى شۆپش ۋەزىرى پىششوى رۇشنىبرىي ھەرمى كوردستان ۋتى: كوردەكان ئىستا دەتۋان لە ماۋى ۲۴ سەعاتدا دەست بەسەر شارى ئابورى - ى كەركوكدا بگرن، واشى لەقەلەمدا كە لەمىژە ماڤ خۇيان لەم شارەدا ھەيە. ژمارەيەكى زۆر لەئامادەبووانىش پشتگىرييان لە داواكارىي كورد كرد بۇ دامەزاندنى دەۋلەتتىكى سەربەخۇى خاۋەن سنورى سىياسى لە كوردستانى عراق.

۴- ئەم كۆپە كاريگەرى پۆزەتقى بەتەنھا لەسەر مەيدىاكارانى ئوردنىش دانەنا، بەلكو لەۋە تىپەرى بۇ سىياسىيە ئوردنىيەكانىش. لەو روۋەۋە، ئەندام پەرلەمانى پىششوى ئوردن ھەمادە فەرايىنە لەبەرئۆبەردنى دانىشتنە گەفتوگۇئامىزەكەدا ھاسۇزىيەكى زۆر و پىشتگىرييەكى گەۋرەى نواند كاتىك ۋتى: ((ھەلۋىستمان لەدۆزى كورد ھەلۋىستى لاىەنگىريكردنى پىششوخە و، دەبى كورد دەۋلەتى سەربەخۇى خاۋەن سەروەرى و سنورى سىياسىي خۇى ھەيىت. ھەروەھا دەبى ئەمازىغىيەكانىش دەۋلەتتىكىان لەجەزائىردا ھەبى و ئىريتريەكانىش دەۋلەتتىكىان لەسۇمالدا ھەبى)). ھەروەھا عەبدولمۇنعىم ئەلكوردى، دىپلوماتكارى پىششوى ئوردن لە بالۆزخانەى ئوردن لەعراق، ۋتى: ((دامەزاندنى دەۋلەتتىكى كوردى لەعراقدا مافىكى سروشتىي كوردە بەبۆنەى ئەو سەتەم و چەوسانەۋەيەى كە روۋبەروويان بوۋەتەۋە)). حازم قەشوع-ى سكرتېرى گشتىي حزبى (رسالة) ى ئوردنىش ئەۋەى خىستەسەر و ۋتى: ((ئىمە پىۋىستە رىز لەبرايتىي عەرەبىيمان لەگەل كورددا بگرن، ھەروەھا دەبى رىز لەداۋا ھىواكانىيان بگرن و ھەقى خۇشيانە كەدەۋلەتى خۇيان دابەسەزىنن)). ئەندازىار موسا ئەلموۋعايتە سكرتېرى گشتىي (پارتى چەپى دىموكراتى) ى ئوردنىش ۋتى: ((پىۋىستە لەسەر ھەموومان كە لەگەل گەلى كورددا بىن

له دیاریکردنی چاره نووسی خۆی و راگهیاندنی دهولته تی سهربه خۆی
 خۆیدا)).. ئه وهشی خستبوو که راگهیاندنی دهولته تی کوردی ههقی
 کورده و ههقی نه ته وهی گه وهی کورده له رۆژه لاتى ناوه راستدا له دواى
 نه ته وهی عه ره ب.

ه- به ناگهاته وه به مه سه له ی کورد ته نها له وانده نه بوو، به لکو له
 هه ندی له ئه کادیمییه ئوردنییه کانیش وه ک د. وه دیع ئه لشه رایچه که
 مامۆستای نابورییه له زانکۆی ئوردن نه وه مان بیست که به وه پهری
 راشکاو ی و بویری و ناگایى زانستی و میژووی ته واه وه وتی:
 ((راگهیاندنی دهولته تی کوردی له کوردستانی عیراقداه فایکی که فاله تکراره،
 به لام ژبانى دهولته تی کوردی له چوارچێوه ی عه ره بیدا، کانگای
 به رده وامبوونی تی)).

پرسیاریش ئه وه یه: ئایا گه پرانه وه ی ناگایى عه ره بى و ئوردونى
 به تایبه تی به مه سه له ی کورد و به مه موو مافه کانی لایه نه کانی کۆمه لگا له
 رۆژه لاتى ناوه راستدا و پێکهاته کانی، به رده وام ده بیست ؟ ئومیده وارین که
 وابیست..

چۆن ئەتوانىن پشتیوانى لەگەلى كوردى سوريا بكەين ؟

- ۱ -

لەو كاتەردى كە بەیاننامەى جیهانى بۆ پشتیوانىكردنى گەلى كوردى
سوريا لەو مەینەتییه گەردەیهى كە لەگەل رژیمی ئیستای سوریا دا
تیایدا، لەم رۆژنامەیه و زۆربەى ئامرازە میدیاىیه عەرەبییه لیبرالییه كانی
نیشتمانى عەرەبیدا كە بەگشتى لە دۆز و مەسەلەى كورد تێدەگەن، بۆ
بۆتەو: ئیمزای ئازادیخوازانی كورد و عەرەب و ئەژاد و مەزەب و
رەگەزمەكانیتر لەسەریەك دەگاتە پۆستی (رێكخراوى بەرگریكردن
لەكەمینهكان و مافەكانى ژنانى رۆژهەلاتى ناوەراست و باكوری ئەفریقا).
ئەمەش ئەگەر بەلگەبێت بۆ شتێك ئەو بەلگەیه بۆ ئەوەى كە جیهانى ئازاد
لەگەل دۆزە مەزەبەكاندا و بۆ سنور پشتگیرىیان دەكات. گەرنكیش
ئەوێه كە ئازابىن و ئەوەندەى پێویست بێت راستگۆیانە لەگەل مەقداىن.

— ۲ —

ئەم بەياننامەيە، ئەمبۇ جارىنكى دى بىلەۋى دەكەينەمە بۇ ئەۋەى
ئەۋەى لەھەفتەى رابردودا ئەيانتقوانى بىخوئىننەمە ئەمبۇ بىخوئىننەمە و
ئەۋەى ئەيانتقوانى ئىمىزى لەسەر بىكەن ئىمىزى بىكەن، چونكە ئەۋە بىرى
ئىمىزىكانە: كە لەسەر ئەم بەياننامەيە دەكرۇن، ھىزى تەۋاۋى پى دەبەخشن
بۇ ئەۋەى قەناعەتپىنكەر و كارا و راستگۇبى بۇ ناۋەندەكانى شەرىعيەتى
نىۋەمەلەتى بەگشتى. بەم جۆرەش دەتوانىن يارمەتپىيەكى گەمەرى گەلى
كوردى سورىا بەدەين و، بەكرەدەۋەش پىشتىگىرى و پىشتىۋانىمان لى كوردىت
نەك تەنھا بەقسە و ژاۋەژاۋ..

— ۳ —

دوژمنانى دۇز و مەسەلەى كورد لەجىھانى غەرەبىدا زۇن. بەبۇنەى
دوژمنايەتى توندىيىشيان بۇ دۇز و مەسەلەى كورد لەھەموو شوئىنكىدا
بانگەشەى خوئىنەرايان كوردوۋە كە ئىمىزى لەسەر ئەم بەياننامەيە نەكەن و
داۋايان لە خوئىنەران كوردوۋە كە لەدژى ئەم بەياننامەيە يەكبىگىن ۋەك
ئەۋەى ئەم بەياننامەيە داۋاى لەنىۋېردنى نەتەۋەى غەرەبى و ئىسلامى
بىكات، لەكاتىكىدا كە ئەم بەياننامەيە داۋاى ژيانەۋەى نەتەۋەىيەك لە
نەتەۋەكانى ئەم رۇژەلەتە پەژموردە و دلتەنگ و زالمە دەكات، نەتەۋەىيەك
كە سەدان سالە لەماقە سىياسى و ئابورى و كۆمەلەيەتى و روشنىرىيەكانى
بىيەش بىۋە. كاتىكىش كەرىنخراۋىكى جىيەئانى ۋەك (رىكخراۋى
بەرگىركەن لەماق كەمىنەكان و ژنانى خۇرەلەتى ناۋەراست و باكورى
ئەفرىقىا) بەرگىرى لە مافەكانى كورد دەكا ئەۋە ئىدى كەبەى دىيەى

عەرەبى كەچ دەبىي بەتايىبە تىش لەلايەن بەكرىگىراوانى موخابىراتى
 عەرەبىيەو كە بەتايىبەت بۇ وەلامدانەوئى ئەم جۆرە بەياننامە لىبرالىيەنە،
 چەكداركرائون.

— ۴ —

لەيەكەم ھەفتەى بلاوكردەنەوئى ئەم بەياننامەيەدا دەنگدانەوئىيەكى زۆر
 فراوانى ھەبوو، بەلام، ھەروەك وتەمان، ئىمە دەنگدانەوئى زىاتىرمان دەوئىت.
 دەشمانەوئى گەلى كورد و ھەموو ئازادىخوازان بىسەلمىنن كە ئىمە لەدۆى
 ھەموو دۆژمەنانى گەلى كوردىن لە ئاۋچەى رۆژھەلاتى ئاۋەراستدا، ئىتر ئەو
 دۆژمەنانە لە عەرەب بن يان موسلمانان يان عەرەبە موسلمانەكان.

— ۵ —

موخابىراتى سۈرى كۆمەلنىك لە ئەفسەرە نەيئىيەكانى خۆى، بە تايىبەت،
 بانگىشت كردوۋە بۇ وەلامدانەوئى ھەر نوسەرنىك لە مەيدىاي عەرەبىدا كە
 ھەول بەدات رەخنە لەرژىنى سۈرىا بگىرنىت يان مافى ھاۋلاتى سۈرىا
 بورژۇئنى، ئىتر عەرەب بىت يان كورد. نەمۇنەى ئەوانەش ئەوئىيە كە
 ئەفسەرنىكى موخابىراتى سۈرى بە پلەى عەقىد كەخۆى لەبەرگى
 فەيلەسوفاندا شارەدۆتەوئە، وتبوى: (مەن خەرىكە بەزەبىم پىتتدا دىتەوئە
 ئەى كاكى نوسەر (شاكر نابولسى)، ئايا دەكرى ئەم درۆ و دەلەسانە
 ئاۋبىننن بەياننامەيەكى جىھانى؟ يان ئەمە تەنھا دەمىرئىزىيەكى
 شەخسىيە ھەندى باى سك و پىنچ و ئازارى رىخۆلەكانە؟ ئايا ئەوئە

بۆ زانین، من فەلەستینی نیم ئەگەر شەرەفی ئەوەشم ھەبێت کە فەلەستینی
بم، بەلام فەلەستینی نیم. ھەروەھا من پەنابەریش نیم و پەنابەریش
نەبوومە... سا چ ناومێدیە کە بۆ ئێوە.

کاتێک کە ئەفسەرانی موخابەرەتی سووریا درکیان بە کاریگەری نینگەتیقی
گەرەمی ئەم بەیاننامەییە لەسەر بەرژەوندی و دەسکەوتەکانیان کرد و،
درکیان بەوە کرد کە سەبەینی رژیمی سووریا بەھۆی ئەم بەیاننامەییە
زیاتر زۆرتر ریسوا دەکری، شیت و ھاربوون، بۆیە یەکیکیان وتی: ((ئایا
ھەر کەسێک چەند سەد یۆرۆیەکی لە کۆمەڵە و ریکخراوەکان و ھەرگرت
دەتوانی بەیاننامەییەکی گەردوونی لەم شیوەییە دەریکات...؟ ئەو
دەسپەرەکانی جیھان یەکیگرن...! کە ی بوارم بۆ دەپەخسی کە بەیاننامەییەکی
جیھانی لەپرتی خوا دەریکەم و یەک یۆرۆ چییە و مەینەگرم، دەریکەم بەناوی
ئەو خۆینەرە دامادانە ناچار دەکرتن توپوھاتی ھەندی نوسەری زۆر بەرێز
قوت بدەن))..

جا لەگەڵ ئەدا سەرنجی کۆمەڵێک ھەڵە زامانەوانی و داپشتن لەم توانجەدا
بدەن کە ئەوە سەرھەڵدەدا ئەندامانی موخابەرەتی سووری شتیکی دی نین
جگە لە کۆمەڵێک نەزان و نەخۆیندەوار و، بە ناگر و ناسن ھوکمرانیی گەلی
سووریا دەکەن.

بەلام لەگەڵ ئەوەشدا تاقە وەلامێک بۆ ھەموو ئەوانە و خەڵکانی تر لە
دوژمنانی ھەق و راستی، پیشوازیکردنی گەرەمی ئیمزاکردنە لەسەر ئەم
بەیاننامەییە کە لێرەدا سەرلەنوێ بۆ دەکەینەو بۆ ئەوەی ئەوانە
نەیانئوانیوە بیخۆیننەرە بیخۆیننەرە و ئیمزای لەسەر بکەن.

به‌یانتنامه‌ی جیهانی بۆ پشتگیری گه‌لی کورد له‌سوریا

نێمه‌ی نێمزا که‌ران له‌سه‌ر شه‌م به‌یانتنامه‌یه‌، به‌هه‌موو هیزێکی خۆمانه‌وه پشتگیری له‌گه‌لی کوردی سوریا ده‌که‌ین، که‌په‌وه‌په‌رووی سیاسه‌تیکی شۆفینی بووه‌ته‌وه له‌لایه‌ن رژێمی سوریه‌وه. هه‌ر له‌سه‌ره‌تای گرتنه‌ده‌ستی ده‌سه‌لاته‌وه له‌لایه‌ن حزبی به‌عسی ده‌سه‌لاتداره‌وه.

ئه‌وه بوو له‌سالی ١٩٦٦دا یاسای چاکسازی کشتوکالی، جووتیاره کورده هه‌زاره‌کانی بێهه‌ری کرد له‌و یاسایه‌و نه‌یه‌یشت سوودی لی بیه‌ین و له‌میانی گفتوگۆی یاساکه له‌نه‌نجومه‌نی گه‌لدا وه‌زیری کشتوکال ئیعتراقی له‌سه‌ر ئه‌و حاڵه‌ته کرد، له‌و میژوه‌وه تاره‌کو ئه‌مڕۆ گه‌لی کورد له‌سوریا قوربانی ده‌ستی چه‌وساندنه‌وه‌ی شۆفینی هه‌مه‌لایه‌نه‌یه که به‌ده‌ستگیرکردن ده‌ستپێده‌کات و به‌کوشتن کۆتایی دیت، هه‌روه‌کو ئه‌وه‌ی له‌سالی ١٩٥٠دا شیخ محمهد مه‌عشوق ئه‌لخه‌زنه‌وی رووبه‌په‌رووی بووه‌وه له‌لایه‌ن موخابه‌راتی رژێمه‌وه ده‌ستگیرکراو پاشان له‌سینداره‌یاندای بێ ئه‌وه‌ی دادگایی بکه‌ن و پاشان رایانگه‌یاند که‌هه‌ندی که‌سی نادیار رفاندویه‌وه پاشان کوشتویه‌وه تهرمه‌که‌یان له‌سه‌ر رێگایه‌ک فرێداوه.

له‌ ٢٢ی ئابی سالی ١٩٦٢دا رژێمی سووری به‌پێی مه‌رسومی ژماره ٩٢ زیاده‌له‌ ١٥٠ هه‌زار کوردی له‌سوریا بیه‌ش کرد له‌په‌رگه‌زنامه‌، به‌پێچه‌وانه‌ی ئه‌و رێککه‌وتنه‌نامه‌و راگه‌یاندنه جیهانییه‌ی مافی مرۆفه‌ که پارێزگاری له‌مافی مرۆفه‌ و که‌مه نه‌ته‌وه‌کان ده‌که‌ن له‌جیهاندا، پاشان رژێمی سوریا له‌سالی ١٩٦٦دا له‌ناوچه‌ی هه‌سه‌که هه‌ستای به‌دروستکردنی پشتینه‌یه‌کی عه‌ره‌بیی دروستکرد بۆ نیشته‌جێکردنی عه‌ره‌ب تێیداو له‌سالی ١٩٧٤یشدا ئه‌و پرۆسه‌یه‌ی جێبه‌جێکرد، هه‌روه‌ها چه‌ندین زه‌وی و

زاری به سەر خێله عه‌ره‌یه‌کانی ناوچه‌ی جه‌زیره‌دا دا‌به‌ش‌کرد وه‌کو جی‌به‌جی‌کردنی سیاسه‌تیکی ره‌گه‌زه‌رستانه: له‌م دواییه‌شدا وه‌زاره‌تی کشتوکاڵ و چاکسازی کشتوکاڵی یاسای ژماره ١٦٨٢ی له‌مانگی شوباتی ١٣٠٧دا دهر‌کرد به‌مه‌به‌ستی دروست‌کردنی پشتینه‌یه‌کی نوێی عه‌ره‌بی، که مه‌به‌ست لێی جیا‌کردنه‌وه‌ی کورده‌کانی سوریا‌یه له‌کورده‌کانی کوردستانی عیراق و له‌و پیناوه‌شدا ١٥١ خیزانی عه‌ره‌بی له‌سەر زه‌وی و زاری کورد نیشته‌جی‌کردوه، که نه‌مه‌ش سیاسه‌تیکی به‌رچاوی پاکتاوی ره‌گه‌زیه.

رژیمی سووری له‌جیاتیی نه‌وه‌ی له‌هه‌ولنی چاره‌سه‌ر‌کردنی کیشه‌ی کورددا بێت و دان به‌مافه‌کانیاندا بنیّت که‌خۆی له‌پیناسی که‌سی و په‌ساپۆرت و مافی هاتوو‌چۆ‌کردن به‌نازادی و چه‌ند مافیکی سه‌ره‌کی تر ده‌بینیت‌ه‌وه، بۆ ماوه‌ی ٤٤ سا‌له به‌رده‌وامه له‌سەر سیاسه‌ته دوژمن‌کارییه‌کانی که له‌خراپه‌وه به‌ره‌و خراپ‌تر ده‌پروات.

ئێمه که له‌سەر ئهم به‌یان‌نامه‌یه واژومان کردوه، داوا له‌هه‌موو رێ‌ک‌خراوه‌کانی کۆمه‌لگای مه‌ده‌نی له‌جیهانی عه‌ره‌بی و ئیسلامی و هه‌موو جیهان ده‌که‌ین به‌تایبه‌تی ئهو رێ‌ک‌خراوانه‌ی که‌به‌رگه‌ری له‌مافی مڕۆ‌ف و هاو‌ولاتی ده‌که‌ن، هه‌روه‌ها داوا له‌ئه‌نجومه‌نی مافی مڕۆ‌ف له‌نه‌ته‌وه‌یه‌که‌گرتوه‌وه‌کان ده‌که‌ین که‌هه‌مووان به‌یه‌که‌وه نا‌په‌زایی ده‌ربه‌رن دژی ئهو پیشی‌ل‌کردنه‌وه‌ی که‌په‌روه‌به‌په‌رووی مافه‌کانی کورد بووه‌ته‌وه له‌سووریا، به‌مافی چاره‌ی خۆ‌نووسینی‌شه‌وه‌و داوا‌که‌رنی له‌ه‌کومه‌تی سووریا که ده‌سته‌له‌ب‌گه‌رنی له‌چه‌وساندنه‌وه‌ی کورد له‌و وڵاته‌دا، داواش له‌رێ‌ک‌خراوه سیاسی و مڕۆ‌یه‌یه‌کانی سووریا ده‌که‌ین که‌گرنگی بده‌ن به‌به‌رگه‌ری‌کردن له‌کیشه‌ی ره‌وای کورد له‌سووریا، چون‌که چه‌وساندنه‌وه‌ی گه‌لی کورد له‌سووریا ته‌وا‌که‌ری چه‌وساندنه‌وه‌ی گه‌لی سووریا‌یه، که‌په‌زگار‌بوونی

يەككىيان بەئىنە بۇ رزگار بوونى ئەوى ترىان لە دەستى دوزمنكارىيەكانى
موخابرات كە پۇژانە نازادىيەكانيان پىشپىل دەكات.

بۇ ھەموو ئەو نازادىخوازانى كە دەيانەوئىت ئەم بەياننامە يە واژۇ
بەن، ناوو پىشەمو شوئىنى نىشتەجىنبوونى خۇيان بۇ نىمە يلى (رىكخراوى
بەرگىرىكىردن لەژنان و كەمە نەتەوھەكان لەپۇژەلاتى ناوہ پاست و باكوورى
ئەفرىقا (مىموا) بنئىن:

memwa_z@yahoo.com

وهرگىزى بەياننامە:

ئارى عملى غەرىب

نەسکی دووهم
له باره ی عیراقه وه

شەرى ئەھلىيى عىراق: خەون و دەھم

— ۱ —

لە بەرەبەيانى ۹ ى نىسانى ۲۰۰۲ و كەوتنى بىتەكانى سەدام حسين-ى سەركوتگەرەو، لە كۆمەلىكى زۆر لە تىۋرىستانى گروپە تىۋرىستىيەكان و نوسەرانى تىۋرىزىم و فىقەزانەكانى تىۋر و ھاۋچەشتەكانيان و، لە رەگەزگەلىكى زۆرى نەتەۋەپەرسىتەكانەۋە دەخوئىننەۋە و دەبىسىن و دەبىنن كە قسە لە سەر ئەگەرى بەرپابوونى شەرىكى ئەھلى دەكەن لە عىراقد، شەرىك كە تەر و وشكى تيا دەسوتى و عىراق و ئىران دەكا و ئەوانە لە ئاۋ دەبا كە فەرمانزەۋايى سەركوتگەرى پىشۋويان روخاند. ھەروەھا ئەم بانگەشەيە دەنگدانەۋەي خۆي لە راگەيانندى رۇژئاۋا بەتايىبەتەش لە راگەيانندى ئەمريكادا لەلايەن گروپگەلىكى جىاۋازەۋە لە حزبى دىموكرات و لە رۇژنامەنوسان و پىشكەشكارانى بەرنامە تەلەفۇنۇنىيەكان و نوسەران و ئەكادىمىيان و سىياسەتمەداران و بىرئارەدەستان لە كۆشكى سىپى و

كۆنگرىس و ھەزارەتى دەرەۋە ھى ترەۋە، دايەۋە. ھەرۋەھا لەناو ئەو خەلگانەدا، ئەو گروپانەش كە لە سياسەتەكانى سەرۆك بۆش و لە كۆمارىيەكان تورەن.

ھەرۋەھا لەلايەن زۆربەى رۆشنپەرە ئوروپىيە بەرھەلستكارەكانى سياسەتى دەرەۋەى ئەمريكاو، لەلايەن زۆرىك لە ميديايە چەپەكانەو، ئەوانەى رۆق ئەستووين لە ئەمريكا و سياسەتە دەرەككەكانى بەشيۋەيەكى گشتى، لەلايەن بەرھەلستكارانى پرۆژەى رۆژەلاتى ناوهراسىتى-ى ئەمريكاشەرە و لەلايەن پارتە شيوعىيەكانى ئوروپاۋە كە دۆژمنايەتى و رۆق كينەيەكى زۆريان لە ئەمريكايە بەر باۋەرەيان كە ئەمريكا بەشدارىيەكى گەرەى كىرەو و فاكىتەرىكى كارا بوو لە روخاندنى ئىمىراتۆرىيەتى يەكيتىيى سۆفىت و داپمانى دىۋارى بەرلن و ھەنۋەشانەۋەى ئەوروپاى رۆژەلات، ھەلمەتىكى فراوانمان بىنى كە مژگىنىيى بەرپابوونى شەرى ئەھلى دەدا لە عىراقدا. بىژان لويزان-ى شارەزاي فەرەنسى لە كاروبارى عىراق لە يەكى لە ئەنجومەنەكاندا كە سەرەبە حكومەتى فەرەنسا، دەلى: ((سەرلەنۆى بونىدانانى عىراق كارىكە شكست دەھىنى:))، پى لەسەر ئەۋەش دادەگرى كە عىراق توشى شەرىكى ئەھلى دەھىت كە كۆتايى بۇ نىيە. لە ھەر رۆژنامەگىريەكى رۆژئاۋا زياترىش كە مژدەدەرى بەرپابوونى شەرىكى نىزىكى ئەھلى بووبى لە عىراقدا يان شەرىك كە بەرپابووبى، رۆژنامەكانى بەرىتانىايە بە تايبەتى ئەو رۆژنامانەى كە بەرھەلستكارى سياسەتى دەرەۋەى تۆنى بلىر و گرۇدراۋىتىيى ئەون بە سياسەتى دەرەۋەى ئەمريكاو. لەو رۆژنامانەش رۆژنامەى ئىندىپىنت ھەيە كە باترىك كۆكبىرن وتارىكى تىادا نوسىۋە و دەلى: ((شەرى ئەھلىيى لە عىراق بۆتە كارىك كە نابى گومانى لى بىرئىت و، بەغداد-يش ۋەرچەرخواۋە بۇ ۱۰ شار

که کهوتونه ته دوژمنایه تیکردنی یه کتر، لهو رووه و سوننه و شيعه کهوتونه ته یه کتر کوشتن)). لیره شدا ده بوايه کوکبیرن له قسه کردنیدا وورد بوايه و بیوتبایه ((شهرې مه زه بیی نیوان عمره بی سوننه و عمره بی شيعه له به غدادا کارنکه گومانی تیدا نییه)) نهك بلیت ((شهرې نه هلی له عراق کارنکه نابی گومانی لی بکرت)) چونکه شهرې نه هلی - نه گهر نیستا به کرده و له عراقدا بهرپا بوییټ - نه و ته نها له نیوان گروپنکی دیاریکرای عمره بی سوننه و گروپنکی دیاریکراوه له عمره بی شيعه.

— ۲ —

نه مه ش نه توانین درنژي بکهینه وه بو سر ته وای چاودیوان و سیاسه ته داران له روژه لات و روژنا و اشدا، نه وانی که له باره ی کاروباری عراق و ه قسه ده کن و، به هله دا ده چن کاتیک که قسه ده کن یان به گشتی له سر شهرې سمرتا سهری نه هلی عراق که نیستا له عراقدا بهرپا بوییټ، ده نوسن. نه وان هر نا نه مه شه که نومیدی ده کن و خه ونی پنه و ده بینن، بگره عه قلی بنه و یان و ماخولانه کانیا و ه همیکیان پی ده لین که نه وان به راستی - ی له قه له م ده دن. له م رووه مملانی تایه ق و مه زه بی له نیوان گروپنکی که له عمره بی سوننه و گروپنک له عمره بی شيعه، به ته نها مملانی نه هرو یان دوینی نییه. نه م مملانییه مملانییه کی میژوی داپوشراوه له نا نا گایی به کومه لی سوننه و نا نا گایی به کومه لی شيعه دا له شهرې جه مه ل - ی سالی ۶۵۶ ی زاینیه و ه له نیوان جزبی عائیشه و سوپای خلیفه ی موسلمانان عه لی کوپی نه بی تالب - دا که تیایدا ته لحه - ی کوپی عوبه یدوللا و زوبیر - ی کوپ عه وام و ۲۲ هه زار له موسلمانان

كوژدان، پاشان ناكوكييه كه له دواى شه پرى صه فين- ى سالى ٦٥٧ ى زاييني نيوان سوپاي موعاويه كوپى ئه بى سوفيان و سوپاي عهلى كوپى ئه بى تالب - دا فراوان بووه و به شه هيدبوونى خليفه (عهلى كوپى ئه بى تالب) كوتايى هات له سالى ٦٦١ ى زاييدا. له و ميژووه شه ره تا رۆژگارى نه مړو ناكوكى له نيوان عه ره بى شيعه و سوننه به تايه تى له عيراقدا به رده واهه. ئه م ناكوكييه ش وه كه ئه فسانه يه كه هيه ده لى: وه كه جنوكه ى خوچه شار درا و ايه له قه فه سه كه يدا، هه كه ديكتاتورى له عيراقدا روخا و نازادى و ديموكراسى له عيراقدا بلا بووه وه ئه م جنوكه يه ش له قه فه سه كه ى ديتنه دهر وه. هه ره كه چو ن قايرۆسه كان له كه شه وه را گه ره كاندا زياد ده كه ن و بلا و ده بنه وه و نه خو شيه كانيان بلا و ده بيتنه وه، حالى قايرۆسه كانى شه پرى تايه و مه زه بيش هه روايه و له گه ل گه رمبوونى كه شى سياسيدا، كه خو ى له بلا و بوونه وه ى نازادى و ديموكراسيدا ده بيتنه وه، بلا و ده بيتنه وه. ئه م قايرۆسه شه پى ناميزه مه زه بى و تايه فييانه ش له شوينى ساردوسپرو سه مو لبه ندى فەرمانپره وايى ديكتاتوريدا خه وتبوون، نه و فەرمانپره واييه ى كه به دلره قى ساردوسپرى خو ى هه موو شه پرى تايه فيى فكرى و روشنيرى و مه زه بى چه كدارانه ى داده پلۆساند.

— ٣ —

ميدىاي عه ره بى رق ئه ستور له سياسه تى دهر وه ى نه مريكا، ئه م دهنگانه ى، كه خاوه ن كاريگه رييه كى گه وه ن له رۆژنا وادا، و مرگرت و په خشى كردن و وا ى له قه ئه م دان كه دهنگى هه ق و راستى رۆژنا وان و، هيو و خه ون و هه مگه ليكى گه ره شى له سه ر بونى دانان و، كه ووتنه شه ى، به دووى ئه م دهنگانه وه، وه كه به به غا باس له ئه گه رى به رپا بوونى شه پرى

ئەھلىي سەرتاسەرىي عىراقى دەكات. بىرە لەم ماوەيەي درايبدا ئەوہى دا بەگويى وەرگراڻى (المتلقين) عەرەبدا كە شەپ لەعراقدا بە كەردەوہ بەرپا بوو، ئەمەش لەخۆيدا بىرئىيە لە وئەيەك بەبى چوارچىوہ و چاۋەرپىي ھەندى ميژوونوسە تا بىخەنە چوارچىوہى ميژوويى شايسەي خۆيەوہ.

زۆرىك لەسياسىيە عىراقىيەكانىش بەرەو وئەوہى ئەمە رويشتن. بەتايبەتى ئەوانەي كە ئىستا لەپىزى ئۇيۇزسيۇنى عىراقىدان. لەم بارەوہ ئەياد عەلاوى لەقسەكەردنىدا بۇ تۆپى تەلەقزىۋنى I.B.C.ى ئەمەريكاىا دەئيت: شەپى ئەھلى لەعىراق بە كەردەوہ دەستى پىنكەردوہ.. دياردەمكاني ئەم شەپەش شى دەكاتەوہ و دەلى: " ھىچ دامەزراوہيەك نىيە بۇ پاراستنى خەك، لىرەو لەويى عىراقدا پاكئاوكردىنكى ئەتنىكى ھەيە، ئەمەش لە واقعدا بۇ ئاستى شەپى ئەھلى چۆتە پىشەوہ" ئەوەيش كەبەسەر بارودۇخى عىراقدا ھاتوہ دەخاتەپوو و دەلى: " ئابورى گەيشتۆتە ھىچ، خزمەتگوزارىيەكان ناھەموارن، مەزھەبگەرايى لە ئارادايە، مىليشياكانىش دەستى گىرتوہ بەسەر زۆرىك لە گەرەكەكاني بەغداد، ئەمانە واقەن و شتىك نىن خەيالكرد بن". ھەرچى ھىنو فيۇرتنژ - ى شىكەرەوہى سياسىي ئەلمانىايە كە لەپەيمانگاي ئەلمانىاي لىكۆلنەي رۆژھەلاتى ناۋرەاست-، ئەوہ ژمارەيەك سىنارىۋى بۇ پاشەرۆزى عىراق داناوہ، لە يەككىياندا گرىمانەي سەرگەوتنى پىرۇسەي سياسىي كەردوہ و لە يەككىى تىريشياندا گرىمانەي سەرگەوتنى ئەم پىرۇسەيە و گەيشتنى عىراقى كەردوہ بە دۇخىكى خراپەر كە لەي ھالەتەشدا ئەگەرى شەپى ئەھلى زياترە.

عاقله پنگه‌یشتووه‌كان له سیاسیه عیراقیه‌كان درکیان به هه‌قیقه‌تی نه‌وه کردووه که له عیراقدا به‌رێوه‌ده‌چیت، نه‌و میژوو و واقعه‌ش که ئیستا هه‌یه به چاو‌کراوه‌یی ده‌خوێننه‌وه نه‌ک ته‌نها به چاو .

دیاره عیراق هه‌ر هه‌مووی نه‌گلاوه‌ته نه‌م پاکتاو‌کردنه مه‌زه‌به‌یی و تایه‌فیه‌یه؛ هه‌ر هه‌موو عیراقیش نییه که خه‌لکه‌که‌ی تۆله‌ی کۆن له یه‌کتری بکه‌نه‌وه . هه‌ر هه‌موو عیراقیش نییه که به‌ی گۆماوه روژانه‌یه‌ی خوین‌پرشتن ده‌خنکیت. نه‌وانه بکه‌ی مه‌زه‌به‌گه‌را و تایه‌فه‌گه‌ر-ی تۆله‌سه‌ستین که چه‌ندین سه‌ده‌ی دوورودرێژه له بن خۆله‌میشی ئاگرینی فراواندا خه‌وتیبون، به‌لام ناگری نه‌م خۆله‌میشه له دلدا هه‌ر به‌گه‌رگرتوویی مابووه‌وه، بگه‌ر نه‌م، وه‌ک له کتێبه‌که‌ی خۆم (بومه‌له‌رزه‌)دا باسم کردووه، له جو‌ری سییه‌می گه‌رکانه . له جیهانیشتدا سێ جو‌ری گه‌رکان هه‌یه، گه‌رکانی کارا، گه‌رکانیکیش که گه‌رمی نه‌ماوه، یه‌کیکی تریش که دو‌که‌ل و هه‌لم ده‌به‌خشی، نه‌مه‌ش نه‌و جو‌ره‌ی گه‌رکانه که ئیستا له نێوان هه‌ندی عه‌ره‌بی سوننه و عه‌ره‌بی شیعه‌دا هه‌یه . گه‌رکانیش ده‌رئه‌نجامیکی راسته‌وخۆی نه‌و کاراییه ناگریانه‌یه که له بن زه‌یدا هه‌ن. نه‌توانی واش باس بکړیت که شوینیکه ده‌میکي تی ده‌که‌وێت یان درزیک و لێیه‌وه ماده‌ی تواوه‌ی گه‌رم ده‌رئه‌په‌رێ، له‌گه‌ل‌یشیدا هه‌لم و غازات و تین و خۆله‌میشی گه‌رکانی. له نه‌نجامی گه‌رمی نه‌م ماددانه‌ش و کۆبوونه‌وه‌یان و که‌له‌که‌بوونیان، ته‌نی هه‌ره‌م شیوه پێک دێت و به‌ درزایی کات شیوه‌ی شاخی گه‌رکانی وه‌رده‌گرت. حالیش له‌گه‌ل ناکوکییه تایه‌فی و مه‌زه‌به‌یه‌کاندا هه‌روایه و

ھەرکە توئیکلنکی ناسک لە ھۆکمی دیموکراتیی نوێی لیبیوردە دەبینی
 پێیدا دەتەقیتەو و گرو ئاگرە داپۆشراوەکانی سەدان سالی خۆی بەسەردا
 دەکا. ئەمەش رێک ئەو شتەیه کە ئیستا بە بۆنەی دراوسێکانی عێراقو
 روودەدەن وەک سوریا و ئێران کە شانەشان وەستان بۆ ئەوێ پرۆژە
 سیاسیی دیموکراسیی عێراق و، ھەروەھا پرۆژە فیدرالی عێراقیش، کە
 مافی خودھۆکمرانی بەخشییە کورد، شکست بەینی. ئەوێش لە ترسی
 ئەوێ ھەوت میلۆن کورد لە ئێران و سوریا کە ٢٩٪ ی ژمارە کوردە لە
 جیھاندا، داوای ھەمان شت بکەن. ئەم راستییەش سەروک کۆمار جەلال
 تالەبانی لەکاتی سەردانەکە ی ئەم دواییە بۆ پاریس درکی پی کرد کاتی
 کە بە ھۆشیارییەکی سیاسیی قوول و خۆبەخێوئەوێکی چاوەکراوەو
 مێژوو، بوونی شەڕێکی ئەھلی لە عێراق رەتکردەو و ئامارە بەویدا
 کردەوکانی کوشتن کە ئیستا روودەدەن ھەندێ لە گروپە توندپەرکان
 ئەنجامی دەدەن ئەوێش لەپیناوی دروست کردنی ئاژاوەگێڕی لە نێوان
 رۆلەکانی گەلی عێراقدا.

ھەرچی مەسەلە شەڕی ئەھلی سەرتاسەرییە لە عێراقدا، ئەو - ھەر
 وەک مام جەلال تالەبانی وتی - وەک خەونێک دەمینیتەو و ئاژاوەگێڕەکان
 باسی دەکەن، وەک وەھمیکیش لەکەللەسەری ھەندێ چاودێرو
 سیاسییەکانی رۆژھەلات و رۆژئاوادا، دەمینیتەو.

نایا به راست، یه کبوونی عیراق له دابه شبوونیدایه ؟

- ۱ -

" نهنجوومهنی شورای موحاهیدین " له عیراق به سهرکردایه تیی " رتکخرای قاعیده " له تۆماریکی دهنگیدا که " کهنالی نه لجه زیره " په خشی کرد، دامه زانندی " دهوله تی ئیسلامیی عیراق " ی راگه یاند. نه وهیش که ناوی لیناوه " دهوله تی ئیسلامی " ی له به غدا و پینج پارینزگای عیراق که به غدا و پارینزگاکانی نه نبار و دیاله و کهرکوک و سه لاهه دین و نهینه واو چهند به شیکی ههردو پارینزگای بابل و واست له کۆی ۱۸ پارینزگا که عیراقی ئی پینک دیت، دهگریته خۆی، وهلامدانه وهی په سه ندکردنی په ره مانی عیراقه بو یاسای پیکهیتانی هه ریمه کان و، وهلامدانه وهیه بو نه وهی که به " دهوله تی کورده کان له باکور " و " فیدرالیی شیهه " ناوی بردووه. " نهنجوومهنی شورای موحاهیدین " یش داوی له " موحاهیدین " و زانایانی عیراق و شیخی عه شیره ته کان و هه موو خه نکی

سونفە کردووە کە بەیەتە ئەمیر و لموئەنن شەخ ئەبو عومەری بەغدادی بکەن. ئەم "دەولەتە ئیسلامییە" ش کە پشتگیری هەندی سەرگەورە عەشیرەتەکانی بەدەست هیناوە هەولی ئازادکردنی دیکتاتۆری سەرکوتگەر سەدام حوسەین دەدات. لەهەوالبکی گەڕانیدا کە پشت گۆی خرا تەنها لەرۆژنامە و واشنتۆن پۆستدا نەبی کە بەبایەخەو بەلاویکردۆتەو، دەلی: ۳۰۰ سەرۆک عەشیرەتی عێراقی کە زۆربەیان سونفەن، لە شارۆچکە یەکی باشوری کەرکوکدا کۆبونەتەو بۆ ئەوێ داخوایە بۆ ئازادکردنی سەدام حوسەین دەربکەن. یەکیک لەو سەرۆک عەشیرەتانەش کە ژمارە عەشیرەتەکی دەگاتە ۵,۱ ملیۆن کەس، وتی: ئەگەر ئەم داخوایە جێ بەجێ نەکری ئەو دەست دەکەین بەراپەڕینیکی رامالینی میلیلی گشتی .

— ۲ —

ئەوێ کە سەیرە هیچ گروپیکی ئیسلامی سوننی یان ریکخراوینکی ئیسلامی سیاسی سوننی لە ناوخۆی عێراق و دەرەوەیشیدا ئەم دەبەنگییە سەرزنەشت نەکرد. لە بزاونی ئیخوان مۆسڵمەن-یش و نوسەرانیانمان لە رۆژنامەگەری عەرەبی و توانجەدەرانیان لە کەنایە ئاسمانییە عەرەبییەکان چاوەڕێ دەکرد کە ئەم رەفتارە دەبەنگانەییە سەرزنەشت بکەن، بەلام هەموو ئەوانە بێدەنگ بوون وەک ئەوێ بە شەرمی کچانی عازەب و بێدەنگیان پێرۆزبایی دامەزراندنی "دەولەتی ئیسلامی عێراق" بکەن و بە هیوای ئەوێ ئەم "دەولەتە" ناوکیک بێ بۆ دەولەتی خەلافەتی ئیسلامی بەلێنپێندراو کە ئەو خەڵکانە بانگەواز بۆ دامەزراندنی دەکەن، ئەمە بە رادەیک لەلایان بۆتە گەڕێکی سایکۆلۆژی و سیاسی،

گرێنیک که پالێ پێوه ناوێ میهره بان بن و بگرێن به سهر دهوله تی خهلافه تی
تالیباندا و بهرله ویش خهلافه تی ئومه وی له نهنده لوس و خهلافه تی
عوسمانی له ئاستانه. ئه و خه لکانه سهرخو شیش بوون و مهستی گرتنی به
مهستی خهلافه تی به دهسته ئیبراو کاتیک که بیستیان وته بیژی " دهوله تی
ئیسلامی عیراق" دهلی: ((ئامانج له دامه زاندنی ئه م دهوله ته ئیسلامیه
بو پاراستنی ئاینه که مان و خه لکه که مانه و بو ریگرتنه له مملانی و بو
ئه وه یه که خوین و قوریانی شه هیده کانیان به فیرۆ نه چیّت)) ههروه ها
وتی: ((به غداد ی ئه لپه شهید و خهلافه ت که باب و با پیرانمان بونیادیان
ناوه له دهستان ده رناچی مه گه ر له سهر لاشه کانه مان)) ئه مه له کاتیکدا، هات
و هاوار و داوای فیراکه وتن به رزده بیته وه و ئا په زایی ده ده پردی له بهرام بهر
" یاسای هه رته کهان ". له م رووه وه عه دنان دلیمی ی سهرۆکی " به ره ی
ته و افوق " دهلی: " به ره ی ته و افوق دانیشته کانی په ره مانی بایکوت
کردوه به ئامانجی رینه دان به تی په رینی یاسای فیدرالی له رنی
ده نگدانه وه، ئه وه ش له میانه ی ته و او نه کردنی ریزه ی یاسای. به ره ئه وه ی
که له توانا شهیدا بووه کردوویه تی بو ته گه ره دانان له به رده م یاساکه دا و
به رپر سیار نییه له به رده م عیراقیه کانه دا و له به رده م ده رته نجامه سلبییه کانی
له دوا پرۆژدا. " .. سه لمان جو مه یلی — ی په ره مانتار و نه ندای به ره ی
ته و افوق — یش وتی: ئه م یاسایه ئاماده کراو ئیکه بو دابه ش کردن. خه ل ف
ئه له لیان — یش که نه ندای " به ره ی ته و افوق " ه تی په رین و په سه ند کردن
یاساکه ی به پیلان ناو برد.

ههروه ها له ناو عه ره بچی و نه ته وه په رسته کانه دا خه نکیکی زۆر مان به دی
نه کرد سهرزه نشتی ئه م که مه هه رزه کارییه و ئه م قه واره تیو رسته تییه
خه یالیه لافه را وانه بکه ن که خو ی له " دهوله تی ئیسلامی عیراق" دا

دەنۆینی. ئەمەش وامان لێ دەکا پێمان وابێت کە عەرەبچی و نەتەو پەرستەکان بە بێدەنگی و رووگیربوونەو پێوژباییان لەم کارە دەبەنگانە کردبێت ، ئەمەش لەبەر خۆشویستنی " دەولەتی ئیسلامیی عێراق " نا ، بەلکو وەك کینە و دژایەتیکردنی کورد و ئەو قەوارە سیاسییە فیدرالییەیان کە ئیستا خەریکە بەروو خۆر رینگای خۆی دەبرێت و لە سپێدەو ئەو دەکانی سەدەو رابردووشەو بۆتە دیفاکتۆ. ئەم هاوپەیمانییە ناپراستە و خۆیەش لە نیوان ئیسلامگەراکان و نەتەو پەرستەکاندا لە گۆرەپانی عەرەبی شتیکی نامۆ نییە ئەگەر ئەو بزانن کە ئیستا هاوپەیمانییەکی سیاسی لە نیوان هەندی گروپی شیوعی و ئیسلامگەرا لە عێراقدا هەیە ، نائەمەش حالی سیاسەتە : بەرژەوهندیی هاوبەش و ئایدیۆلۆژیای جیاواز.

— ۳ —

کەواتە لە هەموو ئەوانە ئەو تێدەگەین کە سیستمی فیدرالی سیستمێکی ڕەوا و پێوژ و ئارەزوو کراوە کاتیکی لە پێناوی دامەزراندنی دەولەتی خەلافەتی ئیسلامیدا بێت لە ناوەرەستی عێراق. بەلام سیستمی فیدرالی کۆتەر و بە پلەی ١٨٠ وەردەچەرخی بۆ تاوانێکی گەورە دەرەق بە ئیسلام و عروبەت و؛ وەردەچەرخی بۆ سیستمێکی رۆژئاوایی کۆلۆنیالیستی بارگاری بە مەرام و ئامانجی قیژەوون و؛ مەرام لە جێ بەجێکردنیشی لە عێراقدا بۆ پارچە پارچەکردنی عێراق و لەباربردنی یەکمبوونی و بۆ دابەشکردنیتی کاتیکی کە کوردەکان لە باکووردا نیازی دامەزراندنی قەوارەو فیدرالیی خۆیان هەبێت . واتە سیستمی فیدرالی لە

نەرىتى ئىسلامگەرا "موجاھىدىنەكان" دا ئەم وتەيەى شاعىرى بەسەردا
جى به جى دەبىت :

حەرامە بۇ بولبولەكانى خۇى كە بخوئنى

حەللە بۇ بالندەكانى تر لەمەر پەگەزنىكى دى بن

ئەمە لە كاتىكدا كە - ئەگەر ئىسلامگەراكان بەوە بزانن - سىستىمى
فیدرائى سىستىمىكى سىياسى پىشكەوتنخوازە و ناتوانن جى به جىنى بكن
تەنھا ئەو گەلانە نەبن، كە بەشىكى گەرەيان لە پىشكەوتنى سىياسى و
رۇشنىرى و كۆمەلەتەتە بەدەست ھىناوہ. ھەر لەبەر ئەو، ئەم سىستەمە لە
روى سىياسىيەوہ لە پىشكەوتوترىن ولاتەكانى جىھانداوۇ كە سەرگەوت،
وہ ك ئەمرىكا، كەنەدا، ئوسترالىا، ئەلمانىا، بەلجىكا، نەمسا و سويسرا.
ئەگەر سىستىمى فیدرائىش بەشىوہەكى تەواو و تەندروست لەعراقدا
جىبەجى بكرىت ئەوہ زۆر كىشەى عراقى ھەمەلايەن و جۇراوجۆر چارەسەر
دەكات، چونكە فیدرائى لە بنەرەتدا واتە (پەيماننامە و رىككەوتن) ئەمەش
بەو مانايەى كە زاراوہ لاتىنىيەكەى ھەيەتى foedus.

كارىگەرىى " حالەتى عراق " ىش لەسەر جىھانى عەرەبى تەنھا لە
میانەى فیدرائىيەتەوہ نابى كە ئىستقا زۆرەى شەبەنگەكانى گەلى عراق
لەپىكەاتنى دەولەتى عراقى سالى ۱۹۲۱ەوہ داواى دەكەن، بەلكو ئەم
كارىگەرتىيە بە لايمە ئەرى و نەرىكانىشەوہ كارىگەرتىيەكى گەرە
دەبىت لەسەر جىھانى عەرەبى، ئەو جىھانى كە لە بەرەبەيانى ۹ ى نىسانى
۲۰۰۳ەوہ چۆتە چاوى زىيانى جىھانگىرى و چاوى زىيانى مۇدیرنە و
چاوى زىيانى تىۋررىزىشەوہ. ئەگەر فیدرائىش لە عراقدا جى به جى
بكرىت و خواردنى ئەم فیدرائىيەتە ھەموو عراق نۆشى بكا، ئەوہ دەبىتە
نەوونەيەك و لە زۆر لەو ولاتە عەرەبىيانەدا چاوى لىدەكرى كە تايەفە

نهژادی و ناینییه‌کانیان دوچارێ گۆشه‌گیری سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و
 رۆشنیبری بونه‌ته‌وه و هه‌ك ئه‌وه‌ خاڵی عیراق بوو له‌ دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی
 عیراقیه‌یه‌وه ١٩٢٦. هه‌موو ئه‌وه‌ش مانای ئه‌وه‌یه‌ كه ده‌وله‌تی عه‌ره‌بی له‌ هه‌ر
 شوێنێكی جیهانی عه‌ره‌بیدا بێت داوای ئه‌وه‌ی ئی ده‌كرێت كه چاره‌سه‌رنێکی
 زووه‌خت و خێرا و واقعی و عه‌قلانی بۆ كێشه‌ی كه‌مینه‌كان بكات و مافه
 سیاسی و كۆمه‌لایه‌تییه‌كانیان بدا به‌ره‌وه‌ی كێشه‌كان خراپه‌ترین و هه‌ك ئێستا
 له‌ عیراقد خراپه‌تر بووه‌. هه‌ر ئه‌مه‌شه‌ كه هه‌ندی سیاسی عیراقی عه‌قلانی و
 پێگه‌یشتوو ئێنی وریا بونه‌ته‌وه‌، له‌وانه‌ جواد ئه‌له‌عه‌تار - ی و ته‌بیژ به‌ناوی
 "رێكخراوی كاری ئیسلامی" له‌ عیراق كه ده‌لی: "فیدرالی واته‌ پاراستنی
 یه‌كبوونی عیراق به‌ خاك و گه‌له‌وه‌، چونكه‌ ئه‌گه‌ر راپرسی له‌ ناو
 عیراقیه‌كاندا بكرێت له‌باره‌ی مه‌سه‌له‌ی یه‌كبوونی عیراق به‌بوونی رێژمێکی
 سه‌راپاگیری دیکتاتۆری، ئه‌وه‌ ئه‌نجامی راپرسییه‌كه‌ ره‌ت كرده‌وه‌ و
 خواستنی جیابوونه‌وه‌ و دابه‌شكردنی عیراق ده‌بوو، له‌م رووه‌شه‌وه
 جاریکیان جیابوونه‌وه‌ی كوردستانمان به‌ره‌ ١٢ ساڵ له‌ سایه‌ی رێژمی
 دیکتاتۆری سه‌دامدا بینی، ئه‌و كوردستانه‌ی كه ئێستا له‌ سایه‌ی
 سیستمێکی فره‌یی و فیدرالییدا به‌شێكه‌ له‌ عیراق. كه‌واته‌ فیدرالی
 مسۆگه‌ركه‌ری یه‌كبوونی عیراقه‌ و دیکتاتۆرییه‌تیش رێگای دابه‌شكردنی
 عیراقه‌ ".

— ۴ —

زۆر لە شارەزايانى رۆژئاوايى و بە تايبەتیش لە ئەمىرىكا پىشتگىرىيە ئەم ئاراستەيە دەكەن. دىپلوماتى ئەمىرىكى رۇبەرت بىرسۇن-ى بالۆيزى ولاتە يەكگرتووهكانى ئەمىرىكاش لە توركيە لە سالانى ۲۰۰۰-۲۰۰۳، واى دەبينى " لە جياتى پىنداگرتن لەسەر بونىادنانى عىراقىكى يەكگرتووى بە گران بە دىياتوو، رەنگە باشتر وایى كە عىراق دابەش بکړیت بۆ سى بەش و دابەش بىيت بەسەر شيعە و سوننە و کورددا. ئەوان ئەم بۆچوونەشيان لەسەر بنەماى ئەويە كە دابەشکردن تاقە چارەسەرە بۆ ريگرتن لە شەر و يەكتر كوشتنى تايەفیی نىوان سوننە و شيعە و ليك جياکردنەويان بە بۆنەى نەتوانينيان لەوى پىكەوه و لە ژيەر يەك چەتدا بژين. ئەوى پەيوەستيشە بە کوردەوه، ئەوه توانای گەورەى خۆيانيان لەبەرپۆهبردنى کاروبارى خۆيان بە شيوەيەكى سەرپەخۆ دەرخواستوو ئەوش لە سالى ۱۹۹۱هـ.

لەلايەكى دى: هەندى چاودىرى دۇخى عىراق كە خاوەنى بركى زۆرن لە دانايى و ژيرى وەك نمونەى سىناتۆر (جوزيف بايدن) و (ليزلى گىلب) سەرۆكى پيشووى " ئەنجوومەنى پەيوەنديە دەرەككەيهكان " واى دەبينن كە باشتر وایە قسە لە عىراقىكى فیدرالى بکړیت كە سى ناوچە سەرەككەيهكى دەسەلاتى فراوانيان هەبى لەگەل بوونى رىككەوتنىك لە بارەى دابەشکردنى داهاكەكانى نەوت. ئەگەر عىراقىكى فیدرالىش دروست بى و كۆتايى بە تۆرانی ئەو لایەنە توندپەوانە بەهینىت كە بانگەواز بۆ جياپوونەوى تەواو دەكەن ئەوه عىراق سەقامگىرىيەكى ئەوتۆ بەخۆوه دەبينى كە پيشتر شتى

واى بە خۆۋە نەدىۋە و ئاسايش و ئاراميش سەرانسەرى ۋلات دەگىرتەۋە.
بەلام رەنگە دواكەۋتنى سىياسى و كۆمەلەيتىي عىراق دەرنەنجامى پىچەۋانە
بەدەستەۋە بدا ئەگەر فېدرالى جى بە جى بىكرى . ئەگەرى بەھىز -
بەداخەۋە - ئەۋەيە كە فېدرالىيەكى دەلەمە و نا تونوتۇل دەرىكەرىت و
زىيانى توندوتىژىي بەربلاۋى ئىۋان تايەفەكان لىي بدا ، ئەمە لەگەل
ھەلدانى لايەك يان دوو لا بۇ جىابوۋنەۋەى تەۋاۋ . بەم مانايەش دەشىت،
ھەروەك رۇبەرت بىرسۇن جەختى لەسەر دەكاتەۋە، كۆنڧىدرالى ۋەربچەرخى
بۇ بۆمبىكى تەۋقېتكرائ و بە پوۋى ۋلاتە يەكگرتوۋكان و ۋلاتانى دەۋرەرى
عىراقدا بىتەقېتەۋە.

ئىمەين دزەكانى عىراق نەك ئەمريكا !..

— ۱ —

لە سانى ۲۰۰۳ و لەدواى روخانى رژىمى دىكتاتورى پېشووۋە ھەتاۋەكو ئىستا، ئىمە لەبارەى رىسۋايىيەكانى ئەو پارە دزىفانەۋە دەبىستىن و دەخوئىننەۋە كە لەعراقداۋ ناۋە ناۋە دى، لەلایەن ھەندى لە بەرپرسانى گەۋرەى عىراقۋە نەنجام دەدرىن كە لەۋەھمى ئەۋەدا دەژىن ھىشتا رژىمى سەركوتگەر ماۋە. دواين ئەو رىسۋايىيە ئەۋەپە كە دادۋەر ((رازى ھەمزە ئەلرازى))ى سەركۈكى دەستەى دەستپاكى (الزاهة)ى گىشتى عىراق دۇپاتى كردۋتەۋە. ئەو بەر لەچەند رۆژىك ئەۋەى دۇپاتكردەۋە كە كۆى ئەو بېرە پارانەى كە دەستەكەيان لە چۈرچىۋەى مەسەلەى بە فېرۇدانى پارەۋپولى گىشتىدا لىنيان كۆلىۋەتەرە گەيشتۋتە ۸ مىليار دۆلار، ئامازەى بەۋەش كرد كە ۸ ۋەزىر و ۴۰ بەرئۋەبەرى گىشتى لەسەر مەسەلەى گەندەلى ھەۋالەى دادگا كراۋن. رازى وتى: گەندەلى لە ھەموو جىھاندا ھەيە، بەلام بە رىژەى جىاۋاز. لە عىراقدا گەندەلىى كارگىرى گەيشتۋتە

ژدهیهکی زۆر بهرز. رازی، بارودۆخی ئاسایش و ئارامی-شی له عێراق
 مه کرد و پرسى: کوا ئاسایش و ئارامی؟ ئەمەڕۆ ئەگەر پێرێک پارە بنزیرین
 و بانک ناتوانین گەشتێنى ئەو پارەیه مسۆگەر بکەین. رازی ئەوەشی
 ونکردەوه که ۸ وەزیر و ۴۰ بەرێوهبەری گشتی لەسەر مەسەلەى
 'ئەندەلێی کارگێڕی حەوالەى دادگا کراون و هەر هەموویان بۆ دەرەوهى
 براق هەلەاتوون و داوایان لەسەرە.

— ۲ —

ئەوهى ئەمەڕۆ لەعێراقدا روودەدات شتێکی نوێ نییه بۆ بەرپرسیانی
 عەرەب. لەمەوبەر گەنجینهکانی زۆر دەوڵەتى عەرەبى بەرى رۆژەلات و
 وێژاواى عەرەب بەتالان براون و، ئەو دەوڵەتانه پارەو پوله دزراوهکانیان
 گێژاوهتەرە. ئەو پارەو پولانه-ش لە گێرفانی گەلانی ئەو وڵاتانه
 رابوون. دزێنه زۆرهکانی بەرپرسیانی عەرەب بە دەسگرتن نییه بەسەر
 ئەکی ناوەندییدا بە رۆژی نیوهمۆر وەك هەر باندێکی تر، بەلکو بەچەند
 گایەك دەبێت که ئەو بەرپرسانه دەیزانن، ئەو بەرپرسانهی که ئەگەر
 توفیل بێزاریان بکات دزی لەدەوڵەت دەکەن، ئەوەش لە رێگەى وەرگرتنى
 سولەى زۆرو هەندەوه لەو کۆمپانیایانەى بەلێندەرایەتى که پێرۆژه
 یاجیاکانى دەوڵەت جێبەجێ دەکەن، کارێک که ئەو کۆمپانیایانە ناچار
 کات گرتبەستەکانیان بە ئەمانەتێکی تەواو و شەفافییەتیکی روون
 یبەجێ نەکەن. دزیکردن لە دەوڵەت لە هەندى وڵاتى عەرەبییدا خەریکە
 شێتە نیشانەیهك لە نیشانەکانى زیرەکی و بلیمتى. هەر کەسێکیش که
 ى لە دەوڵەت دەکات ئەوه ئەو کەسه (رینۆتێنەر) و (والاکار)یه که

دەزانىت چۆن دەست دەگرت بەسەر پارەو پولى بەرەنلەكراوى گەلدا بۇ ھەركەسىك كە دىت و دەچى و خۆى پىادا دەكات. بگرە ھەندى لە ولاتانو دراوسىنى عىراق بەشىنۆەيەكى ناراستەوخۇ ھانى بەرپرسان دەدەن بۇ دزىنى پارەوپولى گشتى. بۇ نموونە دەسەلاتدارانى ئەم ولاتانە ۋەزىرەكان لەو خەلكە دەسكورتانە دادەنن كە نە لە سياسەت دەزانن و نە لە ھوكمرانى ئەمە بۇ ئەوئى سوود لە دزىنى پارەو پولى گشتى ۋەزىرەكان لە جياتر ئەوئى لە گىرفانى تايبەتتى خۆيانەو، ۋەك يارمەتییەك بۆيان، پارەيان پىر بەدەن. لىزەو لە ھەندى لە ولاتانى دراوسىدا دەبينن كە ھوكومەتەكان زۇ، يەك لەدواى يەك دىنە گوڭى و خىراش گوڭانيان بەسەردا دىت. لەم رووۋە لە ماوئى نىو سەدەدا زياتر لە ۵۰ ھوكومەت ھاتۆتە سەر ھوكم، واتە ھە ھوكومەتتەك لە سالتىكدا، جا مەبەستتەك لە مەبەستەكانى ئەوئەش ئەوئەك خىر بەسەر ھەموو پاك و دلسۆزەكاندا ! بېەشىتەو، ئەو خىرەش خىرە دزىنى پارە و پولى گشتىيە!

دزىنى پارە و پولى دەولەت-يش، يان گەل، ئاساترىن جۆرەكان دزىكردنە، لە ھەمووشى قەلەو كەرتەر، لە ھەمووشى خىراتر بەدەسز دەھىنرى، لە ھەمووشى كەمتر سزاي ھەيە و بوارى ئەوئى تياپ بگىردىتەو. بە دەگمەن ھەيە بىينن بەرپرسىكى گەورە لە دەولەتتەك عەرەبىدا بە تۆمەتى دزىكردن دەستگىركراو و ھوكمدراو و زىندانى كراو و پارە و پوله دزراوكانىش گىردرايىتەو. لەھەندى جارى كەمدا شتى لە جۆرە لەجىھانى عەرەبىدا روودەدات، بەلام مەبەست لىنى ساختەكارىيەك سىياسىيانە نەك قەلاچۆكردنى گەندەلى و نەھىشتنى دزىنى پارە و پولە گشتى.

— ۳ —

دزینی پاره و پولی گشتی، تارادهیهك، له هه موو ولاتانی جیهاندا ووده دات، به لام به چهند ریزه یه کی لیک جیاواژ. له گهل شهو دا شهو ی منوری بو دزینی پاره و پولی گشتی دانا دیموکراسیه که بینگومان بهرو مه فافیه تمان ده بات. هیچ شه فافیه تیکی راسته قینهش بوونی نییه به بی یموکراسیه تیکی راستگویانه و به تهواری جینه جیکراو.

به لام دهی له کوینه ده کری شه فافیه ت بیته دی که ده می خه لکی اخراو بیته؟ له کوی-ش ده تواندری روژنامه گهری دزینه کانی پارو پولی شتی ریسوا بکات که روژنامه گهری خوی به ریزه زوره کی خومال رابیت و ده ولت خاوه نی بیته، ده ولتیک که خوی پاریزه ری گنده لی و زینی پارو و پولی گشتی بیته؟

له کوی نوپوزسیونیش ئاماژه بو دزه کان و تالانچییه کان بکات که نوپوزسیون خوی داپلوسینراو بیته نیوهی له زینداندا بیته و نیوه کی ریشی له مه نفاکانی جیهاندا ئاواره بیته؟

له کوی دادگا - ش به دوای نه وانه و بیته که پارو و پولی گشتی ده دهن له دادگا بوخوی سه ره خو نه بیته و ده سته ی دادوهری له ژیر ده سه لاتی هرمانه وادا بن و وه کو نه لقه ی ئه لماس له په نجه ی دابن که ی ویستی دای نیته و که ی-ش ویستی بیکاته وه په نجه ی. دادوهر لای فه رمانه وای یکتا توژدا بریتیه له نه لقه ی فه رمانه کان له کاتیکیدا که دادوهری راسته قینه نوی فه رمانه وایه. بویه ده بینین که کومه لگای روژئاوا له دزانی پارو ولی گشتی به تال نییه، به لام له سایه ی دیموکراسی و شه فافیه تدا شه

دزانه ئەرەندە نابا ئاشکرا دەبن و دەستگیر دەکرێن و دادگایی دەکرێن و پارە پوله دزراوەکانیش دەگیردرێنەوه. دەشیت ئه و بهینامیهی دادوهر رازی هه مزه ئه لرازی . یش ههر سیمایه ک بێت له سیماکانی ئه و شه فافیه تهی که عیراقی نوێ دهستی به پهیره وکردنی کردووه، ئه مهش له نهنجامی ئه و ئیستحقاقه دیموکراتیهی که له بهر به یانی ٩ ی نیشان - ی ٢٠٠٣ وه رێگای خۆی گرتۆته بهر به ره و عیراق.

بۆ عیراقی نوێ هیوای ئه وه ده خوازی که بهم جوژه دیموکراتیزه بیه و شه فاف بێت. له گه ل ئه وه دا ئیحه بهوپه ڕی دلفیاییه وه ئه وش دهزانی که عیراق وه ک به شیکێ دانه بپا و له جیهانی سییه ده مینیتته وه، ئه و جیهانه ی که هه تا هه ردو و گۆری له گه نده ئیدا نوتم بووه و، وهکو به شیکێ له به شکردز نه هاتووی جیهانی عه ره بی - یش ده مینیتته وه، ئه و جیهانه ی که دوچار و نه گبه تی گه نده ئی و دزینی مو لکی گشتی بووه، ئه و به هایانه ش بوونه ت به شیک له که له پوری نوێ عه ره ب وه ک چۆن به شیکیش بوون له که له پوره کۆنی عه ره ب.

— ٤ —

ئه وه ی که له عیرا قدا رو و ده دات له بابته گه نده ئی و دزین و به تالانه ردم پارو پول و مو لکی گشتی له میان هی زۆر رو و داوی ما وه ی چوار سائ رابردو و که دوای نیان ئه وه بو و که دادوهر رازی هه مزه ئه لرازی سه رو ک "ده سته ی ده سته پاکی گشتی" ئا مازه ی پێدا، زۆریک له دوستان ی عیراق ا جیهانی عه ره بیدا خه جاله ت ده کات له ناویاندا ئه و لیبرالیسته ستانه ی ک به هیژ و توانا و ئازایه تییه کی له کو تایی نه هاتو وه لایه نگیری عیراق

نوي-ن، ههروهه راي گشتي ئەمريکا و، راي گشتي رۆژئاواش که لايەنگر-
 ی پيويستتي نازادکردنی عراق بوون له ستهمکاری. ئەوان ههموو بهیهک
 دەنگ دەلێن: عراق، ئەو ههموو دوژمنه تيرۆريست و بکوژانه و ئەو
 بهرهلستکارانهی عراقی نوي-ی بهسه. عراق ئەو نهگهتیهه رۆژانهیهی
 بهسه که ههموو رۆژێک لهو ژماره زۆرهی قوربانیدا بهخۆوهی دهبینی. نابێ
 سیاسیهه عراقیههکان و پیاوانی دهولهتیهه عراق به دزینی یاره و پولی
 گهل نهگهتیههکانی ئەم گهله زیاتر بکهن. ئەو ئەمريکیانهی که لهسانی
 ۱۹۹۱دا دهوترا بۆ نازادکردنی کوهیت هاتوون لهدهستی دوژمنکاری
 گوناهبارانیهه سهدام، دلۆپێک نهوتیان له کوهیت یان سعودیه نه دزی. ههر
 ئەوانیش که دوتنی بۆ نازادکردنی عراق هاتن له حوکمرانییه ستهمکاری
 سهدام یهک دلۆپ نهوتیان له عراق یان یهک دلۆپ ناویان له دیجله یان فورات
 ، یان دهنگه خورمايهکیان له دارخورماکانی عراق نه دزی. ئەو کۆمپانیایا
 ئەمريکییه نیوبانگ خراپانهش که لهریگهه بهرتیلی گهوره پیاوانی
 دهولهتموه دزییان کرد یان ههولێ دزیکردنیان دا بۆ تپیههه پڕۆژه و
 بهلێندهه رایهتیههکانیان، ئاشکراکران و به توندی سزاداران وهک دۆخی ناو
 ئەمريکا خۆی و دۆخی سیستمه توندوتۆلهکەیشی له بواری قهلاچۆکردنی
 گهندههلی و دزینی یارهو پولی گشتیدا. بیگومان تاوانباریش ههر ئەو کهسه
 دهییت که داوای بهرتیلی کردووه و پینی لهسهر داگرتووه. جا له عراقی
 نویدا له سهرمانه لهخوا بهترسین و خوا بناسین.

گەلىك،

كە ناشتىنى زۆردارەكەى خۆى رەت دەكاتهوه!

— ۱ —

حوكمى لەسىدارەدان بۆ سەدام حسينى زۆردار و كۆمەلىك لە پياوه خراپەكانى دەرچوو. ئەم حوكمدانەش لاى زۆربەى ئەو خەلكانەى كە بىستيان يان خویندىانەوه بەساردى و بى باكى كەوتەوه، رەنگە لەبەر ئەوهى زۆربەى خەلك لە نەستى خویندا يان لە عەقلى بنەوهياندا سەداميان لە بەرەبەيانى ۹ ى نيسانى ۲۰۰۲هە: ئەو دەمەى كە يەكەم بتهكانى زۆردارى لە گۆرەپانى فیردەوسى بەغدادا روخینرا، لە سیدارە دابیت و، بگرە رەنگە لەبەر ئەوهى ئازادىخوازان و شەرەفمەندان لە جیهانى عەرەبى و لە هەموو شوێنێكى جیهاندا باوەروایان وابوو كە سەدامى زۆردار روخا تەنانت ئەگەر لە دواى قەسابخانەى دوجیل و هەلەبجە و قەسابخانەكانى ترى باكورى عراق زیندوویش بێت. لەم رووهوشەوه زۆردارانى عەرەب نە بە دادپەروەرانه دەمرن: نە بە داپلۆسین و نە بە شۆرش. چەندین شۆرشى

عەرەبىيىش بە ھىۋاي دادىپەۋەرىيەۋە بەرپابوون و زۆردارى ھەر كەمى نەكرد،
بەلكو زۆردارى، ۋەك تەفەنگ، لەم شانەۋە گواسترايەۋە بۇ ئەۋشان .

— ۲ —

زۆردارى شتېك نىيە لە ئاسمانەۋە ھەلىكا ئەۋەندەي بەرھەمى گەل-ى
ترسنۆكە. لە پىشت ھەموو زۆردارى ئىكشەۋە گەلىكى ترسنۆك ھەيە. گەلى
ترسنۆك ئىش گەۋرە ترين يارمە تىدەرى خولقاندنى زۆردار و زىاد بوونى
ستەمىتى. زۆرىسى بوونى زۆردار ئىش لە مىژۋى كۆن و نوۋى عەرەبدا
بەلگەيە لەسەر ئەۋەي كە باب و باپىرانمان ترسنۆك بوونە. ئىمەي
نەۋەكانىشيان ھەروا ترسنۆكىن و بگرە ئىمە ھەر خۇمان بە بىدەنگىمان لە
فەرمانبەرەياۋى زۆردار، زۆردار بووين بۇ خۇمان، ئەۋەي كە لە زۆردارىيىش
بىدەنگ بىت ئەۋە ھاۋبەشى زۆردارە.

ئۇسكار وايلد - ى شاعىرى ئىنگلىزى دەلىت : زۆردار سى جۆرى ھەيە،
ئەۋ زۆردارەي كە سەركوتكەرى جەستەكانە. ئەۋ زۆردارەي كە
سەركوتكەرى گىيانەكانە، ئەۋ زۆردارەش كە لە چەشنى سىيەمە واتە
سەركوتكەرى جەستە و گىيانەكانە. يەكەمىيان فەرمانبەرەياۋە، دوۋەمىيان
پىياۋى ئاينىيە، سىيەمىشيان گەلى ترسنۆكە.

زۆردارى ۋەك ملەلانىيى ژيانى ھەتاھەتايى و بىنەرەتى دەمىنىتەۋە.
ملەلانىيىش لە ژياندا لە نىۋان بىروباۋەرەكاندا نىيە، لە نىۋان ھەق و
ناھەقىشدا نىيە، لە نىۋان راستى و ساختەيىشدا نىيە، بەلكو ملەلانىيە لە
نىۋان ئەۋانەي كە خاۋەنى دەسەلاتن و خەلكى تىرى پى دادەپلۆسىنن و
ئەۋانەي دەسەلات داپلۆسىيۈن و ھەۋلى رىزگار بوون دەدەن لە داپلۆسىن.

سەدام حسين سەرگەورەى زۆرداران و مامۇستاي زۆردارىسى بوو لە جيهانى عەرەبيدا. وەك بەندەر بن سولتان - ى بالىۇزى پيشووى سعوديه لە واشنتون لە كتيبي (حالەتى نكولى) دا دەيگىرتەرە، جارنكيان سەدام بۇ شانشين فەمەد بن عبدولعەزىز - ى نوسىبوو و رايىسپاردبوو كە پىنج سەد كەس لە شونكەوتوانى جەيمەن ئەلەتتېبى كە حەرەمى مەكەى لە سانى ۱۹۷۹ دا داگىر كىردىبوو، لە سىنداره بدات و براكانى ئەو ياخييووانە و باوكەكانيان و ھەركەسانىكىش كە بە خزمایەتتې پىيان دەگەن لە سىنداره بدرىن، ئەمەش ئەو نەرىتە بوو كە سەدام لە عىراقدا پەپرەويى دەكرد. گومانىشى تىدا نىيە كە سەدام قوتابخانەيەكى ناسراو و بەنيوبانگى زۆردارىسى عەرەب بوو، ھەر خویشى فەرمانرەواى نوێكەرەوى شىوازەكانى زۆردارى بوو، زۆردارىيەك كە پىش ئەوانەى پىش خوى كەوتبوو لە شىوازەكانى زۆردارىدا، ئەمە تا ئەو رادەيەى زۆردارىتتې ئەو، واتە سەدام، لە جيهانى عەرەبيدا، بۆتە بەشيك لە سروشتى سياسەتى عەرەبى و فەلسەفەى فەرمانرەوايى عەرەبى. لىرەشەو زۆر گران بوو بۇ عەرەب پاساوى داداگايىكردى سەرۆكەكەيان بەدەن، چونكە لە ھەزاران سائەو ئەمە يەكەمىن چارە لە مێژووى عەرەبدا سەرۆكىكى عەرەبى داداگايى بكرىت. پىشتر رووينەداوہ عەرەب سەرۆكىك يان مېرنشينيك يان شانشينيك يان خەليفەيەك داداگايى بكن و بىريارى مەرگى بەسەردا بەدەن وەك لەگەل سەدام حسيندا روويىدا. بۆيە لە رۆژانى پيششوردا بينيمان كە چۆن كەنألە ئاسمانىيەكان بە ديمەنى ساختەى رابردووەو لىمان ھاتنە دەرى كە

وئەنگەکانى سەدام - ى زۆردارىيان تىادا بەرز دەكرایەوه و بە ناویەوه دروشم
 دەوترایەوه لەو دەمەى كە سەدامى زۆردار فەرمانپەرەى رەهاپوو. لە
 رۆژنامەكانى سەدامدا، كە هیشقا لە لەندەن و جىهانى عەرەبىدا دەردەچن،
 ئەو وئەنگەکانى قوتابىيانى كۆپ و كچى مندالى قوتابخانەكانىشمان، كە
 سەرلەنوى بۆكرابوونەوه، بىيىنى كە تىايدا وئەنگەكانى سەدامى زۆردار
 بەرز دەكەنەوه لەو دەمەى كە سەدام لە عىراقدا خەلىفەى خوابوو لەسەر
 زەوى. ناپەزايى زياتر لە هەشت سەد پارىزەرىش لە ئوردن و ژمارەيەكى
 زۆرى تر لە مىسر و سوريا و لوبنان و فەلەستىن و مەغرىبى عەرەبى-مان بۆ
 بېرىارى دادگا بە لە سىندارهانى سەدام، خوئىندەوه. كۆنگرەى
 ناسىونالىستى عەرەبىش بە سەركرەپەتەى خەيرەدين حەسىب و مەعن
 بەشور بېرىارى دادگايان رەتكردەوه. زۆرىك لەرۆشنىبىراني عەرەبىش،
 ئەوانەى كە راهاتوون گىرفانيان لەو ئالتوونەى سەدام پېر بكنە كە لە
 ئارەقى گەلى عىراق دىزان، وتارگەلىكەيان لە تۆلەخوازى و باسكردنى
 چاكەى سەدام و حەسرەت بۆ فەرمانپەرەى "دادپەرەى" نووسى. ئەوان
 كۆمەلىك لە خاوەن پاكەن و دروستكەرانى سىياسەتەش لە ئەمىركا و سەربە
 حزبى دىموكراتىيى رىكابەرى ئىدارەى جۆرج بۆش-يان كرده گەواهى.
 هەندىك لە رۆشنىبىراني سەدامىيى عەرەب-يش وتیان دەرئەنجامەكانى
 جەنگى عىراق سزايەك بوون بۆ بوش و ئىدارەكەى و پارتەكەى بە كەوتنىيان
 لە هەلبەردنەكانى كۆنگرەسى ئەم دوایى زياتر لەوەى سزايەك بىت بۆ
 سەدام حەسین بە دەركرەنى بېرىارى لەسندارهانى. ئەوانە درك بەوه ناكەن
 ئەوەى لە عىراقدا روويدا لە پەكخستنى ئازادى و دىموكراسى و لەم ئازاوه
 رۆژانەيى زۆرى بەغدا زيانە بۆ عىراق و گەلى عىراق زياتر لەوەى زيان بىت
 بۆ بوش و پارتى كۆمارى.

ئەمە يەكەم جار نىيە كە تيايدا كۆمارىەكانى ئەمريكا ھەلبىژاردن دەدۇرپىن. ۱۲ سال لەمەوبەرىش دۇراندیان و ئەو ەتا ئەوان ئەمپۇ جارنىكى ترىش دەيدۇرپىن. لەم روو ەو ە رۇژگارەكانى ەوكمپرانى لە ولاتە ديموكراتەكاندا دەسبەدەس دەكەن، واتە دەبىنن ئەو رۇژانى ەوكمپرانىيە لەناو خەلكدا دەستاودەستيان پى دەكرى. لەپراستيدا: ئەو ەى كە ئەمپۇ دۇراندى گەلى عىراق بوو كە سەرەپراى ەموو ئەو ەو ەلە گەرەيەى لە بووى سەريازى و سياسى و دارايىە ەو ەى فەرەھەم كرا نەيتوانى بونىادنانى ديموكراسى لە عىراقدە تەواو بكات. لەگەل ئەو ەشدا ەينشتا پاشەپۇژ ەر لە بەرزەو ەندىي گەلى عىراقە. زالبوونى ديموكراتەكانىش بەسەر كۆنگرئىسدا بە ماناى زالبوونى رىكخراوى قاعىدە و ئوسامە بن لادن نىيە بەسەر كۆنگرئىسدا. گۆپىنى رامسفيلد-يش بە رۇبەرت گىتس بە ماناى گۆپىنى رامسفيلد نىيە بە مستەفا تەلاس. ئەمريكا ەر ەموويان لەسەر رزگاركردى عىراق پىكن. دىلخۇشىي ەندى عەرەبىش بە دۇرانى كۆمارىيەكان و بردنەو ەى ديموكراتەكان ەك دىلخۇشىي ئەو ئاخالىيە قژەئو ەريو ە كە شانازى بە قژى دراوسىكەيو ە دەكات. عەرەبىش ئەو ئاخالىيانەن كە بە ئومىدى سەرلەنوئى گەرەنەو ەى رژىمى دىكتاتورىن بۇ عىراق لە ميانەى دەرگاي ديموكراتەكانى ئەمريكاو ە. ئەوانە لە گىژ و وىژەكانى عەرەبن كە چەندىن سال و بۇ چەندىن خولى ەلبىژاردنى يەك لەدواى يەك، جارنىك بە ەيو ەى بردنەو ەى ديموكراتەكانن و جارنىكى ترىش بردنەو ەى كۆمارىيەكان بەو ئومىدەى يەككىك لەم دوو پارتە بەشىو ەيەكى كۆتايى بچنەسەر دۆزى

فهلهستين و چارهسەری بکەن، ئیدی ئەوەیان پەچاو نەکردبوو و ناکەن کە
 ئەمریکا لە ئاست ئیسرائیل و لە ئاست دۆزە عەرەبییەکاندا یەک ستراتیژی
 هەیە. ئەم ستراتیژەش بریتییه لە تەنها یەک دەرگا، بەلام بە دوو دیودا،
 دیونکی دیموکراتی و دیونکی کۆماری. هینشتا عەرەب باوەڕیشیان وایە کە
 گۆپانی ئیدارەکانی ئەمریکا بە مانای گۆرانە لە ستراتیژییەتی دەرەکیی
 ئەمریکادا. لەم رووهوه " دامەزراوەی زوغبی " بۆ راپرسیکردنی رای گشتیی
 ئەمریکا، لە ئۆکتۆبەری رابردودا ئەنجامی راپرسییەکی بلۆکردۆتەوه کە
 لەسەر عەرەبی ناو ئەمریکا کردوویەتی، بە روونی دەرکەوتوو کە لەو چوار
 ویلایەتە راپرسییە کە گرتوونیهتییهوه، عەرەب پسانئێراوه
 " دیموکراتییەکان "یان پێی باشە، لە ئەنجومەنی نوێنەرانی یان
 ئەنجومەنی پیران، ئەمە سەرەرای ئەوەی کە لە خۆلەکانی پێشبوو
 دیموکراتەکانیان هەلبژارد و ئەنجامگەلیکی رازیکەریان دەست
 نەکووت. ئەوەی کە سەیریشە ئەوەیە ئەو عەرەبانە کە چاوەڕێی گۆرانیک لە
 سیاسەتی ئەمریکادا دەکەن لە ئاست چەندین دۆزی عەرەبیدا و لە
 سەرویانەوه دۆزی فهلهستین، بۆ خۆیان گۆرانیمان بەسەردا نەهاتوو و
 هاوشانی گۆرانکارییه سیاسییەکانی جیهان لە سەر ئاستی هەرمایەتی یان
 لەسەر ئاستی نیۆدەولەتی، نەپۆیشتوون. بەو گۆرانکارییانەش بە ناگا
 نەهاتنەوه تەنها لەو دەمدا نەبێت کە شاگردەستی بە سوتاندنی جل و
 بەرگ و مالهکانیان کرد وەک ئەوەی دۆینی لەگەڵ حەماس-دا روویدا، ئەو
 حەماسە کە لە هەشت مانگی رابردودا کە حوکمی تیا دا گرتە دەست
 گۆپان-ی رەتکردهوه تا شاگرد بە تینە کە لێی نزیک بووهوه و ئیدی درکی
 بەوه کرد کە میساق و دروشمەکانی بۆ فهلهستینییهکان مألۆنرانگەرن و،
 ئیسماعیل هەنیە-ش کەوتە ئەوەی رایبگەیهنی کە لە پیناوی هەنگرتنی

ئابلوقە لەسەر گەلی فەلەستین دەست لە سەرۆکایەتی وەزیرانی فەلەستینی دەکێشیتەوه، بەلام وەك دەئێن : دواى ئەوى كار لەكار تراز). هەروا حزبی بەعسیش لە عێراقدا درکیان بەوه نەکردبوو کە حزبیکی دیکتاتۆرین و دژبەگەلی عێراق و گەلی کورد و هەموو پڕەنسیپە مۆقاییەتییهکانی ئازادی و دیموکراسی تەنها لەو کاتەدا نەبێت کە ئاگر گەیشته جل و بەرگیان و لەوه گەیشتن کە ئەوان لە رابردوودا بژنەکیۆیگەلیک بوون و سەریان بە تاوێره بەردەمکاندا دەدا، حالیان وەك حالی ئەوانەى کە شاعیر پێیاندا دەئێ: **وەك ئەوهی کە بە تاوێره بەردێکدا دەدا بۆ ئەوهی لاوازی بکا زیانی پێ نەگەیاند و شاخی بژنە کێوییه گەیش لاوازیو**

ئەمۆ عەرەب هەر بەم عەقڵیەتەش مامەلە لەگەڵ بێریاری دادگای عێراقی لە ئاست سەدام و دارووەستەکید، دەکا. هەر بەم عەقڵیەتەشەموه تەگبیری تەواوی دۆزەکانی خۆی کردووه لە رابردوودا.

ئەو پرسیارەش کە ئاراستەى ئەو عەرەبانە دەکرن کە ئاپازین و لارییان لە ئە سێدارەدانی سەدام هەیە، لە بابەت پارێزەران و روشنبیران و میدیاییهکان و قازی و پیاوانی ئایینی و خەلکی تر، ئەوهیه:

* چیترتان لە سەدام دەویست کە بیکات زیاتر لەو تاوانانەى کە کردوونی بۆ ئەوهی دادگاییکردنەکەى و بێریاری لەسێدەران بەسەریدا دادپەرورانە بووایه؟

* ئایا ئەو هەموو تاوانەى کە گەوره و بچوک شایەتییان لەسەردا بەس نییه - کە پێویست بەوه ئاكا دادگایهکیان لەسەر دابنێ- تا بەس بێت بۆ ئەوهی حوکمی لەسێدارەدانی بەسەدا بدرێت؟

* يان عمرەب لە فرماندەروای خۆیان رانایەپەن تەنانت گەر کفری خواش
بکەن وەك كۆمەڵێك لە شیخانی موسڵمانی عمرەب وتیان و فتوایان بۆ دا، لە
سەر ویاڵەوه شیخی سعودی ئەحمەد بن عسێم ؟ .

سوود و زیانه‌کانی هه‌لواسینی سه‌دام

— ۱ —

ره‌نگه هه‌ندی کەس وای دابننن ئەم وتارە، وەک توانجیک، لەسەر ئەم نەری و نەریانەی کە لە هه‌لواسینی سه‌دام حسین بەر لە نزیکەی مانگیك، کەوتنەوه، و تاریکی دره‌نگه‌خت بێت، من بە‌مه‌سته‌وه بە درنژایی ئەم ماوه‌یه چاوه‌پوان بووم تاوه‌کو هه‌موو ئەوه‌ی کە لەبارەی ئەم رووداوه بێ وینه‌یه‌وه، بێ وینه‌ له‌میژووی عه‌ره‌ب، و تران، به‌ ته‌واوی وه‌ریگرم و، بۆ ئەوه‌ی خوینەری مامه‌له‌کردووش له‌گه‌ل ئەم رووداوه‌دا وه‌ستان و تێپه‌امانی زیاتر بێت و به‌ عه‌قل بیری لی بکاته‌وه نەک به‌ سۆز دوا‌ی ئەوه‌ی کە شاگری ئەم رووداوه کە به‌ راستی نەک بۆ عه‌ره‌ب و موسلمانە سۆزداره‌کان، به‌‌ئێ‌کو بۆ روژئاوا‌ییه عه‌قلانییه‌کان و ته‌نانه‌ت دوژمنانی سه‌دام و ئەوانه‌ش کە رقیان لێیه‌تی، رووداویکی وروژینه‌ربوو.

— ۲ —

وا دیاره دهسته واژه‌ی (هه‌لواسینی سهدام) له نه‌ده‌بیاتی سیاسی عهره‌بیدا ده‌سته‌واژه‌یه‌کی قیزه‌وه‌ن بیت. کئی خه‌وی وای ده‌بینی یان خه‌یائی له‌وه ده‌کرده‌وه که فرمانره‌وایه‌کی سته‌مکاری عهره‌بیی وه‌ک سهدام هه‌لواسریت؟ به‌دریژی میژوو هه‌ندی له فرمانره‌وایانی عهره‌ب به‌فیل و ناهه‌قی و تیورکردن یان له‌سه‌ر جی مردوون. به‌لام له میژوی عهره‌بدا و له فره‌نگه سیاسییه‌کانیاندا نه‌بووه که فرمانره‌وایه‌ک به‌و شیوه‌ دادگایی بکریت که سهدام حسین - ی پی دادگایی کرا و هه‌لشیواسن به‌و شیوه‌یه‌ی که ئه‌و هه‌لواسرا، ئه‌مه‌ش یه‌کیکه له خه‌سه‌ته‌کانی سه‌رده‌می نوئی عیراق که له مه‌ودای دووردا سوودی به‌ عیراق گه‌یاند و له مه‌ودای کورتیشدا که مینک زبانی پی گه‌یاند.

— ۳ —

په‌تی هه‌لواسین که سهدام - ی پی له سیداره‌درا و هه‌ر که‌سینکی تریش که له‌گه‌لیدان، وه‌ک به‌رزان و به‌نده‌ر، له‌وه‌دا به‌سوود بوو که به‌ عیراقیه‌ه‌کانی وت: ئه‌م سه‌رده‌مه سه‌رده‌می هه‌ق و دادپه‌روه‌ری و سزایه‌ بو ئه‌وه‌ی که شایه‌نی سزادانه و، هیچ که‌سینکیش ناتوانی له سزا هه‌لئیت ته‌نانه‌ت دوا‌ی ئه‌م رووداو‌ه‌ش. نکۆلئیش له‌وه‌ ناکه‌ین - ئه‌گه‌رچی ئه‌م داننا‌نه‌ داننا‌نکی تال و ئازاره‌خشه - له‌وه‌ی که ئه‌مریکا رۆلئیکی گه‌ره‌ی هه‌بوو له په‌سه‌ندکردنی ئه‌و دادپه‌روه‌رییه و ئه‌و هه‌ق و سزایه‌ی که به‌و جوژه به‌ریوه‌چوو. ئه‌گه‌ر رۆلی ئه‌مریکاش نه‌بووایه ئه‌وه سهدام به‌ توپینی سه‌گه‌کان ده‌مرد و، له

گۆره پانی فردەوسدا بەشیۆه دەرکەرتووه زانراوه که و وهک سەردەمی پاشایەتی ئەکرا بە پەتەرە و رائەکیشرا. ئەو ئەمریکا بوو که پێی لەسەر داگایی کردنی سەدام داگرت، بەلام پێی لەسەر کات و ساتی هەلۆاسینەکهی دانەگرت بەر جۆرهی که جێبهجێکرا وهک دواتر زانیمان.

— ٤ —

هەرۆهە ئەم پەتی هەلۆاسینە لەوهدا سوودی بۆ عێراق هەبوو که رێی لە هەموو کەسێک گرت که گەرۆی لەسەر گەڕانەوهی سەدام دەرکرد بۆ حوکمرانی. هەرۆک ئان بالباوم . یش لە وتارەکی لە رۆژنامەی (واشنتۆن پۆست)دا وتی: لە سێدارەدانی سەدام حسین کاریگەرییهکی باشی دەبێت لەسەر سیاسەتی عێراقی. ئەگەر هەر هیچ شتیکی باشیشی لێ نەکهوێتەرە ئەو بە تەنها ئەو بەسە که بۆ هەتا هەتایە هەر خەونیکی بەعسییهکان لەبار دەبات لە هەر تۆڵەکردەوهیهکدا که سەدام بەرپۆهی ببات بۆ گەڕانەوه بۆ حوکمرانی، ئەو خەونێ که پێدەچوو سەدام خۆی پێادا هەلۆاسیبی، چونکه سەدام، وهک شایەتخاڵەکان دەیلێن، بە سەرسۆرمانیکی گەرۆهە لەو حوکمە سەری سوپا که بۆ لە سێدارەدانی دەرچوو.

— ٥ —

پەتی هەلۆاسین لەوهدا سوودی بە عێراق گەیاند که سیستمی دادگەری عێراقی بەهێزکرد و بوو پشتیوان بۆی. ئەو ئارەزووی ئیدارەیی ئەمریکا - شێ بەدی هێنا که خۆی لەوهدا دەنوینتی که حکومەتی

عیراقی وا پیشان بدات وهك ئهوهی حكوومهتیکه توانای بهرپنوهبردنی ولات و
 حوكمپرانیکردنی هیه. ههروهك برۆنۆین ماکدۆس دهئێ، واشی له عیراق
 کرد به یاسا حوكمپرانی بکړئت. لهه رووهوه ئهمریکا ئارهزووی ئهوهی
 نهدهکرد که دادگا له چاوی عیراقیهکاندا به تهواوی به دادگایهکی ئهمریکی
 دهبریکهویت و، ویستی تامیکی عیراقیهانی بخاته سهر. ئهگهرچیش حوكمی
 له سیداره دان له عیراق له میانهی حوكمی بۆل برنهر . ی فهرمانهواي
 مهدهینی ئهمریکادا ههئوهشینراوه، بهلام حکوومهتی عیراق سهرلهنوێ
 گهراپهوه سهر کارپێکردنی. برۆنۆین ماکدۆس جهخت لهسهر هه مان ئه
 قسهیه دهکاتهوه که ئان ئابلباوم وتویهتی، واته له سیداره دانی سهدام
 هه موو هیوایهکی سوننه به سهرلهنوێ گهراپهوه بۆ حوكمپرانیکردنی عیراق
 دهسپێتتهوه. ئهههش بهمانا ئهوهیه که چیدی سوننه بهو شێوازی که پیشتر
 هه بوو ناگهڕیتتهوه بۆ حوكمپرانیکردنی عیراق.

- ٦ -

هه رچی نهو زیانانن که له نهنجامی ههئواسینی ستهمکاری پێشوو دا)
 سهدام حسین) به عیراق گهیشته، ئهوه خوێان له وهدا دهییننهوه که
 کرده وهکانی توندوتیژی و کوشتار و تهقینهوهی ئوتۆمبیلنه
 بۆمبێژکاره وکانیان زیاتر کرد. ئهههش دهرنهنجامیکی بی شک و به دور
 نهزانراوه له دۆخیکسی وهك دۆخی عیراقد و له ههلوهرجیکسی وهك
 ههلوهرجی جیهانی عهرهبی و شهقامی سۆزداری عهرهبی که له لایه ن پارتیه
 سیاسیه ئایینی و ناسیۆنالیستهکان به تایبه تیش به عسییه کانه وه سۆزیکسی
 ئهوتۆی له ئاست ئه و رووداوه دا نواند پیشتر شتی وا رووی نه داوه. لهه

رووه وه، له ئوردن خۆپیشاندانئێکی به گۆڕ بېرئوه چوو که وینهکانی سهدامی ستهمکاری تیا دا بهرزکرا بووه وه، محهمهد ئهلعوران - ی وهزیری پهره پێدانی سیاسیی ئیستا له حکومهتی ئوردن بېرئوهی دهبرد. ههروهها له پهرلهمانی ئوردندا سه رهخۆشی و فاتحه خۆیندنه وه بۆ گیانی سهدامی ستهمکاری پێشوو نهجامدرا. نه م پهرلهمانهش تا قه پهرلهمانه له جیهاندا که تهحه دای ههست و سۆزی گهلی عیرا قی به عه ره ب و کورد و نه ژاده جیاوازهکانی تره وه کرد و نه م کرده وه دزی وه رنۆره سمه قیزه وه نه بی پاسا وهی نهجامدا. نه مهش بیگومان کاریکی رێپێدرا وه و به رهزامهندی و رازی بوونی دهولهتی ئوردن بو وه که رنی دا وه به وهزیریکی فهرمی خوی. که ده شیت نوینه ری نه م بووینت له و رێپێوانه دا - رێپێوانئێکی ئابرو به ری له و جو ره بېرئوه به ریت. ههروهها دهولهته نه ک حکومهت، واته کۆشکی پاشایهتی و سه رگه وه ری کۆشکه که رنی به نهنجومه نی نوینه ران دا وه - که نهنجومه نی دهولهته نه ک نهنجومه نی میللته بیت - به م رنۆره سمه خه جاله تکه ر و ئابرو به ره هه ستیت و تهحه دای هه ست و سۆزی گهلی عیرا ق بکات له سه رتا سه ری جیهاندا.

— ٧ —

نه م هه ئواسینه ی سه دام زیانی له دۆخی سوننه - ش دا له عیرا ق، به تاییه تی که که سی هه ئواسرا و له سوننه یه. سوننه به کارو کرده ی خۆیان و خه لکی تریش هه ست به بی به شیی و سته م ده که ن ته نانه ت له و سه رده مه تازیه شدا. له م رو وه وه، به درێژایی نه م ما وه یه ی را بهردوو، نه مریکا حکومه تی عیرا ق - ی هانده دا له سه ر خه رجکردنی پا ره پۆلی زیاتر

بۆ پروژە خەزمەتگوزارییە جیا جیاکان لە پارێزگا سوننەنشینەکاندا، بەلام تێبینی کراوە زۆربەی ئەو برە پارانەی کە - بۆ نموونە - بۆ پارێزگای ئەنباری سوننەنشین تەرخان کراون، هیچ کات خەرج نەکراون. هەر ئەوەش بوو کە بەرهەڵستکاری تێی سوننەیی بۆ حکومەتی عێراق لە بەغدا گەرم کرد، ئەمە جگە لە ناستەنگ دروستکردنی لەبەردەم ئەو کۆششانی کە بۆ لەناوبردنی یاخیبوون دەدرێن لەناوچە سوننەنشینەکاندا.

- ٨ -

هەروەها پەتی هەلواسین زبانی لە عێراق - دا لەوێ کە زۆرێک وایان مەزەندە کرد کە حکومەت پالێکی بەهێز بەمیلێشیا شیعییەکانەوە دەنێ بۆ بەردەوامبوونیان لەسەر چەوساندنەوێ سوننە بەو پێیەی کە بە کردەوێ وای لێ هاتووێ شیعی دەسەڵاتدارە ئەک خەلکی دی، بە تایبەتی کە هەلواسینی سەدام لە بەرەبەیانێ روژی جەژنی قورباندای ئەو دەستەواژە نایینیانەی کە تێی کەوت، و لەقەڵەمدرا کە کاریکی تەواو شیعییانیە، کاریک کە وای لە شەقامی سوننی لەعێراق و لە جیهانی عەرەبی کرد وای دابنێت پڕۆسەی هەلواسینەکە و کاتەکی، ئەو کاتە نایینیە نەشازە، بە پڕۆسەیکێ زیاتر سیاسی بێنێت تا دادگەری، شیعییانیە بێبێنێت تا عێراقییانە.

ئەو پرسیارەى كە ئىستا خۆى دەسەپىنى ئەو ە :-
 ئاىا ئەمىكا لە ەموو ئەو ەى روویدا سەبارەت بە گرتنى سەدام و
 داداگایىکردنى و ەئواسىنى، ەئەى كرد؟

ماكس ەيستنگ لە رۆژنامەى (گاردىان) ەى بەرىتانیدا دەئى: ەئە ەمرە
 گەرەكەى ئەمىكا دەستگىركردنى سەدام حسىن بوو. لە سائى ۱۹۴۴دا
 پەرلەمانتارانى بەرىتانیا لە ئەتۆنى ئایدن - ى وەزىرى دەرەو ەى ئەو
 كاتەیان پرسی لە بارەى سروشتى ئەو ئاگادارىیانەى كە درابوون بە
 سەربازە بەرىتانىيەكان لەحالتى رووبەر و بوونەو ەیاندا لەگەل ەیتلەر، ئایدن
 ەىچى پى ئەبوو جگە لەو ەى لە ناو پىكەنىنى پەرلەمانتاراندا وەلامىدا ەو
 وتى: من قەناعەتم بەو ەى كە ئەو بریارە بو ئەو سەربازە بەرىتانىيە بە جى
 بەئىلرنت كە رىكەوتى ئەو ەئوئستە دەكات .. لە ناو رابەرانى ەیزەكانى
 ەاوپەيمانانىشدا ئەو تەنها ستالین بوو كە وىستى ەیتلەر بە زىندوونى
 دەستگىر بكا و چىژ لە ەئواسىنى ببىنى، ەەرچى ئەوانى تر بوون ەاواریان
 لەو كارىگەرى خراپانە دەكرد كە دەشیت لەئەنجامدانى ەئواسىنى
 سەرۆكى دەولەتێك بكەونەو. بەلام خۆكوشتنى ەیتلەر وەك رزگارگەرێك
 بوو بۆیان لەو تەلەزگە ە.

لە داداگایىکردنەكانى نۆرمبىرگىشدا كە یارىدەدەرانى ەیتلەر - ى
 گرتەو، ەمووان ئااسوودە بوون، چونكە ئەو شتەیان پەپرەو دەكرد كە بە
 (دادپەروەرى براو / سەرەوتوو) دەناسرنت، بەلام لەگەل ئەو ەشدا
 دانىشتنەكانى داداگایىکردنەكان سوودى خۆیان لە تۆمارکردنى واقەكانى
 ەندى لە تاوانە خراپەكانى نازىيەت و دىكىۆمىنتكردنیان بۆ ئەو ەكانى
 داهاوو، دوپات كردەو.

دوايىن ماچى نە مريكا بۇ عىراق

— ۱ —

لە ھەفتەى رابردودا نەو تاقىکردنەره گران و سەختەم بيىنى كە وەزىرى
دەرەوہى نەمريكا ((كۇنداليزا رايىس)) لە كۇنگرىئىسدا رووبەرۋى بووۋە
كاتىك كە لە ئاست دۇخى عىراق و پلانە تازەكەى سەرك بۇش لەبارەى
عىراقەرە شايتى دا. بە راستىش لەو ھارپنە دىبلۇماسىيەى كە رايىس
لەلايەن ھەلۇ دىموكراتەكان و كۆمارىيەكانەرە پىكەرە لە ئەنجومەنى پىراندا،
رووبەرۋى بووۋە، بەزەيىم بە ھالى ئەم خانمە ناسكە دەھاتەرە. ئەوان
كۆمەنە پرسىيارىكيان بەسەردا باراند كە بە پوختى و بە دەرەقىيەكى
توندەرە، برىتى بوو لەوہى: ھەتا ئىستا چىتان بە عىراق كىردوۋە؟ ھكومەتى
مالكى تا ئىستا چى شتىكى لەو بەلئىنانە ھىناۋەتە دى كە پىنى دان؟ بۇچى
بىرارتاندا ۲۰ ھەزار سەرباز بئىرن بۇ عىراق، ئەركى ئەم سەربازانە چىيە،
ئەو دەسكەوتەش چىيە كە لىيان دەخۋازى و: چۇن رىگەش لە
دەستىۋەردانى ئىران و سورىا دەگىن لە عىراقدا ؟؟ .. ئەوانە و پرسىيارى

تريش كه وه لامهكانيان قورس و گرانن، قورس و گران بهو رانهيهي كه من به چاوي بهزهيهيه وه مېروانييه وه زيري دمهروه، شو وه زيري كه دهتوت چوله كه يكي پاساري ناو دارستانه به تاييهت كه راوچييهكان له ههموو لايه كه وه دورهيان لي دا و، ههمووان فيشهكيان پيوه دهنه، نه مهش نهك بو نه وهي سووري بكه نه وه يان بيخون، بهلكو بو نه وهي شيړه ليړاكشاوهي كوڅكي سپي دهنگي فيشه يه كه له دواي يه كهكان ببيستي بهو نوميدهي له خه لوه ته قووله كي به ناگا بيته وه.

— ۲ —

نايا پلانه تازه كي نه مريكا ناسايش و سه قامگيري خوازاو بو عراق دينيته دي؟ له م رووه وه، له هه فته ي رابردودا جهلال تاله باني سي سړوك كوما، هاواري نه وهي بو عراقييهكان و بو عره ب و بو نه مريكا و بو ههموو جيهان كرد و به راشكاوي و نازايه تيبه بهرچاوه كي خوي ووتي : ((كهس كيشهكاني عراق چاره سر ناكات عراقييهكان خويان نه بن، نه وهي كه له عراقيشدا روودهدات كيشه يه كي عراقييه و كهوتوته نه ستوي عراقييهكان خويان و كهسي تر نا)). نه مهش كړوكي مه سه له كه يه، هر نه مه شه كه بهم دواييانه نيداره ي نه مريكا و له چوارچنوه ي پلانه تازه كي دركي پي كردوه كه به پني شو پلانهش كار بو نه وه دهكات ته واوي كاروباري عراق بداته وه دهستي عراقييهكان خويان و خويشي له سربازگه و پيگه كانيدا لني بكه وي و چاوديري بارودوخه بكات. پرسياريش نه وه يه : نايا عراقييهكان ناماده باشن بو نه وهي كاروباري خويان له نه ستو بگرن؟ نايا گه يشتون ته ته مه ني پيگه يشتنن سياسي و هوشيارني نيشتمان نيانه ي

ئەوتۆ بەر جۆرەى كە دەستبەردارى بەرژە وەندىيە شەخسىيەكانيان و بەرژە وەندىيى تايەفەكانيان بىن و، لە پىناوى بەرژە وەندىيەكانى نىشتەمان و بەرژە وەندىيەكانى گەلى عىراق ھەر ھەمووى، تىيان پەرىنن؟

ئايە مادەيەكى بىھۆشكەرى جادوييانە ھەيە كە ئەمريكا دەرڤارەى سىياسىيەكانى عىراقى بەدا تارەكو كەسى شىعە مەزھەب شىعەيەتەى خۆى لە بىر بچى و بزەنى كە ئەو تەنھا عىراقىيە و، سوننە مەزھەبىنكىش سوننەيەتەى خۆى لە ياد بكا و ەكو عىراقىيەك بژى و، ئەوداى تايەفە و نەژادەكانى ترى عىراقىش بە ھەمان شىوہ...؟

— ۳ —

ئەوہى بە درىژايى چوار سالى رابردو، ھەر لە بەرە بەيانى ۹ ى نىسانى ۲۰۰۳ ھەتا ئىستا، بىنيمان، ئەوہىە كە، دەستەبژىر-ى سىياسىي عىراق ئەوہى لە بىر کردوہ كە عىراقىيە. ئەو ھاتوہ لە پىناوى ئەوہى كە سەرلەنوئى عىراق بونىادبىنئەوہ ، بۆيە ئەم دەستەبژىرە كەوتە راگەياندى شىعەيتى و سوننەيتى خۆى و عىراقىش بەر جۆرە بونىاد دەنئەوہ بۆ خۆى كە خۆى دەيەوئەت نەك بەر شىوہەيەى ھەموو گەلى عىراق دەيەوئەت.

ئەوہى كە لە و چوار سالى دوايىدا بىنيمان ئەوہىە كە قايرۆسى تايەفەگەرى و مەزھەبگەرايى-يش، كە لە سەردەمى بەستەلەكى دىكتاتۆرىدا نوستەبو، بىدار بسوہوہ و، لە كەشوہەواى ئازادى ديموكراسيى گەرم و گۆردا، كە زەمىنە بۆ ئەم جۆرە قايرۆسانە خۆشەكەن، دەستى بە چالاكى و بلابوونەوہ كردوہ.

ئەوئەي كە ھەر لەو چوار سائەي دواييدا بينيمان ئەوئەشە كە، دەستەبژئەره سياسيەكان پارەوپولى عىراقىيان دزى، ئەمە لەجياتى ئەوئەي پارەوپولى دزراوى سەردەمى بەستەنەكى ديكتاتورى بۇ عىراق بگنەنرە كە بەشئىكى نۆرى لە ميانەي ئەو پارەوپولە نۆرۆ زەوئەندەدا ھەركەوت كە بۇ سەدان لە پارنەرانى بەكرنگىراوى دەستەي بەرگرىكردن لە سەدامى ستەمكار خەرج كرابوون، ئەو ستەمكارەي كە رۇيشت و بەسەرچوو.

ئەوئەي ھەر لەو چوار سائەي رابردودا بينيمان ئەوئەيە كە، دەستەبژئەرى سياسيى عىراق لايەنگىرىشى بۇ عىراق نەبوو ئەوئەندەي كە بۇ ئىران، يان سورىا، يان رىكخراوى قاعيدە، يان بۇ لايەنى دىكەي بوو، ئەمە بە جۆرىك كە عىراق لەسايەي سەرى ئەم دەستەبژئەره سياسيەوئە بۆتە سەرزەمىنى مەملانى چەكدارىيەكان، ئەو مەملانىيائەي كە لە بەرژەوئەندىي چەند لايەنئىكى ھەرەكيدا ئىش دەكەن. ھەرۆھە عىراق واى لىئەتوئە برىيتىيە لە قوربانييەك كە گورگى دارستانەكانى ھەروبەر گاز و قەپالى خۇيانى لى دەگرن، كارىك كە پالى بە موعەمەر ئەلقەزافىوئە نا تەھەداي زياتر لە ١٥ مليون عىراقى بكات و: سوكايتى بە سەدان ھەزار لەو خىزانى قوربانيانە بكا كە سەدام كوشتوونى و، لە پال پەيكەرى عومەر موختاردا پەيكەرىكى يادگارى بۇ سەدامى ستەمكارىش دروست بكات. ئا بەو جۆرەش عىراق واى لىئەت ئابروى شكىنرا و لاواز و بى ئەوا بوو و، رىك ھەك ئەوئە مەندائىكى ھەتيو و ئاوارەكراوبى و باوكى نەبى.

پلانی تازهی ئەمریکا بۆ چارهسەکردنی باربۆخەکه له عێراقدا پلانیکی جادوویمانە نییه؛ بە ریمۆتی کۆنترۆڵیش ئیش ناکا تاوهکو له چاوتروکانیکدا وێستگهیهك سەرەوژێر بکا و وێستگهیهکی دیکه بهێنێ. پلانی تازهی ئەمریکا پلانیکی کۆژەر و واقعی عێراقی، وهك ئەوهی پێویسته بیهێنێ، نهیهێنوه. ئەم پلانه پلانیکی عەرەبی تهقلیدییه زیاتر لهوهی پلانیکی ئەمریکی بێت. واته پلانی (ماچکردنی ریش)ی سوننه‌ی عێراق و لێسانه‌وه‌ی پەرت و پیسییان و ماچکردنی دهسته‌کانیان و داواکردنی ره‌زانه‌ندی و لێبۆرده‌ییانه‌یه، ئەمه له پاداشتی ئەوه‌ی که سوننه‌ به‌سەر عێراقیدا هێناوه: به‌و چاکه کوشنده‌یه‌ی نواندیان که خۆی له شه‌رکردنی دیموکراسیدا ده‌بینیتوه و؛ له‌وه‌ی که دیموکراسییان به‌ کوفر و بێ باوه‌ری له‌قه‌لم دا و؛ تیۆریستانیان له‌ نامیزگرت و؛ رێگه‌یان نه‌دا به‌ خۆیان به‌شداری هه‌لبژاردنه‌کان بکه‌ن و؛ که‌وتنه‌ شه‌رکردنی ده‌ستوور و؛ ناویان له‌ زه‌رقاوی و سه‌دام نا (گه‌وره‌ی شه‌هیدان) و؛ له‌سه‌ر داوا‌ی سووریا-ش داوا‌ی کشانه‌وه‌ی ده‌ستبه‌جینی هێزه‌کانی ئەمریکا ده‌که‌ن له‌ عێراق له‌به‌رامه‌به‌ر کشانه‌وه‌ی سووریا له‌ لوبنان، واته‌ یه‌ك به‌یه‌ك و؛ کشانه‌وه‌ به‌ کشانه‌وه‌؛ ئیتر زالمێریش ئه‌و که‌سه‌یه‌ که سه‌ره‌تا ده‌ست پێده‌کات.

پلانی ئەمریکا فوکردنی‌شه‌ به‌ قابیکی بپاوه‌دا، چونکه‌ چاوی له‌سه‌رچاوه‌ی راسته‌قینه‌ی تیۆریزم له‌ عێراق پۆشی و هه‌ولێ چاره‌سەکردنی کرده‌وه‌ تیۆریستییه‌کانی ته‌نها له‌ ناو عێراقدا دا. ئێمه‌ له‌مه‌وبه‌ر وتومانه‌، تیۆر حالی وه‌ك حالی میرووه‌کانی پیسکردن و میرووه‌

نازاربه خشه کانی دیکه یه و نه گهر سرچاوه که یان له ناو نه بهیت و نهو ناوهرق و گوماوانه یان وشک نه کهیت که هیلانه یان تیا دا ده کهن و تیا یان دا زیاد ده کهن نهو به کار هینانی دهرمانی مارو میروو له دژیان سوودی نییه.

سهرچاوهی سهره کیی تیروو له عیرا قدا، لای ههر که سینک که عه قلی هه یه و، ههر یه کیک که چاوی هه یه و، ههر یه کیک که ده بیینی و، لای گه وره و بچوک، به پله ی یه کهم، ئیران و سوریا-یه. سوریا و ئیران شانسیکی گهره شیان هه بوو که خودا نه مریکا ی نارد پالیا ن بو نه وهی له سهر گهره پانی عیراق توله ی خویانی لی بکه نه وه. له م رووه وه، له کوئی ئیران دهستی بگه شتبا به نه مریکا تا وه کو توله ی خوی لی بکاته وه له پای هه لوئستی نه مریکا له دوسییه نه تومییه که ی نه گهر نه مریکا دراو سینی نه بووایه له عیراق و نه که وتبا به ته ژیر ره حه متی دا ره که یه وه؟

نه گهر نه مریکا له عیرا قدا بوونی نه بووایه، له کوئی وه بو سوریا ش نه وه هه لده که وت که توله له نه مریکا بکاته وه له پای دهر کردنی له لوبنان، نهو دهرچوونه نابروشکینه ی که به شار نه سه د-ی کرده نهو (نه با عه بدوللا نه له سه غیر) هی که شکویه کی له ده ستدا باو با پیرانی بونیادیان نابوو. نهو که سه ی که فیردیناند و نه زنبیلا له نه نده لوسدا وه دهریان نا و، وای لی هات له سهر به رزاییه کانی (البادول) وه که ناوی لیئرا (التنهیده العربی الاخریره) به سهر شکوی باو با پیرانی دا ده گریا و، دایکی شی قسه به ناو بانگه که ی خوی پی دهووت: وه ک ژن به سهر مولکی کدا بگری که وه ک پیاو نه تپاراست. به شار نه سه د-یش وه کو ژن به سهر مولکی کدا گریا که وه کو پیاو نه تپاراست کاتیک که ئیتر له ((نه نده لوس-ی لوبنان)) دهرچوو و مولکیکی له ده ستدا که باوکی به درنژایی پتر له ۲۰ سال بوو، بونیادی نابوو.

که‌واته ئێران و سوریا به میلیشیا عێراقییه‌کانیان شه‌ڕ ناکهن، به‌ئێكو له عێراقدا شه‌ڕی ئه‌مریکییه‌کان ده‌کهن. له‌م روه‌وه حزبی به‌عس له عێراقدا کو‌تایی هات و، به‌عسی سوریا‌ش هیوای به‌ حوکمیکی به‌عسی نییه‌ بۆ عێراق. هه‌روه‌ها ئێرانیش هیوای دامه‌زاندنی ده‌وله‌تێکی ئایینی ناخوندیی له عێراقدا نییه‌ به‌ تاییبه‌تی له‌ سایه‌ی بوونی ئه‌و ژماره‌ گه‌وره‌یه‌ له عێراقییه‌ عه‌لمانییه‌کان، له‌ سه‌رویه‌وه، کورد که‌ وه‌ک دێکیکی گه‌وره‌ و بریندار که‌ر له‌ هه‌تقی ده‌وله‌تی ئایینی عێراقدا ده‌وه‌ستن ئیدی له‌ هه‌ر لایه‌که‌وه‌ بێت، لای شیعه‌وه‌ بۆ یان لای سوننه‌وه‌، چونکه‌ کورد زامنی گه‌وره‌ و یه‌که‌من له‌ دژی بالاده‌ستبوونی پیاوانی ئاین به‌سه‌ر ده‌وله‌تی عێراقدا، ئه‌وه‌ی که‌ کوردیش له‌ هه‌رنه‌می کوردستاندا کردوویه‌ له‌ جیاکردنه‌وه‌ی ته‌واوه‌تیی نێوان ئاین و ده‌وله‌ت و رێگرتن له‌ دروستبوونی پارته‌ی ئایینی و ده‌ستوه‌ردانی پیاوانی ئایینی له‌ سیاسه‌ت، ئه‌و شته‌یه‌ که‌ هیواده‌خوازن له‌ هه‌موو عێراقی فیدراله‌دا رووبه‌دات.

— ۵ —

ئایا پلانی تازه‌ی ئه‌مریکا و ئاردنی زیاتر له‌ ۲۰ هه‌زار سه‌ربازی تازه‌ بۆ عێراق، دوا هه‌چی ئه‌مریکایه‌ بۆ عێراق و دوا‌ی ئه‌وه‌ ئیدی لێک جیا‌بوونه‌وه‌ رووده‌دات و ئه‌مریکا عێراقی له‌ دایکبوو له‌ نامی‌زی خۆی راده‌په‌ڕینی و به‌ مه‌که‌ گه‌رم و نه‌ره‌کانی شیریی به‌ لاشی ناداتی وه‌ک له‌و چوار سه‌له‌ی دواییدا کردی؟

له‌ ناست توانای سیاسی و نه‌نیی عێراقدا هه‌موو ئه‌مریکا توشی نا‌ئومیدی و بێزار بوونه‌. ئه‌وه‌ ته‌نها دیموکراته‌کان نین، ته‌نها

کۆماریه کانیښ نین، ته نه ده سته ژیره سیاسیه کانیش نین، به لکو
 هاو لاتی ناسای نه مریکییش به دلنیاییه وه نه وه ده زانی که زیاتر له سی
 هزار سرباز له عراقدا مردوون و زیاتر له بیست هزاریش بریفداربوون و
 زیاتر له سی سهد ملیار دۆلاریش خه رج کراوه که له پیناوی ئازادی
 عراقدا نه بووه. ئازادی عراق نه وه موو قوریانییه ی پیویست نییه، به لکو
 نه دۆرانه نه مریکیانه باجیک بووه که نه مریکا بو سوریا و ئیران-ی داوه.
 نه گهر هر له سه ره تاشه وه ده سته سوریا و ئیرانیان له عراقدا بپریایه، نه وه
 نه مریکا نه وه موو باجه ی له پیناوی ئازادی عراقدا نه ده دا. نه بیست
 هزار سرباز هه که نه مریکا بو عراقیان ده ئیریت رووبه رووی هه مان
 چاره نووسی به لاش ده بنه وه نه گهرینت و نه مریکا کاری سربازی و
 دیبلوماسیه یه کلاکه ره وه له دژی ئیران و سوریا نه نجام نه دا.

له ره چاته ی بیکر- هاملتوندا، کامه یه چاره سر؟

— ۱ —

به بلاویونه وهی راپورته که ی لیژنه ی بیکر - هاملتون، له م رۆژانه دا خوشییه کی گهره جیهانی عهره بیی گرتووه. عهره به راست و چهپ و ناوهراسه، نه م راپورته یان بو ئه مریکا به نوشسته و بو عهره به سه رکه وتن له قه له مدا، به تایه تی ئه و عهره بانه ی که دژی داگیرکردنی عراق وه ستانه وه له ۲۰۰۳ دا، له گه لیدا یه ک تینی نی هیه که ئه ویش ئه وه یه، ئه م دلخوشبوونه بهر له بلاوکردنه وه ی ورده کاریی ئه و راپورته بوو و بهرله وهش بوو یه ک عهره به هه بی یه ک پی تی له و راپورته خویند بیته وه. جا ئیمه ی عهره به ههرواین: شت رته ده که ی نه وه بهر له وه ی بیخوینی نه وه و، قبولی ده که ی بهر له وه ی تی یگه ی و، بهرله ئسته ده که ی بهرله وه ی بزانی و، رهمانه ندیشین بهرله وه ی لی ک بده ی نه وه. ههروه ک تهها حسین له پتر له نیو سه ده وه له باره مانه وه ده لی: رۆژئاوا ده خوینی ته وه تا قیبا، ئیمهش

تیده گهین تا بخوینینمه! نیمه وه که لانیکی عه ره بیی سه ره تایبی، له ناست
 شه ویترو و بیرو باومری شه ویترو هه لوئستی پینشوخت و ناماده مان هه یه،
 شه مهش له ژیر کاریگری شه نگیزه ی عه سه بییه تی خیله کیتی عه ره پیدا که
 شین خه لدون له (المقدمه) به ناوبانگه که پیدا باسی لیگردوه، شه
 عه سه بییه ته ی که هینشتا بنه چه که ی تیاماندا یه و چه ندین شه
 له لیرالیسته کان، له جه ماله دین شه فغانییه شه تا محمه د شه رگوز،
 نه یان توانیوه بیس پر نه وه.

— ۲ —

نکولی لوه ناکم که شه وه ی له راپورته که ی بیکر ... هاملتوند هاتوه بو
 ئیداره ی شه مریکا و بو دهسته بژیرانی سیاسی عیراقیش وه یک به سوود
 بو. به لام پیویسته جهخت له وهش بکهینه وه که شه وه ی له راپورته که دا
 هاتوه شتیکی تازه نییه، چونکه هه موومان درتقی کردنی شه مریکا دهزانین
 له عیراقد و دهشرانین که چون شه مریکییه کان له میانیه چوار سالی
 رابردودا عیراقیان (تهنها ناوه راست و باشوور) به و منداله شیره خوره
 ناز پندراوه له قهله مدا که نابیت، وه که مندالانی دی، له دوا ی نو مانگ سی له
 شیر ی دایک برپر دیتمه، به لکو سالانی شیره خورنیتی شه بو سی یان چوار
 سال و به رنگ زیاتریش، درنژ بکریته وه، به وهش شه منداله له نامیزی
 دایکیدا بعینیته وه و له مه مه که گهرم و پره کانی شیر بر دیت. دهسته بژیرانی
 سیاسی له عیراق-یش، به و دۆخه، که و تنه نیعمهت و پشوو و دلخووشی و
 خوئوشییه وه، وایان لیها، بو بهر ژوه ندییه تایبه تییه کانیان و به دیهینانی
 ده سه که و ته شه خسی و حزبییه کانیان له سه ره حسابی پاشه روژی عیراق،

خۆيان پېروكاند و، بەرژەوهندییەکانی نیشتمان و بەرپرسیارنیتیەکانیان پشتمگوێ خست. بۆیە کاتیك كه ئەمریکا بریاریدا ماوهی شێرهخۆری دیاری بکات و پەله له بېرینی بکات به تایبەت که شیریکێ ئهوتۆ له مهکهکانیدا نهما بهشی شیرەخۆری بکا و ئارامگرتنی دور و درێژیشی پێ نهماوه، زۆریه ی ئهوه دهستهبژێرانه تۆقین و وروژان و تووپه بوون.

— ۳ —

ئەوهی که راپۆرتەکه خۆی ئی غافل کردووه بهو ئەندازەیهی که زۆریك له مسداقییهتی لهدهستداوه؛ باسنهکردنیتی له دهسخرپۆیی ئەمریکا و لاوازی ئەمریکا و کهمتەرخمیی ئەمریکا له ناست کاناگاکانی تیۆریزم له رۆژهلاتی ناوهراست و له ناست هاتنی تیۆریزم له رنی سنوورهکانی عیراقهوه. ههمووشمان دهزانین که ئەمریکا لهوهدا غافل بوو، یان نهیتوانی شتیک بکات که مکۆم و بهرگرییت بۆ وشککردن یان وێرانکردنی کاناگاکانی تیۆریزم نه له عیراق و نه لهئەفغانستان و نه له لوبنانیش. واته ئەمریکا تهنها وهك سهیرکەریک وهستاوه، سهیرکەریک که لێدوانی ناوڕیشمینی هودهودییانه و ههڕهشه نامیز له سوريا و ئێران ددا، ئهوه دو ولاتهی که ئیستا دوو کاناگاکه تیۆریزم له رۆژهلاتی ناوهراستدا. ههردوولاشیان ئهوه دوو سهرحاوهیهن که تیۆر بۆ تهواوی دهولهتانی ناوچهکه و لهسهریانهوه عیراق و لوبنان و ناوچهکه دهئێرن. لهم رووهوه رۆژنامهی "السیاسة" ی کوهیتی رۆژی ههینی رابردوو ۲۰۰۶/۱۲/۸ راپۆرتیکێ دورودریژی پهیا منیرهکهی خۆی له لهندن بلاوکردوتهوه، تیایدا باس لهوه دهکا که چۆن ئیستا سوريا تیۆریستان چهکدار دهکا و مهشقیان پێ

دەکا و بۆ عێراق و لوبنان و سعودییەیان دەنێری. هەروەها کۆمەڵێک راپۆرتی جیاچیاش کە لە بەغدا و بەیروت و ەمانەووە دەرچوونە باس لە رۆڵی گەورەبووی ئێران دەکەن لە عێراقدا و؛ چۆنیش ئێران بە هاوکاری لەگەڵ سیاسییەکان و پیاووە سەربازییە عێراقییەکاندا عێراق و ئێران دەکات . بەشیوەیەکی رۆژانە . واتە، هەروەک پەندە عەرەبییە بەناوبانگەکە دەلی، هەریەک لە سووریا و ئێران: بە "فیل" "یان بە" گویدریژی "ی ئەمریکا نەوێران، بۆیە کەوتنە کێبەرکی لەسەر کورتانەکە (واتە ئەو کورتانەی کە لەسەر پشنتی گویدریژ دادەنرێت - وەرگێی). ئەوان نەیانتوانی لەسەر خاکی خۆی دەست لە ئەمریکا بوەشینن هاتن لەسەر خاکی عێراق و هەروەها لوبنان، کەوتنە شەپکردنی.

— ٤ —

لە دەرەوێ لەبەرچا و گرتنی بەرھەڵستکاریکردنی بەھیزی کورد بۆ راپۆرتەکی بیکەر - ھاملقۆن لەبەر چەند ھۆیک کە ھۆی بەجێن و رابەرە کوردەکان روونیان کردۆتەرە و، لەسەر زاری مەسعود بارزانی سەرۆکی ھەرێمی کوردستانیش و کامەران قەرەداغی و تەبێژی رەسمیی سەرۆک کۆماری عێراق جەلال تالەبانی - یەرە بە وردی بۆ رای گشتییان شیکردۆتەرە. دوور لەبەرھەڵستکاری کورد بۆ ئەو راپۆرتە، راپۆرتەکە، بەنیگایەکی گشتی، کەموکۆپی تێدا یە و تەواو نییە. راپۆرتەکە باس لەناوەرەست و باشوور دەکا بە تەنھا و باس لەباکووری عێراق، کوردستانی عێراق، ناکا. لێژنەکە کە ئەو راپۆرتە ئامادەکردووە سەردانی ھەرێمی کوردستانی نەکردووە و قسەشی لەگەڵ بەرپرسیانی ئەویدا نەکردووە و

ناشنا نەبۈۋە بە كىشەكانى ئەو ھەرىمە و رابەر و بەرپر سەكانى كوردى لە ئامادەكردنى ئەو راپۆرتەدا بەشدارنەكردوۋە، بگرە ئەو نامەيەى كە مەسعود بارزانیى سەرۆكى ھەرىمى كوردستان بۆ جىمىس بىكەر-ى نارد لەبارەى نۆز دۆز و مەسەلەۋە كە بەلای ھەرىمى كوردستانەۋە گىرنگن. رەچاۋ نەكراۋە و لە راپۆرتەكەدا ئاماژەى پى نەدراۋە.

— 5 —

راپۆرتەكەى بىكەر - ھاملتۇن لەسەر دوو خالىى بنچىنەيى راۋەستارە كە ئەوانىش:-

۱- مەشق پىنكردنىكى باشتەر بە ھىزە چەكدارەكانى عىراق و ھىزەكانى ئاسايشى عىراق، كە ئەمەش خواستىكى پىلئىداگىراۋە و شتىكى نونى تىادا نىيە، چونكە ھەموۋان ھەست بەۋە دەكەن كە ھىزە چەكدارەكانى عىراق و ھىزەكانى ئاسايش پىۋىستىيان بە مەشق پىنكردنى چىرۋىرى زىاتر و ، بە شتى تازە ھەيە لە چەك و جىبەخانە. بەلام راپۆرتەكە ئەۋەى لە بىر كوردوۋە باسى بايەخى مەشق پىنكردنى ھىزە سىياسىيەكانىش بىكات لەسەر چۆنەتى بەرپۆۋەبردنى ھوكمىرانى لە عىراقدا. لەم روۋەۋە چوارسال-ى رابردوۋ ئەۋەيان سەلماند كە عىراق لە بەرپۆۋەبردنى ھوكمىرانتىيدا ئەو دەستەبۆزىرە سىياسىيە عەرەبە زىرەك و بلىمەتەى نىيە، ئەۋانەش كە لە عەرەبى سوننە و شىيە و لە سالانى رابردوۋدا ھوكمىرانتىيان لە عىراقدا گىرتۆتە دەست پىشتەر ھوكمىرانتى دىموكراتىيانەيان پىيادە نەكردوۋە و، لە توانا بەرزى سىياسىيشدا كەموكۆپىيان ھەيسە. ھەروەھا سالانى رابردوۋ ئەۋەشيان سەلماند كە، ھەروەك كوفى ئەنان لەم رۆژانەدا ۋوتى، گەندەلىيى

سیاسی و دارایی له‌ناو ده‌سته‌بژێره سیاسییەکاندا، له‌ رۆژگاری سه‌دامی سته‌مکاری له‌ده‌سه‌لات لابراو، زیاتر ب‌لاوبۆته‌وه‌. دیاره‌ نه‌مه‌ش، بۆ ولاتیکی وه‌كو عێراق، جێی سه‌رسوپرمان نییه‌، عێراقێك كه‌ چه‌ند سه‌ده‌یه‌کی دوورودرێژره‌ له‌ژێر كۆلۆنیالیزم و دیکتاتۆریدا كه‌وتوه‌و ناستوانی هه‌لسێته‌وه‌: له‌سه‌رده‌می داگیرکاری عوسمانی به‌سه‌ر جیهانی عه‌ره‌بی و عێراقدا له‌ساڵی ١٥١٧، ئینجا داگیرکردنی عێراق له‌ساڵی ١٩١٤ له‌لایه‌ن به‌ریتانیاوه‌، ئینجا سه‌رده‌می پاشایه‌تی له‌ساڵی ١٩٢١، ئینجا سه‌رده‌می كۆماری له‌ساڵی ١٩٥٨، پاشان حوكمپرانی به‌عسییه‌كان له‌ساڵی ١٩٦٣ كه‌ درێژبووه‌و تا گه‌یشته‌ ساڵی ٢٠٠٣. به‌ درێژایی ئه‌و سه‌رده‌مه‌ دوورودرێژانه‌ش بوار به‌هێزه‌ سیاسیه‌ عێراقیه‌ دیموكراتیخواز و نازاد و پاك و نیشتیما نییه‌كان نه‌دراوه‌ كه‌ سه‌ره‌ل‌ به‌دن و په‌روه‌رده‌بن و گه‌وره‌بن. له‌م رووه‌وه‌، داپلۆسین، چه‌وساندنه‌وه‌، زیندانی‌كردن و دوورخستنه‌وه‌ی چۆر سیاسیه‌ نیشتیما نییه‌ دیموكراتیخوازه‌ عێراقیه‌كان، كه‌ره‌سته‌ و سیماكانی ئه‌و سه‌رده‌مه‌ ره‌شه‌ به‌سه‌رچووانه‌ بوون.

٢- راپۆرت‌كه‌ داوای پ‌یوستبوونی گرتنه‌به‌ری س‌تراتیژێكی دیپلۆماسیی به‌هێز ده‌كا بۆ پ‌یۆسه‌ی ئازادی عێراق. ئه‌م ده‌سته‌واژه‌یه‌ش مانای ئه‌وه‌یه‌ كه‌ گفتوگو له‌گه‌ل سو‌ریا و ئێراندا بكرێت، ئه‌و دوانه‌ی كه‌، له‌ غیابی نیشكگرانی عێراق و پاسه‌وانانیدا، ئێستا دوو گورگی درنده‌ی سه‌ره‌كێن له‌ عێراقدا. هه‌رچی جیمیس بیکه‌ر-ی وه‌زیری ده‌ره‌وه‌ی پ‌ینشووی ئه‌م‌ریكایه‌ كه‌ خاوه‌نی ده‌ستیكی بالا‌یه‌ له‌ ئاماده‌کردنی ئه‌و راپۆرت‌ه‌دا، ئه‌وه‌ ناسراوه‌ به‌وه‌ی كه‌ له‌وه‌ دوورتره‌ له‌ واقه‌بینی سیاسیه‌وه‌ نزیک بێت. بیکه‌ر له‌ ئه‌م‌ریكا خاوه‌نی ر‌یئازیکی سیاسیی به‌ناوبانگه‌، ئه‌و ر‌یئازه‌ش له‌ یه‌كه‌م و دووهم و س‌نیه‌م و دواهه‌میشیدا هه‌ر ر‌یئازی دیپلۆماسیه‌. بیکه‌ر له‌ هه‌ر

کارێکی دیپلۆماسیش که گرتبێتییه دهست سهرکهوتوو نه بووه، له
 سهرويانهوه کێشه ی ناکۆکی له بیابانی رۆژئاوا دا له نیوان مه غریب و
 پۆلیساریۆدا که بیکەر، به بۆنه ی سهر نه کهوتنییه وه، سالی ۲۰۰۴ دهستی
 له کاره کێشایه وه. بیکەر له مه سه له ی په لاماردانی عیراق له سالی ۲۰۰۳ دا
 له یه که مه ی به ره له نستکارانی ش بوو. پێشتریش له ئیداره ی بوشی باوکدا، که
 سهر کردایه تیی جهنگی که نه داوی ۱۹۹۱ ی کرد، بیکەر له یه که مه ی
 به ره له نستکارانی پێش په وی کردنی سهر بازیی بوو بۆ به غدا و بۆ لا بردنی
 سه دام حسین له و کاته دا. ههروه ها بیکەر له سهر ده می ریگاندا له سالی
 ۱۹۸۵ و له سهر ده می بوشی باوکدا له سالی ۱۹۸۹-۱۹۹۲ وه زیری
 بهرگری بوو. له میانه ی ئه و دوو پۆسته شیدا، بیکەر له پشت ده ست چینی
 کورده وه بوو له لایه ن نه مریکا وه له و ده می که کورده کان له سالی ۱۹۸۸ دا
 له جهنگ دا بوون له دژی سه دامی سه ته مکار - ی له کار لا برا و؛ له پشتی
 ئه وه ش که نه مریکا ده ستیان لی بهریدا و کورده کان به جی به نیلی له
 هه له بجه و نامیدی و بادیناندا بینه نیچیری گۆرگه کانی سه دام و
 وه حشییه کانی و ده ستو پیۆهنده پیسه کانی، ههروه ها شکاندنی ناموسی
 ژنانی کورد - یش به فتوای شه رعیی له لایه ن شیخه کانی سوننه و فوکه های
 ده سه لاتی له کار لا براوی ئه و ده مه. نه مریکیه کان له وه شدا دهستی کوردیان
 بری کاتیئ که رابه ری خوالیخوشبوو مسته فا بارزانی نامه به ناوبانگه که ی له
 ۱۹۷۳/۳/۱۰ دا بۆ سه رۆک کار ته ر نارد و تیایدا وریایی ئه وه ده دا که کورد
 بوو به پڕوی له ناو بر دنیکی گشتگیر ده بیته وه، که چی کار ته ر وه لای ئه و
 نامه یه نا دا ته وه، چونکه له و کاته دا پیلانی نیۆ ده و له تی بۆ کورد له لایه ن شای
 نیران و کار ته ره وه دارێژ را بوو. ههروه ها کاتیئ که نه مریکا له سالی ۱۹۸۸ یشدا

دهستی کوردی بپری و له تاوانهکانی سه‌دامی ستمکار له کوردستان
 بیهنگ بو، نهوه بۆ رازیکردنی له خۆباییبوونی سه‌دامی ستمکاربوو.
 نه‌مپۆش ده‌بینین بیکەر له میانه‌ی خه‌ونه‌ سه‌رنه‌که‌وتوه‌کانی و
 ویناکردنه‌ نا‌ئاساییه‌کانی و نا‌یدیاله‌ سیاسییه‌کانی که له‌گه‌ل ئهو گورگانه‌ی
 چاویان بریوه‌ته‌ نیچیری عیراق بی‌سوودن، دیت‌وه‌ بۆ نه‌وه‌ی له
 راپۆرت‌ه‌که‌یدا موژده‌ی چاره‌سه‌ری جادویانه‌مان بۆ ته‌له‌زگی عیراق بداتی
 که نه‌ویش موژده‌ی پنیوستیی ده‌ستپیکردنی گفتوگۆیه‌ له‌گه‌ل سووریا و
 ئێراندا. له‌ کاتیکدا ئه‌و خۆی ده‌زانیت و به‌ دڵنیایی‌وه‌ ده‌زانیت که سووریا
 به‌ هیورکردنه‌وه‌ی دۆخی عیراق و ده‌سته‌نگرتنی خۆی له‌ عیراق رازی
 نابیت ته‌نها به‌ نرخیکی گران نه‌بیت که نه‌ویش گه‌رانه‌وه‌ی سه‌ربازیانه‌ و
 سیاسییانه‌ و ئابوریانه‌یه‌تی بۆ لوبنان وه‌ك پینش سالی ۲۰۰۵، ئێرانیش
 ده‌ست له‌ عیراق هه‌لناگری ته‌نها به‌ بیه‌نگیی ته‌واو و پراکتیکراوی نه‌مریکا
 نه‌بیت له‌ پرۆژه‌ نه‌تۆمییه‌که‌ی که به‌ وه‌ده‌سته‌تێنانی بۆمیکی نه‌تۆمی
 کۆتایی دیت، نه‌مه‌ش، وه‌ك له‌ وتاریکی پیشوومدا وتومه‌، به‌ نه‌ندازه‌ی
 مه‌هیدی چاوهروانکراوه‌ (المهدي المنتظر) .

جا ئایا نه‌مریکا ئاماده‌یی نه‌وه‌ی تیا به‌ ئه‌م باج و نرخه‌ گرانا نه‌ بدات ؟
 به‌ بی‌ نه‌وه‌ش، بینگومان راپۆرت‌ه‌که‌ هه‌روه‌ك مه‌ره‌که‌ بێك ده‌مینیت‌وه‌ له
 سه‌ر کاغهر و کات به‌ فێرۆ ده‌دات.

سا ئیدی کامه‌یه‌ ده‌رمانی چاره‌سه‌رکه‌ر له‌ ره‌چه‌ته‌ی بیکەر
 هاملتۆندا...؟

میوهی حه‌رامکراو ...

— ۱ —

میدیای عه‌ره‌بی، به هه‌موو ئامرازه‌کانیی‌وه، شه‌و و روز له‌وه ئا‌که‌وی
باس له‌پی‌ویستی پاشه‌کشه‌کردنی هه‌یزه‌کانی نه‌مریکا بکات له‌عیراق به‌و
پیی‌ه‌ی شه‌و هه‌یزانه هه‌یزی داگیرکهری سه‌ربازین. شه‌م بانگه‌وازه میدیای
روژئاوا و به‌تایبه‌تیش میدیای چه‌په‌کان و میدیای نه‌مریکی-ی سه‌ربه
ماشینی میدیایی حزبی دیموکرات-یش ده‌یلینه‌وه. بنه‌ما-یش له‌م
بانگه‌وازه یان ئاره‌زووه‌دا شه‌وه‌یه که "شه‌و هه‌یزانه‌ی نه‌مریکا که ئه‌ستا له
عیراقدان هه‌یزی داگیرکهرن نه‌ک هه‌یزی رژگارکهر. شه‌گهر به‌ هه‌یزی
رژگارکهریش دا‌بنه‌رانه‌یه شه‌وه هه‌موو شه‌وانه داوای پاشه‌کشه‌بی شه‌و
هه‌یزانه‌یان نه‌ده‌کرد له‌عیراق.

— ۲ —

پنځتر چەندین جار لە چەندین ئامرازی میدیایی عەرەبی و بیانییەوه
 نویسمانە کە عەرەب لە فەرەنگی سیاسییاندا، جیاوازی لە نێوان هێزی
 داگیرکەر و هێزی رزگارکەردا ناکەن. سەرەرای ئەوەیش کە بریاری
 نەتەرەییە کگرتوووەکان ئەوەیە کە هێزەکانی ئەمریکا لە عێراقدا هێزی
 داگیرکەرن، بەلام ئێمە وای بۆ دەچین و ئەم بۆچوونە شەمان دووپات
 دەکەینەرە کە ئەم هێزە هێزی رزگارکەرن و هاتوون لە پیناوی رزگارکردنی
 گەلی عێراق لە حوکمی حزبی بە عەس و حوکمی ستەمکاری هەرگە وەرە
 بە عەس سەدام حسین. ئەگەر ئەم ھۆکارەش نەبواوە ئەو هێزەکانی ئەمریکا
 بەداوە تەنمەییەکی راشکاوانە ی پێی لێداگیراوی ئۆپۆزسیۆنی عێراقی
 نەدەهاتن، ئەو ئۆپۆزسیۆنە کە سەدام حسین ووردوخاشی کردن و
 سەرگەردانی کردن و ناوی نابوون ((سەگە لەرنێدەرچوووەکانی عێراق)) و
 لە مەنفاکان و دنیای پەرتەوازی عێراقدا بەدوايانەو بوو، ئەو دنیایە کە
 لە سەر وەختی ستەمکاری پێشوویدا، ئەو پەرتەوازییە جۆلە کە
 لە میژرودا بەناوبانگە، ئێش و ئازاری گەورەتر و سەختربوو.

سەرەرای ھەموو ئەمانەش، کەچی ئێمە هێشتا لافدەرانێ بەخشندەیی و
 بەئێندەن بە بەهەشت بە ((باوکی شەھیدان)) سەدام حسین - ی ستەمکار
 دەبینین و دەبیسین کە لەو پیاوێ ئایینیانەوێە کە لەزێری سەدام و پاشان
 زێر و زیوی زەغەد - ی کچی سوودمەندبوون و، لەو کادیرانە ی حزبی بە عەس
 - یش لە ولاتی شام و یەمەن و میسر کە بەزێری سەدام دەخەسانەو و

ئىستاش بەزىو - ى رەغدى كچى، كە تاقە وەسىتمەندى پەرستگا بەعسىيە
پىرۆزەكەيەتى، دەخەسىنەو.

— ۲ —

بوونى ھىزەكانى ئەمىرىكا لەعراقدا، ئىدى ھىزى داگىركىرىت يان
رۇگاركىر، ئەو جىاوازيەكى سىياسىي گەمىرىيان لەئىواندا نىيە كە
پىنسىست بكا داواي چۆلكردنى سەربازىيانەي ئەمىرىكا بىرىت لەعراق و
لەسايەي بوونى عىراقدا لەناوچەي رۇژەلاتى ناوہراست و، لەچەقى
دارستانىكى سىياسىدا كە چەندىن وەخىشى سىياسىي پىشت شىكىنەرى
تىايە، وەخىشىگەلىك كە سەمەراي بوونى ھىزەكانى ئەمىرىكا لەناوچەكەدا،
ھەول دەدەن ھەموو رۇژىك بەشىك لە كىكى عىراق ھەئىلوشن، جا چ جاي
ئەگەرىت و ئەم ھىزانە پاشەكشە بىكەن و عىراق بە روت و قووتى و
ئامادەكراوى بۇ ئو دىو ودرنجە سىياسى و ئو وەخىشىە پىشت شىكىنەرانە
بەجى بەئىلن كەماوہىەكى دوورودىژە چاوپوانى ئو ھەلەن.

بوونى ھىزى سەربازى لەھەرىكە لە ژاپۇن (۴۷ ھەزار سەرباز) و
كۆرياي باشوور (۳۷ ھەزار سەرباز) و ئەلمانىا (۲ مىليۇن سەرباز بەرە
۱۹۸۹ و مىليۇن و نىوئىك داواي ئو سانە) بە ھىزى رۇگاركىر دەستى پىكىرد
و، پاشان وەرگۇپا بۇ پاراستنى سەربازىيانەي ئو ولاتانە لەدەستىرۇژى
دراوسىكانىيان بۇ سەريان. لەمرووہو، بوونى ھىزى سەربازى لەژاپۇندا لە
سانى ۱۹۴۵مە تا ئىستا، لەپىششوتردا بۇ پاراستنى ژاپۇن بوو
لەشىوغيەتى سەربازى باشوورى رۇژەلاتى ئاسىيا كەئىستا خۇي
لەمەپەشەي ئەتۇمىي كۆرياي باكوردا دەيىنئەو، مەسەلەكە بۇ كۆرياي
باشوور-يش ھەروايە. ھەرچى ئەلمانىايە، ئەو ھىزى سەربازى تىدا

لەئەنجامی ئەو ھەپتەشە ھایەوێ کە بەرلەوێ دیواری بەرلین بڕوخێ و بەرلە یەگگرتنی ئەلمانیا لەسالی ١٩٩٠، لەلایەن ئەلمانیا ی رۆژەلاتەوێ درۆژتەبووێوێ بۆ سەر ئەلمانیا ی رۆژتاوا.

حالی ئێستای عێراقیش، بە پلە ی یەکەم، لە حالی ژاپۆن و کۆریای باشوور دەچێ. پەند-یش لە پێویستی بوونی هێزی سەربازی ئەمریکی لەئەنجامی لەدەستدەرچوونی باری ئارامی نییە لەناو عێراقدا، بەئێکۆ لەئەنجامی لەدەستدەرچوونی باری ئارامییە لەدەرەوێ عێراقدا و، لەئەنجامی ئەوێ کە عێراق، لەرووی جوگرافیەو، کەوتۆتە ناو دارستانیکی سیاسی پراوێر لەو وحشیانە ی کە چاروان خستۆتە سەری. ئەمەش ئەو شتێ کە قەتەر لێکی پێکەوێو کاتی کە دەرگا کانی خۆی کردوێ بۆ دامەزراندنی گەورەترین پێگە ی سەربازی ئەمریکی لەدەرەوێ ئەمریکا. ھەلبەتە قەتەر ئەم پاسەوانییە سەربازیە ی ئەمریکا ی لەئەنجامی لەدەستدەرچوونی باری ئارامی ناوخرۆی قەتەر پێویست نییە، بەئێکۆ لەئەنجامی ھەستکردنیتی لەرابردو و ئێستاشدا بەوێ کە لەلایەن دێو و درنجگەلێکی سیاسییەو لەناوچە کە کراوەتە نامانج، سەرۆختی سەدام حسین-یش سەرۆختی یەکەمی ئەم دێو و درنجە بوو، دیارە ھینشتا دێو و درنجی تریش لەناوچە کە دا ھەن کە قەتەر لێیان دەترسێت، ھەر لەبەر ئەوێ کە قەتەر سوورە لەسەر ئەوێ کە ھێزە لێدەرەکانی ئەمریکا لەولاتە کەیدا بێنیتەو، ئەمە ئێستا تەواو ھەلوێستی عێراقیشە. نەبوونی سەقامگیری سیاسیشە لە ناوچە ی خۆرەلاتی ناوھەرستدا بەگشتی کە بوونی ئەم ژمارە زۆرە ی ھێزەکانی ئەمریکا لەناوچە کە پاساو دەدات نەک پاساو کە لەدەستدەرچوونی باری ئارامی ناوخرۆی بێت. تەنانت ئەگەر عێراق لەپاشەپۆژیشدا لەسەر ئاستی ناوخرۆ سەقامگیری ئەو بوونی

هیزهکانی ئەمریکا لەعێراقدا ھەروەك پێویستیەکی ستراتیژی دەمینیتەرە، ئەمەش لەئەنجامی بوونی دوو رژێمی دراوسێی عێراق کەئەوانیش رژێمی ئاخوندیی ئێران و رژێمی بەعسی سووریا. ئەم دوو رژێمە گەورەترین ھەڕەشەن بۆ سەر سەقامگیری ناوخۆیی و دەرەکیی عێراق. سەتەمی کەسە نزیکەکانیش ئێستا وای لێھاتوووە زۆر لەستەمی کەسە دوورەکان مەترسیدارتەر.

— ٤ —

بانگەوازکردن بۆ پاشەکشەکردنی سەربازیی ئەمریکا لەعێراقدا ھەتیكە بۆ مەبەستیکی ناھەق باسی دەکری .

ئەوانەى چاویان خستۆتەسەر عێراق، ئەوانەى رقیان لەعێراقە و، ئازادی و دیموکراسیی لەعێراقدا رەت دەکەنەو" لەبابەت پیاوێ ئاینیەکان و بەعسییەکان و نەتەوەپەرستەکان و ناسرییەکان و خەڵکی دی، ئانەمانە کە بانگەواز بۆ پاشەکشەکردنی ھیزەکانی ئەمریکا دەکەن لەعێراق بەرلەوێ داوای پاشەکشەى ئەم ھیزانە بکەن لەزۆر بەشى تری جیھانی عەرەبیدا.

ھەموو ئەوانە دەیانەوێ ھەر خۆیان بن لەعێراق، دەشیانەوێ شینوازەکانی حوکمرانی سستەمکارانەى پێشوو بگێرنەو جا ئەگەر بەدەموچاوی تازەشەوێت، ئەوێ کە ئێستاش رووبەرۆی ھەموویان دەوێستێتەرە و لەناوخۆ و دەرەویدا بەرپرچیان دەداتەرە ئەم ھیزە ئەمریکییانە کە خاوەن دارێکی ئالۆزن.

— ۵ —

بوونی ھېژمەکانى ئەمىرىكا لە عىراق و لە قەتەر و لە عومان و لە بەھرىن و لە کوەيت و لە ئاۋچەکانى ترى جىپھانى عەرەبىدا، ھەروەھا لە ژاپۇن و كورىيە باشوور و ئەلمانىا و شوۋىنى ترى جىپاجىا لە ئەوروپا و رۇژھەلاتى ئاسىيا و ئەفرىقا، ئاستەنگىي بۇ پەرەپىندان و پەرەسەندن و پىشكەرتنى ئەم و لاتانە دروست نەکردووە، بەلكو رەنگە يارمەتیشى دابن لەوێ كە خەرجى قورس و گرانى بەرگىرى لەسەر ھەلگرتوون تاشو رادەيەى كە ھەندى و لاتى گەياندۆتە ھەلۋەشانەندەوێ تەواوەتى سوپاكەى وەك ئەوێ كە كۆستارىكا لە ئەمىرىكاي باشوور كەردى، يان ھىشتەنەوێ ژمارەيەكى رەمى لە سوپا وەك ئەوێ كە قەتەر كەردى (۷۵۰۰ سەرباز) ھەروەھا بەھرىن (۸۰۰۰ سەرباز) و لاتانى دىكەى رۇژھەلاتى و رۇژئاوايى و ئىكتىفاكردن بەوێ سوپاي ئەمىرىكا لە شەپانگىزى دراوسىنگانىان و دوژمنكارىيەكانىيان، بىيانپارىزىت.

بەلام ئەو تەرەپەكانى نەتەوەكەى مەلوانەى كە دوژمنى عىراقن ئەم پاسەوانىيەيان بۇ عىراق ناو، دەيانەوێ عىراقى سەبەينى گۆشتىكى سوورى دامالراوېنت لە ئىسك بۇ ئەوێ زۆر بەناسانى بىكەن بە شىشەو و بېيرىزىن ھەروەك ئەوێ كە لەم رۇژگارەدا دەيكەن.

— ۶ —

عىراق بۆتە ئامانجى يەكەمى تارىكخوازانى عەرەبى لەوانەى كە بوونەتە دوژمنى مۇدىرنە و ھاۋچەرخبوون و ديموكراسى. پىشترو تائىستاش ئەوە لوبنان بوو كە بېووە ئامانجى تارىكخوازانى عەرەبى، بەلام چىدى لوبنان

ئامانجى يەكەم نىيە دواى ئەمەى كە عىراق لە دىموكراسىيە تە تازە كەيدا كە
 لە ماوەى چوار سائدا بەدىيە هینا، كەوتە پىش لوبنانەمە، ئەمە لەكاتىكدا
 لوبنان لە دەمەمەى كە لەسالى ۱۹۴۳دا سەربەخۆيى بە دەستەینا سالانىكى
 دوورودىرژى ويست تاوەكو ئەمە بەدى بەینىت كە عىراق بەم ماوە كەمە
 بەدىيە هینا، ھەر ئەمەشە كە ئىستا وای لە عىراق كەردووە جىنى ئىرەيس و رقى
 تارىخخووانى خەلكى نەتەمەكەى مەن بىت.

كەواتە، ئایا بۆچى بوونى ھىزەكانى ئەمەرىكا لە عىراقدا دەبىتە مەوہەكى
 ھەرامكراو بۆ عىراق لەكاتىكدا بوونى ئەم ھىزانە بۆ ئەوانى تر، بۆ عەرەب و
 عەجەم، مەوہەكە لە مەوہەكانى بەھەشت؟

لیبرالە ره‌شبینەکان ..

— ۱ —

حاله‌تی عراق، له بهره‌به‌یانی ۹ ی نیسان-ی ۲۰۰۳وه تاكو ئیستا، بۆ عەڕەب - ی ئەم چەرخ و سەردەمە، ئەو عەڕەبانە‌ی که پێشتر دۆخە خراپەکان و نەگە‌تییه‌کانی گە‌لانیان نە‌دیوه به‌تایبه‌تی دۆخی خراپ و نە‌گە‌تییه‌کانی رابردوی گە‌لی عەڕەب، حاله‌تیکی کەم وینه و کارە‌ساتبار و ترسینه‌ره. ئەو خە‌ڵکانه له میژوودا لایه‌نیکیان لهو دۆخه خراپانه له هەردوو سەردەمی ئە‌مه‌وی و عە‌باسی و ئە‌وه‌ی که به‌دوای ئەو دوو سەردەمه‌ش دێت، خوێند‌روه‌ت‌ه‌وه، به‌لام به‌ چاری خۆیان ئەو دۆخه خراپانه‌یان نە‌بینیوه که ئە‌م‌ڕۆ ده‌بینن به‌ تایبه‌تیش له عیرا‌قدا.

— ۲ —

عەرب و لە ناویاندا هەندێ لە لیبرالە رەشبینەکان وایان دانا کە ئازادی سەیرانیکی جوان و گەشتیکی گەشتوگوزارییانەیه کە بەدیھینانی و پێگەشتنی لەلایەن عێراق و گەلی عێراقەوە ئاسانە، ئەو عێراقەیی کە دوانزە سەدە و زیاتریشە واتە لە سەرەتای دەست پێکردنی سەردەمی ئەمەوییەو تا تەنەت پێش ۹ نیسانی ۲۰۰۳یش قامی ئازادی نەکردووە و، چەندین دەهە-ش لە ژێر حوکمی سەمکەری و زۆرداری جۆراوجۆردا بوو تا وای لێهات سەمکەری بووبە مۆرکی ئەم گەلە و ناھەقی بووبە خۆراکی و زۆرداری بوو بە سەمکەوتنی و خۆنڕشتنیش بووبە خواردنەوێ. ئەمەش خەسڵەتێک نەیه لە گەلی عێراقدا کورت بووینتەر ئەوەندەیی خەسڵەتێکە دەشیت هەر گەلێکی تریش وەری بگرتت "هەر گەلێک کە وەک عێراق ۱۲۵۰ سال، لە سەردەمەرە بۆ سەردەمیکی ترو لە سەروەختیکەرە بۆ سەروەختیکی تر، لە ژێر چەکۆشەکانی زۆرداری و شمشیرەکانی سەمکەریدا بێت.

— ۳ —

عەرب و لە ناویاندا هەندێک لە لیبرالە رەشبینەکان وایان دانا کە لابردنی رژێمیکی زۆردار-ی وەک رژێمی سەدام حەسین، سەیرانیکی دەریایی یان دەشتاییە و ئەمریکا لە عێراق و لە کەنارەکانی دیجلە و فوراتدا ئەنجامیداوە، بەجۆرێک کە هەرکە عێراقییەکان شوو خەوتن و بەرەبەیان خەبەریان بوووە دەبینن کە عێراق بە پلەی ۱۸۰ گۆڕاوە و، لە تاریکیاییەکانەو بەرەو رووناکی و لە سەردەمی خولەفا بەسەرچوووەکانەو

بۆ سەردەمی سەرۆکە فەرمانبەرەکان ھاتۆتە دەر. ئەوان ئەوەیان لەبەرکردوو کە ئەمریکا لە ئەمویەکان و عەباسییەکان و مەغول و عوسمانییەکان و ھاشمیەکان و بەعسییەکانو ھەمەلایا قورسە. ئەمە جگە لەوەی ئەمریکا خۆی لە قەیارە ی ئەم میراتە بەجێماوە غافلە و بەمێژوووە کەشی نازانی و فیل لێکراوە بە نوخبەکانی و فریودراوە بە پارتەکانی و توشکراوە بە چال و گۆماوەکانی.

— ٤ —

عەرەب و لە ناویاندا ھەندێک لە لیبرالە رەشبینەکان وایان دانا کە ئەوەی لە بەرەبەینی ٩ ی نیسانی ٢٠٠٣ لە عێراقدا روویدا فیلمێکی سەرکێشی ئەمریکی کات بەسەر بەرە، فیلمێک لە فیلمەکانی ھۆلیوود کە تەماشاکردنی خۆشە و رەنگەکانی جوانە و دەرھێنانی باشی بۆ کراوە و نواندنیکی جوانی تیا یە. واشیان دانا کە شەوگاری خۆیان بە دیار سەیرکردنی ئەم فیلمەو بەسەربردوو و بەدەمیشیوە کاکلە و ناوکەیان تروکاندوو و فستق و (بۆیکۆن)یان خواردوو و کۆکا کۆلایان خواردۆتەو، ئەوان مەزەنە ی ئەوەیان نەکرد کە ئەوەی لە عێراقدا روویدا وەرچەرخانێکی مێژوویی گەورە و کەم وێنە یە لە مێژووی کۆن و نوێی عەرەبدا و، لە ھەموو ناوچەی خۆرھەلاتی ناو مەراستدا و لە عێراقدا ئاسەواری دورمەودای خۆی دەبێت و، یان تەنھا لە دراوسێکانی عێراقدا کورت نابێتەرە. ھەلبەت ھەندێک لە رژێمە عەرەبییەکانیش کە بە شەڕێکی، لە یەک کاتدا، پیس و کوێرانەرە چوونەتە شەڕی سیستمی نوێی عێراقو، سەرنجی ئەمەیان داو، چونکە

ئەمەى لە عىراقدا روويدا قەدىرىكە لە قەدىرەكانى مېژوو، بەرىش بە قەدىرى مېژوو ناگىرى.

— ۵ —

عەرب و لە ناوياندا ھەندىك لە لىبرالە رەشبينەكان وایان دانا قوربانىي ئازادى و ديموكراسى شتىكى كەمە، بە وردى حسابيان بۆ ئەو تىنچووى ئازادى و ديموكراسى نەكرد. لەمەشدا ھەقيانە و تەواو ھەقيانە، چونكە ئەمە يەكەم جارە لە ھەموو مېژووى عەربىدا كارىكى نەشتەرگەرىسياسىي ئالۆز و سەخت بۆ گەلىكى عەرب بەرپۆرەدەچىت. عەرب لەم جۆرە نەشتەرگەرىسيانە ئاگادارنەكراو تەو و تاقىشى نەكردۆتەو و حسابى تىنچووى مەزىيەكەى و ھەروەھا تىنچووى دارايى و سەربازىيەكەشى نەكردووە. بۆيە ھەموو رۆژى كە تىنچووى ئەم پەرسە كەم و نەيە دەبينن كە بەدواى يەكدا قوربانى و پارە و چەكى تىدەچى، ئازارەچىژن و ھەلەلەزن و ھەلەچن و، بە بۆنەى ترس و تۆقىنى نۆزىشيانەو ئومىدى ئەو دەكەن و دەلەن نەگەر رۆژى سەمكار تا ئىستە بىمايە، ئەو، وەك عەبدولرەحمان ئەلراشد، كە يەكەكە لە رۆژنامەنوسە لىبرالە رەشبينەكان و بەرپۆرەبەرى گشتىي كەئالى (العربىة)، بۆ ئەنتۆنى شەدەد-ى پەيامنىرى واشنتۆن پۆست و تېبوى: دۆخەكە باشتەر دەبوو لەوى كە دەبينن و باسى دەكەن. ئەم لىبرالە رەشبينە تىنچووى ئازادى و ديموكراسىيان لە وڵاتە جىياجىياكانى رۆژئاوا ئامارنەكرد و بەو باجەيان بەراورد نەكرد كە گەلى عىراق وەك نەرخىك بۆ ئازادى و ديموكراسىيان داو. گەلى عىراق گەلىكى خۆشەختىشە دەولەتىكى وەكو ئەمريكاي دۆزىيەو كە زۆرىك لە خەرجى

حساباتی تیچووی ئازادی دیموکراسییەکی بۆ بدات. ئەگەر ئەمریکا، یان پارە و سوپا و هیزی سیاسی ئەمریکا شەبەوایە ئەو گەلی عێراق خۆی بە تەنھا نەیدەتوانی ئەو بەدی بەئینیت کە بەدی هێناوە ئەمە سەرەرای هەموو ئەوێ کە لە عێراقدا لە رووداوی رۆژانە و خەرج و قوربانیی زۆر و زەوهند، روودەدات، ئەو رووداوانە کە ئێمە لەسەر رانەهاتووین چونکە هەروەک وە پێشتر نەچووینە ئەزمونیکی کەم وێنە وە ک ئەم ئەزمونەرە.

— ٦ —

عەرەب و لە ئاویاندا هەندێک لە لیبرالە رەشبینەکان وایان دانا ئەوێ ئیستا لە عێراقدا روودەدات چیرۆکیکی سەرکەوتنە بۆ ریکخراوی قاعیدە و چیرۆکیکی سەرکەوتنە بۆ ئەو رژیمنە ئۆتۆکراتییە عەرەبانەش کە دیموکراسییان وای لێکردووە لەیدی گەلانیاندا وای بەرکەوت کە شتیکی قیزەوێ. بۆاری ئەوێش یۆ هەلکەوتووە کە بە گەلانیان بلێن: سەیر بکەن ئەوێ ئەو دیموکراسییە کە ئەمریکیەکان دەیانەوی بۆتانی بەهێن، دیموکراسی جگە لە سەرئێشە مەندوونی هێچی دی ناهێنیت... ئەوێ کە ئەمریکیەکانیش بەلێنی پێ دایوون لەبیری خۆتانی بەرەو... هەروەک ئەم قەسە سەلامە نەعات. ی رۆژنامەنۆسی لیبرالی ئوردنی و بەرێوەبەری نوسینگە و اشنتۆنی رۆژنامە (الحياة) بۆ ئەنتۆنی شەدید. ی پەيامنێری واشنتۆن پۆست، و تەبوی. ئەمە لە کاتی کە نەعات — ی هاوڕێمان دەرانی — بەلام تالی دۆخە کە بیری بردۆتەو — کە دیموکراسی و ئازادی لە دژی سەرلەنوی گەرانەوێ زۆرداری و ستەمکاری وەکو دەرمان

وان. وهك ههر دهرمانیكي تریش دهرکوتە ی لابه لایان ههیه که رهنگه هندی جار ببیته مایه ی مردن . هیچ دهرمانیکیش نییه که دهرکوتە ی لابه لای خراپی نه بیت، حالی نازادی و دیموکراسییش ههروایه، ههر ئه مه شه که له عیراق رووده دات. دهرکوتە کانی ئه وه دهرمانه ش ئه وهیه که له سالانی رابردودا و ههروه ها له مسالدا بینیمان، به لام ئه مه بهردهوام نابیت، چونکه له کۆتایی قۆناغی ههر چاره سه ریکدا لایه نه باشه کانی دهرمانه که ده مینیت و خراپییه کانی ده سهرتیه وه.

— ۷ —

ههندیك له رۆشنبیره لیبراله ره شبینه کان، ئه وه ی له عیراقدا رۆژانه رووده دات زه نۆقی بردوون. ئه وه رووداوانه مان مه به سته که ئاماژه یه کی روون له سه ر گه وه یی و قولیی ئه وه گۆپانه ده دن که روویداوه و مه ودا ی ئه وه ههنگاوه ش که عیراق له ۹ نیسانی ۲۰۰۲ه وه به یویتی. له ناو ئه وه رۆشنبیرانه دا ههیه که ده سته خۆیان له حاله تی عیراق ته کاند و وازیان لی هینا، لیشیان ههیه له پشتگیریکردنی ئه وه پرۆسه ی نازادییه ی روویدا په شیمان بووه وه، لیشیان ههیه ئه مه رۆ و سه به ییتی عیراق به رهوشینی رهشی قه ترانی ناوده یا و ده لی: هه موو شتیك، هه موو شتیك وه کو رهشی قه ترانی دهرئه که ویت هه وه که مه جدی خه لیل-ی نوسه ری لیبرالیسته هاوپیما ن بۆ هه مان په یامنیری واشنتۆن پۆسته ی وتبوو. هه ندی له برا لیبرالیسته کانه مان وایان مه زه نه ده کرد که ئه وه ی له عیراقدا روویداوه وهک ههر گۆپانیك که له جیهانی عه ره بیدا رووده دات گۆپانی رۆژمینکی سیاسیه. دیاره له سوریا چه ندين جار رۆژم گۆپا، له میسر، له یه مه ن، له لیبیا، له

سودان، له جهزائير و له ولاتانی تری عمره بيشدا گؤڤا، به لأم نه وهی که له عیراقد روویدا لهو ولاتاندا روویندا. چونکه نهو گؤڤانهی که له رژیمی نهو ولاتاندا روویدا سهیرانیکی سیاسی بوو. هندی له برا لیرالیسته کان تیچوویه کی خاکییانهشیان بؤ نازادی و دیموکراسی دهیست، نهو تیچووه ههزان به هایه ی که گهلانی تری عمره ب وهك نرخیک بؤ نهو گؤڤانه سیاسیه یان دا که روویدا. نهو رۆشنیره لیرالیستانه عهقلیان به وهشدا نهشکا که نهو تیچووانه بؤ نهو کودهتا و رژیمانهی که گؤڤردان وهك نرخیک بؤ نازادی راسته قینه و دیموکراسی رهوا نه دراوه نه وهندهی وهك نرخیک له پیناوی کوته کیک له بری کوته کیک دی و، زیندانیک له جیاتی زیندانیک تر دراوه به بادا. نهو جهلاد و زۆردار و ستهکار-یش بووه که گؤڤرداوه نهك سیستمی حوکمرانی. بگره رهنکه رژیمه کۆنهکان له هندی ولاتی عمره بیدا باشتربو بیت لهو رژیمانهی که کودهتایان به سهردا کرا و لاق رزگار یخوازی و پیشه نگیاهی تی و مۆدیرنیتی و .. هتد یان.. دهدا..

— ۸ —

نهتۆنی شهید - ی په یامنیری واشنتۆن پۆست له چارپیکه وتنه کهیدا لهگه ل ژماره یه که له سمبوله عمره بیه لیرانییهکانی رۆژه لاتی ناوهراست و نهامریکا گهشته نه نجامیک شهیش نهویه زۆربه ی نهوانه ی پشتگیری روخاندنی رژیمی سهدام حسین-یان دهکرد نهویه یان رهتکرده وه که وهلامی پرسپاری نهوه بده نهوه ناخۆ هیشتا پشتگیری داگیرکردنی عیراق له لایه ن نهامریکا وه دهکن یا نا.. هندیکیان وتیان : خودی پرسپاره که مه حاله و ناداپه رهوانه یه. نهوه ی تیبنیش کراوه نهویه رۆژنامه ی واشنتۆن پۆست

ئەلە رۇژنامە بەرمەلىستكارەكانى رۇژمى سەروك بۆش . ۵۰،
 ەرمەلىستكارىكى توندى ەلمەتكردنېشە بۇ سەر عىراق و رزگاركردى
 عىراق بەو شىۋەيەى بەرئوۋچو، بە ئەنقەست ەلامە ئەرىكانى(الإيجابية)
 ەبرد و ەلامە نەرىكانى لەسەر حالەتى عىراق پاراست و بلاوكردەو. من
 خۆىشم يەكىك بووم لەو كەسانەى كە لەسەر رەوشى عىراق لەلەين ئەو
 رۇژنامەيەو پرسىيارم لىكرا، بەلام ئەم رۇژنامەيە ەلامە ئەرىكانە و
 ەشېبىنانەكەى من و زۆرىكى ترمانى لا برد.

ەلامەكەىشم روون بو، ئەوئش ئەوئە" ئەوئى لە ميانەى چوارسانى
 ەبردودا روويدا دەباوئە رووى بەدائە و لە حىساباتىشدا ەبو، بگرە
 ئەوئى روويدا زۆر كەمترە ئەوئى كە پىشېبىنم كرد. ەتا ئىستاش عىراق
 ەبەردەم رىنگايەكى دورودرئزە بۇ ئەوئى بگاتە سەقامگىرى. دەبى
 ئەوئەشمان بىرىكەوئتەو كە عىراق بە ستورى ەولەندا و بەلجىكا و فەرنەسا
 و سوئد و ئەلمانىا و ولاتانى دىكەى ەلمانى و پىشكەوتو و ئازاد و
 نىموكرات، دەورە نەدراو. عىراق كەوتۆتە ناوئەندى دارستانىكەو ەلە
 نىكتاتۆرىيە حزبى و خىزانى و ئاينى و كۆمەلامەتئىيەكانىش. عىراق رەنگە
 دەيان سانى بوئت تا حال و بارودخى سەقامگىرىتەو، بەلام عىراق
 ەسروك ولاتىكى خۆشەخت و پىرۆز دەمىنئتەو كە مىشرو دىست و
 ەولەتئىكى ەك ئەمريكائى بۇ دەنئرى، ئەمريكايەك كە ەاتوۋە دوژمنەكانى
 عىراق دەپشكنى بۇ ئەوئى لەناوئان بەدات، ئەو ئەمريكايەى كە خۆى
 لەبەردەم مىللەتئىكى كۆنلەكراوۋەدا بىنىوۋە بە نرخیكى زۆر و گران ئازادى
 كرد. من بە قولى و قەناعەتئىكى تەواوۋە باوۋر و قەناعەتم بەوۋە ەيە كە
 عىراق، دوربىنت يان نرىك، نموونە چاولىكراوۋەكە دەبىت بۇ ەرەب بۇ
 رۇژەلات ناوۋەپاستىيەكان بەگشتى. لە دوارۆژىشدا گەلانى ترى چەوساوۋە

كۆيلەكراۋ بە دواى ھەلىكىدا دەگەپزىن ۋەك ھەلى عىراقى - ئەمىرىكى بۇ
ئەۋەى خۇيان لەم دۇخەى تىيادان رىزگارېكەن، بەلام ئەم ھەلە نابىننەۋە.
چونكە كۆششسى ئەمىرىكا و، پارەى ئەمىرىكا و سوورېۋونى ئەمىرىكا و
بانگەۋازى مېژۋو لە ھەموو كات و شوئىنىكىدا ھەراھەم نابىت.

دانبه خۆد ابگرن، جهنگ هيشتا کوڤايي نه هاتووه..

— ۱ —

هيشتا راپۆرتەكەى بىكەر — هاملتۆن لە جيهانى عەرەبیدا بلأونه كرابووه كه شهقامى عەرەبى سەرکەوتنى ديارى خۆى بەسەر ئەمريكا و هاوپەيمانهكانى لە ناوچەكە راگەياندا، ئەو شهقامەى كه پارتە ناينىيه توندپروەكان و پاشماوەى ئەو پارتە نەتەوەپرستانە بەسەريدا زالە كه لە دوا هەناسەدانى خۆياندان. خۆشيش ئەم سەكەوتنە و شيرينىيەكەى هيندەى تريس زىادى كرد كاتىك كه جۆرج بۆش راگەياندا : ئەمريكا تا ئىستا لەم شەپەدا قازانجى نەكردووه. ئەو نەيووت شكستمان هينا لە جهنگىكدا كه كۆتايى هات و سبەينى لە عىراق پاشەكشى دەكەين. جياوازييهكى گەورهش لە نێوان ئەویدا هەيه كه بلىيى : ئێمه هيشتا لە شەپەدا سەرکەوتوو نەبووينە و، نێوان ئەوێ بلىيى : ئێمه شكستمان هينا

و جهنگ كۆتايى ھات و سبەى دەكشىينەو. ئەمەش جىنى سەرسوپمان نىيە، ئەمە ھەمىشە رەفتارى عەرەبە لە شىكىردنەوې دەرنەنجامەكانى جەنگە سەربازىيەكانىيان و شەپە قەسەكانىيان و جەنگە غەنتەرىيەكانىيان لەگەل ئەوانىتر و ھەلئىنجانى دەرنەنجامەكانىيان. لەم رووھو، بە درىژايى مېژووى نوڤى عەرەب، تا ئىستا عەرەب دانىيان بە ھىچ شىكىستخواردنكى خۇياندا نەناوھ لەھەر شەپىڭدا كە كردوويانە جا لەگەل ئىسرائىلدا بى، يان لەگەل رۇژئاوا، يان لەگەل ئەمەرىكا، يان لەگەل دەرودراسى، يان ھەر لايەنىكى تر لە لايەنەكان. لەم رووھو شىكىستخواردنەكانى عەرەب، كە ەك روونى-ى رۇژپوونى، بەلاى عەرەبەو، نەسكۆن نەك شىكىست ھىفان، جەنگە دۇپراوھكانىشىيان لەگەل دوژمناندا نەگبەتى — ن نەك شىكىستھىنان. سەرزەمىنە داگىركراوھكانىشىيان لەلايەن داگىركەرە ئىسرائىلىيەكان و توركەكان و ئىرائىيەكان و ئىسپانىيەكان بوونەتە شتە لەيادكراوھكان و، كەسەك نىيە نە دۆز و مەسەلەكانىيان بوورژىنى و نە داوايان بكا و پەنگە نە بىرىشىيانى بكویتەو. ئىستا كى لىوای ئەسكەندەرۆنە و، سەبتە و مەلەلە و، ھەر سى دوورگەكەى ئىمارات (مەبەستى لە تونبى گەرە و تونبى بچووك و ئەبو موسايە / ەركىس) و، فەلەستىنى پىنش ۱۹۴۸ و پىنش ۱۹۶۷ى لە بىرە ؟

— ۲ —

چەند رۇژىڭكە، عەرەب، بە سەركەوتنە خەيالىيە لافدراوھكەيان بەسەر ئەمەرىكاڤا لە عىراق، دىخۆشن — ئىمە خۆزگەشمان دەخواست ئەو سەركەوتنە راست و واقعى بوايە — پاشان نازانم ئەوان بەسەر كىندا سەركەوتوون و چۆن سەركەوتوون و چىيان لەم سەركەوتنە بەدى ھىناوھ؟

ئایا سەرکەوتنیان لە عێراق لە ئەنجامی ئەو هاتووێ که توانیویانە هەموو
 رۆژێک سەد هاوولاتی عێراقی لە بازەرەکان و مەزگەوتەکان و زانکۆکاندا
 بکوژن؟ ئایا سەرکەوتنیان لەو هاتووێ که جلوبەرگی سوپا و پۆلیسی
 عێراقیان لەبەر کردوو و خەڵکی ریش سپی و ژنیان لە تاکەکانی میلەتی
 عێراق رفاندوو؟ ئایا سەرکەوتنیان بەر جەلی لەبەریان کردوو (جلی سوپا
 و پۆلیس) لەو هاتووێ پەلاماری بانکەکانیان داو و پۆل و پارە
 گشتییان درێو وەک ئەوێ عێراق بۆ سەد سەرەتاییەکانی یەکەمین
 گەڕا بێتەو که مەوێ لە دارستاندا دەرژیا و، خەریکی راو و پووت بوو لە
 دەرپاکاندا؟ . ئایا سەرکەوتنیان لە ئەنجامی دەست دەرژیانەو هاتوو بۆ
 سەر پەرەستگا ئیسلامی و مەسیحییەکان، سوننیی و شیعییەکان و،
 کوشتنی پیاوانی ئایینی و سوجدە بردن و سەردانواندن بۆ خوا؟

سوڀاي سيستماتيكي نه مريکا سوڀايه که نامادهکراوه تاوهکو شهرى سوڀايهکى سيستماتيکيى وهک خوځى بکا نک نه ميليشياته دهامککراوانه به دهاماکى جلى سوڀا و پياوانى ناسايشى عراق. سوڀاي سيستماتيکى عراق، همرکه سوڀاي نه مريکا هات بوئوهى بچيته زؤرانبازييهوه لهگهئيدا له مانگى نازارى ۲۰۰۳د، بهرلهوهى سوڀاي نه مريکا بگاته بهغداد داپوخا و خوځى دا به دهستهوه. ئترکامه به نهى سرکهوتنهى که قسهى ئى دهکهن ؟

- ۲ -

ئەمەریکا - دواى ئەوھى خەوینكى درىژى لىكرد و غاغلگير و لووتبەرز كرا - ئىستا وای لىھاتووھ چاك دەزانى كە دوژمنى سەرھكى و راستەقىنەى نازادى و دیموكراسى لە ناوچەكەدا كىنە و، كىنش دەیسەنیت رۆژھەلاتى ناوھراست سەراوژنر ھەلگىزىتەوھ و بىیتە ھىراتگى جىھانى عەرھى (پیاوھ نەخۆشەكە) و حكومەتگەلىكى ئاینى - ش لەسەر شیوھى ھەماس لە غەرزە و حزبونلا لە باشوورى لوبنان دابەسزىنى. ئەمەریكا ئىستا دەشزانى كە لەسەریەتى شەپى كى بكا بۆ ئەوھى رىنگای نازادى و دیموكراسى لەبەردەم گەلانى ناوچەكەدا بكا تەوھ؟

ئەو دەولەتەى كە بە درىژایى سالانى رابردو ئەو پارە زۆر و زەوھەندەى داوھ . كە ئەوھش ھىچ دەولەتێكى تری سەر ئەم زەمىنە ناتوانیت بىدات - و خوینى رۆلەكانىشى ھەك نەرخى كەردنەوھى رىنگای نازادى و دیموكراسى پىشكەشكەردوھ، واز لە تەواوكردى پەرسەتنى رىنگای بەردەم گەلانى ناوچەكە ناھىنى بۆ گەیشتن بە نازادى و دیموكراسىيە كە گەلانى ناوچەكە بە وىستى خوێان ھەلماىندەبژىرن. لەم رووھە، لەسەردانەكەى ئەم دوايىیدا بۆ بەغدا و ھەزىرى تازەى بەرگى ئەمەریكا رۆبەرت گىتس، ھىرشى كەردەسەر سوریا و ئىران و، دڵەراوێنى خۆى لە ناست ئەو (رۆلە سەلبى) ەش دەربەرى كە ئەو دوو ولاتە دەگىن بە تايبەتى لە عىراقدا. لە دیدارێكىشدا لەگەل سەربازەكانیدا، وتى: ((دەبى دراوسێكانى عىراق باش لەو تىبگەن كە ئىمە بۆ ماوھەكەى دووردرىژ لە كەنداودا دەمىنەئەوھ)). داواى لە ھەردوو ولاتیش كەرد كە پىوېستى تىگەیشتنى ئەو چوارچىوھ ھەرىمايەتییە بزانن

که مملانیسی تیادا دهرنت. ههروهه چهند بهرپرستیکی سهربازی
 نهمریکیش نهوهیان دووپات کردوهه که ولاته یهکگرتوههکانی نهمریکا و
 بهریتانیا دهستدهکهن به جولاندنی کهشتیگهلیکی جهنگی زیاتر بهره
 کهداو، بنگومان نهوهش بۆ پیشاندانی خواستی سهربازیان له ناست ئیران
 و سوریدا. بهرپرسان نهوهشیان ووت که رۆبهرت گیتس-ی وهزیری تازهی
 بهرگری پیتیبینی نهوه دهکات هه له ههفتهیهشدا موسادهقهی داواکاری
 فرمانده سهربازییهکانی نهمریکا بکا که داوی ناردنی فروکه ههنگریکی
 تریان کردبوو بۆ کهداو، نه مه له کاتیکیدا که بهریتانیاش لای خویهوه دوو
 رامینهری (کاسحه) تری مین -- ی دهنیرت.

— ٤ —

ههگر عههه وای دادهنن کاتیکی که سوپای نهمریکا ناتوانی ناسایش و
 سهقامگیری له عراقدا بهرپا بکات، سههکهوتنیان له عراقدا هاتوته دی،
 نهوه خهتاکه ههمووی خهتای سوپای نهمریکا نییه، بهلکو بهشی گهورهی
 بهرپرسیاریتییه که له نهستوی دهستهبژنری سیاسی عراق و گهلی عههه
 عراقیشه. سوپای نهمریکا که دهچینه ناو عراقهوه، ههموو یهک سوپایه،
 بهیهک نامانج و یهک نهخشه و یهک چهکهوه دهچیت، سوور و سهوزی نییه،
 یان ههلبژاردن و زۆرهملی نییه. باشه بۆچی له دواي ٩ ی نیسانی
 ٢٠٠٣هه ناسایش و سهقامگیری و بونیادنان و پههپیدان له کوردستانی
 عراقدا هاته ئاراهه و له ناوههراست و له باشووری عراقدا نههاته گۆپی
 تانهو راهیهی لهگهلهیدا عراقیهکان بۆ داواکردنی ناسایش و سهقامگیری و

ئازادى لە باشوور و ئاۋرۇپا ئارىسىدا كۆچ بۇ باكۇرى عىراق بىكەن ؟ ئايا عىراق
 ھەر ھەممۇ ئۇ عىراق نىيە كە ئەمىرىكا بە سوپا كە داڭىرى كىرگۈزۈپ ؟
 كەۋاتە ھەممۇ شىۋىرىيە كە ئەمىرىكا نىيە، بەئۇ شىۋىرىيە كە
 شىۋىرىيە كە ھەممۇ عىراقىيە و، كىشەي ھەممۇ عىراق لە ئاۋرۇپا و
 باشوور بىر ھەممۇ سوپا ئەمىرىكا بىچىتە عىراق ھەممۇ دىۋى ئۆش كە چۈۋە
 عىراق ھەممۇ.

ئىنجا با گىرمانى ئۆش بىكەن كە ئىستا ئۆش سوپا ئەمىرىكا و، بە
 دىۋىنىدا ئىمپىراتورىيە تى گەۋرە ئەمىرىكا، لى شەپەي پىشۋىدا
 بە شىكسىز كۆچكۈر شىكسىز ھىنا لە ئەنجامى ھۆكۈمەت كە ھەممۇ
 دىۋىنى، ئايا ئىدى جەنگ لە عىراقدا كۆتايى ھاتوۋە يان شەپەك لە
 شەپەك كۆتايى ھاتوۋە و شەپەك تىرىش بەئۆش ھەممۇ ۋەزىرى بەگىرى
 رۇبىرت گىتس دەلى ؟

پاشان ئايا عىراقى مەن بە پاشەۋىزى و بە سىتەمكارى
 ھۆكۈمەت كىشى لە سىرەمى ھەممۇ (۷۵۰ م - ۱۲۵۸ م) و لە سىرەمى
 مەۋلى (۱۲۵۸ م - ۱۵۲۴ م) و لە سىرەمى ھۆكۈمەت (۱۵۲۴ م - ۱۹۱۷ م)
 و لە زەمەن كۆتۇنالىزىمى ئىنگلىز (۱۹۱۷ م - ۱۹۲۱ م) و ئىنجا لە
 سىرەمى خىتە پاشايەت (۱۹۲۱ م - ۱۹۵۶ م) و لە سىرەمى خىتە كۆمىرى
 (۱۹۵۸ م - ۲۰۰۲ م) ھە، بە خىتە تۈنالى چارە سىرەمى و گەۋرە
 ھىز و ئازادى و بە دەستەنەمى عافىتى خۇ ھەممۇ دىۋى ئۆش سىرەمى
 دىۋىنىز لە سىتەم و سىتەمى و داپلۇسىن و سىرەمى دىۋىنى و دىۋىنى
 كۆشنى بە كۆمەل ؟

ئىنجا بە ئەنقەست مىژۋەكەن داپلۇسىنمان لە عىراقدا بە وردى
 خىستەم بۇ ئۆش ھەممۇ بىرخەنە ھەممۇ كە عىراق لە باكۇر و باشوور و

ناوەراستدا، ماوهی ۱۲۵۳ سالت، واتە ۱۲ سەدە و نیوە لە ژێر سەتم و سەركوتکردن و داپلۆسین و سەتمكاری و دواكەوتن و كوشتنی بەكۆمەلدا بوو.

كەواتە، ئەمەریكا هاتە عێراق بۆ ئەوهی سەتم و سەركوتکردن و داپلۆسین و سەتمكاری و دواكەوتنێك بێسەرپێتەوه كە ۱۲۵۳ سال بەردەوام بوو، واتە دوانزە سەدە و نیو. ئایا ئەم لەپاش جێمانە میژووییە قوورسە بە قوورسایێ شاخەكانی هەمالایا، لە ماوهی سێ یان چوار سالدا، تەواو دەبێت؟

بەئێ شەرێك لە شەرەكان كۆتایی هات، بەلام جەنگەكە كۆتایی نەهاتوو، جا، هەروەك یەعقوب وتی، ئەو دەمەی كە براكانی یوسف، یوسف - ی برایان خستە بیرەكەوه، دانێهه خۆدا بگرن. چۆنكە عێراقی ئەمڕۆ یوسفی دوینییه. براكانیشی لە دەر و دراوسێكانی، هەر ئەوانێ كە عێراقیان فێندایه بیرەكەوه (بیری تیۆر). بەلام ئەوهی كە هەقە سبە ی رۆژ هەر دەرەكەوی، بەو نزیكانەش یوسف - ی عێراق لە تەلە ی براكانی قوتاری دەبی و لە بیرەكە دەرەجی و، عێراقی یوسف - یش وەك پەندێك بۆ عاقلەكان دەمینیتهوه.

نه سکی سیه م:
چهند بابه تیکی فکری و سیاسی

بۆچی داگیرکردنی کولتورپان بۆ ئېتمە، سەرکەوتنى بەدەست ھېتتا ؟

لەماوەی نیووی دووھەمى سەدەى بېستدا ھەرکەوتەکانى داگیرکردنى کولتورپانەى جىھانى عەرەبى لەلایەن رۆژئاواوە و مىکانیزمەکانى ئەو داگیرکردنە، خۆیان لە گەندەلبوونى ئەو بەھا فکرى و کۆمەلایەتییانەدا دەبینییەو کە لەگەل کۆلتۆلنیا لیزم و لاوازبوونى ھەستى نەتەوہى و نەمانى ھەستى نیشتمانپەرورەى لای ھەندى لە ئەدیپان و رۆشنپیران، بۆلۆبوونەوہ. لەم رووہە، داگیرکردنى کولتورى لەرنگەى داگیرکردنى زمانەوہ دزەى کرد بۆ ئەدەب و ئاسەوارەکەشى لەسەر خاوەن بەھرە ئەدەبىيەکان ترسناک بوو. فکرى عەرەبى مانایەكى بە داگیرکردنى کولتورى بەخشى کە خۆى لە ھەژموونى کولتوریدا دەبینیتەوہ “ھەژموون بەھۆى راگەیانندن و نامرازە پێشکەوتووەکانییەوہ کە وایان لى ھاتووہ سنۆرەکان و ئاستەنگەکان ناناسن، وەک نامرازەکانى پەخشى تەلەفزیونى لەرنگەى مانگە دەسکردەکانەوہ، ئەمە جگە لە ئیزگەکان و فیلمە سینەمايى و تەلەفزیونیيەکان و تۆمارە قیدیوییەکان.

پرسیاریش ئەرەيە كى ھەموو ئەمانەى بۇ كولتورى رۆژئاوا رەخساند؟
 ئايدا ئەرە نەبوو بە تاكە كەنالىكەرە - واتە ئەلجەزىرە - كە لە قەتەر
 دامانمەزاند و كەنالىكى ھەوالىيە و توانى لە ماوہىەكى كەمدا مليۆنەھا
 بىنەر لە جىھانى عەرەبى و دەرەوہى جىھانى عەرەبى لە كەنالى ھەوالىيە
 CNN ئەرەبىكى بۇ خۇى بەرئەت، توانىمان رووہەبووى لایەنىكى میدىاي
 رۆژئاوا بىيەنەوہ لەبەر ھىچى دى نا تەنھا لەبەر ئەرەى ئەم كەنالى پشكىكى
 كەمى لە ئازادىي راگەياندن ھەيە كە ئەرەوای كەنالى رەسمىيەكانى
 تەلەفزیونە عەرەبىيەكان لى بى بەشن. ئەمە چ جاي ئەرەى لە پەنجاكانەوہ
 ئىمە متمانە بە ھەوالى ھىچ ئىزگەيەكى عەرەبى ناكەين جگە لە يەك ئىزگەى
 بىانى نەبىت كە بەشى عەرەبى BBC ى بەرىتانیيە؟

چۆن بتوانىن لە فىلمى ئەرەبىكىش دوور بکەوینەوہ كە گەيشتۆتە
 لوتكەى پىشەسازى سىنەما لەكاتىكدا سىنەماى عەرەبى و بەتایبەتیش
 سىنەماى مىسرى گەيشتۆتە نزمترین پلەكانى دابەزىن و سووکیوون و وای
 لىھاتووہ زۆر بەدەگمەن دەبىنى فىلمىكى عەرەبى ھەبى شایەنى سەیرکردن
 بىت؟

كەواتە نەنگىيەكە، وەك محەمەد عابد ئەلجابرى بەرلە ماوہىەك وتى، لە
 خۆماندايە، لەلاوازی كولتورە فشەل و داوہشیوہكەماندايە، لەر كولتورە
 داگیركەرەدا نىيە كە دىت و لەھەمان كاتدا دەشخوارزىت، ئەرە كولتورەى كە
 بووہتە چىشتى پىسكە: دەخورى و زەمىش دەكرى.

لەسەریشمانە تىبىنى ئەرە بکەين كە ئەم زەمکردنە ھەمىشە لە
 كەسانىكى دىارىكراروہە دىت و لە ھەموو وەرگەرەكان و بەكاربەرە
 راستەقىنەكانى ئەم كولتورەوہ نایەت. ئەمەش ئەرە شتەيە كە ((توركى
 ئەلحەمەد)) گوزارشى لىكردوہ كە دەلى: ھەلوىستى كولتور-ى عەرەبى لە

كولتورى رۇژئاوايى جيهانى، ھەلۋىستىكى ئايدىيۇلۇزىيە و لە مامەلەكەردىشىدا لەگەل كولتورى رۇژئاوادا لە چەمكەكانى لەبابەت رەتكەردنەو و گومانكردنى رەھا و، داواكردنى سەرورى و پىنشەوايەتى بۇ خۇى، واتە بۇ كولتورى عەرەبى، پىئودانگ دەگرت.

وھەلامدانەوھى ھاوولاتىيى عەرەب بۇ لىدانى ئەو زەنگانەى كە لە ھەموو لايەكەرە يان لە شويىنكەوھ دىن كە دياردەى كۇلۇنيالىزىمى تىدا بىت، بە دەرەكتى داگىركردنى كولتورى لەقەلەم درا، چۈنكە نەخشەكانى ئەو دەرەكتانەى داگىركردن لەبەرەتدا لەسەر خولقاندنى ئامادەباشىيى مرقىيى عەرەبى دەوھستى " ئامادەباشىيى بۇ دەرچوونى لە پەرگ و رىشەى خۇى و قبولكردنى دۇخى تازەى دزراوى خۇى، ئەمەش دواى قۇئاغىكى دورودرىژ لە مىنشك شوشتنەوھى بەردەوام بەپىيى كۆمەلە بەرنامەيكە كە ھەموو نەزگاكانى كۇلۇنيالىزىمى كولتورى و سياسى بەشدارىيان تىدا دەكەن.

ھەندى لە بىرمەندانى عەرەب وەك مەحمود ئەمىن ئەلعالام سەرنجمان ادەكىشن بۇ ئەوھى كە داگىركردنى كولتورى داگىركردنىكى دەرەككىيانە نىيە بەلكو داگىركردنىكى كولتورىيە كە لەئاو خۇمانەوھ دىت. ئەو بىرمەندانە، واى لەقەلەم دەدەن كە مەينەتىيى كولتورى لە داگىركردنى كولتورىيەوھ نەھاتوھ بەتەنھا، بەلكولە بونىياتى دەرەككىيانەى كولتورمانەوھ ھاتوھ و، چوارچىوھ سياسى و ئابورى و دواكەوتخوازە ابەستە و لەئاراكان، دەيخەنەوھ. ئەو بونىياتە كولتورىيەش ئەو بونىياتەيە ئەو زەمىنە بۇ پىشوازيكردن لە كولتورى زايۇنىزىم و ئىمپىريالىزىم ھەرەخسىنن و بگرە زەمىنە بۇ چاندنىشيان خوش دەكەن (بېروانە: مساهمة ، التمهيد لوضع مشروع استراتيجية ثقافية .. ص ۱۰).

هەندى له بیرمەندە لیبرالییەکانى عەرەب-یش دەلین : داگیرکردنى کولتورى رۆژئاواى خۆى له رۆشنیرى رۆژئاوادا نابینیتەوه که سیمبۆلهکانى فەلسەفە و ئەدەب و فکرى رۆژئاوا دەنوینن، بەلکو ئەم داگیرکردنە خۆى له کۆمەلگای بەکاربەر و توانەوه و بەرۆژئاوابوون دەبینیتەوه، ئەمەش دۆزىکی سیاسى و ئابورى و کۆمەلایەتییه که بەرهمى شارستانییهتى سەروریهیه له رۆژئاوادا. له رێگەى ئەوەشەوه بۆمان دەردەکهوێت که کەشى کۆمەلایەتى و ئابورى عەرەبى ئەم داگیرکردنى پى قبۆله و پيشوازی لى دەکا و دەرکەوتەکانیشى بەکاردهبات، ئەمە لهکاتیکدا هەندى له توێژەرمان وای دادەنێن که بۆابوونەوهى فیرگه و خویندنگه بیانییهکان بەتایبهتیش لهولاتى شام-دا یارمەتى داگیرکردنى کولتورىیهى جیهانى عەرەبیان دا. هەروەها واشى لهقەلەم دەدەن که پشتگیری دەولەت بۆ ئەو جۆره فیرگه و خویندنگانه و، پشتگوێخستنى خویندنگا نیشتمانیهکان، که ناسنامەى نیشتمانیان جیگیر دەکرد، فاکتەریکی دیکەى توندبوونی داگیرکردنى کولتورى بوو. (بەروانە : عماد حاتم، الغزو الثقافي الممهد و المتوافق مع الإستعمار الحديث في الوطن العربي، ص ٥٩).

لهلایەكى تر، زۆرجار داگیرکردنى کولتورى شیوه و دەرکەوتە کۆلۆنیالیزمى نوێ یان گەڕانەوهى کۆلۆنیالیزم وەرەگرى دواى ئەوهى کۆلۆنیالیزم، لەپەڕى سەربازیهوه، رۆشت و ئەمە. هەندى له توێژەراز دەلین: کاتیک که داگیرکردنى کولتورى شیوهى کۆلۆنیالیزمى نوێ وەرەگریت ئەوه بۆ مسۆگەرکردنى کاریگەری ئایدیۆلۆژى خۆى، پەنا بە رێگەشوینى جیا جیا دەبات، بۆ ئەوەش کۆمەلە ریکخراویکی جیا جیا بەکاردهینیت که رەنگه سەیرترینان ئەوه بى که به ((فیلەقى ناشتی))؛

ئەمىرىكى ئاۋدەبىرى كە چالاكىي خۇي ئاراستە دەكات بۇ قۇرمۇلەكردنى
 ۋىنەيەكى زۇرباش لەسەر ئەمىرىكا. ھەرۋەھا داگىركردنى كولتورى لە
 نوپىترىن دۇخىدا دەرکەۋتى جىاجىيا لەخۇ دەگرى، لەۋانە: پىشكەشكەردنى
 يارمەتى و زەمالەكانى بۋارى كولتورى لەلايەن رۇژئاۋە بۇ خويندكارانى
 جىھانى عەرەبى و، ھاندانى ئەر خويندكارانەي عەرەب كە لە رۇژئاۋا
 دەخوينن لەسەر ئەنجامدانى تويژىنەۋە لەبارەي جىھانى عەرەبى و
 لەبەرژەۋەندىي رۇژئاۋا. ھەرۋەھا ھەلسانى رۇژئاۋا بە بەرھەم ھىنسانى
 ئامرازە رۇشنىبىرەيە جىاجىياكان لە كىتەب و بلاۋكرەۋەكان و فىلىمەكان و،
 بەستنى موحازەرە و كۆنگرە و كۆپرەكان و شىتى تىرى جىياۋاز. ھەروا
 ئىغراکردنى عەقلە عەرەبىيەكان لەسەر كۆچكردن بۇ رۇژئاۋا و بە ھاندانى
 خۇدى دەۋلەتانى عەرەبى خۇشيان، ئەمەش بەۋنەي دەرکردنى
 بەرھەلىستكارانەۋە بۇ دەرۋەي بازەنى سىياسىي عەرەبى.

دۋاي پەيماننامەي ئاشتىي مىسىرى - ئىسرائىلىي - سالى ۱۹۷۹،
 چەند گروپىك لە زانايان و پزىشكان و پىشەسازانى جولەكە روويان كرده
 مىسىر، ئەۋەش بەپىي رىككەۋتنامەي ھاۋكارى سالى ۱۹۸۰ لە بۋارى
 پەرۋەردە و فىركردن و تەكنەلۇژيا لەنىۋان ئىسرائىل و مىسىردا. ئەۋ
 رىككەۋتنامەيە بەدەق باس لەئالوگۇپى شارەزايىيە زانستى و پزىشكىيەكان
 و دۇزراۋە شۋىنەۋارىيەكان و كردنەۋەي پىشەنگاكان و ئالوگۇپىكردنى
 بەرنامە مېدىيايىيەكان و شىتى دىكە دەكات لە ھاۋكارىي ئالوگۇپىكراۋ
 سەبۋارەكانى پەرۋەردە و فىركردن و زانست و تەكنەلۇژيادا. دەستەي
 پەرەپىندانى نىۋەدەۋلەتەش بېرى شەست مىليۇن دۇلار - يى دىارى كرد بۇ
 پىشكەشكەردنى بە زانكۇكان و سەنتەرە زانكۇيەكانى تويژىنەۋە، كەچى
 لەموۋ ئەمانە لەلايەن ھەندى لەرۇشنىبىرەنى مىسىرى و عەرەبىشەۋە بەۋە

له قەلەم دران که بهەندازەى داگیرکردنى کولتورى-ن و، لەلایەن ئەوانەشەو
 که ئاساییکردنەوێ پەيوەندیان لەگەڵ ئیسرائیلدا رەتدەکردەو هێرش
 کرایە سەر ئەم پرۆژە روژنیرییه هاوبەشانه.

دەرکەتەکانی داگیرکردنى کولتورى هەر لەوانەى پێشتر باسمان کردن
 کورت نەبوونەو، بەلکو هەندى له توێژەرانی وایان لە قەلەم دا مۆزیکى میلی
 رۆژئاوایی لە دیارترین دەرکەتەکانی داگیرکردنى کولتورى جیهانی
 عەرەبییه لەلایەن رۆژئاوای. ئەو مۆزیکەى که ناخى گەنجى عەرەبى
 گرتووە و مۆکاریکیش بوو بۆ رقهه لگرتنى توندی دامەزراوەى ئاینى و
 هەندى لە دامەزراوە کۆمەلایه تییه عەرەبییه کان لە مۆزیکى رۆژئاوا و پاشان لە
 کولتورى رۆژئاوایی - ش.

ئەگەر بە ووردیش سەیر بکەین دەبینین هۆى هەموو ئەوانە لە زالبوونى
 مۆزیکى رۆژئاواییدا نییه، بەلکو لە کەمتەرخەمیی خۆمانە لەناست مۆزیکى
 عەرەبیماندا، ئەمەش یەکیك لە دیارترین دەرکەتەکانی داگیرکردنى
 کولتورى دەخاتە ژێر پرسى سەری ئێمە کراوەو. یەکیك لە توێژەرانی و
 لیکۆلەرانی بواری مۆزیک توانی پەنجەمان بختە سەر برینه کەمان و پێمان
 بلى که چون کەمتەرخەمیی خۆمان لە بواری مۆزیکدا دەرگاکانی لە جیهانی
 عەرەبییدا لەبەردەم مۆزیکى رۆژئاواییدا کردەو، ئەمە لە دەمی کدا ئەوێ که
 بە داگیرکردنى کولتورىیمان لە قەلەم دا ئێمە خۆمان داوتمان کرد و
 پێشوازییمان لیکرد، ئەمەش لە رینگى دەرگا کراوە جیا جیاکانمانەو.

دەمینێتەو بلى کارى گەرمترین ئامرازەکانی داگیرکردنى کولتورىیمانەى
 ولاتانى جیهانى سى - ئەگەر وینەیه کى زۆر بى گوناھانەش وەرگیریت وە
 هەندى له توێژەرانی وای دەبین - توشبوونى روژنیریانى ئەو ولاتانیه بە
 ئیقلیجى بەبۆنەى نوقمبوونیانەو لەو ئیش و کارانەى که هیچ بەشدارییه ک

لە پەرەپێدانی فکریانەى سەر بەخۆ بۆ ئەو وڵاتانە ناکەن و، بگرە وەك
جەلال ئەحمەد ئەمین ئەلى" رۆشنپیرانیشیان، لەژێر دروشمی پەرەپێداند،
بە ماشینی فکری رۆژئاواییەو گریڤەدات . (بېروانە: تەنمى ئەم تەبىعە
اقتصادیە و ثقافیە، ص ۸۹).

تیرۆریزم و تاوانی رووناکبیران

— ۱ —

تاوانی رووناکبیران له مه سه له ی تیرۆریزمدا تاوانیکی گه ره یه. نه م تاوانه ئیخوان موسلمین ده ستیان پێوه دا کاتیک که ده ستیان کرده بلاو کردنه وه ی بیروبا وه پێ سیاسیی خو یان که به توندی گرێ درا وه به تیرۆره وه، له چه کانی شدا (رێکخه ستنی نه ینی) یان (رێکخه ستنی سه ربازی) یان دروست کرد، نه م رێکخه ستنه ی که (ئه لنه قراشی پاشا) ی سه رۆک وه زیرانی میسر و ژماره یه کی تر له کار به ده سه ته فه رمیه کانی تیرۆر کرد و، له سه آلی ۱۹۵۴ ی شدا له گو په پانی ئه لمه نشیه — ی شاری ئه سه که نه ریه دا هه وێی تیرۆر کردنی جه مال عه بدولنا سر — ی دا. هه ره ها تاوانی رووناکبیران نه م ده مه ده ستی پێ کرد که سه ید قوتب هه ردوو کتیه که ی (معالم فی الطریق) و (فی ظلال القرآن) و هی تری بلاو کرد وه و

نەويان درەوشاندەوہ بۆ ئەوہی لە فکری عەرەبی و ئیسلامی ھاوچەرخدا
ببێت بە یەکەم بیرمەند و تیۆریزەکاری تیۆریزم.

— ۲ —

هەرەھا تاوانی رووناکییرانی عەرەب لە مەسەلەى تیۆریزمدا لەمیانەى
ئەوہوہ بوو کە لە پەنجاکان و شەستەکاندا زۆریەى رووناکییران و
بیرمەندانى عەرەب، لە راست و چەپ و ناوەراست-هەو، گلانە حزب و گروپ
و نایدیۆلۆژیاگەلیکی جیاوازهوہ و، بەسەر ئەو گروپ و دەستە و خێل و
عەشیرەتانەدا دابەشبوون کە کەوتنە مەملەتانیکردن و داگیرکردنى مال و
حالی یەکتى. ئەم گروپ و خەلکانە-ش تەنها لە ناو بیرمەندانى
ھاوچەرخى عەرەبدا نین، بەلکو ئەمە دیاردەیهکی جیھانییە و لە ئەوروپا و
ئەمریکااشدا خۆى نواندوہ، بەلام دیاردەى بەرچاوى رووناکییرانى عەرەب
لەم سەردەمەدا ئەم دەمارگیرییە بۆ نایدیۆلۆژیا لەسەر حسابى ھەقیقەت
و، ئەم ئینتیما خێلەکییە سیاسى و فکرییە لەسەر حسابى دادخوازى.
ھەر ئەوہش یەکیک بوو لەو ھۆیانەى کە بزوتنەوہى ئازادیخوازى لاوازکرد
و، ئەم دەمارگیرییە کردى بە قەیرانیکی راستەقینە کە ھیشتا و تا ئیستا لە
فکرى عەرەبى ھاوچەرخدا بوونى ھەيە. لێرەوہ نەبوونى ئینتیماى
بیرمەندیکی دیاریکراو بە (کۆمەلەيەک و گروپیک)ھوہ، ھەرەک رۆماننوسى
ئوردننى خوالیخشبوو (موشەنس ئەلرەزان) لە رۆمانەکیدا (مٹاھات
الاعراب فی ناطحات السراب) داواى ئەوہى لە پارتە سیاسییەکان دەکرد،
یان نەبوونى ئینتیما بۆ بزوتنەوہیەکی خراپەدۆست، ھەرەک شاعیر و
نوسەرى لوبنانى (ئونسى ئەلحاج) داواى ئەوہى لەم تەوژم و
نایدیۆلۆژیايانە دەکرد کە لەم سەردەمەدا ھەبوون (بڕوانە : کلمات، کلمات،

كلمات ، ص ٦١)، يان نەبوونى ئىنتىما بە خىيلىكى سىياسى يان فكرييەو، شتىكى كەم ويىنە بوو لە شتە كەم ويىنەكانى پەنجاكان و شەستەكانى ئىم سەردەمە.

ئەگەر يەككىش بەدى بىراپايە لە بابەت خالد محەمەد خالد، يان جەبرا ئىبراھىم جەبرا، واتە لەو جۆرە خەلئەكى كە پەيوەندى نەكردى بە كۆمەلەيەكەو يان خىيلىكى سىياسى يان فكرييەو، ئەو ئەو شتە لە شانسى سەردەكە و رزقى شوئەكە بوو، چونكە نمونەى ئەو دوو سىمبولە لە قەشەكانەو نەزىكە تا لە ئادەمىزاد، بە تاييەتى ئەو دەمەى كە ئەم دووانە سازشكردنىان رەتكردەو دەستگرتنى روحيى خۇيانىان بە ھىچ خراپەدۇستىيەك پەيس نەكرد، لە ناوەندى جىھانىكى عەرەبىي بارىراو بە بانگەواز و بانگەشەكارى ئەم دوو نوسەرە خۇيان لە فريوخواردن كۆشەگىر ھىشتەو، ئەو ش لەرنگەى ئازادىي خۇيانەو.

— ۳ —

يىرمەندى مىسرى حەسەن حەنەفى - ى دامەزىنەرى تەوژمى (چەپى ئىسلامى) ئەو مان بۇ شىدەكاتەو كە چۆن رۆشنىرى و رووناكىيان تاوانباربوون لە مەسەلەى تىرۆرىزمدا و، چۆن ئەو ش بۆتە ھۆى بەرزىوونەو كىرفى تىرۆرىزم لە جىھان عەرەبىدا و، دواتر وای لە تىرۆر كىردووە بىيىتە نان و ھەنگوینی عەرەب، كارىك كە بوو مایەى ئەو دياردەى تىرۆر بىيىتە كارىكى سەرقالكەر بۇ يىرمەندانى ھاوچەرخى عەرەب، ئەو ش لە ئەنجامى ئەو ئاسەوارە گەورە و زۆرانەى كە دياردەى تىرۆر

بەسەر كۆمەلگا غەربىيەكاندا بەجنى ھېشتوۋە و شىكرىدەۋەيان بەم خالانە پوخت دەكرىتتەۋە:

۱- سەرنەكمەتنى ئەو فكر و ئايدىيۇلۇژىيانەنى پەنجاكان و شەستەكان كە رووناكپىران بونىادىيان نا و بانگەۋازە نەتەۋەيى و سوسىيالىستى و ئىسلامگەرايى و شىۋەيگەرايىيەكانىيان ئى بەدەركەۋەت. ئەم فكر و ئايدىيۇلۇژىيانە بە تەۋاۋەتى وشك كران و پرۇژەكانى رىفۇرم و رابوۋنىش داپمان، ئەۋەش بوۋە ھۆى ئەۋەى كە نەتۋانرى مامەنە لەگەل سىستىمى نوۋى جىھانىدا بكرىت و، بگەر لەسەر ئاستى رۇشنىبرى و ئايدىيۇلۇژى و سىياسى و؛ لە بىننىنى جىھانىش بەۋىنەنى راستەقىنەنى خۆى، نەتۋانرىت سەركەۋەتن بەدەست نەھىئىرت.

۲- خراپىي پەيوەندىي نىۋان رووناكپىرى نوۋى و ئىسلام . لەم روۋەۋە، ئەۋەى زانراۋە ئەۋەيە كە ئەم پەيوەندىيە پەيوەندىي رەتكردنەۋەى بەردەۋامى ئىسلام بوۋ. ئەۋانەنى كە لەبارەى ئىسلامەۋە دەياننوسى لە دىدى رووناكپىرانى نوۋىخۋاز و ئەلمانىيەكانى غەربدا بەۋە دۋاكەۋتخۋاز و راستەۋە تۆمەتبار دەكران. بەمەش فكرى رەتكردنەۋە لەلامان سەرىھەلدا، فكرىك كە گفتوگۇ ناكە و باۋەپرىشى بە گفتوگۇ نىيە، ئەۋەش لە دۋايدى دىاردەيەكى ۋەك دىاردەى بن لادن-ى خستەۋە، ئەۋ بن لادنەنى كە گفتوگۇ ناكە و زمانى مەرك ۋەك ئامرازىك بۇ گفتوگۇيەكى بى ھودە بەكاردەھىئىت.

۳- روۋنەدانى كودەتايەكى رۇشنىبرى لە ژبانى غەللىماندا و، دەست نەكردنى شارستانىيەتەن بە ۋەركرتنى رىپرەۋىكى نوۋى كە شارستانىيەتى نىمە ھېشتا لە بزۋوتنەۋەكانى رىفۇرمى ئاينىنى ئەۋ دۋايبانە و، سەرتاكانى فكرى نەتەۋەيى ھاۋچەرخەۋە بەدىي دەكات و، روۋنەكردن بەرمو لىبرالىزىم لە فكر و لە ژباندا، ئەۋ لىبرالىزىمەنى كە ئەۋىش بەۋە قالمە

زەھنىيە كۇنانەى ئەوروپا كە ئەوھى لىبرالىستەكانى نىوھى يەكەم و سەرەتاكانى نىوھى دووھى سەدەى بىست ھىنايان، گەندەل بوو، ئەمەش لە دواجاردا بوو ھۇى شىزۇفرىنيا، شىزۇفرىنيا لە كەسايەتى و ستراكٹۇرى فەكرى عەرەبىي ھاوچەرخدا، ھەروھا بوو مایەى دووفاقىش لە كەسايەتیی عەرەبىدا.

— ٤ —

ئەوھى گومانى تىادا نىيە ئەوھى كە ئەر پەيوەندىيە تىكەل و پىكەلەى لە نىوان ئىسلام و رۇژئاوا ھەيە، بوو مایەى دەرەكەوتنى ھەر خۆندەنەوھەكى ھىمانە لە واقى ئىسلامىدا بۇ ئەزموونى سىياسى و مەعرىفى لە رۇژئاوا. بىرمەندى لوبنانى (ھەجىھ قانسوھ) دەلى : زۇرىك وایان مەزەندە دەکرد كە دەتوانرى مۇدیرنەى رۇژئاوا بە پارە بکەردى. ھى تریش وایان مەزەندە دەکرد كە بە بەرەكەوتن بەدەست دەھىنرىت، خەلكانى دىكەش رەتیاں كەدەوھ بەر قسەيەى كە ئەوھى ھەمانە بەسمانە. بەم جۆرەش رۇژئاوا بەر ئەویرە دەستدیرىزكەرە مایەوھ كە گومان لە نیاز و پائەنەرەكانى دەكرىت. عەقلى ئىسلامىش نەیتوانى ئەزموونى مەعرىفى و ھەلوئىستى سىياسى لىك جىابكاتەوھ، ھەلوئىستەكانى رۇژئاوا خۆیشى و كاروكردەوھكانى بە درىزرايى زىاتر لە سەدەيەك یارمەتیی بەدەيىنانى ئەو لىك جىاكردەنەوھەیان نەدا، ھەر ئەمەشە كە بە ئاسانى قبۇلكردى كەلەپوورى نا دۆژمنكارانەى یۇنانى لە كولتورى ئىسلامى و، سەختى ھەرسكردنى دەولەمەندى مەعرىفى و تەكنىكى رۇژئاواى نوئى لىكەداتەوھ ئەمە نەگەرچى فەكرى یۇنانى خۆى لە بنەرەتدا بە ئەندازەى

بنه‌چه و خالی له‌سه‌ر راوه‌ستانه بۆ خودی فکری رۆژئاوا. ئهم په‌یوه‌ندییه تیکه‌ل و پیکه‌له‌ش یه‌کێک بوو له‌و هۆکاره کولتوورییه کیمیاپیاانه‌ی که دواتر له‌ تاقیگه تاریکه‌کاندا یارمه‌تی کارلیککردنی دیاربه‌ی تیۆر و دهرکه‌وتنی دا.

— 5 —

نابی به‌رگریکردنی هه‌ندی له‌ رووناکی‌یران و بیرمهندان له‌ رۆژمگه‌لیکی سیاسی دیاریکراو و ره‌خه‌ نه‌گرتنی بابه‌تیپاانه‌یان له‌و رۆژمانه و گۆزانی وتیشیان به‌بالای ده‌سکه‌وته‌کانی ئه‌و رۆژمانه له‌ بواری ئازادی سیاسی و فکریدا له‌ بیر بکه‌ین مادام ئه‌و بیرمهندانه به‌شیکن له‌ ده‌سه‌لاتی پیاوه‌لدارا، یان له‌وانه‌ن که له‌ ده‌زگا‌کانی ئه‌و رۆژمانه‌وه به‌خششی داراییان وهرگرتووه، وه‌ک ئه‌و شته — به‌ نموونه نه‌ک له‌ یه‌کێکدا به‌ ته‌نها — له‌گه‌ل نوسه‌ری میسری ئه‌میر ئه‌سکه‌ندهر — دا روویدا له‌و کتێبه‌یدا که له‌باره‌ی سه‌دام حسێن-هوه نوسیویتی (صدام مفکراً و مفاضلاً و إنساناً) و، رۆژنامه‌نووسی لوبنانی فؤاد مه‌ته‌ر له‌ کتێبه‌که‌یدا (صدام ، الرجل و القضية و المستقبل) دا و، هه‌میده نه‌عنه‌ له‌ کتێبه‌که‌یدا له‌ باره‌ی تارق عه‌زیز-هوه (رجل و قضية) و ده‌یان نوسه‌ر و کتێبی تر که می‌ژوویان ساخته‌کرد و پاره‌یه‌کی زۆریشیان وهرگرت له‌ نرخ‌ی ئه‌و ساخته‌کردنه. هه‌موو ئه‌وانه‌ش وایان له‌ خوێنه‌ر کردووه لێی بشیوی له‌وه‌ی ئه‌وانه ده‌یئێن، چیت‌ر - یش هه‌ق له‌ ناهه‌ق و شه‌و له‌ رۆژ و ره‌ش له‌ سپی - یش دیارنه‌بی و دیدوبۆچوون و بیروباومه‌رکه‌نیشی ئی تیکه‌ل بی و له‌نیوان چاو و زماندا و ئه‌وه‌ی ده‌بینری و ئه‌وه‌ی ده‌خوینرت سهری لی بشیویتی.

نمونه‌یه‌کی تریش ده‌هینینه‌وه که تو‌نژەر و سیاسی سوری جۆرج جەبەر-ه، نو پی‌اوه‌ی که له هه‌شتاکاندا وه‌ک به‌نیوه‌به‌ری نوسینگه‌ی لی‌کۆلینه‌وه‌ی گشتی له سەرۆک‌ایه‌تی کۆماری سوریا دا‌ئیشی ده‌کرد. جۆرج کاتی‌ک که کتێبه‌که‌ی دهرکرد (الفکر السياسي المعاصر في سوريا) به واقعی ئازادی له سوریا، له ماوه‌ی ۱۹۷۱ و دواتریشی، هه‌ل‌داوه و، وه‌ک می‌ژوونوسێکی‌ش ده‌ئێ: ئاراسته‌ی بزوتنه‌وه‌ی چاک‌کردنه‌وه به‌رو چاک‌کردنی ئازادی‌یه‌کانی هاو‌لاتیان و ئابروییان جەختی کرد‌وه و یه‌کێک له ئاکامه‌کانی ئهم جەخت‌کردنه‌ش هه‌ل‌وه‌شاندنه‌وه‌ی زۆرێک له‌و رێوشوێنه دای‌لۆسینه‌رانه بوو که هه‌بوون، ئاسه‌واری گه‌شه‌کردنی ئازادی‌یه‌کانیش له زۆر بواری ژبانی و فکری‌دا تێبینی کراوه (الفکر السياسي المعاصر في سوريا ، ص ۲۰۲).

هه‌روه‌ها چوونی هه‌ندێ له رووناکی‌یران بۆ پال دیکتاتۆری عه‌ره‌بی و به‌رگری کرد‌نیان لێ‌یان به‌ شیوه‌یه‌کی توند و گه‌رم و گو‌پ و له‌سایه‌ی ئاناماده‌گیی هۆشیاری‌دا، یه‌کێک بوو له هۆکاره‌کانی قه‌یرانی ئازادی عه‌ره‌ب به‌ تایبه‌تی له په‌نجاکان و شه‌سته‌مکاندا کاتی‌ک که زۆربه‌ی رووناکی‌یرانی عه‌ره‌ب له چه‌په‌وه بۆ ناوه‌راست و بۆ راست که‌وتبوونه ته‌پل و دووزه‌له و هه‌له‌له‌لێدان بۆ جه‌مال عب‌دولناسر ئیتر سه‌رکه‌توو بوو‌یت یان تێکشکاو، هه‌لکشاو بوو‌یت یان داکشاو، دادپه‌روه‌ر بوو‌یت یان سه‌مه‌کار، له‌سه‌ر راست بوو‌یت یان هه‌له. کاتی‌کی‌ش که جه‌مال عب‌دولناسر له په‌نجاکاندا حزبه‌کانی هه‌ل‌وه‌شاند‌وه و رێبه‌ره‌کانیانی خسته ده‌ستگیرخانه و زیندان‌ه‌کانه‌وه و رای ئه‌ویتری ره‌ت‌کرد‌وه و ئۆپۆزیسیۆنی سه‌رک‌ز کرد‌و، پاشان می‌ساقی سا‌لی ۱۹۶۲ی هی‌ناو به‌رگینگی نو‌ئی به به‌ر تاکه حزبی دیکتاتۆری‌دا دا‌به‌ی، هه‌ندێ له رووناکی‌یره دهرکه‌وتوو‌ه‌کان که‌وتنه هه‌له هه‌له

لیدان بۆی و، لەم دەمەدا لەسەر زاری رەجا نەقاش بە عەبدولناسریان ووت :
 دەستکانت خۆش بێت، هیوامان و بگرە ھەموو ھیوا یە کمان لەم یە کیتی یە
 سۆشیالیستی یە یە کە بە ئومیدین پشیتیوانی مەعنەوی بەرز و بالامان بێت
 بە تاییەتی لەم قۇناغەدا کە تیایدا ھەلکشانێ شۆرشگێرانێ عەرەب
 گەیشتۆتە پلە یە کە لە بە ھیزی کە ھەرگیز شتی وا بۆ نەتەوێ عەرەب
 نەرەختساو ھەنگە لە شۆرشێ ئیسلامییەو تا ئەرۆ (التنظيم الشعبي و
 الثورة الفكرية، مجلة الاداب، عدد ٩، بیروت، ١٩٦٢). لێرەشدا روونە کە
 رەجا نەقاش مەبەستی لە شۆرشێ ئیسلامی لێرەدا ھەرکەوتنی ئیسلامە،
 بە مەش رەجا نەقاش بایەخی گرنکی ھەرکەوتنی عەبدولناسر و شۆرشەکی
 لەگەڵ گرنکی ھەرکەوتنی ئیسلام و شۆرشەکی ھاوشان دەکات. ھەر
 ئەمەش چەند لایەنێکی تاوانی رووناکبیران و بەشداریکردنێانە لە دیاردە
 تێرۆریزمدا، دیاردە یە کە ئیستا ھەموومان بە دەستی ھەوێ مەینەتی
 دەچێژین.

بۆچى گەلانى عەرەب ۋەك سەگەكەي دىستۇفيسكى - يان ليھاتوۋە ؟

- ۱ -

ئەگەر مىژبۇنى دوۋرودىژى عەرەب، لە سەردەمى معاۋىيە بن ئەبى سۇفيانەۋە تا ئىستا، بخەينەپوۋ، ئەۋە دەبىنن گەلانى عەرەب بە مۇركى پاشا ۋ خەلىفە ۋ حوكمرانەكانىيان مۇركىيان گرتوۋە، بە جۇرنىك كە بوۋنەتە بەشىكى سىروشى ۋ ئۇرگانىي ئەۋ دەسەلاتدارىقتىي كە لە نارادا بوۋە: بۇ خۇشىي ئەۋ، خۇشى دەكەن، بۇ دلتەنگىشى دلتەنگ دەبن ۋ لىپراۋانە ئەۋەش رەت دەكەنەۋە كە حوكمرانەكەيان ۋاز لە حوكمرانىي بەينى ئىدى بەۋنەي نەخۇشىيەكەۋە بىت يان دەردىك يان سەرنەكەۋتنىك يان شكىستەينانىك تەنەت ئىتر ئەگەر لە ھەقىش لاي دايىت، يان ستەمكارىيت، يان سەركوتكەر. گەلانى عەرەبى ۋاشيان ليھاتوۋە روخسارى خۇيان نابىنن تەنە لە ئاۋىنەي حوكمرانەكانىيانەۋە نەبىت، ئەمە ئەگەرچى ئەۋ

حوكمپراناڻه، بهكۆ، دلڤره قانە ترين جۆرى زۆردارى و سته مكاريشيان به سهر گهلاناندا ئەنجامدا به جۆرىك كه ئەم گهلانە هيچ شارستانىيە تىكى بازىرگاني، يان زانستى، يان پيشە سازى، يان رۆشنيرى عەقلىگرتوويان، بۆ جيهان، نه خستەوه. شارستانىيە تى عەرەبى - ئىسلامىيەش كه به درىژايى چوارده سەده و زياتريش تا ئىستاي گەياندوين؛ وهك دەلن، له كۆششيكى كه مەولاوله هيچى دى نيه، واته كه مەترين شته كه بەدى يىت بۆ گهلانىك به درىژايى ئەو سەردهمه دورودرىژە. ئەگەر له جيهانى عەرەبى و ئىسلاميشدا كه ميك نازادى و دادگەرى هەبوايه ئەوه به خستەيهى مەريانەى عەرەب زۆر لەوه زياتر دەبوو لەوهى كه ئىستا له باب و باپىراني يەكه مەمانەوه بۆمان ماوه تەوه.

بەهەمان حال ئىستا دۆخى جيهانى عەرەبىش ناوايه. زۆرەى گهلانى عەرەب مۆركى حوكمپرانەكانيان گرتووه. لەم رووهوه دەيانينين كه به نيوه تەواوى چوونەته پىستى حوكمپرانەكانيانەوه. دەستەواژەكانى حوكمپرانەكانيشيان دەلنەوه، باوەريش بەوه دىنن كه حوكمپرانەكانيان باومريان پىيەتى، رقيشيان لەوهيه كه ئەوان رقيان لىيەتى، ئەوهشيان خۆشدهوى كه ئەوان خۆشيان دەوى، هەوليش دەدن - ئەگەر پارەى ئەوهيان هەبى - ئەو جلۆبەرگه لەبەر بكن كه ئەوان لەبەرى دەكن و، ئەو شته بخۆن كه ئەوان دەبخۆن.

كهسايەتتى گهلانى عەرەب به تەواوەتى سەراوەتەوه، بگەرە بونيشيان سەراوەتەوه. ئەوه كهسايەتتى دەسەلاتدارىتى عەرەبه كه بۆته نيشتمان نەك تەنها بووبىتە گەل، جگە لەوه، رەخنەگرتن لە دەسەلاتدارىتى عەرەب بۆته ناپاكى، واى لىهاتوو به مانای رەخنە گرتنە لە نيشتمان و خيانەتكردنە لىي. ئەمەش لەبەر ئەوهى دەسەلاتدارىتتى عەرەب واى لىهاتوووه بۆته

خاوەن و خاوەندار . ى ھەمیشەى نىشتەمان نەك حوكمرانى گۆڤاو و ئالوگۆڤكراوى نىشتەمان. ئەمە لەكاتىكدا تەنھا دەستاو دەستكردنى دەسەلات بوو لە ولاتە ديموكراسىيەكاندا كە بواى ئەوێ دا بەرەخەنەكى تال و بەرەهەوام، بەخەنە لە دەسەلاتدارىتى بگيرى و، نىوانى دەسەلاتدارىتەشى، وەك حوكمرانىيەكى كاتى و، دەسەلاتدارىتى وەكو خاوەندارىيەكى درێژە كىشاو، جياكردهوه.

— ٢ —

لە عىراقيشدا، لەو دەمەوێ كە دەولەتى عەباسى لە بەغدا دامەزرا و پيش ئەویش دەولەتى ئومەوى و تارۇزى ئەمروشان، ھەر ھەمان حال لە ئارادابوو. لەم روو، لە ١٢٥٠ سالەو، كە ئەمەش سەدەگەلىكى دووردرێژە كە تيايدا عەباسىيەكان و، مەغۇل و، عوسمانىيەكان و، پاشاكان و، كۆمارىيەكانى بەعسىيەكان بەدواى يەكدا حوكمى عىراق دەكەن، گەلى عىراق دىت و بە تەواوى دەچىتە پىستى حوكمرانەكانىيەو، ئەمە بە جۆرىك كە ئەر حوكمرانانە كەسايەتى گەلى عىراقىيان سەپووەتو و نەيانەيشتوو لە پىكەنىانى كەسايەتى خۆيدا ئازادبى. ئەوێ نوسىنەكانى فەيلەسوفى كۆمەلەيەتى عىراق ((عەلى وەردى)) یش بخوێنتەو كە بە ئەندازەى (ئىبن خەلدون) عىراق، تىبىنى ئەرەكە كارىگەرى حوكمرانە يەك لە دواى يەكەكانى عىراق لە پىكەنىانى كەسايەتى عىراقدا، چەند تۆقىنەرە.

بۆ نموونە، گەلى عىراق ئەر توندوتىزيە سياسىيە بەخۆو گرتوو كە ئىستا دەيبىنن، لە رابردووشدا لە شوێشى ١٩٥٨ بەسەر سەردەمى

پاشایه تیدا، له دیمه‌نی توندوتیژی سیاسیدا به‌دی ده‌کەین. له سەرده‌می ئومه‌وی و عەباسی و ئه‌وه‌ی که له‌دوای ئه‌وانیشمه‌وه هاتن، هه‌ر له گۆڕندا بوو. رووداوی له سێداره‌دانی سه‌دامیش له به‌ره‌به‌یانی رۆژی جه‌ژنی قورباندایه‌ی نوێ و تاک و ته‌را و که‌م وێنه نه‌بوو له میژووی عێراقدا. له‌م پوه‌وه، له‌لایه‌ن والی به‌غداوه (خالده‌لقه‌سه‌ری) له سه‌روه‌ختی خه‌لیفه‌ی ئومه‌وی (هیشام بن عه‌بدولمه‌لیک) یشدا، واته به‌ر له هه‌زار سال و هه‌ر له رۆژی جه‌ژنی قورباندایه‌ی نوێ جه‌ژن و له مزگه‌وت و له ژێر سه‌کۆی مزگه‌وته‌که و به شمشیری خودی خالده‌لقه‌سه‌ری - ی والی به‌غدا، سه‌ری به‌ره‌هه‌ستکار و بیرمه‌ندی موخته‌زله (جه‌عد بن ده‌هم) په‌ڕنرا. ئه‌مه سه‌رباری ئه‌و دیمه‌نانه‌ی توندوتیژی که له‌گه‌ڵ دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی عه‌باسیدا له به‌غدا که‌وته‌وه و خه‌لیفه (ئه‌بو عه‌باس عه‌بدوللا) فه‌رمانده‌یی ده‌کردو، دوای ئه‌ویش خه‌لیفه (مه‌نسور) له سه‌ری رۆشیت و له میانه‌یدا گۆپی ئه‌مه‌ویه‌کان هه‌لکه‌نران و، ئه‌وانه‌شیان که مابوون، به شیوه‌یه‌کی توندوتیژ که پێشتر شتی وا رووینه‌دا بوو، کوژران.

— ۳ —

سه‌یره، ئه‌وپه‌ری سه‌یره، که سه‌دام پێشبینی ئه‌وه بکا به مه‌رگی پانه‌وانان به‌ریست نه‌ک به مه‌رگی سه‌ته‌مکاره سه‌رکوته‌مه‌کان و له سه‌ر شینوازی ته‌قلیدیانه‌ی عێراق که شینوازی په‌لکێشان و راکێشانه. سه‌یره پێشبینی ئه‌وه‌ش بکات که مه‌راسیمێکی میلیی میژووی بۆ به‌ریوه‌بجێت، مه‌راسیمێک که عێراق شتی له نمونه‌ی ئه‌وه‌ی به‌خۆوه نه‌دیوه. سه‌دام

هەرگیز وینای ئەوەی نەدەکرد که بەو شینووە ئابڕوشکێنە بمریت، شینووەیەکی
که پیشتر هیچ حوکمرانیکی عەرەبی، ستمکار بووبی یان دادخواز، پینی
نەگەشتوووە.

ئەو وای وینا دەکرد که روژیک لە روژان تیرۆر بکریت (اغتیال) بەلام
لەوینا کەرنیدا نەبوو که بەو جوړە هەلبواسریت.

که بەرەڵستکارانی شی پەتی پەلکێشکردنیان لە شەقامەکانی بەغدادا بۆ
ئامادە دەکرد، هەروەک ئەو کارە لەگەڵ رەمزەکانی سەرۆختی پاشایەتی
پیشووشدا کرا، ئەو وای وینا دەکرد که لە گۆشەگیری ئەودا کوودەتایەکی
دیاریکراو سەریکەوێ نەک بەو جوړە هەلبواسرێ. ئەگەر ئەمریکاش لە
عیراقدادا بوونی نەبووایە، ئەو لەو حالەتدا مەرگی سەدام لەسەر شینووە
عیراقییە لەسەر راهاتوووە که بەرێوە دەچوو که راکێشانییەتی لە شەقامەکانی
بەغدادا. بەو جوړە شارستانییهش دادگایی نەدەکرا و بەو شینووە
پیشکەوتوووەش، وەک لویسی شازدەهەم، هەڵنەدەواسرا، ئەو لویسێ که
جەلادەکە (تشارلز سانسۆن) لە بارەیهوه وتی: لویس بە کەرامەتی
خۆیهوه مرد و لە مردن نەترسا. ئەو لویسێ که ووتبووی: ((هیوادارم
خوێنی من شادیی فەرەنسا بەهێز بکا))، ئەو ئەو شتەیهی که سەدامیش
ووتبووی: ((هەڵدەواسرێ، بە قوربانی بۆ عێراق)). دەوتری که لویسی
شازدەهەم نازاش بوو لە مەرگیدا، هەروا سەدامیش، هەر ئەو شتە که پانی
نا بە مەمەر ئەلقەزافی لە پالێ پەیکەری موحامەیدی لیبیا، عومەر مۆختار،
پەیکەری کیش بۆ سەدام بکریت وەک پاداشتی بۆ نازیەتی سەدام !! .

نوسەری عیراقلی فالج عەبدولجەبار دەلی سەدام حسین دەیوست بەو شیوەیەکی خۆی خەزی لیڤەتی بمریت، ئەمەش دواى ئەوەی کە تەمەنى دەگاتە نەروەیان سەد سال. سەدام جارێکیان ئەندازیاری یەکیک لەو مزگەوتە گەورەنە، کە لە رۆژگاری ئابلقەى ئابووری سەر عیراق دروستی کردبوون، لەسەر بەرزى پلەکانەى بەردەکانى مزگەوتەکە سەرزەنشست کردبوو چونکە زیاد لە پێویست بمرین و، وەک وتبووی، لەگەڵ تەمەنى پیریتى داهاووی ئەودا ناگونجین و: باب و باپیرانى ئەو، وەک سەدام خۆی وای ئیدیەا کردبوو، تەمەن درێژبوونە. سەدام ئامادەیی ئەوەی دەکرد وەک هەر فرمانبەرێکی حکومی دواى ئەوەد سالى خۆی خانەنشین بکا. وەک ئەبتر - ی پاشا - ش ئامادەکاریی بۆ هەتاھەتایەتى خۆی دەکرد تا دەستى لەپشتى گۆرەكەشییەو درێژ بکات. لەم روووە، بیریاری دامەزراندنى کوپە هەرە بچووکەکی وەک میراتگری کۆمارى خێل دەکرد و، ئەو وانەییەى ئیبن خەلدون - ی لە بیرکرد کە دەلی: راستە سەردارینتى سەریە کۆمەنە، بەلام پاشا بە رۆشتنى دەهوا.

ناشزانم عەقلی سەدام چ عەقڵێک بوو کە وا وینا بکا ئەوانەى کە رۆلەکانى کوشتن و ژن و منداڵەکانى رفاندن لى خۆش بین. ئەویک کە هەزاران گوندی عیراقلی روخاندبى و دوو جەنگى یەک لە دواى یەکیشى دۆراندبى، مردنى وەک مردنى پیاوێ مەزنەکان بێت و رێپەرەسمى تەرمەکەشى وەک رێپەرەسمى فاتحەکان (الفاتحین) سەدام ئەوەی لە حساباتدا نەبوو کە گەلى عیراقلی بى توانا، بى توانا ئەوەی تۆلەى خۆیانى

لێ بکەنرە، خودایەکیان هەیە کە لە بری ئێمان تۆلە ی لێ دەکاتەرە و لە ژێران و مردنیدا زەلیلێ دەکا وەک چۆن ئێم گەلی عێراقی زەلیل کرد و دوورخستەرە. نوسەری عێراقی (عادل حەبە) ووتیوی: ئێم پیاوێ دەرکەوتووترین کەس بوو و لە پێنشی ئێوانەشەرە بوو کە رەواجپێدەری رێبازی دەلالی - ی سیاسی (البلطجة السياسية) بوو لە نیو سەدەی رابردووی عێراقدا. لەم رووەوە، سەدام حەسێن یەکەمین کەس بوو کە لە دواي چەند هەفتەیک لە هەنگیرسانی شۆنشی ١٤ی تەمووزی ١٩٥٨دا کردەرەوی تیرۆری سیاسی ئێنجامدا.

- ٥ -

سەدام ژیا و بە هەلواسینی خەلک حوکمی کرد، هەر بە هەلواسینیش مرد. ئەرەش لە میژووی ئادەمیزادا چارەنووسیکی کەم وێنە نییە بەلام چارەنووسیکی کەم وێنە و دیارە لە میژووی عەرەدا.

ئێم کە بەر لە سی سال هەرەشە ی لە عێراقییەکان کرد کە عێراق بەجێ ناهێنێ تەنها بە کاول و وێرانەیی نەبێ، بەلێنەکە ی خۆی هێنایە جێ، ئەرەتا تاقەکەشی لە عێراق و بە پشتگیری هەندی و لاتێ دراوسی هەموو روژی، لە ناوەرەست و باشووردا، عێراق وەرەگۆپن بۆ خاکیکی کاول و قەسەبخانەیکێ قیزەرەنێ هەرگ و، بۆ گەلێک لە سوانکەر و خورافەت و جادوگەریی قووش ئێمە دواي ئەرە ی کە دەولەتی مەدەنی پەما و داروخا.

عێراق و گەلی عێراق گۆڤاون بۆ شتیێ کە لە سەدام دەچی دواي ئەرە ی بە درێزایی سی سال چوونە پێستی ئێم سەتەکارەرە، ئەرە هەر هەمان شتیێشە کە لە هەندی گەلانی عەرەبیشدا روویدا، ئێمەش رۆمانەکە ی

رۇماننوسى روسى دىستۇقىسكى — مان يىردە خاتىمە، رۇمانى
(زەلىكراۋەكان و ئابروشكىنراۋەكان) كە چۇن يەككى لە كەسايەتتەكانى
رۇمانەكەي (ئەخمىنىف) كە پىرمىردىكى بەسالاچوۋە، ۋاي لىھاتوۋە خۇي
ۋ سەگەكەي رەنگيان يەكيان گرتوۋە بە بۇنەي ئەۋەي زۇر لەگەل يەكدا
ژيان ۋ پىۋىستىيان بەيەك بوۋە. ئەم بە پىستەۋەچۈنە دۇرەقەش — كە
ئەۋە نەخۇشىيەكى ترسناكە — كاتىكى دوۋودرىژ ۋ چارەسەرىكى قوۋرسى
لەگەلى عىراق دەۋى، تاۋەكولى بىيىتەۋە.

ئايا كۆلۇنيالىزم دەگەرىتەۋە بۇ جىھانىى عەرەبى ؟

چىپەيەكى لەسەرخۇ لەنىۋان دەستەبۇزىرىك لەرۇشنىبىران و ھەرۋەھا لەنىۋان خەلىكى عوامدا ھەيە كە رەھمەتى رۇزگارى كۆلۇنيالىزم دەكا لە ولاتى شام و مىسر و بەرى رۇژئاۋاي عەرەبى. ئايا ئىستا ھەندى لەخەلىكى عەرەب ھىۋاي گەرەنەۋەي كۆلۇنيالىزم دەخوانن دۋاي نەۋەي كە گەندەلىيى دارايى و زۇردارىيى سياسى و ناھەموارىيى ئابورى و داپلۇسىنى كۆلتۈورىيى زۇريان لەلايەن ((دەۋلەتى سەربەخۋى)) ۋە چەشت كە لەدۋاي رۇيشتنى كۆلۇنيالىزمەۋە ھات؟.

ئايا ئىستا، دۋاي ئەۋ ئانومىدىيانە، ھۇكارگەلىكى يارمەتىدەر لەجىھانىى عەرەبىدا ھەن يارمەتىيى گەرەنەۋەي كۆلۇنيالىزم بۇ جىھانىى عەرەبى بىدەن ؟

يەكەمجار ۋا دەردەكەۋىت كە ئىستا گەرەنەۋەي كۆلۇنيالىزم بۇ زۇر ناۋچەي جىھانىى عەرەبى ئاسانتىر بىت لەۋەي كە پىش سالى ۱۹۹۱ ھەبۋو و

پېش ئەۋەدى كە يەككىتى سۇقۇت لەنەخشەى سىياسى جىھاندا لەبەرچاۋ
 ون بېيت: چۈنكە ئىستا جىهان لەچنگى تاقە زلەيزىكدايە و، بېرىرى
 نۆۋدەۋلەتېش لەجىھانى ئەمۇدا يەك بېرىارە. لېرموۋە دەنگى ئەۋ نووسەر و
 رۇشنىرەنەى رۇژئاۋا بەرزىۋوۋە كە بانگەشە دەكەن بەۋەى كاتى ئەۋە
 ھاتوۋە كۇتايى بەلەيەنەكانى سەدەى بېستەم بېئىرنىت و دەست بىرىت بە
 تەگىرىكىردى ئەۋ رۇشۋىنەنەى كە مەسۇگەركردى سەقامگىرىيەكى
 گەردوۋى و خۇشنىۋىيەكى فراۋان دەگرنەئەستۇ. ھەنگاۋى يەكەمېش
 سەرلەنۋى دامەزەندەۋەى ئىمپىرىالىزىمى رۇژئاۋاۋىيە ۋەك ئىدۋارد سەعید
 (لەسەرنجەكانىدا لەسەر رۇژەلاتناسى .. ل ۱۶) لە بۇل جۇنسۇن - ۋە
 گۋاستۋىتتېۋە لەكتىبى (ئىمپىرىالىزىمى لەدەستچۈۋ / الإمبريالية الضائعة).
 ئەۋ رۇشنىرە رۇژئاۋاۋىيەنە دەلن: سەرلەنۋى دامەزەندى ئىمپىرىالىزىمى
 رۇژئاۋا لەسەر كۆلەگەى ھەۋت دانايى دەۋەستى كە كۆلەگەكانى دانايى
 لۇرانس . ى ەمرەبمان بېردەخاتەۋە كە چۇن مېژوۋ سەرلەنۋى دوۋبەرە
 دەيىتەۋەۋ چۇن كۇلۇنىسالىزىم پىستى خۇى تازە دەكاتەۋە بۇ ئەۋەى
 سەرلەنۋى بگەرىتەۋە بۇ ناۋچەكە، ئەۋ كۆلەگانەش ئەمانە :-

۱- گېرەنەۋەى رۇلى نەتەۋەيەكگرتوۋەكان و ئەنجۈۋەنى ئاسايش ۋەك
 دەستىكى درىژ بۇ ھىزە رۇژئاۋاۋىيەكان.

۲- ۋەرچەرخاندنى ئاسايشى بەكۆمەل لە ھىزىكى نىگەتېفەۋە بۇ)
 سەگىكى پاسەۋانى) ى بېدار.

۳- جىگىرىكىردى ماق دەستىۋەردان لەكاتى پىۋىستدا و ۋەدەرنانى
 خەيالىخواھى و (خورافەتى سەربەخۇى).

۴- كارىكردن بۇ لەخۇگرتنى چىن و سەرلەنۋى ئاراستەكىردى لە
 ئەقنىەگەلىكى پۇزەتېقى بونىادىنەر.

۵- بردنی چین بۆ ناو سیستمی ولاتە پێشەسازییە گەورەکان و ئابوریی نوێیە ولەتی.

۶- په رومړده کړدنی مړوقایه تی به پنی ریساکانی لیرالیزمی
یوژن اوایی.

۷- یاراستنی داهاته‌کان و باش به‌کاره‌یفانیان.

ھەرچى ئۇ ھۆكۈمرانەن كەلەپاشەپىزدا يارمەتى گەپرانەۋەي كۆلۈنبايلىزم دەۋەن بۇ جىيەنى عەرەبى، ئۇ ۋە دەتۈننى ئەمانەدا دەست نىشان بىرۇن:

۱- بۈۈنۈ نەۋەت لىجىھانى غەربىيىدا ھۆكۈمرانلىقى گىرەنگ دەپنەت
لى ھۆكۈمرانلىقى گىرەنلىق ھەي كۆلۈنۈپالىزىم بۇ جىھانى غەربىي نەگەرىپنەت
قەبرىانى ۈزە تۈندۈرۈپنەت ۈ نەۋەت ۈلەتە غەربىيىپانەش كە نەۋەت بەرھەم
دەپنەن بىر لىبەكارھىفانى نەۋەت بىكەنەۋە ۈك چەكىنلى سىياسى لى
دۈپۈزۈدا. لىم بۈلۈردە يەكەنك لىبەرىپرسە رۇژئاۋايىپەكان دەلى: نەۋەت چ
ھەقەنكە كە ۈلەتە ھەناردەكانى نەۋەت يارى بەچارەنۈۈسى ھەمۈ
شارىستانىيەتى رۇژئاۋاۈە بىكەن؟ ئايا لىتۈانادا نىيە كە مەسەلەيەك دۈرۈست
بىخۇلقىنرەت ھەمۈ مەرجەكانى رازىكردن ۈ تۈندۈتۈنلى لۇژىك ۈ ھىزى
بىيانۈۈ شاپۈرى ۈ پاساۋكارىەكانى سىياسەت-ى تىنەپنەت كە داۋا
لىرۇژئاۋا بىكا بۇ سەرلەنۈۈ كۆلۈنۈپالىزەكردنى نەۋەت ناۋچەيەي كە بە
نەندازەي دەمارى شاخۈنەنەر بۇ ھەمۈ بەرژۈەندىيەكانى جىھانى رۇژئاۋا؟
نەۋەت ئىنە ئىستەگەۋاھى بۇ نەۋەت دەپنەن كە كە چۈن نەۋەت بەخەرۈارەك
پارەي زۈۈر زەۋەندە ۈك لىرەبردۈۈدا لىماۋەي نىۋان ۱۹۷۴-۱۹۸۲دا
ھەبۈۈ زىاترىش لىگەل زىادبۈۈنى بەرۈبۈۈنەۋەي نرەخەكانى نەۋەت
بەجۈرەك كە كەنالە سىنۈردار ۈ بەرتەسكەكانى سەرمایەگۈزارى-ى جىھانى
غەربىي نەتۈۈن لىخۇيان بىگىن، لىكەتەكدا كە كەنالەكانى سەرمایەگۈزارى

دارایی لەرۆژئاوا کراوه و زۆر و زهوهند و فراوانن بۆ لهخۆگرتنی ئهو جۆره پارهوپولانه. ههر لیرهوه رۆژئاوا ههول بۆ راکێشانی ئهو پارهمپولانه دهدات، ئهمهش لهچوارچێوهی ستراتیژ تازهکانیدا که ناوی یهکیکیانی ناوه ستراتیژییهتی ((هاوردکردنی زنده سهرمایه))، ئهمه لهکاتێکدا رۆژئاوا پارهوپولی زیاکردووی نییه تاوهکو سهرمایهگوزارییان پێوه بکا لهجیهانی عهرهبیدا که خاوهنی کهناڵه بهرتهسک و سنوردارهکانی سهرمایهگوزارییه. دوشی ههر ئهمهش بێت ئهو بازدانه زۆری بوازی خانوبهره مان لهناوچهی کهندار و هندی لهولاتی عهرهبی دهرودراسیدا بۆ لیک بداتهره که ئهو بازدانه مان بیردهخاتهره که له ماوهی سالانی ۱۹۷۴-۱۹۸۳ دا روویدا. ئهو دۆخهش لهوه کهوتوتهوه که تیایدا کهناڵی خانوبهره و بازرگانیکردن بهپارهوه تاقه کهناڵی سهرمایهگوزاری بووه که دهتوانی بهشیک لهو پارهو داهااتانهی نهوت لهخۆ بگریت. ئهمه سهرباری ئهو بازرگانیکردنانهی که نیستا لهبازارپهکانی دراودا دهکرین، کارنک که وای لهئابوریناسی بهناویانگی ئینگلیزی ((جۆن کینز)) کرد ناوی ئهم جۆره ئابورییه بنی ((ئابوری گازیف)). ئهم دیاردیهش بۆ ئابوری عهرهبی بووه مایه زیان و ههلاوسان و پێشتریش مایه زۆر قهیرانی ئابوری لهوانه قهیرانی بازاری بهناویانگی (مهناخ) له کوهیت که لهپای ئهو قهیرانهدا بازاری دراو لهکویتدا داپما، رووداوی تازهش ئهوهیه که ئهو دیاردیه بووه مایه داپمانی بازاری دراو و به دهیان ملیار دۆلاریش زیانی گهیانده و بههرهینهره بازرگانیکاره بچووکهکانی ئهو بازارانه.

۲- کاتیک که کۆلۆنیالیزم جیهانی عهرهبی-یان بهجی هیشت، عهرهب وایان مزمهنه کرد که " ههر لهگهڵ ئهوهی کۆلۆنیالیزم لهناوچهکهدا دهچیته دهرهوه ئیتر جیهانی عهرهبی نامادهباش دهبێت بۆ ئهوهی بچیته دهورانی

ئازادى و ديموكراسى و حسانه‌وى ئابورى و كرانه‌وى كۆمه‌لايه‌تى و كولتورىيە. واشيان مەزەندە كرد كۆلۇنيالىزم لەراىردودا ھۆكارىكى چەپاندن و دەستگرتن بوو بەسەر ئازادىيەكاندا و پلايوونە‌وى زۆردارى و ستمكارىش. ديموكراسىيى سياسىيىش لەجىھانى عەرەبىدا روناكىي بەچا و نەبىنىو بەبۆنەى بالادەستى كۆلۇنيالىزم و لەسندارەدانى سەركرەدە سياسىيەكان و توپدانى بەرھەلستكارىيى سياسىيى بۇ ئاوتونى زىندانەكان لەلايەن ئەم كۆلۇنيالىزمە. برسېتى و دواكەوتويى و نەزائى-يش ديارترين دەرکەوتەكانى كۆلۇنيالىزم بوونە بەدرىزايى سەرەختى سالانى ۱۹۷۰-۱۹۱۸ و، جىھانى عەرەبى لەمىانەى ئەم ماوہىدە لەھەموو لايمەكانى ژيانە، ناھەموارىيەكى گەرەى بەخۆو بىنىو.

بەلام زۆرىك لەروشنېران توشى كارەساتىكى گەرە و ئانومىدىەكى تۆقىنەربوون لەئاست دەولەتى نىشتەمانىدا كاتىك كە بىنىيان كۆلۇنيالىزم جىھانى عەرەبى بەجى دەھىلى و دەولەتى نىشتەمانى كاروبارەكان دەگرىتە دەست و لەوئو ژيانى سياسىيى لەجىھانى عەرەبىدا بەپلەيەكى خراپتر نالەبار دەبىت لەوہى كە لەروژگارى كۆلۇنيالىزمدا ھەبوو. ئازادىيەكانىش بەشىوہەكى دزئوت لەوہى لەروژگارى كۆلۇنيالىزمدا ھەبوو دەستيان بەسەرداگرىت. ئەگەرچىش پىشتەر كۆمەلگاي رۆژھەلاتى، ئازادى-ى، بەماناي تازەكەى، بەخۆو نەدىو، بەلام لەگەل ئەوہشدا كويلەكردى لەسەر دەستى فەرمانرەواكانى، شتىكى تر بوو، وەك منىف ئەلرمەز - ى بىرمەندى سياسىيى ئوردن دەلەت، شتىك بوو شۆپشىكى بەكۆمەلى لەپىناوى ئازادىدا لى نەخواست وەك ئەوہى كردى كاتىك كەكۆلۇنيالىزمى رۆژئاوا كۆيلەى كرد.

گەندەلىنى سىياسىسى ۋە كارىگىچىسى ۋە كۆمەلەيتى لەدەۋلەتى نىشتىمانىدا
بەشىۋەيەكى گەۋرەتر لەۋەى لەرۋىزگارى كۆلۈنئالىزىمدا ھەبۋو بىلەۋوۋەۋە،
خەلىكى لەرۋىزگارى كۆلۈنئالىزىم زىياتىر بىرسىسى بىۋو، رىزۋەكانى
نەخۋىندەۋارىش لەجىھانى عەرەبىدا، ۋەك ئەۋەى كە لەرۋىزگارى
كۆلۈنئالىزىمدا ھەبۋو، ۋەكۋ خۇيان دەمىننەۋە.

ئايا تىرۋىزىم رەڭ ورېشەي كۆمەلەيتى ھەيە ؟

زۆرۈن ئەوانەي كە پېئىيان وايە ئەمريكا يە ھۆكارى سەرەككى تىرۋىزىم لە
رۇژەلاتى ناوەرەستدا، دەشت مەسەلەكە وايت، بەلام پېويستە ئەو لە يىر
نەكەين كە تىرۋىزىم ھۆكارى رۇشنىيرى و ئاينى و سياسى و كۆمەلەيتى -
ى عەرەبىشى ھەيە و ئەو ى كە نكۈلېش لەم ھۆكارانە دەكات دەكەويتە
ھەلەيكى گەرەوھ. لەم وتارەدا ھەول دەدەين بە ھەندى لەو ھۆكارە
كۆمەلەيتىيانە ئاشنا يىن كە بوونە مايەي بەرزكردنەو ى كىرقى تىرۋىزىم لە
رۇژەلاتى ناوەرەستدا.

ھەلېم بەرەكات - ى كۆمەلناسى سورى - ئەمريكى، دەلى: كۆمەلگەي
عەرەبى كۆمەلېك بەھا بەرئوھى دەبا كە رىگرن لەبەردەم پېشكەوتنى
مۇدىرنە تىيىدا. رەنگە ھەر ئەم بەھايانەش لە كۆى ئەو ھۆكارە
كۆمەلەيتىيانە بووبن كە كىرقى تىرۋىزىميان لە جىھانى عەرەبىدا
بەرزكردەوھ. ئەم بەھايانە يارمەتېيى بۆلۈبوونەو ى بىرەتخوازى ئاينى

(الأصولية الدينية) دودن و تیرۆر-زیمیش لهرژر عهباى ئهم بئهره تخوازییهوه هاتۆته بوون. دهشتوانرئ ئهم بههیاانه له بهها قهدهریهکاندا کۆبکرنهوه، نهک بههاکانی خوێلقانندن و زالبوون بهسهر دهوروبهردا. ههروهها له بههاکانی پشینهخوازی (السلفية) داخراودا که سیستمی سیاسی لیوه دینه بوون و، له بهها خیرا و ههماسی و سهڕپیی و ههڵچووه نامیتۆدییهکان و، بههاکانی به باشت زانیی دهسکهوته کاتییهکان له دهسکهوته دورمهوداكان و، بهها نایینییه رهها نارۆژیهیهکان و، بهها خیزانی و بنهمالهیییه نا نیشتهمانی و ناتاکهگراییهکان و، بهها خودییه تابهتییه نابابهتی و نا گشتییهکان و، بهها ستوونییه خاوهن هیما چینایهتییه ناناوسییهکان و، ئهو بههیاانهی که شارهزایی و تههمن به باشت دهرائن نهک گهنج و زانستی باشتناسی و، ئهو بههیاانهی که هاتی هاوردهکردنی وهرگیراوه له قوتونراوهکان دودن نهک وهرگیراوه فکرییهکان .. (بهروانه کتییی : سیستمی سیاسی له تیوان بهها شارستانییه سونتهتی و مۆدیرنهکان).

جا ئایا ئهم بهها کۆمهلایهتیانه بهشیوهیهکی، دور یان نزیک، بهشداریی له بهرزکردنهوهی کێرفی تیرۆریزمدا ههبووه له کۆمهڵگای عهرهبیدا؟ وهلامدانهوهی ئهوه ئهگهرئکی گهوره ههڵدهگرئ که نهویش ئهوهیه ئهگهر ئهم بههیاانه له نزیکهوه بهشدار نهبووبن ئهوه له دورهوه بهشداربوونه. بهلام تهنها ئهم بهشدارییه نییه که کێرفی تیرۆریزمی له کۆمهڵگای عهرهبیدا بهرزکردۆتهوه، بهلکو کۆمهڵێک هۆکاری تریش هه که لهم بهواردا بهشدارییهکی کاریگهریان کردوه، لهوانه ئهم هۆکارانه بیردهخهینهوه که بیرمهندانی هاوچهرخى عهرهب ههولیان داوه دهستیان بخهنهسهر و لیکیان بدنهوه، ئهو هۆکارانهی که بهرزکهرهوهیهکی واقعی و بهرجهستهن بۆ زیادبوونی کردهوه تیرۆریستییهکان له جیهانی عهرهبیدا :

۱- ھەموو رەگەزەكانى ئەم كۆمەلگايە بەيەكەو و بەيەك جۆرى
پېشكەوتنى ھاوتاناو پېش ناكەون. ئىمە دەبىنن كۆمەلەك ناست لەم
كۆمەلگايەدا پېشەكەون و كۆمەلەك ناستى دىكەش ھەن كە دواەكەون.
ھەندى لايەن ھەن پەرەدەسىنن و ھەندى لايەن ھەن پاشەكشە دەكەن،
ھەندى ناست ھەن بەرزەدەنەو و ھەندى ناست ھەن نزم دەبنەو، ھەندى
روالەت و مىكانىزم ھەن كە ئىش بە گيانى داھىنان دەكەن و ھەندى
روالەتەش ھەن كە ئىش بە ناوەرۆكى وابەستەبوون و شوئىن كەوتن دەكەن.
ھەر لىرەشەو ئەو ئازاۋەيە بەدەردەكەوى كە ئىستا لە كۆمەلگەي عەرەبىدا
دەبىنن و، ئەو كەمتەرخى و زۆر بەكارھىنان و دووبارەبوونەويەش كە لە
شەقام و قوتابخانە و مال و ھونەر و ئەدەب و فەكر و شتى تردا دەبىنن.
واتە تاقە رىكخەرنك لە كۆمەلگەي عەرەبىدا نىيە و، يەك سىستىمى
ئۆركىستەريالى رىك و گونجاويش نىيە لەم كۆمەلگەيەدا. لەم رووۋە، لە
كاتىكدا كە ئەدەب لە بواری شىعر و پەخشاندا شىۋازگەلىكى داھىنەرانەي
ھونەرى مۆدىرن و مەدەگىرت، دەبىنن رەخنەي عەرەبى نكۆلى لەمە دەكا و
بەنكۆلى لىكردن و رەتكەردنەوۋە ھەلۋىستى لى وەردەگىرت. لەم دەمەشدا
كە تىايدا فەكرى سىياسى بە شىۋەيەكى سنوردەر پېشەكەوئەت، دەبىنن كە
كارى سىياسى لە پاشكەوتندايە و ئىش بە سىستىمى خەلافەتى بۆماۋەيى و
مىكانىزمەكانى ئەم خەلافەتە و مىراتىيە سىياسىيە كۆننەكەي دەكات. لە
كاتىكىشدا كە تىايدا فەكرى عەلمانى و فەكرى نوڭخواز پېشكەوتنىكى
زەينىي بەرجەستە بەخۆۋە دەبىنن، بەلام لە سەر كاغەز و لە ھۆلەكان و
بەنكە رۆشنىرىيەكاندا، دەبىنن شەقامى عەرەبى بەھەنگاۋى فراۋان ھەنگاۋ
بەرەو فەكرى ئاينى دەنئەت، بەلام تەنھا لەسەر ناستى سرووت و روالەتە
ئاينىيەكان. لە كاتىكىشدا كە تىايدا ئابوورىي عەرەب پېشەكەوى و ئىش

بە شىۋازە دارايىيە مۇدىرنەكان دەكات، دەنگى دامەزراۋە ئاينىيەكان دەيىستىن كە ھىشتا بانگەشە بۇ شەركردنى سىستىمى دارايى جىھانى دەكەن و بە قازانجۈمەرگى و حەرام و لە ئاين دەرچوون رەخنەبارانى دەكەن. ئەۋە روونە كە مۇدىرنە عەرەبى بە پەلەي يەكەم ئابوورى عەرەب و پاشان ئەۋەبى عەرەبىي گرتۆتەۋە و، دەرئەنجامەكانىشىان بە روونى لە ئابوورى عەرەبدا دەرگەۋتن، چونكە مۇدىرنە بە يىروباۋەرەكان دەستىنىشان ناكىرت، بەلكو لە رىگەي پىنگەي ئابوورى - كۆمەلەيەتتە دەست نىشان دەكىرت، ئەمەش ئەۋ شەتەيە كە لە ئىنگىلتەرادا روویدا كاتىك كە شۆپشگىرانى ئىنگىلىز ھەردو شۆپشى سالانى ۱۶۴۹ و ۱۶۸۸ يان بەرپا كىرد، ئەۋ دوو شۆپشەي كە پاىەكانى شۆپشى ئابوورىيان سەقامگىركىد. بەۋەش، ھەروەك مەمەد قەساس دەلى: كەۋتە پىش بىرمەندە عەقلاىيەكانى ئىنگىلىزەۋە. لە كاتىكىشىدا كە تىايدا مەلانىنى نىۋان رەسەنايەتى ۋ ھاۋچەرخىتى لەفكرى عەرەبىي ھاۋچەرخدا توندتر دەيىت بە جۇرىك كە ئەم مەلانىيە بۆتە گىرفتىكى رۇشنىرى و فكىرى پەتى، دەيىنن كە عەرەبىكى سادە ھاۋچەرخىۋون و رەسەنايەتتە پىكەۋە و لەيەك كات و يەك رۇژدا پەپرە دەكا بەبى ئەۋەي گرانىيەك يان ئاستەنگىك لەمەدا بىيىنىت. ئەۋ بەيانى دەپوا بۇ بانك و مەمەلەي قازانخواردوۋى حەرامكراۋ دەكا و ((حەرامكراۋ لە نەرىتى سەلەفىيەكان، نىۋەپۇش دەچىت بۇ مزگەۋت بۇ كىردنى نوۋىژى نىۋەپۇ، شەرىش گوى لە مۇزىك و گۇرانى دەگىرت كە شتىكى نەفرەتكراۋە بە گۇرەي قەسە و فىشالى سەلەفىيەكان و، تەماشاي فىلىمى رۇژئاۋايى ناشىرىنىش دەكا)) ناشىرىن بەپىنى نەرىتى بىنەپەتخاۋەكان، پاشان نوۋىژى عىشا ئەكا و دەۋىت. لەسەر ئەۋە زۇر نەۋونەي تىرىش لە ژيانى رۇژانەي ھاۋۋلاتىي عەرەبدا بىيۋە كە تىايدا رەسەنايەتى و ھاۋچەرخىۋون بە جۇرىك

وا به یه کداده چن ده بیته مایه ی بریوه چوونی ژیان نه ک ناستهنگ کردنی،
 نه مه ش نهوشتیه که عه رب ده یه وی چونکه له مه دا نه زیان هه یه و نه زیان
 لیدان. مروقی عه رب له هاوچه خبوون - ی ده ویت که ژیانی بو ناسان بکا،
 له ره سه نایه تیشی گهره که که ژیانی بو دابین بکات به بی ره چاو کردنی
 بانگه شه کانی بنه ره تخوازه کان و هاوچه رخه کان و هات و هاواره کانیا نه
 دژی نه م و نهو. ژیانی واقعی عه رب - یش هه نوکه نهوشتانه له
 ره سه نایه تی و هاوچه رخبوون وهرده گرنت که سوودی پی بگه یه نیت و واز
 له وهش دینی که ناستهنگی بو دروست ده کات. نهویش که عه رب له
 که له پوری خویدا نایه بیننه مه - که زۆن - له هاوچه ربوون و مۆدیرنه ته دا
 وهریده گرنت، نهویش به ناچار کردن و گوئرایه نکردن ناکا، به نکو بو نهوه ی
 ژسانی خو ی مسوگر بکا و بریوه چوون و پاشه پوژی باش بیت و
 به مرده و امبوونی مسوگر بکات. نه م ریگایه ش ده توانی یه کیتییه کی
 نۆرگانی له نیوان هه ردو لایه نه پیک ناکوکه که بخۆقینیت. له بهر نهوه،
 پیش هه موو شتی پیویسته پیویستییه کانی سه رده م دیاری بکرنیت و
 داواکارییه کانی بزائرنیت و نهو قوناغه میژووییه ش که کۆمه لگا کانی نیستا
 پیندا تیپه رده بن ده ستنیشان بکرنیت، چونکه دابین کردنی نهو خواستانه و
 پرکردنه وه ی نهو پیندا ویستییه نه مرامی به دی هیفانی ره سه نایه تی و
 هاوچه رخبوونه (به رانه: حه سه ن حه نه ن، الامانه و المعاصره) .. نه مه ش نهو
 شته یه که نیستا هه یه، به تاییه تی که مروقی عه رب له جیهانیکی گو شه گیر
 یان دابراودا ناژی، به نکو له نیوه ندی جیهانیکی مۆدیرندا ده وژی و له پوری
 بازرگانی و ئابووری و کولتووری و زانستی و سیاسیییه وه فراواترین
 مامه له ی له گه ندا ده کات. مروقی عه رب له دروستکردنی نه م جیهانه دا
 هاو به شه نیدی چهنه هاو به شتیکی دۆپاوی قازانجکهریش بیت، چونکه نهو

ھېچ شىتلىكى نىيە پىشكەشى ئەم جىھانى بىكات، شت لە جىھان
و ەردەگىرىت و ھېچى ناداتى.

۲- كۆمەلگاي ەمرەبى، لە پىنكەتەى كۆمەلەيتى و رۇشنىرى و
سىياسىيدا ھىشتا كۆمەلگايەكى ەشەرەتگىرا و خىلەكى و تايەفەگىرە.
دەشەت تەواوترىن و روتترىن نىشانەى گوزارشتكردنیش لە نامەدەنىيەتى
كۆمەلگاي ەمرەبى خودى دیدى مرۇقى ەمرەب بىت بۇ دىموكراسى كە وای
دەدەنىت كىشەيكە و قەيرانىكە و يارىيەكە و سوودى نىيە ئەك وای
دابىت كە كارىكى سىياسى كىردارىيە و فكر و ەئسوكەوتىكە بەتەنھا
پەيوەندىيان بە كايەى سىياسىيە نىيە. بۆيە لىزەشەرە مرۇقى ەمرەب
ناتوانى وەك واقعىك لە دىموكراسىدا بىزى و ەكو شەرك شەر بۇ
دىموكراسى بىكات (بىوانە : سەيد بن سەيد، إشكاليات فى الفكر العربى والعلوم
الإنسانية، ص ۱۲).

۳- لە كۆمەلگاي ەمرەبىدا كىشەى دووفاقىشمان لەزىاندا ەيە كە كۆن
و نوى و، رەسەنايەتى و ھاوچەرخبوون كىشەيان لەسەرى ەيە و، كىشەى
ھەلۇستىشمان ەيە لەم دووفاقىيە. ئەم دووفاقىيەش لە دەرەكەوتە
جىاجىياكانى ژيانى ەمرەبدا لە رابردوو و ئىستاشدا خۇى نواندوو.
حەسەن حەنەفى ئەو ەمان بۇ دەگىرەتەرە كە پاشاكانى مىسر لە سەرەختى
حوكمى پاشايەتيدا كۆشكەكانىيان بە شىوازى سەردەمى رابوون (النهضة)
ئىتالى بونىاددەنا و بە شىوازى لوىسى پازەدەم و شازەدەمىش
مۆبىلىزەيان دەكرد و لە ەمان كاتىشدا دزايەتتى رۇژئاوايان دەكرد (بىوانە:
ثقافتنا المعاصرة بين الامالة و التقليد). ئىستا ەمان حال بەشەيوەيكەى فراوان
لە جىھانى ەمرەبىشدا بەدى دەكەين بە تاييەتى دواى ئەو ەى كە رۇژئاوا
واى لىھات بوو بە بەرەمەننەرى سەرەكى بۇ شتومەكەكانى بەكاربردن)

الإستهلاك) و میکانیزم‌های زاین و گه‌یاندن و په‌یوه‌ندییه‌کان و شتی
تریش. رۆژئاوا وهك چیشتی پیسکه‌کەشی لی‌هاتوو، به‌خوری و زهم-یش
ده‌کری.

کۆمەلگای مەدەنى، کلیلى دیموکراسیى تەندروسته

— ۱ —

دیموکراسیى کۆمەلگەیی، یان دیموکراتیزەکردنى کۆمەلگای مەدەنى، بە مانای پەخشکردنى ھەرچی زیاترى گیانی بەرپرسیارنیتییه لای تاکەکان لە ناستى بیرکردنەرە و ئیشکردن لەسەر ماف چارەنووسیەن و خۆبەدەستەرە نەدان بۆ دەولەت و بگرە بۆ سیاسەتیش بەو پێیەى سیاسەت نێوەندى چڕکردنەوى برباری کۆمەلگەیی و یەكخستنیتی، یان بە تاقي تەنها پششى پى دەبەستى بۆ بەدى هیئەتی نامانجەکان و پێداویستییه خواستراوەکان. کەواتە قسەکردنى زۆر لەسەر کۆمەلگای مەدەنى و دامەزراوەکانى لە وولاتە پێشەسازییهکاندا وەك بەلگەیهكە لەسەر پێگەیشتنى دیموکراسى یان كامڵبوونی و لەگەڵیدا پێگەیشتنى کۆمەلگاکان و، بەرزبونەوى پلەى کارلیك و بەیهكگەیشتنیش لە ناو دەولەتدا ھەرۆك بورھان غەلیون دەئلى

لەر موحازەرىيەى كە لە كۆپى " كۆمەلگاي مەدەنى و ديموكراسى " لە سانى ۲۰۰۱ دا لە بارەى ((سەرھەلدىنى چەمكى كۆمەلگاي مەدەنى و پەرەسەندنى لە چەمكىكى پەتییەوہ بۇ سیستمىكى كۆمەلایەتى و نئودەولەتى)) وتییەوہ.

— ۲ —

ئەوئى تېبىنى كراوہ و ھەروەك زۆرىيەى كۆمەلئاسانى عەرەبىش وائى دەبىنن لە سەروويانەوہ ھەلىم بەرەكات، كۆمەلگاي مەدەنىي عەرەبى ھىشتا لە قەيرانىكى خنكىنەردا دەئى. دەولەتى عەرەبى (دەولەتى سەربەخوئىي) ھەئومنى بەسەر زۆرىيەى كايەكانى ژيانى عەرەبدا كىردوہ و ھەستاوہ بە گەئى پەراوئىز خستووہو سنورى داناوہ بۇ دەستپىشخەرى و بەشدارىكىردنى لە پىرۇسەى گۆپاندا، ئەمەش لە رىگەى بىى بەشكىردنى گەل لە مافە سىياسىيەكانى و لە دامەراندىنى ئەو رىكخراو و دەستە سىياسى و كۆمەلایەتى و رۆشنىبرى و ئابورىيەئەى كە يارمەتتى لە ناوہوہ پا گۆپانى كۆمەلگا دەدەن . ھەروہا دەولەتى عەرەبى دەسەلاتى لە گروپىكى دىارىكرائى خەلكدا پاوانكىردو رىئى دەستاودەستكىردنى دەسەلاتىشى گىرت و لەر پەرنەسپىيەئەى ئىسلامىش لايدا كە بانگەواز بۇ دەستاودەستكىردنى دەسەلات دەكەن (و تلك الأيام ندولها بين الناس / آل عمران ، ۱۴۰).

نئو سەدەيە ئەو شتە لە جىھانى عەرەبىدا بەرپا بووہ كە بە قەيرانى كۆمەلگەى مەدەنى دەئاسىرئەت، ئەو قەيرانەى كە زۆرىك لە كۆمەلئاسانى عەرەب بۇ ھەئومنى (دەولەتى سەربەخوئىي) ان گىپاىەوہ: ھەئومنىكى

باوکسسالارانه به سەر چالاکییە سیاسیی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و
 رۆشنبیرییهکانی کۆمەڵگادا، لە دروستبوونی دەولەتی سەر بە خۆیی
 عەرەبیش لە سەرەتاکانی نیوەی دووەمی سەدەی بیستەوه، قەیرانی
 کۆمەڵگەی مەدەنیی عەرەبیش سەر بە ئادا، ئەمەش بە دروستبوونی دەولەتی
 دەسەڵاتگەرای عەرەبی بۆ پرکردنەوهی ئەو بۆشاییە سیاسییە که
 کۆلۆنیاڵیزمی بەریقانی و فەرەنسی لە جیهانی عەرەبیدا بەجێیان هێشتبوو.
 کۆمەڵناسانی عەرەب هۆکاری ئەم قەیرانە کۆمەڵگای مەدەنیی عەرەبی لە
 میانە کەسە حەلیم بەرهەت، که یەکیکە لە کۆمەڵناسانی هاوچەرخ
 عەرەب، لە کتیی (کۆمەڵگای عەرەبی لە سەدەی بیستدا .. لەپەرە ٩٢٣)
 بەوه لێکدەدەنەوه که ئەم قەیرانە کۆمەڵگەی مەدەنیی عەرەبی،
 دەرئەنجامی هەژمونی فەرمانڕەوایی عەرەبە بە سەر کۆمەڵگادا، و
 دەرئەنجامی پەرانی زخستنی گەل و سنوردانانە بۆ دەستپێشخەری و
 بەشداریکردنی لە پرۆسەی گۆڕاندا و، بێبەشکردنی لە مافە مۆیە
 بنەرەتییهکانی، لەوانە مافی ئیشکردنی بە شێوەیەکی رێکخراو و رێکخستنی
 میلی لە میانە دامەزراوەکانی و کۆمەڵە پێشەییەکانی و یەکیتییهکانی و
 سەندیکاکانی و پارتەکانی و رێکخراوەکانی و ئەو بزوتنەوه کۆمەڵایەتییه
 سەر بەخۆ جیا جیا نەیهوه که دەتوانی لە میانە یانەوه ئیش لە سەر گۆڕینی
 واقع بکەرت . هەروا بەرهەش که توێژینەوه لە قەیرانی کۆمەڵگای مەدەنی
 توێژینەوهیە لە پێشە کردنی دەسەلات لە دەولەتی زۆرەملێدا. لەم
 روهه شەوه ئاشکرایە دەولەتی عەرەبی کۆمەڵگای لە ئەرک و پێشە
 ژێانییهکانی تالانکردنەوه و بۆ خۆدی خۆی پاوانی کردوون.

بايەخدانمان بە قىسەردىن لەسەر كۆمەلگەي مەدەنى و پىداگىرتىن لەسەرى، لەو ھەيە كە دروستىبۇنى كۆمەلگەي مەدەنى كىلىلى دروستۇنى دىموكراسىيەكى تەندۇست و ، دروستىبۇنى كۆمەلگەي ئازادىيە داپئىژاۋەكان و بىلابوونەرى مۇدىرنەسى سىياسى و فكىر و ئەدەبى و ھونەرى و ئابورىيە لەو كۆمەلگەيەكى كۆمەللى مەدەنى تىدايە. ھەروەھا دروستىبۇنى كۆمەلگەي مەدەنى بەماناى ئەو ھەيە كە دەولەتلىكى ئەلمانىي بەرقەرار ھەيە كە ئاينى لە سىياسەت جىاكردۇتەو و رىئى لەو گرتوۋە پىاۋانى ئاين كارى سىياسى بىكەن و ئىمۇ قىتوا سىياسىيانە دەرىكەن كە ھىچ بەھايەكى سىياسىيان نىيە و مەرام لىيان دىدانە نەك رەخنە لە خودى سىياسى، ھەر ئەۋەشە كە لە دژى دەۋەستىن. پىاۋانى ئاينى - ش لىرەدا، ۋەك ئەفلىف ئەلئەخزەر لە پىشەكەيەكىدا بۇ ۋەركىزانى كىتەبەكەي لىنن (تەكىستگەلەك لەبارەي ھەلۋىست ۋەركىرتن لە ئاين) دابەشيان دەكات، پىنچ پەلەي بىنەرەتىن:

۱- قازىيەكان.

۲- ئىمامەكان، كە رۇلى ئىزگەكانى ئەمۇيان گىزپاۋە و دەگىنەن لە سازكردى خۇبەخشىنى رەئىيەت بۇ خەلىفە و بەستەنەرى ۋابەستەبۇنىان پىۋەي بە پەلەي باۋەردارى.

۳- فۇقەھا، كە سەركردانى دىدوبۇچۈنەكان بۇون و ئاراستەكارى بىرۋاۋەرى خەلەك و داتاشەرى داۋەرى و ئىجتىھاداتەكان بۇون بۇ ئەۋ دەسەلاتدار يان بازىرگانانەي پىۋىستىيان پىيەتى.

۴- فەرمۇدەۋاتان، كە ھەندىكى كەمىيان نەبى، ئىشيان ئەرەبوو بۇ پاساۋدانى خەز و ئارمىزۋەكانى فەرمانپروايان، ھەر فەرمۇدە دابتاشن.

۵- ئامۇڭگارىكاران، كە دەچوونە لای خەلىفەكان بۇ ئەرەبى ئامۇڭگارىيان پى بىدەن و ھەستكرىن بە ئاسوودەبى وىژدان بىەخشە خۇيان و ئەوانىش، رۇلىشيان لە كاھىنەكانى داننان ئەچى لە مەسىحىيەتدا.

ھەرەھا پىساۋانى ئاينى بەردى چىۋە - ش بوون بۇ دەسەلاتى ئۆتۈكراتىيانەى خەلافت و بە بى فتوا و دەسىسەكانى ئەرەب خەلىفەكان نەياندەتۋانى بەر ئاسانىيە بەرھەئىستكاران بە تۆمەتى لە ئاين دەرچوون پاكتاۋىكەن. زۆر بەكەمىش روويداۋە خەلىفەك بەر لەۋەى فتوايەكى سەرزارەكى يان نوسراۋى يەكك يان زياتر لە يەكك لە زانا بەناۋابانگەكان سەردەمەكى بەدەست بەئىنىت، دەست بىنىتە يىنە قاقاي بەرھەئىستكارىكى ئاينى يان سىياسى.

— ۴ —

زۆرىك لە بىرمەندانى ەرەب لەسەر گىردانى نىۋان كۆمەلگەى مەدەنى و دروستىبوونى دىموكراسى و كۆمەلگەى ئازادىيەكان و بىلۋىوونەۋەى مۇدىرنەى سىياسى و فەكرى و ئەدەبى، كۆكن. ساموئل ھانتىنگتون لە كىتبى (شەۋلى سىيەمى دىموكراسى)دا دەلى: ۋەرچەرخانى دىموكراسى بە سەرەكتۋوۋى روۋىنەدەدا ئەگەر رىكخراۋەكانى كۆمەلگەى مەدەنى نەبوۋنايە. ئەرەب رىكخراۋەكانى كۆمەلگەى مەدەنىن كە پىشتىگىرى دىموكراسى دەكەن و واى لىدەكەن قابىلى ۋەستان و ھەلگەرەنەرە نەبى. لە ناۋەپراستى نەۋەدەكانىشدا چەمكى كۆمەلگەى مەدەنى تەنھا سەرنچراكىش

هەردوو شیخ و دیالۆگی کەرەکان

— ۱ —

نازانم بۆچی ناویەناو پیاوانی شاینی خۆیان بە کێشه سیاسی و ئابوورییه ئالۆزەکانەرە قال دەکەن وەک ئەو ململانییهی که ئیستا له نێوان سوننهی عەرەبی عراق و شیعهی عەرەبی عراقدا هەیە!

زۆربەى خەلك پێیان وابوو ئەو ململانی خۆشناوییهی که ئیستا له عێراقدا له نێوان سوننه و شیعهدا بەرێوه دەچێ ململانییهکی مەزەبیهی نەك ملانییهکی سیاسی و ئابووری بێت و لاتانی دەرۆبەری عێراق جۆشی بدەن. سەرەتای ململانیكهش هەر له شەڕی سەفەین - هەو بەرله ۱۴ سەده، ململانییهکی مەزەبەیی نەبوو له نێوان معاویه بن ئەبى سوفیان و عەلى بن ئەبى تالب - دا، ململانییهكیش نەبوو له سەر چۆنیەتی لیكدانهوهی قورئانی پیرۆز، یان چۆنیەتی جێبهجێکردنی شەریعهتی ئیسلامی. ململانیكه که لهو کاتەرە دەستی پێکرد، ململانییهکی سیاسی بوو له نێوان دەرۆهت و

مزگموتدا و، له نښان دهوله تی ټاینی و مدهنیدا، له نښان نهو خوله لایانهی که دهیانهوی له حوکمی راشیدییدانهدا بدهوام بن و له نښان نهو خوله لایانهی که دهلین: نه هوال هاتوه و نه سروس (الوحي)یش دابه زیوه، قورنانی پیرویش له بن دهستی خویندا جینه جی دهکن و، به قورنایش دهلین: ((نه مه دوا سرده ممانه له گه لتدا)) هروهک عهبدولمه لیک بن مروان وتبوی کاتیک که هوالی خه لافه تی بو هاتیوو. ململانیکه ململانیس بو له نښان نهو نیما مانه ی که خه ریکی خواپه رستین و نهو خه لیفانه ی که له سه کو ی نویژی هه ینییه وه دهلین: ((وه لاهی هه کامتان پیم بلین ته قوای خودا بکه له ملی دهدهم)) هروهک عهبدولمه لیک بن مروان وتبوی.

— ۲ —

نهو ململانییه که نه مرؤ له نښان سوننه و شیعه دا بهر توه ده چیت هه مان نهو ململانییه که له نښان عهلی بن شهی تالب و معاویه بن شهی سوفیان- دا هه بو به لام به جیاوازی — ی کات و شوین و ناوه پروکی کیشه که وه. ململانیکه ململانییه کی سیاسییه له نښان گروپیک له عه ره بی شیعه که دهیانه ویت سیستمی ناخونیدی ئیران جینه جی بکه، به لام نه هه مووی، به نکو به شیک، واته باشوری عراق له روی سیاسییه وه وابسته ی ئیران بیت و له ژیر گره وی سیاسه ته کانیدا بی، بو نمونه، وهک وابسته یی ئیسرائیل بو نه مریکا. ههروه ها باشوری عراق هاوپه یمانیکی ستراتیژی و سیاسیش بیت بو ئیران، بو نمونه، وهک هاوپه یمانی حزبوللا بو سوريا و ئیران، له کاتیکدا که سوننه ی عه ره ب له م هاوپه یمانیتییه

دەترسن و رەتیدەكەنەو، رەتیدەكەنەو نەك لە ترسی ئێران بەلكو لە ترسی خۆیان و مافە سیاسی و كۆمەلایەتی و ئابوری و رۆشنبیریەكانیشیان.

ناكۆکی نیوان عەرەبی سوننە و عەرەبی شیعی لە عێراقدا ناكۆکی نییە لە نیوان دوو مەزەبە ئاینیدا. سوننە و شیعی ھەردووکیان ئەرە دەزانن كە سەردەمی حوكمی مەزەبە ئاینییەكان بەسەرچوو. بۆیە ململانێی ئەمڕۆ ململانێیەکی سیاسی و ئابوریە نەك مەزەبە ئاینی. لە سەدەكانی یەكەمی زاینیدا و لە سەدەكانی یەكەمی كۆچیدا ئەوێ زال بوو ململانێی مەزەبەیی ئاینی بوو، بەلام لەگەڵ گۆڕانی نەتەرەكان و كولتورەكان و ھاوكێشە سیاسییەكاندا سڕوشتی ململانێكەش گۆرا. ململانێی نیوان ئەمریکا و یەكێتیی شۆرەوی ململانێیەکی سیاسی نەبوو ئەوەندە كە ململانێیەکی ئابوری سیاسی نیوان سەرمايەداری و سۆشیالیزم بوو نەك ململانێی نیوان كاسۆلیکی رۆژئاوا و ئەرسوڤۆكسی رۆژھەلات كە ھەردووکیان لە یەك ئاینن رێك وەك سوننە و شیعی ئیستا.

— ۳ —

بەلام شیخ قەرەزای و لەگەڵیدا كۆمەلێك پیاوی ئاینی شتیکی تریان ئاویت تەنھا وەرچەرخاندنی ململانێی نیوان سوننە و شیعی عێراق نەبێت بۆ ململانێیەکی ئاینی مەزەبە بۆ ئەوێ بێنە لایەنێك لە ململانێكە و سیاسییەكان لە ململانێكە دور بخەنەو و قسەیان لەم ململانێیەدا قسەي بالا بێت. ھەر لەبەر ئەرە پێشتر شیخ قەرەزای، كە ئیستا بۆتە ((پیاو پێویستەكەي عێراق)) و چۆتە شوێنی سەدام حوسەینـی ((پیاو پێویستەكەي پێشوی عێراق))، بانگەوازی بۆ رابەرە كوردەكانی كوردستان

کردبوو که بهر به‌خوینرپشتنی سوننه و شیعه بگرن له ناوه‌پراست و باشوری
 عیراقدادا. وانه‌مپوش قهرمزازی ماشینه میدیاییه زه‌به‌لاحه‌که‌ی خۆی
 ده‌جۆلیننی که خۆی له که‌نالی جه‌زیرده‌دا ده‌بینیت‌ه‌وه بۆ نه‌وه‌ی دیالۆگیکی
 راسته‌وخۆ و زیندوو له نیوان خۆی و ره‌فسه‌نجانی سازیدات بۆ نه‌وه‌ی
 هه‌روا و به (نوکه قه‌له‌میک) کۆتایی به‌و مەملانییه به‌ینیت که له نیوان
 سوننه و شیعه‌دا هه‌یه. دیالۆگه‌که له نیوان هه‌ردووکیاندا دروست بوو به‌بی
 نه‌وه‌ی له‌م دیالۆگه‌دا به ده‌رنه‌جامیک ده‌ربچین که له دیالۆگی که‌ره‌کان
 ده‌چوو. چونکه نه‌ شێخ قهره‌زازی له‌وه تیده‌گه‌یشته که ره‌فسه‌نجانی ده‌یوت
 و نه‌ ره‌فسه‌نجانی‌ش له‌وه تیده‌گه‌یشته که قهره‌زازی ده‌یوت. نه‌م دیالۆگی
 که‌پانه‌ش هه‌ر نه‌وه‌ی لی‌ده‌مه‌چوو، چونکه دیالۆگه له نیوان ره‌وی
 سیاسه‌تی ئێرانی-ی عه‌مامه‌به‌سه‌ری داپۆشراو به‌ توێکلیکی ئایینی که
 خۆی وینه راسته‌قینه‌که‌ی نه‌وه‌یه که پیاویکی ئابووری و پاره‌دار و
 به‌لێنده‌ر (مقاول)ه و گه‌وره‌ترین بازگانی فستق-یشه له جیهاندا و
 ده‌وله‌م‌ه‌ندترین که‌سیشه له ئێراندا و ٤٦هه‌مین په‌لشی له لیستی
 ده‌وله‌م‌ه‌نده‌گانی جیهاندا داگیرکردوه و، له نیوان شێخ قهره‌زایدادا که
 ده‌وله‌م‌ه‌ندترین پیاوی ئایینی سوننی-ی هاوچه‌لاخی ئیسلامه له جیهاندا و
 قازیی شه‌ریعی بیست کۆمپانیای گه‌ره‌شه له جیهانی عه‌ره‌بییدا.

دیالوگی کەرمان کە تایبەت بوو بە باردۆخی عێراق لە نیوان هەردووکیاندا بەرپابوو . شیخ قەرەزاوی پرسیاری ھۆکارەکانی ئەوەی کرد کە مەرجە شیعییەکانی ئێران فتوایەکی روون و راشکاویان دەرئەکردوو کە کوشتنی تایەفەگەرانە حەرام بکا و بەرەنگاربوونەرە داگیرکاری بکاتە فرمان و ئەرك . قەرەزاوی دەڵێ : ((ئەگەر فتوایەکی روون بە حەرامکردنی گروپەکانی مەرگ لەلایەن مەرجەکانی ئێرانەرە دەرئیکرایە ئەو کێشە کە کۆتایی دەهات)) .. قەرەزاوی پرسیاری ئەوەش دەکا : ((بۆچی فتوایە ک دەرناکری بە روونی بەرەنگاری بکاتە ئەرك ؟)) ..

جا تێبینی بکەن کە قەرەزاوی ئەو پەسەند دەکا کە فتوایەکی ئاینی ئێرانی جادوویمانە بەسە بۆ کۆتایی ھێنان بە مەملەتی سیاسی و ئابووری نیوان سوننە و شیعە عەرەبی عێراق !! ئەمە ئەوپەری گەوجی و نەزانییە بەرامبەر بە ھەقیقەتی مەملەتیکە .

بە دلتیایەو ڕەفسەنجانی بە خراپەیی سیاسی خۆی و تەلەکە ی بازەرگانێیانە خۆی، درکی بە ئامانجی پشت ئەم پرسیارە و ئەم داندانە کردبوو، بۆیە ھەڵک پێشە ھەمیشەیی بەشیوەزاری پیاوی دەولەت توانجی خۆی داپۆشیبوو و وتی : ((دکتۆر قەرەزاوی رادەسپێرم ھەوڵەکان و راسپاردەکانی بەرپرسە ئێرانییەکان بخوێنتەو، ئەوەم دەزانێ کە ھەسەلە کە سەبارەت بە ئێران گۆپاوە و، دەزانێ کە مەرجەکان چەند ئەو ھەیان سەرکۆنە کردوو و ڕەتکردۆتەو کە لە عێراقدا روودەدات)) ..

دیالوگ لەبارە ھەڵسوکەوتە ئاینییەکانی سوننە و شیعە بەردەوام بوو، هەردوو شیخ نەشیان توانی دەست بخەن سەر ھۆی راستەقینە ئەو

مەملەت سىياسىيەى كە ئىستەلە عىراقدا لە نىوان سونە و شىعەدا ھەيە، چونكە قەرەزاوى مشتومرەكەى لە روويەكى ناينى پەتتەيە وروژاند لە كاتىكدا رەفسەنجانى لە روويەكى ناينى-سىياسىيە سەيرى كرد. ھەردوو ئەم شىخە عەقلىان ئەوئى نەبەرى كە ئەو مەملەتتە عەرەبىيە سونەيە شىعەيە لە عىراقدا مەملەتتەكە سىياسى ئابورىيە و جىاوازىيە لەسەر دابەشكردنى سامانى نىشتەمانى و دەسلەتتى سىياسى نەك جىاوازانى يەت لەسەر ئەوئى كە عائىشە (خىزانى پەتتەمبەر - وەرگەي) يان خەلەكى دى لە ياورەئى پەتتەمبەر، بەرلە چوارە سەدە، چىيان كەردووە وەك بە تايەت شىخ قەرەزاوى بۆى دەچى كە بەرگىنكى ناينى و مەزھەبىي پەتتەيى كەردبووە بەرى دىالوگەكە، ھەر لىزەشەو بوو كە دىالوگەكە سەركەوتووە نەبوو و بە تاكە ئە نەجامكەش دەرنە چوو، واتە دىالوگەكە زىاتەر خۇنەندىكى مەدەيايانە بوو تا ھەر شەتەكى دى.

— 6 —

وهك چاره‌سەریكى جادوییانه بۆ ئەم توندوتیژییه، قەرەزاوی داواى به‌كارهێنانى فتوا ئاینیه‌كانى كرد نەك داواى عەقڵ و واقیعه‌تى سیاسى و دابه‌شكردنى دەسه‌لەت و سامان. لەم رووه‌شەوه داواى لە ره‌فسه‌نجانى كرد كۆمه‌لیك فتواى ئاینیه‌ی جادوییانه بۆ چاره‌سەرکردنى ئەم كێشه‌یه‌ی دهربكات له‌وانه‌: دهرکردنى فتوایه‌ك بۆ حەرەم‌كردنى كوشتار و هەڵاڵکردنى به‌ره‌نگاریكردنى داگیركارى وه‌ك ئەوه‌ی فتوایه‌كی ئەم جۆره‌ بتوانی ئەو كوشتاره‌ راگیرێت به‌ بێ پێدانی ئەو مافه‌ سیاسى و ئابووریانه‌ به‌ سوننه‌ كه‌ لەسەر شێوه‌ی هاویه‌شكردن له‌ سامانی نیشتمانی و ده‌سه‌لەتى سیاسى

داوایان ده‌کەن. سەرەڕای ئەم دیالۆگی کەپرانەش، هەریەک لە فەهمی هۆیدی (بیرمەندێکی ئیسلامیە - وەرگێڕ) و سەلیم عەوا (سەرۆکی یەکییتی زانا موسڵمانەکانی جیهانە - وەرگێڕ)، کە هەردووکیان لە مۆریدەکانی شیخ قەرەزاوی-ن و پەخشکەرەوهی تەپ و دوکەلی بوخوون بە دەوری فتواکانیدا، بە شێوەیەکی ئیجابی توانجی خۆیان لەسەر ئەم دیالۆگەدا.. هۆیدی وتی: قەرەزاوی شیوازی بەراشکاوێ وتن و بە ئاشکرا وتنی گرتەبەر کە ئەمە لە زانای غێرەتدار ئەوە شێتەرە بەرامبەر بە نەتەرەمکە (نەتەرە لێژەدا بە مانای ʼأمة-یە نەك قومیه- وەرگێڕ) ئەو زانایەکی کە دەیمۆنت دەست بخاتە سەر برینه‌کان. هەرچی سەلیم عەوا - یە ئەوە ئەریش وتی: ئەم دیالۆگە بە نۆبەرە ئەر هەنگاوه بونیادنەرانه دادەنرێت کە وەفدیکی ((یەکییتی زانایان)) بە دەستی هیناون لە میانەکی وتیژەکانیدا لەگەڵ بەرپرسە ئێرانییەکان و لە کاتی سەردانەکیدایا بۆ تاران بەر لە دوو هەفتە لە پیناوی کوژاندنەوهی ئاگری فیتنە و گێڕانەوهی سوننی و شیعی بۆ بنەرەتی براهیتیی ئیسلامییانە.

جا ئەمە قسەیه‌که‌ له‌ هەوادا لەلایەن هەندی لەدەرۆنشەکانی تەکی سۆفی و سیاسییەکانەرە.

پاشە رۆژى كۆمەلگەى مەدەنىيى عەرەبى،

چىيە ؟

— ۱ —

بەكارھىنانى زاراۋەى كۆمەلگەى مەدەنى لى ئىدەبىياتى زانستە كۆمەلەيتىيەكان لى نەۋەدەكانى سەدەى بىيىستدا بىلۇبۇۋە، ئەمەش دۋاى دارمانى ۋىلاتانى بىلۇكى رۇژەلەت، لى پىشەۋەشيانەۋە گەرەترىن و بەھىزترىن دەۋلەت كە يەككىتى سۇقۇت خۇى بوۋ بەبى نەۋەى لەلەين بىلۇكى دۋرئەۋە كە رۇژئاۋا بوۋ و لەلەين بالە سەربازىيەكەيەۋە كە بە پەيمانى ناتۇ ناسراۋە يەك فېشەكى پىۋە بىرى. لە كاتى خۇيدا ۋادەۋترا كە ئەم دارمانە خىرايە، بۇ ئەۋانەى كە سىروشتى رۇژمە تۇتالىتارەكانيان دەناسى، كە فەرمانەرەۋايەتتى ۋىلاتانى بىلۇكى رۇژەلەتقان دەكرى، شتىكى لەناكاۋ نەبوۋ، چۈنكە لەم رۇژمە تۇتالىتارىيانەدا دەۋلەت كۆمەلگا و، حزبى تاق و تەنھاي ئايدىيۇلۇژى-يىش دەۋلەت قىۋوت دەدات و، تاك-يىش لە

روپەروبوونەوى دەولەت و حزبدا گۆشەگىر دەيىت و، لەخۇيدا يان لە خىزانە بچكۆلەكەيدا دەيىنئىتەو تەوەكو لە بەرمەنگاربوونەوى قەوارە ساردو سېرە گەورەكانى ھەرىكە لە دەولەت و حزبدا، خۆى لە ئامىزە گەرمەكەيدا بپارىزىت.

— ۲ —

لەرھەنگى ئۆكسۇزدى سياسى، كۆمەلگای مەدەنى بە كۆمەلگای نەو دامەزراوانە دەناسىنئىت كە وابەستەى دەولەت نىن و خوشيانى لەگەندا گرى نادەن، ھەروەھا وابەستەى خىزانئىك يان حزبىك يان رىكخراوئىك لە رىكخراوەكان نابن. كۆمەلگەى مەدەنى ئەو كۆمەلگايەيە كە دامەزراوگەلىكى خۆبەخش و گروپگەلىكى ھەروەزى دەگرئىتە خۆى. زاراوہى "كۆمەلگای مەدەنى" لە سەدەى ھەژدەمەو لەلایەن نوسەرانى جياجياوہ بە ماناى جياواز بەكارھاتووہ. چەمكى سەرەكىى "كۆمەلگای مەدەنى" یش وا مايمەو كە ھەميشە بگەرئىتەوہ بۆ ھىگل-ى فەيلەسوفى ئەلمانى. ئەگەر ئەوہش راست بئىت كە ماركس وتوويەتى كەوا "كۆمەلگای مەدەنى" چەقى ناومەندى و شانۆى مئژووہ و پىنگەى ژئرخانىش دەنوئىت، ئەوہ كۆمەلگای مەدەنى چركەساتىكى ئىجابى و كارايە لە پەرەسەندنى مئژووييدا نەك دەولەت وەك لاى ھىگل ھاتووہ.

سعه دین ئیبراهیم کۆمه‌نگای مدهنی به‌وه دهناسیننی که فزایه‌که بۆ نازادی، فزایه‌که خه‌لکی تیایدا به‌یه‌کده‌گهن و نازادانه کارلیک ده‌کهن و له‌پیناوی دۆزی هاوبه‌شدا، یان به‌رژه‌وه‌ندی هاوبه‌ش، یان بۆ گوزارشت کردن له‌هه‌ست و سۆزی هاوبه‌ش، به‌ویستی نازادانه‌ی خۆیان ده‌ستپینشخه‌ری به‌کۆمه‌ل ده‌کهن، که ده‌شیکهن به‌شیوه‌یه‌کی بیه‌وه‌ی ناشتیخوازانه ده‌یکهن. ئه‌وه‌ش روت ناکه‌نمه‌ که خه‌لکی دی هه‌مان شت بکه‌ن. به‌م مانایه‌ش، کۆمه‌نگای مدهنی له‌بازارێکی گه‌وره‌ ده‌چیت که به‌گۆیره‌ی پنیوستی تاکه‌کانی و به‌گۆیره‌ی کالā خواستراوه‌کان و به‌گۆیره‌ی رازیبوون له‌نیوان سه‌وداکاراندا که‌یار و فرۆشیاری تیادا ده‌گۆڕی. ئه‌م گۆڕانه‌ش به‌گۆیره‌ی پنیوستی و به‌گۆیره‌ی بابته‌ و به‌گۆیره‌ی لایه‌نه‌کانی سه‌وداکردن سه‌قامگیری مامه‌نه‌کردنه‌کان له‌نیوان خودی لایه‌نه‌کاندا روت ناکاته‌وه‌، سه‌قامگیری چه‌شنه‌کانی مامه‌نه‌ و به‌ماکانیشیان روت ناکاته‌وه‌، به‌جۆرێک هه‌موو جاری پنیوست به‌سه‌رله‌نوێ دۆزینه‌وه‌یان ناکات، به‌لکو مامه‌نه‌کردنی نوێ دیته‌ ئاراهه‌، یان لایه‌نی نوێ دینه‌ گۆره‌پانه‌که‌ره‌.

هه‌روه‌ها سه‌عه‌ دین ئیبراهیم ده‌نیت : کۆمه‌نگای مدهنی، که ئه‌مه‌رۆ قسه‌ی له‌سه‌ر ده‌که‌ین، ته‌نها چه‌مکی نیه‌ ئاماره‌ بۆ ئاستیک له‌ ئاسته‌کانی ئه‌م چالاکییه‌ کۆکه‌لییه‌ بکات که هه‌نگری فره‌یی و ناودژی (التناقض) و به‌شه‌کی (الجزئیة) و به‌رژه‌وه‌ندی تایبه‌تییه‌، به‌لکو ئاماره‌ بۆ کۆمه‌لێک له‌و ریکخراوه‌ کارایانه‌ ده‌کات که دیاریکردنیان و ده‌ستنیشان کردنی پینگه‌یان و شوینیان و ئه‌و رۆله‌ گه‌وره‌یه‌ی که ده‌یگێن، هه‌ندی جار،

ھاوشانى دەولەتە و، ھەندى جارىش، دژى دەولەتە. بەلام ئەوئى زۆر لەو
گرنگترە ئەوئە كە، چىدى بەو شىوئە لە كۆمەلگای مەدەنى ئاپوانرئى وەك
ئەوئى بەرجەستە كردنى شتى تايبەت و بەرژەوئەندىيە بەشەككىيەكان بىت لە
بەرامبەر دەولەتى بەرجەستەكار بۆ ھەمووان و بۆ بەرژەوئەندىيە
ھەمەككىيەكان (المصالح لكلىة)، بەلكو وەك دەولەتئىكى بەرامبەر بە دەولەت
ئى دەپوانرئى، واتە وەك كۆمەلە پرىكخراوئىك كە ھەلگىرى قازانجى گشتى و
ئامانجى ھەمەكىن و سەرچاوەيەكش پىك دىئىن بۆ ياسا و رىساخوازى و
عەقلاىيەت و پىگەياندن و رىكويىكى لە ئار سىستەمئىكى كۆمەلەيەتيدا كە
دەولەت زۆرئىك لە كايەكانى تاراندرەو، يان وای لىھاتووە ئاتوانى ياسا و
رىسا و ئاشتىيان تىادا پەخش بكا.

— ٤ —

ئىمە ئەگەر بەرەو سەردەمى رىزگار بوون بېرۆين لەو چەمكە كلاكسىيىيە
تازەيەى دەولەت: دەولەت وەك مەلەبەندئىكى تاكرەھەند و تاق و تەنھا بۆ
رىكخستىن و ھارىكارىيى كۆمەلەيەتى، كە ئەو سەردەمەش ئەوئە دوو سەدە
زىاترە بەردەوامە، ئەو پەرسىيارەكانى تايبەت بە پاشەرۆژى كۆمەلگای
عەرەبىش سەركەوتن بەدەست دەھيئىن. ئەو رىزگار بوونەش لەو چەمكە
تەقلىدىيەى دەولەت، بە زەرورەت، بە مانائى ئەمانى دەولەت نىيە، بەلكو بە
مانائى ئەمانى شىوئەيەكە لە شىوئەكانى دەولەت. بەلام گرنگتر لەوئە ئاسىنى
سروشتى ئەو گرۇپ و رىكخراو و دامەزراوانەيە كە دەچنە شوئىنى دەولەت و
كۆبەندى چالاكسى ھەموو سەدەى داھاتوو پىك دەھيئىن و رەنگە ئەر
سەدەيەش كە بەدوايدا دىت. گەرئەوئە ئىستاش بۆ كۆمەلگا شەپۆلىكە

په گورېشه کې قووله، به لام ريځاکاڼی نهو گهړانه ویه و شیوه کانی و نهو نمونانې که لڼوهی دهکونه وه، هه موو نهوانه هیشتا له سهره تاکاڼی یهکه میدان. پرسسپاریش نهو یه، وهک بورهان غه لیون دهپرسی، نایا گروپه کانی کومه لڼگای مه دهنی، یان روونتر بلنن، بونیدانانی کومه لڼگای مه دهنی به مانای گروپه نه هلییه کاراکاڼی بواری کاری گشتی، یارمه تی دوزینه وهی کومه لڼگایه کی نازادتر و گونجانیکی گهره تری نیوان نازادی تاک و نازادی کو و، ریک و پیکی زیاتری نیوان بهر پرسسپاریتی فرمانه روا یان بریادهر و نیوان به پرسسپاریتی فرمانه به سرداکراو یان جینه جیکاردا، دودات ؟..

— ۵ —

له میانې سدهی داهاتودا بهرمو شیوه یه که له کومه لڼگای مه دهنی دهرېون که تیایدا سیاست ملکه چ دهیت، سیاست وهک نهوهی که لاله کردنیکه بو نهو ویناکردن و هه لڼژاردنانهی (الاختیارات) که په یوه نسیان به چاره نووسی گشتی و چاره نوسه به شهکیه کانیشه وه (المصائر الجزیة) هیه و وهک نهوهش که چهند بریارنکه دهخوازی نهو هه لڼژاردنانه بو کار و چالاکیی کومه لڼکی بی سنوور له کوږ و گروپ و ریکخراوه مه دهنیه ناحکومیه کان، جی به جی بکا. حکومه تیش که ناوه نده کانی بریاری ره سمیسی سیاسیی داگیر کردوه رولی شتیکی تری نابی تنها هاریکاری نهیت له نیوان چالاکیی نه م گروپ و ریکخراوانه و دوزینه وهی خانی هاویهش له نیوانیاندا. له م گوشه یه شهوه گروپه نویکانی کومه لڼگای جیاجیای مه دهنی چوارچینه یه که پیشکش دهک که بواری به هاوولاتییان

دهدات به شينويه‌کي گه‌وره‌تر و کارا‌تر به‌شداری له دیاریکردنی چاره‌نووسیاندا بکهن و به‌شینویه‌کي به‌هیز‌تریش پشکیان له سیاسه‌تدا هه‌بیت به‌و پیتییه‌ی سیاسه‌ت سه‌رقالبوونه به‌ چاره‌نووسی گشتیتیوه و پیاده‌کردنی ئه‌و به‌یارانه‌یه که په‌یوه‌ندی پیتی هه‌یه. هه‌ر ئه‌وه‌ش بازنه‌یه که له به‌شداری سیاسی دروست ده‌کات که هاوشانی ئه‌و بازنه‌یه‌یه که په‌رله‌مان ده‌ینوینیت، ئه‌و بازنه‌یه‌ی په‌رله‌مان که له‌سه‌ر پرۆسه‌یه‌کي هه‌لبێژاردنی سه‌رژمێرکاری په‌تی راوه‌ستاوه و، هه‌قیقه‌تی ئه‌و ویسته کۆمه‌لگه‌ییانه په‌نگ ناده‌نوه که هه‌ن و له‌سه‌ر پیکه‌ینانی سیاسه‌ت پیش‌برکینیانه، بگه‌ر له‌سه‌ر بازنه‌یه‌ک که بازنه‌ی په‌رله‌مان تیه‌پرینی و بیخاته ژێر پکینی خۆیه‌وه، ئیت‌ر له‌رێگه‌ی فشاره‌وه بی، یان له‌ رێگه‌ی ده‌ست‌مردانی راسته‌وخۆه له‌ پیک هینانی رای گشتیدا.

بوره‌ان غه‌لیون وای ده‌بینیت که رێک‌خراوه‌کان و گروپه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی له‌ رووی نفوز و هیزه‌وه زیاد ده‌کهن به‌ تایبه‌تی ئه‌وانه‌ی که له‌سه‌ر ناستی جیهانی یان فره‌ ره‌گه‌زه‌کاندا کاران به‌ تایبه‌تی له‌و کۆمه‌لگایانه‌دا که گه‌وه‌کردنیان له‌سه‌ر ده‌ولت دۆزاندوه و له‌ بونیادنانی کۆمه‌لگایه‌کي مه‌ده‌نی به‌هیز‌شدا سه‌رکه‌وتو نه‌بوونه. ئه‌مه‌ش دۆخی ولاتانی عه‌ره‌بی و زۆرێک له‌ ولاتانی تازه‌ په‌ره‌سه‌ندوه. وه‌ک چۆن ده‌ولت ناتوانیت به‌ره‌نگاری گوشاره‌کانی ئه‌و رێک‌خراوه‌ بیته‌وه که لافدانیان زیاد ده‌کا له‌وه‌ی که به‌شداری ده‌کات له‌ به‌یاردانی سیاسه‌ته جیهانییه‌کاندا، ناوها کۆمه‌لگای دا‌پوخا و له‌به‌ره‌ئوه‌شاویش، که له‌ ئامیزی نمونه‌ی ئه‌م ده‌ولته نا نه‌ته‌وه‌ییانه‌دا سه‌ربه‌لداوه، یا ئه‌وه‌تا ناتوانی خۆی و گروپه‌ چالاکه تایبه‌ته‌کانی خۆی بونیاد بنیت، یان توانای ئه‌وه‌ی نییه له‌سه‌ر

خاکی خودی نیشتمانی خوی به شداری کارگر له گروپه مه دهنییه جیهانییه کاراگاندا بکات.

— ۶ —

بونیا دنانه مری کۆمه لگا مه دهنییه کان له پاش سالی ۱۹۹۱ و له دوی دارمانی یه کیتی سوڤیت و بلوکی رۆژه لاتره، بوو ته پنیوستیییه کی پیلید اگیراو. یه کیتی سوڤیت ناستهنگی سهرکی بوو به پوی دامه زانندی کۆمه لگا مه دهنییه کان له ولاتی شهروپای رۆژه لاتدا. به دهه له کلنسی کاسولوکی -یش له پۆلهندا هیچ روخساریک له روخسارهکانی کۆمه لگا مه دهنییه کان له شهروپای رۆژه لاتدا نه بوو.

ئهشتوانین بایه خدانی گه وره به دامه زانندی کۆمه لگای مه دهنی له م هۆکارانهدا پوخت بکهینهوه: -

۱- دارمانی تهواوهتی دهولتی تۆقالتاری که خوی له یه کیتی سوڤیتدا دهنوینیت.

۲- بهرپوهبردنی ململانی سیاسیییه کان له ناوچه جیاوازمکانی جیهاندا به شیوهی ناشیخوازانه و، په نابردن بۆ چاره سهری ناشتیانه، یان ئه مری به " شوپشه کانی ناوڕیشم " دهناسری.

۳- په یوهندیی دڕوستیوونی کۆمه لگای مه دهنی به دیموکراسی و نازادی و په ره پێدانه وه.

هه رچی له جیهانی عه ره بییه، ئه مه سهره پای ئه مه په ره سه ندنه سیاسی و کۆمه لایه تی و نابووری و رۆشن بیریانه ی که له جیهانی دهروبهری عه ره بدا

روویان داوه، هیشتا کۆمەلگای مەدەنی دروست نەبووه، بگره رۆشنییرانی
عەرب ئەوەشیان خستەسەر و هاتن زاراوی کۆمەلگای مەدەنییان گەندەل
کرد و، بە مانا و پەڕەوکردنگەلیکیان بارگاوی کرد کە هەلیفاگری، ئەمە
بەئەندازەیک ئەم زاراویە مانا و مەرامی خۆی لێدەستدا.

هەندى له ئاستەنگەکانى بەردەم پيشکەوتنى شارستانيمان

— ۱ —

له سەدهى نۆزدهوه عەرەب لەسەر چىيەتى بنەماکانى پيشکەوتنى شارستانىيەتى مشتومر دەکن و، هەول دەدەن رىگايەكى خىرا و بىهەى بۆ پيشکەوتنى شارستانى بدۆزنەوه. ئەوان جياوازىيەكى توندیشيان هەيه لەهەى ئەو بنەمايانە چىن. نازانن لە رابردووه وياخود لەو گەلانى ترهوه وەريان بگرن کە پيشکەوتنى شارستانى گەرەيان بەدەست هیناوه، يان بە تىکەلکردنى رەسەنايەتى و هاوچەرخبوون؟

بەلام محەمەد عابد ئەلجابرى لە کتیبى (رووناکبرى عەرەبى و گرفتى رابوون/رئىيسانس.. تىروانىيىكى ئايندەييانە) جەخت لەوە دەکا کە ئايندەى پيشکەوتنى شارستانى عەرەبى و رابوونى عەرەب روونادەن تەنها لەسەر بنەماى رەختەيەكى عەقلى نەبىت، ئەم بنەمايش لەگەل سۆزى نەتەوييدا ناکۆک نىيە، لەگەل خەونى ئايدىؤلۆزىشيدا ناکۆک نىيە، بەئکو بە

پېنچرانهوه، چاوكړپړانهوه به چه مکه رابوونيبه كانمان و، رهځنه گرتنيکی
 عهقلانيان له ليمان که پشت به واقع بيهستی وک شووی هیه، تاقه رنگايه
 که ده مانبا بؤ بونیادنانی خه ونیکی ئایدیولوژی هاو جوت و؛ بؤ کاری
 شیلگیرانه ی بهر دموام له پیناوی به دیه پینانیدا.

— ۲ —

دواکومتنی کاروانی پېنځکه وتنی شارستانی عره بی که له سده دی
 نوژده وه دهستی پیکرد و، خاو و خلیچکه ییه که شی تا ئه و رانه یی که
 له کؤتایی سده ی بیستدا ده بیینین به بی شووی پرؤژی رابوون بیتدی
 ئه مه سره پای تیپه ربوونی سده ونیوئیک به سر دهستی پیکردنیدا، پنده چی
 هه موو ئه وانه پالیان نابی به هندی له بیرمه ندانه وه هاوارنکی سؤزدارانه ی
 بهرز بکن و، روشنبیرانیش بانگه شه بکن بؤ روو بهر و بوونه وی فکری
 کراوه له گه ل ئه و لایه نه ی که خوی له نه خشه کانی پېنځکه وتنی شارستانی
 دوور دگرنت. وادیاره که بؤشایی ئارامگرتنی روشنبیرانیش له هندی له
 رژمه کانی حوکمرانی له جیهانی عره بییداو له سته مکاریان و خراپه و
 گنده لیمان وای لیکردوون که هاوارنک بکن و بلین: روو بهر و بوونه وی
 فکریانه ی کراوه، واته بهر بهر و امبوون له سر داوکردنی چاکسازی یان
 پشوو نه دان یان نه چه سانه وه، له سر دهر که وتوه کانی ناو روشنبیرانی
 نیشتمانی عره بی بؤته کاریکی پیویست. سوودیشی نییه له هه موو شووی
 که له دهر و بهر ماندا رووده دات که سانی نیگه تیف و غافل بین وک شووی
 نه بیین و نه بیسین و نه خوئینه وه. نادر فهرانی - ی بیرمه ندی میسری و
 سهرنوسه ری (راپؤرتی پهره پیدانی مروی) ی به نیوبانگ که له لایه نه تهره

يەكگرتوومكانەم دەرچوۋە: لە توۋرژىنەمدا لەسەر پەيۋەندىي رۇشنىيىر بە دەولەتەم، دوپاتى دەكاتەم كە ((دەبى ئىش لەسەر سەرلەنۇي چاندنى چەمكى قوربانى بگەين)) قوربانى بە كۇشش و بە پارە لە پىناۋى كارىكى فكريى لە نيوان رۇشنىيىرانى عەرەبدا كە لە رووى كۆمەلەيەتتەم پابەندىيەت، ئەمەش وەك رۇچكەيەكى نوئى لە رۇچكەكانى پىشكەوتنى شارستانىي عەرەبى لە پاشەمۇڭدا.

— ۲ —

وەلد ئەبەھ - ى توۋرژىر - ىش لە (قەيرانى رۇشنەگەرى لە پىرۋەي رۇشنىيىرى عەرەبىي ھاۋچەرخدا) دەلى: پىشكەوتنى شارستانى بۇ ھەر نەتەۋەيەك لە نەتەۋمكان لەسەر چوار بىنەما بەندە، ئەوانىش:-

۱- عەقلانىيەت، كە خود (الذات) وەك سەرچاۋەي زانين دەبينى و، ئامانچىشى جەختكردنەۋەيە لەسەر دەستگرتنى مەۋقە بەسەر سىروشتدا و، لە تەكنىكىشدا دىدىك بۇ بوون (الوجود) دەبينىت.

۲- مېژوگەرايى (القارىخانىة)؛ كە ئەمەش وەستانى مۇدىرنەيە لەسەر ماقولنىيىتى وەرچەرخان (معقولىة التحول) وە ملدانى پەرەپىدانە بۇ پىۋەرەمەكانى پىشكەوتن.

۳- ئازادى، ئازادى وەك زەمىنەيەك كە رەۋايەتتى دەسەلات دادەمەزىننى و، ماقى مەۋقە لە بىراردان لە كاروبارى مەدەنىي خۇي، دوپات دەكاتەم.

۴- تىكەل نەكردنى ئاين و سىياسەت، چونكە ئاين پىرۋزگەرايىيە و، سىياسەت ناپاكىيە.

له میانه‌ی ماوه‌ی سده و نیونکیشتدا" له سده‌ی نۆزده‌وه تا ئەمڕۆ، هیچ شتی لەم چوار بنه‌مایه نه‌هاتۆته دی ئەمه له کاتێکدا که پاشه‌روژی عه‌ره‌ب بواریکی به‌رین و فراوانه بۆ به‌دی هینانی ئەم بنه‌مایانه که پێشکه‌وتنی شارستانیانه‌ی عه‌ره‌بیان له‌سه‌ر ده‌وه‌ستیت.

له سده‌ی نۆزده‌وه تا ده‌گاته نیوه‌ی یه‌که‌می سده‌ی بیست، چاوگیرانه‌وه به‌که‌له‌پوردا رووی نه‌داوه و به‌رێوه‌نه‌چووه و به‌ شیوه‌یه‌کی میتۆدی و زانستیش لێک جیا نه‌کراوه‌ته‌وه. ئەوه‌یش که کراوه له‌لایه‌ن ئەوانه‌ی که له‌و ماوه‌یه‌دا که‌له‌پووریان تاوتوی کردووه هێرشکردن بووه بۆ سه‌ر که‌له‌پور، ئەمه‌ش له‌ به‌رژه‌وه‌ندیی مۆدێرنه و فکری لیبرالیدا. به‌لام له‌ نیوه‌ی دووه‌می سده‌ی بیست کۆمه‌له میتۆدێکی زانستیی په‌تیمان بۆ لیکۆلینه‌وه له‌ که‌له‌پور بۆ ده‌رده‌که‌وێت له‌سه‌ر شیوه‌ی ئەوه‌ی که له‌ رۆژناوا خویندنه‌وه‌مان بۆ کردن به‌بێ لایه‌نگیریکردن بۆ بیرێکی دیاریکراو یان پێوانه‌نگرتن له‌ نایدیوۆزیایه‌کی دیاریکراوی پێشوه‌خته‌وه.

— ٤ —

له‌م رووه‌وه، مه‌مه‌د ئارگۆن - وه‌ک نمونه‌ - و میتۆده‌کانی له‌ شیتاڵکردن و له‌زانندن و لیکدانه‌وه، هه‌روه‌ها جه‌لال ئەلعه‌زم و، عه‌زیز ئەلعه‌زمه‌ و، نه‌سه‌ر حامد ئەبو زه‌ید و، سه‌ید ئەلقه‌منی و خه‌لکی تریش، به‌ئگه‌یه‌کی باشن له‌سه‌ر ده‌ستپێکردنی مامه‌له‌یه‌کی زانستیانه له‌گه‌ڵ که‌له‌پوردا و خه‌ستنه‌پرووی مه‌ودای گونجانی ئەم که‌له‌پوره له‌گه‌ڵ پێدراوه‌کانی ژبانی زانستیی ئەمڕۆدا، یان هه‌ولێ تیپه‌پراندنی ئەم که‌له‌پوره و پێدراوه‌کانی له‌ جێبه‌جێکردنی ژبانی زانستیی ئەمڕۆدا هه‌روه‌ک

ئەمە لەگەل ئەلى عەبدولرازق و تەھا حەسین و بە شىۋەيەكى بەشەكىش
 لەگەل خالەد محەمەد خالەد و خەلىكى تەردا بەرئۆھچوۋ. لەبەر ئۆھ، ئەو
 قەسەيەى مەتاع سەلەدى لە كەتئىبى (رابوونى غەدرلىكراۋ لە گوتارى عەرەبىدا
) كە دەلى: شۆكى رابوونى عەرەبى تا ئىستاتەيتوانىۋە رووبەرووى
 سىستىمى بەلگەنەويستەكان بىتتەۋە كە لە رەگ و پىشەى سىماى مىژۋىي
 پىرۆژەى رۆشنىرىي عەرەبىدا ھەيە.. قەسەيەكى، تارادەيەكى ديارىكراۋ،
 راستە، بەلام بە تىببىيى ئۆھى كە نىۋەى دوۋەى سەدى بىست وا
 خەرىكە رووبەروو بوونەگەلىك بۇ ئۆھ بەلگەنەويستەنە بە خۆۋە دەيىنى كە
 لە رەگ و پىشەى سىماى مىژۋىي پىرۆژەى رۆشنىرىي عەرەبىدا ھەن.
 دەشى زىادبوونى ئۆھ رووبەروو بوونەوانەش لە پاشەپۆژدا و لە سەدى
 بىست و يەكدا، پىرۆژەى رابوونى عەرەبى سەرلەنۆى بخاتەۋە سەر رىگاي
 تەندروست و رېرەۋى راست.

— ۵ —

پاشەپۆژى پىشكەۋتنى شارستانىي عەرەب گرئىدراۋە بەۋەى تا چەند
 قۇئاغى رابوون تىپەر دىكەين و لەم دەۋرانەۋە دەچىنەۋە دەۋرانىكى نۆۋە
 بەتايىبەتى كە ئىمە نىكەى سەدە و نىۋىكمان لەم دەۋرانە بەسەرد بەبى
 ئۆھى تا ئىستاتەتۋانن لەم دەۋرانە بچىنە دەرى. لەم روۋەۋە، ئىمە لە
 سەردەمەۋە، سەردەمى سەدى نۆزدە و سەردەتاي سەدى بىست، ھەتا
 ئىستاتەر لە سەردەمى رابووندا دەژىن. دەرچوونىشمان بۇ نىيە و لەم
 بۈۋەدا ھىچ دەرگايەك نىيە لەبەردەمماندا بىكرىتەۋە تەنھا بىنيادنانى فەكرى
 رەخنىي زانستى نەبىت. لەم بارەيەشەۋە تارق زىادە لە كەتئىبى (عەرەب و

فکری ره خنهی (دا دهلی): نه گهر عه ره ب ویستیان به کرده وه لهم قهیرانه
 دهریچن شهوه نامرازیتریان له بهرده مدا نییه فکری ره خنهی نه بییت که له
 شیتا لکردنی ستراکتوری خویاندا و شیکردنه وه یدا کاری پی بکه و، له
 ناواخنه که شیدا به بی ترس یان مه ترسی خاله کانی لاوازی و فشلی و
 که موکورتی پیشکنن، نه گینا له وهی تیایدا همن همر دهگوزینه وه و بگره
 حالیان خراپتر ده بییت وه که شهوهی شه که تی و له ناوچوونی خویان بخوازن.
 نه مهش به مهر حال به مانای شه نییه له سهرده می رابووندا فکری
 ره خنهییمان نه بووه، نه فکره مان هه بووه، به لام فکرکی رواله تی بووه و، له
 رووبه رووبوونه وهی قول و نازادانه ی ناسته نگه مه عریفی و واقعییه کانیشدا
 که مته رخه م بووه، شهوش له نه نجامی ترس و چه پانندن و ده سه لاتگه ری و
 داپلوسین و کوژت و بهند.

ئىران، بە نرخیكى كەم ھەماس دەكرى

ھەروەك راگەيمەنرا لە كاتى سەردانەكەى ئەم دوايانەى ئىسماعىل ھەنيەدا بۆ تاران كە چوار رۆژى خاياند، لەم رۆژانەدا ئىران پىرۆتوكۆلىكى سىياسىي قەزىنجەكرى لەگەل گەلى فەلەستىندا گرندا، بەوہى بزوتنەوہى ھەماس - ى بە برىكى كەمى پارە كپى كە برىتيە لە چارەكە مىليارت دۆلار.

ئارانسەكانىش دەلەن ئىران، لەو بېرە پارەيە، بۆ ماوہى شەش مانگ موچەى وانەبيژانى (المدرسين) فەلەستىن دەدات كە ژمارەيان دەگاتە سەد ھەزار وانەبيژ. ھەروەھا بۆ ماوہى شەش مانگىش قەرەبووى سى ھەزار راوچىي فەلەستىن دەكات و ئەوداى پارەكەش بەسەر ھىزەكانى ئاسايشى گشتىي سەربە ھەماس و، بەسەر لايەنگران و حزبىيەكانى ھەماس و خەلكى تردا دا بەشدەكرىت لەوانەى كە داويانەتە پال ئەم پىرۆكەيەى كە دەلى: زەوى و خاك لە دەرياوہ بۆ روبار و بە پىچەوانەوہ رزگار بكرىت.

سەرگه‌وره تازەگانی سیاسەت

ئێران توانی بە پارەى: ھەروەك ھەسەن نەسروللا وای ناو دەنى؛ ھەلەل و زەلەل و شەرفەند و پاکی خوێ، ھەماس و، لەگەڵنیشیدا، بە شیوەیەکی تاییبەتی، شەقامی غەزەیانەى فەلەستین، بکڕی. ھەروەك چۆن پێشتریش باشووری لوېنان و بەشێك لە شەقامی مەسیحی و دورزی و سوننى و، نەرمەنى لوېنانیى كە ھاوپەیمان لەگەڵ حزبوللاى لوېنانیدا، كړی.

ئێرانییەكان سەرگەورەى چینی فەرش-یشن لە جیھاندا. ھەرئەوانیش عەرەبیان فێرى سیاسەت و ھونەر و گۆزانی و دانایی كرد. كەلەپورێكى گەورە و دێرینیشتیان لە ھەموو ئەو شتاندا ھەیە. زۆربەى زانا موسلمانەكان و زمانەوانەكانیان و ئەو فەرمانرەوا و فەیلەسوفە موسلمانانەش كە دەرگەوتن ھەر لە فارسەكان بوون. بۆیە ئێستا فارسەكان، بەو میژوو و دوردرێژە و، بەو كەلەپورە دێرینەى و، بەو پارە زۆر و زەوێندە و، بەو پێشكەوتنە زانستییەى كە بە پێشكەوتنى ئەتۆمییانەى حالى حازریان بەدەستیان ھێناوە، وەھا خوێان دادەنێن كە لە خەلكى دى زیاتر شایەنى ئەوەن ئەوێ لە جیھانى عەرەبى ماوەتەو بە میراتى وەرگرن. لەم رووەوە، جیھانى عەرەبى، لەو دەمەوى كە عوسمانییەكان لە جەنگى جیھانى یەكەمدا ١٩١٨ بۆ ھاوپەیمانانیان بە جێنێشت و، لەو كاتەوى كە فەرەنسا و پاشان بەریتانیا ١٩٧٠ لەو دەرچوونەى دوایى لە كەنداو، بەجێ ھێشت، بە بى میراتگر مایەو. شای پێشووى ئێران ھەولیدا كە بێتە میراتگری، بەلام لەو ئاستەدا نەبوو میراتگریكى بەھیزیت. بەوێش جیھانى عەرەبى بە ھەتیوكەوتووێ مایەو تا ئەو دەمەى ئەمریکا لە دەرگا عێراقییەكەو ٢٠٠٣ لیوێ چوو و ژووری، بەلام دیارە ئێران لە بۆسەدا بوو

بۆی. ئێران لە جیهانی عەرەبیدا بە ھۆی سوریا و حزبوللا و ئەوانەیی که لەگەڵ حزبوللادا ھاوپەیمانی لە لوبنان، پەسید-یشی زۆر گەورەتر بوو لە رەسیدی سیاسی ئەمریکا که خواوەنی هیچ نییە جگە لەو دەستەبەزێرە سیاسییە عێراقییەیی که بە درێژایی سێ سالی رابردوو لە مەمکە گەرم و گوڕەکانەو شیر دەخۆن و وان لە نامیزی شیربەخشی ئەمریکادا و، بە دزین و بە تالانکردنی مولکی گشتی و گەندەلیی سیاسی و کارگیری، دەهەسینەو.

میراتگری نوێی جیهانی عەرەبی

کەواتە، ئەو ئێستا ئێرانییەکان که میراتگری جیهانی عەرەبە و شایستەن بەوێ که لە جیهانی عەرەبی بەجێماو، ئەو جیهانە ھەتیوێ که بە دواي یەکیکدا دەگەرێت سەرکردایەیی بکا بەبێ رەچاوکردنی ئەو لایەنە سەرکردایەتی دەکات. جیهانیکی لە رێدەرچوو و لە دەستدەرچوو. ئەو جیهانەیی که ئەمریکییەکان سێ سالی ھەولەدەن بە پرەنسیپەکانی دیموکراسی و ئازادی و لاوردنی ھۆکمرانە سەمکارەکان سەرکردایەتی بکەن. بەلام دیارە جیهانی عەرەبی سەرکردایەتی ناکی تەنھا بە پەتی ئاین و داری ئاین نەبێت، ئێرانیش ئێستا خاوەنی ئەم دەرە. ئەم دەرەش توانی بە شیوەیەکی زۆر زیرەکانە لە سەختترین قەلای جیهاندا که لوبنانە سەرکەوتووین، لوبنانیک که دیموکراسیی رۆژئاوایی تیا دا زالە و، ١٨ تاییە قەلای مەملەتکاری تێدا و، لە دەولەتانی عەرەبیدا لە ھەمووی زیاتر عەلمانیترە و خاوەن کولتوریکی رۆژئاوایی و دورو لە دەولەتی ئاینیەو.

ئەو تە ئىران لەو دەدا سەرکەوت کە مېشیل عۆن-ی مەسیحی و تەلەل
 ئەرسەلان - ی دورزی و سلیمان فەرەنجیە-ی عەرەبگەرا و پارتی بە عەسی
 لوبنانی و پارتی سوریاى کۆمەڵایەتیی عەلمانی و ئەرمەنە مەسیحییەکان
 بکاتە هاوپەیمان و لایەنگری خۆی لە دامەزراندنی دەوڵەتی ئاخوندیی
 ئایینی بە سەرکردایەتیی حەسەن نەسروللا ھەروەک پیشتریش نەعیم قاسم-
 ی جینگری حەسەن نەسروللا لەکۆتیبەکەیدا رایگەیاندا بوو، کتیبی (حزبوللا:
 ئەزموون و چارەنووس و پاشەرۆژ).. (بۆمبى ئەتۆمىش کە ئىران زیاتر لە
 نیوەی رنگای لیبریو، لە ميسۆلۆژیای شیعەدا شتىكى دى نییە تەنها وەک
 ئەو مەھدی مونتەزیرە نەبێت کە سەرزمەن: سەرزمینی موسلمانان و لە
 ناویدا جیهانی عەرەبی، پڕ دەکا لە داد و چاکە و تیرۆپی و چەوری و
 ھەنگوین) ھەر ئەو بۆمبەشە کە وادەکات ئىران بێتە میراتگری ئەو جیھانە
 عەرەبییەى کە: دواى ئەوێ میراتگرە دێرنەکانى لە عوسمانییەکان و
 رۆژئاواییەکان بەجێیان ھێشت، بە درێژایی ۳۵ سال بى میراتگر، یان بى
 بەرێخەر، یان بى سەرکردایەتی. ماوەتەو.

چۆن حەماس ھەڵبژاردنی داھاتووی مسۆگەر کرد ؟

نایا تۆزى دوورکەوتووینەتەو لە پڕۆتۆکۆلی ئىران -حەماس کە بەر لە
 چەند رۆژێک کرا؟

بە دلتیایییەو نەخێر. چونکە قسەى پێشوو مان لەسەر ناوھەژکی ئەو
 پڕۆتۆکۆلە، ئەمە ئەگەر ئەو مان زانییى کە قسەى پێشوو مان دەبووست
 ھیز و توانا و دەسەلاتی کەریار بەسەر فرۆشیاری گۆپرایە ئەو دەربخات.
 دەشڵێن گۆپرایەل، چونکە حەماس بە گوتارە سیاسییەکەى و گوتارە
 ناینییەکەى و گوتارە کۆمەڵایەتی و رۆشنیرییەکەى، ھەرگیز لە پێدراو و

باومپېنېنراوهكانى ناخوندىي ئىرانى دەرناچىت، بەلكو ئەر له ناومپړوكى
 ئەر پېندراو و باومپېنېنراوانهيه. حەماس، وەك لەم رۆژانەشدا ئەر
 پړوتوكۆله راگەيەنرا، بە چارهكە مليارنك دۆلار فەلەستين و گەلى
 فەلەستينى بە ئەحمەدى نەژاد نەفروشتوو، بەلكو تەنها لای دادنوو سىنكى
 ئىرانى موسادەقەى لەسەر پړوتوكۆلىك كردوو، كه خۆى له مېژە هەبوو و
 پېندانى پارەكە دواكەوتېوو. بەمەش، حەماس، هەلبەرزاردنى فەلەستين-ى بۆ
 ئەنجومەنى ياسادانان يان سەرۆكايەتیی داهاتوو مسوگەرکرد كاتيك كه
 ديت و بە پارەى ئىران نانى ئەر كۆمەلە خەلكە برسى و رەش و روت و پى
 خاوسە دەدات. واتە حەماس ئەمجارە له ميانەى گەدەى فەلەستينيهوه
 هەلبەرزاردن رادەمالتى ئەك له ميانەى عەقلى فەلەستينيهوه وەك له نايارى
 رابردوى سالى ٢٠٠٦دا روويدا، چونكه برسييهكان هەر خۆيانن كه
 جارىكى دى حەماس بەرزەكەنەوه بۆ گرتە دەستى حوكمپرانى. ئەوان
 زۆرىنەى گەلى فەلەستينيشن و رەشوپووتەكانيانن، بە تايبەتى كاتيك كه
 سبەى ئىران گەدەى خاالىيان له خواردن و گيرفانى بەتاليان له دۆلار پېر
 دەكات.

بەرەش هاوپەيمانى فلسان : (فەلەستين - سوريا - ئىران) توانى، تا
 ئىستا، بە شىوہیەكى راملینەر بیباتەو و حزبوللا و حەماس و هەموو ئەر
 هیزانەى ناوچەكەشى لەگەڵدا بیست كه هەولنى شكست هینان دەدەن
 بە(هیزەكانى خراپە) له جیهاندا، ئەر هیزانەى كه خۆیان له یەكیتى ئەوروپا
 و ئەمریکادا دەنوێنى، دەى پىرۆزىان بیست ! .

نہ سکی چوارہم:

گفتوگوئیہ کی فکری — سیاسی

عیراقی نوێ و جیهانی عەرەبی و نەتەوێ کورد

بیرمەندی و نوسەری گەرەمی عەرەب

د. شاکر ئەلنابەلوسی:

* "قەتەکردنی مەكە" شكستی بە ھەموو ھێزەکانی سەرکەوتکردن و
زۆرداریی لە دوورکەمی عەرەبیدا ھیتا "قەتەکردنی بەغدا"ش پیشەکییە کە
بۆ شکستی ھەموو ھێزەکانی سەرکوتکردن و زۆرداری لە جیهانی عەرەبیدا

* تەماشای بکەن کورد چ باجینکی گەرە و کرانیان دا لە شالۆوەکانی
نەنقال و شالۆوەکانی تری کوشتن و وێران کردن بۆ نازادی و سەرەخۆیی
خۆیان!

كەم خۆيىنەر ھەيە لە جىيھانى عەرەبى و ئىسلامىدا ناوى د. شاكەر ئەلئابلوسى نەبىستىيەت. ئەو بەردەوام يەككە لەو قەلەمە رەخنىي و بىرمەندە لىبرالە ديارانەى جىيھانى عەرەبى كە وتار و لىكۆلېنەو و كىتەبەكانى تەرخان بۆ دەربىرىنى وشەكان بۆ دىيائى شەكان، بەلام بە ئازادانەترىن زمان، ئەمە تا ئەو رادەيەى مەزۇق، ھەندى جار، بە پىچەوانەى تىزى ھەندى لە بىرمەندانى پۆست مۆدىرن، پىت و ابى زمان كۆيلەى فەكرى نابلوسى - يە، نا بەلكو تەواو لەژىر وىستىدايە.

نابلوسى تا ئىستا پتر لە ۵۰ كىتەبى بەرخى لە بوارى ئەدەب و سياست و فەكرە ھەيە، گەنگەرىنيان لە جىيھانى عەرەبىدا كە چەندىن جار چاپكراونەتەو، ئەمانەن: بۆچى؟ پرسىيارەكانى عەرەب لە سەرەتاي ھەزارەى سىيەمدا (۲۰۰۶)، پارىژەرى ئەھرىمەن، لىكۆلېنەو يەك لە بىرى عەفەف ئەلئەخزەر (۲۰۰۵)، گۆشە رووگىرەكان لە سياست و رۆشەنبەرىدا (۲۰۰۴)، چوونە سەرەوى كۆمەلگاي سەربازى عەرەبى لە ولاتى مىسر و ولاتى شام (۲۰۰۳)، ئەگەر ئىسلام دەرەكەوتايە، ئىستا حالى عەرەب چۆن ھەبوو؟ (۲۰۰۳)، بىرى عەرەبى لە سەدەى بىستەدا (۲۰۰۱)... جگە لەمانە، كىتەبى تەرى گەنگى زۆرە، بەلام پىنەر، لاى ئەو، بەرھەمەكانى نىن لە رووى چەندايەتییەو، بەلكو ناستى چۆنايەتى نوسىنە. كوردستانى نووى دواى گۆرپنەووى چەند نامە گۆرپنەوويەك لەگەل نابلوسىدا بىرۆكەى گەتوگۆيەكى لەگەلدا ھىنايە بەرھەم. تەوەرەكانى گەتوگۆكەش لە ھىنە گەشتىيەكەياندا تايبەتن بە عىراقى نووى و جىيھانى عەرەبى و نەتەوى كورد، بەلام لە ووردەكارىدا تەرخان بۆ چەند تەوەرەك.

* ھەزاران خۆيىنەرى كورد ھەن كە لە دۆزمەكانى عىراقدا چاويان لەسەر بىرەپاي تۆيە، ئەم چاودىرپەش وەك لە ميانەى پرسىيارەكردنەو لە

ئىلھام لە ئەزموونی کوردی عیراقووە وەر بگرێ. تەماشای ئەو جیاوازییە بکەن کە لە نێوان کەسایەتیی جەلال تالەبانی (حەفیدی سەلاحەدینی ئەیوبی) و سەدام حوسەین یان بەشار ئەلنەسەر یان مەمەر ئەلقەزاقی یان عەلی عەبدوللا ئەلسالحو یان ئەوانی تردا هەیە و ئیدی لەوێوە دەزانن کە بۆچی عەرەب هێشتا گەرە لە سەر کۆیلایەتی و سەتەمکاری و دیکتاتۆری دەکات.

فیدرالی

* بیرۆکەیەک، بەلکو بانگەشەییەکی گەرە لە ناوەندە سیاسیی و میلیتەریکاندا هەیە لە عیراق بۆ رێکخستنی وڵات لە پەڕۆی کارگێڕی و سیاسیمووە و لە میانەی جی بە جی کردنی بیرۆکەی فیدرالی و سیستەمی فیدرالی لە وڵادا. با یەکەم جار ئەوەش بێر بخەینەرە کە کورد ئێستا نیمچە سەر بە خۆییەکی خۆی هەیە و ناوچەی فیدرالی خۆی هەیە کە لە پەڕۆی ئاسایش و ئارامی و گەشەکردن و پوژاندنەوێوە لە هەموو ناوچەکانی تری عیراق باشترە. ئێستا شیعە-ش داوای دامەزراندنی هەرمێکی فیدرالی دەکات لە باشووردی کە ٨ پارێزگای عیراقی بگرێتە خۆی وەک چاویلکەرییەک لەوێ لە هەرمێ کوردستاندا هەیە. هەیە دەلی: ئەم بیرۆکەیە تاقە بیرۆکەیە بۆ مسۆگەرکردنی یەکبوونی عیراق و رێکایەکی راست و دروستیشە بۆ بەدی هێنانی هەر پرۆژەیەکی دیموکراتی کە رۆڵەکانی گەلی عیراق لێی رازی بن، بەلام ئێستا کێشەکە لە هەلوێستی چەند هێزێکی سیاسیی عیراقدا یە کە هێز و جەماوەریبوون و نفووزێکی سنوورداریان هەیە و لاف دەدەن کە نوێنەرایەتی سونەیی عیراق دەکەن و هەموو بیرکردنەوێک لە بیرۆکەی فیدرالی رەت دەکەنەرە. ئەو نوسینە شەش

خوێندۆتەر که له باره‌ی ئەمەره‌ تیایدا ده‌لییت: هه‌لویستی سوننه‌ له‌ فیدرالی مایه‌ی لیتیگه‌یشتن نییه‌ و جینی سه‌رسوپمانیشه‌ که ته‌واوی عیراق به‌ کوردیه‌ره‌، شیعه‌یه‌ره‌، به‌ عه‌ره‌ب و جوله‌که‌یه‌ره‌، به‌ مه‌سیحی و موسلمانیه‌ره‌، له‌ چاره‌پوانیی به‌ره‌که‌تی عه‌ره‌بی سوننه‌، له‌سه‌ر یه‌ك پێ رابوه‌ستن تاوه‌کو عیراق به‌ جۆشه‌وه‌ به‌ رینگایه‌کی نوێدا به‌روات. نه‌وه‌شت وتیوو که فیدرالی له‌ تیگه‌یشتن و هۆشیاری عه‌ره‌به‌ سوننه‌ عیراقیه‌کاندا جینی نابێته‌وه‌، باشه‌ نه‌گه‌ر حال ئاوه‌ابی، ئایا چۆن ده‌توانین به‌روانییه‌ دواڕۆژی ئەم بابته‌، ئایا رینگاکانی قه‌ناعه‌ت کردن به‌ سوننه‌ چیه‌؟ یان ئاقیه‌ته‌کانی په‌تکردنه‌وه‌ی به‌رده‌وامی بۆ ئەم یه‌رکه‌یه‌ چیه‌ و له‌ به‌نه‌رتدا لاری بوونی سوننه‌ له‌م پرسه‌ چ په‌وایه‌تییه‌کی هه‌یه‌ و چۆن ده‌توانی سەودای له‌گه‌لدا بکری؟

_ عه‌ره‌بی سوننه‌ به‌ درێژایی میژوو رانه‌هاتوون که بژین ته‌نها له‌ ژێر سینبهری خه‌لافه‌تی ئیمپراتۆرییدا نه‌بی. له‌و گۆڕانکارییه‌ سیاسییانه‌ش به‌ ناگا نین که به‌سه‌ر نه‌ته‌وه‌ و گه‌لاند هاتوو. هه‌تا ئێستاش عه‌ره‌بی سوننه‌ خه‌و به‌ گه‌رانه‌وه‌ی خه‌لافه‌ته‌وه‌ ده‌بینین. نه‌وان هێشتا بۆ روخانی خه‌لافه‌تی عوسمانی-یش به‌ شمشیری نه‌تاتۆرکی عه‌لمانی سالی ۱۹۲۴ ده‌گیرن. له‌به‌ر ئەوه‌، عه‌ره‌بی سوننه‌ گرێه‌کی سایکۆلۆژی و میژویی و کولتورییان هه‌یه‌ که ((گرێی خه‌لافه‌ته‌)) نه‌و خه‌لافه‌ته‌ی که توانیان له‌ میانه‌ی فه‌رمانه‌روایی و قۆزتنه‌وه‌ و داگیرکردنی گه‌لانی ته‌روه‌ به‌دی به‌نخن که دواینیان له‌ باشووری ئیسپانیا (نه‌نده‌لوس)دا بوو که بۆ ماوه‌ی هه‌وت سه‌ده‌ داگیریان کرد و هه‌تا ئێستاش بۆ ئەو سه‌ره‌مه‌ینه‌ داگیرکراوه‌ ده‌گیرن ئەم له‌ کاتیگدا بریتانیای مه‌زن فرمیسکی خۆی پاگرت و چیدی بۆ شوێنه‌ کۆلۆنیاڵکراوه‌کانی خۆی له‌ جیهانی عه‌ره‌بی و له‌ هیند و له‌

ئەفریقا ناگرى. ھەر لەبەر ئەرە، دەستبەردار بون لە بیرۆکەى خەلافەتى ئیمپراتۆرییانە و پەنا بردن بۆ فیدرائى ئاسان نییە . فیدرائى قۆرم و سیستمىكى سیاسىی مۆدیرن و شارستانییه و تائىستا عەرەبى سوننە لە ئاستیدا نین. ھىشتا نەگەیشتونەتە ئاستى سیاسىی فیدرائىی سویرا، یان ئاستى سیاسىی فیدرائىی ئەلمانیا، یان ئاستى سیاسىی فیدرائىی ئەمریکا، بەلکو ئەوان تا ئىستاش دەیانەوێت دەولەتى موعاویە بن سوڤیان بێتەدى، یان ئەبو جەعفر ئەلمەنسور - ى ئیمپراتۆر و، دەولەتى جەمال عەبدولناسر - ى ناسیونالیستى و دەولەتى حافز ئەسەد - ى بەعسى. بۆیە تاقە رینگایەك بۆ ئەوەى قەناعەت بە عەرەب بکرى بە فیدرائى نمونەى پوختى ئىستای کوردە لە باکوری عێراق. رینگە . ش بەدەن عەرەبى سوننە سەردانى باکوری عێراق بکەن بۆ ئەوەى ئىستا ببینن چۆن نمونەى فیدرائى کوردی شارستان و پێشکەتتەخواز دامەزراوە، بەلام پێم وایە عەرەبى سوننە ھەر پنیوستیان بە کاتىكى دورودریژ دەبێت بۆ ئەوەى لە دیوێزمەى خەلافەتى ئیمپراتۆرییەتى عەرەبى ئىسلامى رزگاریان بێت ئەمە لە دەمىکدا کە چیدی مێژووی نوێ جینگایەکی نییە بۆ ئەم جۆرە ئیمپراتۆرییەتانە.

ئەنفال و ھەلە بجە

* جگە لە بیرمەندی عێراقى (ھادی عەلەوى) و کۆمەلناسى عێراقى بەناوبانگ (د. فالح عەبدولجەبار) و توێژمەرى گەرە (کەنعان مەکییە) و ژمارەییەکی دی لە رۆشنیرانى راستەقینەى عەرەب، ھىچ بابەتێك یان وتاریك یان لیکۆلینەوێک یان کتیبیکم نەخویندۆتەو کە رۆشنیر-ى عەرەب تەرخانى کردبێت بۆ قسە کردن لەسەر ئەو کارەساتە مەزۆیى و

مەرگەساتانەى كە گەلى كورد دوچارىان بوو وەك ئەوئى كە لەو وتارەى تۆدا خوئندەمەو كە ناوئىشانەكەى (يادەمەرىى كوئىبوى عەرەب) بوو. رۆشنەرىى عەرەب بايەخى بە مەينەتى و چەوسانەو و بىئادىيەكانى كورد ئەداو كە لە عىراقدا چەشتوئەتى، بىياكىش مايمەو لەوئى كە گەلى كورد توشى بوو، ئەو گەلەى كە رايەلى مۆئووىى عەرەبى و ئىسلامى بە گەلى عەرەبەوئى گرى ئەدات، واتە رايەلى كولتورى و شارستانى. چى وئى لىكردى لەسەر ھەلەبجە و ئەنقال بنووسى، بۆ يەكەم جار چۆن لەبارەى ئەم كارەساتانەو شتت بىست و چىت لەبارەيانەو خوئندۆتەرە و چۆنت وەرگرت و ھەست و سۆزت چى بوو كاتىك كە ناشابووى بە پروسەگەلىكى بەرەبرىى ھەمەجى كە دەرھەق بە كورد ئەنجامدراون، ئەو گەلەى كە بە زۆرىنە موسلمانە بى ئەوئى جىھانى ئىسلامى ھىچ ھەلوئىستىكى لە ئاستىدا و لە ئاست مەينەتى و كارەساتەكانى وەرگرت؟

– وەك رۆشنەرىىكى ئۆرگانىى عەرەب كە دەبى راسىتىيەكان بزانى و قەسەى راسىتى تەواو بكا، لەسەر ھەلەبجە و ئەنقال بنووسى. ئەمە بەبى رەچاوكردنى خاوەنى ئەم راسىتىيە و ئەوئىش كە سوود لەم راسىتىيە دەبىنى ئىدى موسلمان بىت يان نا موسلمان، عەرەب بىت يان نا عەرەب. لەم رووئە مەن كە دەنوسم لە پىئودانگى راسىتىيەوئە ئەك لە پىئودانگى ئاينەكەم و عەرەبايەتىم و نىشتەمانپەرەمىم و شەرەف مىللەتەكەم و شكۆ و كەرەمەتى نەتەوئەكەم. ھەر ئەمەشە جىاوازىى ئىوان مەن و ئىوان ئەوانەى كە لەگەلمەدان لە نوسەرە لىبرالەكان و گروپەكانى دى. نوسەرى لىبرال ئەو نوسەرەى كە جگە لە راستى پەيوەندىى بە ھىچ ئايدىئۆلۆژىايەكەو يان نەتەوئەكەو يان ئاينىكەو نىيە. نوسەرى لىبرال نوسەرى راسىتىيە ئىدى ئەو راسىتىيە ھەرچىيەك بى، لای عەرەب بى يان لای عەجەم، لای رۆژھەلات بى يان

رۆژئاوا، لای کورد بئی یان لای ئاشووریان، لای جوله که بئی یان لای بوزیه کان، لای موسلمان بئی یان لای مه سیحی، لای باوکی بئی یان لای دایکی. نوسه ری لیبرال له قسه کانی و ووته کانیدا سیاسی نییه و بیئت و شته کان ههلسوپینی و به لایندا بپوا و بیانشاریتقهوه. لاریبیته وه له راستی وه ک چوئن سیاسییه کان لارده بنه وه و، نه ملاوئه ولا بکا وه ک نه ملاوئه ولا کردنی سیاسییه کان و، قسه ده مامک بکا و به توئژالیک ههنگوینی پیرۆز بیبارتنی. نوسه ری لیبرال له جیهانی عهره بیدا دژی تهوژمی گشتیه، دژی زۆرینه یه. له وتنی قسه ی هه قدا له سهر ههر که سئی بئی زمان درنره، پارێزهری نههریمه نه، رهشکهری له ش و جهسته یه، به پاداشت یان چاکه نانوسی، له دواجاریشدا نهو، واته نوسه ری لیبرال، نه قرهت لیکراوه، نابوته، رهتکراوه یه، له خهک و له دهسه لاتیشمه وه غهزهب لیگیراوه و له به لاریندا چووانیش نامین*.

ههرچی ههلوئستی موسلمانانه له کاره ساته کانی کورد، نهوه موسلمانان ههلوئستیان نییه ته نهها ههلوئست وه رگرتیان نه بیئت له وینه یه کی کارکاتیری یان دهرهینه رنکی هۆلەندی یان قسه یه کی راگوزاری پاپا. ههرچی ههلوئستیانه له کاره ساته کانی نهوانه ی له ئاینه وه برایانن نهوه ههلوئستیکی ئابروبه رانه و ههلوئستگه لیککی سیاسیه نه زیاتر له وه ی ئاینیه نه بیئت چونکه موسلمانان هیچ ههلوئستیکی ئاینیه نه یان نییه و هه موو ههلوئسته کانی شیان ههلوئستی سیاسین. عهرهب بهزه یی و دادپهروهری و بهها بهرزه نه خلاق و ئیسلامیه کانی ش نازانن. عهرهب هیچ له ئیسلام نازانن ته نهها سوجده بردن و چه مانه وه و رۆژووگرتن و

---

* مه بهستی نوسه ر لێره دا تهوه یه که نوسه رانی لیجا له جیهانی عهره بیدا بهر شیره تر سنا که ته ماشا ده کړین که نهو لای خویه وه بهر په ری بیتزاریه وه بای ده کات. (عه داله ت).

ھەجەردىن ولەبەرچاۋ وئىكەندى ئاينى TNT رېئىڭىردى ئۇتۇمبىلەكان و
 كوشىتىنى بىگوناھان و ھەلەدان نەبىت بۇگەيشىتن بە ھۇرى ئەلەينى
 بەھەشتى بەلەين پىندراۋ نەبىت. رۇشنىرىى غەرەبى ۱۴ سەدەيە و تا
 ئىستاش رۇشنىرىى ۋەلامى ئامادەيە بى پرسىياركەردن. كۆمەلە ۋەلامىكى
 بەلاش و كۆن و ھازىرەدەست و ئامادە، بەلام ۋەلامدانە ۋە پرسىيارەكانى
 سەردەم بوۋنى نىيە. لىرەشەرە بوۋ كە ئاۋنىشانى كىتەبەكەم وا دانا: بۇچى؟
 ئەمەش پىشتراستىكەردنەۋى ۋەتەزايەكى نىتچەيە كە دەلى: ئەۋەى كە
 دەيەۋى ئاسۋودە بىت ئەۋە با باۋەر بكا، ئەۋەيش كە دەيەۋى گەفتوگۇكارى
 راستى بى ئەۋە با پرسىيارىكا) .

بلاو کراوه کانی مکتبی بیرو هوشیاری (ی. ه. ک)

سالی (۲۰۰۸ - ۲۰۰۹)

ژ	ناوی بلاو کراوه	ناوی نوسەر	سالی دەرچوون
۲۵۱.	هەرتسی کوردستان و تورکیا	ماموستا جەهەفر	۲۰۰۸
۲۵۲.	پارێنی سۆسیال دیموکراتی سویدی	عوسمان هەمه رمشید گروون	۲۰۰۸
۲۵۳.	جلال الطالبانی رەجل القرار	حوار مع الفضائية العراقية	۲۰۰۸
۲۵۴.	لەکیه هاریدییه بز گۆردن برلۆن	سلیمان مەبدوللا یونس	۲۰۰۸
۲۵۵.	دەستەڵاتی دادوەری	گۆزان نازاد هەمه گەهان	۲۰۰۸
۲۵۶.	جەنگی دەرونی	ئاراس فەریق زەینەل	۲۰۰۸
۲۵۷.	کرکوک بوجب احصا، عام ۱۹۵۷	قسم البحوث واستطلاعات الرأي	۲۰۰۸
۲۵۸.	مام جەلال جینگیری سەوزکی سۆسیالیست ئینتەرناسیۆنال (ی- ن ک) ئەندامی هەمیشەیی	مەکتەبی بیرو هوشیاری	۲۰۰۸
۲۵۹.	گۆزلی نۆلین - ۱۳ -		۲۰۰۸
۲۶۰.	پڕۆژە قەتەری بە گۆزا چۆرەنەوی گەندەلی	کارۆان کارۆین	۲۰۰۸
۲۶۱.	دەروازە بەک بز پەڕۆندیە نێردەرەلمتیەکان	د. لەنەرە مەحمەد فەرەج	۲۰۰۸
۲۶۲.	کردستان و الیكە السوفيتية في الشرق الأوسط	تالیف: فاضل رسول ترجمه: غسان نەسان	۲۰۰۸
۲۶۳.	نەشانیوون بەسۆسیال دیموکراتی	کارۆان کارۆین	۲۰۰۸
۲۶۴.	جیەلینکی دەرپەرەو شیارە	کارۆان کارۆین	۲۰۰۸
۲۶۵.	لینەر سەرۆتی و خوشگوزەوانی هاریش	کارۆان کارۆین	۲۰۰۸
۲۶۶.	بین بقیی مینۆر بەو بەهەشت	کارۆین بابەر	۲۰۰۸
۲۶۷.	کردستان و الحرق القرصية للترکمان	د. حکرم الطالبانی	۲۰۰۸
۲۶۸.	قەیرانە کانی دیموکراسی	رالف داین دۆف و. لە ئەلمانییە: نیسماعیل هەمە ئەمین	۲۰۰۸
۲۶۹.	قضیه ایادی الارمن امام المحكمة أو قضیه طلعت بەش	ترجمه: غسان نەسان مراجعة: ماموستا جەفر	۲۰۰۸
۲۷۰.	نێر لەندای باکوور	سلیمان مەبدوللا یونس	۲۰۰۸
۲۷۱.	ناوچە کانی مەلکەن لێتێزان کوردو حکومەتە کانی هەیاقد	هەرواسان کەمال مەززا مەبدوللا تاریق وەفرە هەمە	۲۰۰۸

٢٧٢.	نوروز عيد الأعياد وصغرة الأحفاد	د. احمد عبدالعزيز عمود	٢٠٠٨
٢٧٣.	الگرد في تجارب الأمم وتعالق الهمم	د. احمد عبدالعزيز عمود	٢٠٠٨
٢٧٤.	نیچرو مسیحیت	و: له فارسیهوه: مسعود بابایی	٢٠٠٨
٢٧٥.	میتروی لهدغه کردنی کتیب له کتیبخانهی گشتیی کهوگرکدا	حمه دیان	٢٠٠٨
٢٧٦.	علمیسی یا کوکول کیف ابیکلی	محمد شوان	٢٠٠٨
٢٧٧.	چوار وږ له کورده ستانی نازدادا	موکرم قالدینی	٢٠٠٨
٢٧٨.	مسألة إبداء الأرمن أمام المحكمة - الطبعة الثانية	ترجمة: غسان نسان مراجعة: ماموستا جعفر	٢٠٠٨
٢٧٩.	پروژه یاساکانی بهرمنگاریونومی گهندلی	محکم لسمعه لهدهم	٢٠٠٨
٢٨٠.	یسه کگرتوی نیسلاسی لهنیزان نیسلاسیوون	بهختیار عبدالرحمن	٢٠٠٨
٢٨١.	پیسجودی بیسنچ کاربگه روی لسمه ردفستاری کومه لایمتی	همراز عمهده	٢٠٠٨
٢٨٢.	شارنوزور لوپستانی باکور	د. حسام الدین نه نشیهندی	٢٠٠٨
٢٨٣.	خانی - شاعری بهمندن، نه یلسرفو سولی	پروایسور. د. هیزه دین مستفا رصول	٢٠٠٨
٢٨٤.	زاراره کانی کونفرانی	نه جانی عه بدوللا	٢٠٠٩
٢٨٥.	دوکه وتی ریکخواری قاهیه له کورده ستانی عه اقد	یوسف گوزان	٢٠٠٩
٢٨٦.	سیلمستی شیعه کان دهرهق به کهو کولر فیدوالی	نارام دهفت	٢٠٠٩
٢٨٧.	مشکلة تقييد السلطة السليبية بالقاتون	زانا رؤوف عه کریم	٢٠٠٩
٢٨٨.	یاسای پارترگا ریکنه خرلوه کان لهه رتینکدا	و. خه لیل عه بدوللا	٢٠٠٩
٢٨٩.	سجلات عربية كريدية	د. هه لکهوت حکیم	٢٠٠٩
٢٩٠.	نیدارهی کوردی نلسته تگرو نلسوی گشه کردن	ماموستا جه ععفر	٢٠٠٩
٢٩١.	سوسیال دپوکراسی (میترو، فیوزی، رهغه)	د. نه کومسی میهرهده	٢٠٠٩
٢٩٢.	بیو - ناره - زسان	فولاد عه بدولرجهان	٢٠٠٩
٢٩٣.	مدينة إله القمر	تألیف: تمارا . إم. خرمین ترجمة: عبدالرزاق عمود القیسی	٢٠٠٩
٢٩٤.	نمستیزی سور - بهشی بهکم	بولار نوردهین	٢٠٠٩
٢٩٥.	نمستیزی سور - بهشی دووم	بولار نوردهین	٢٠٠٩

ناوهنده رۆشنبیری و میدیاییه کوردی و عراقیییهکانهره به گشتی تییبنم
 کردووه لههوه نایهت که تۆ تهنها نوسهر یان بیرمهندیکی ناسراوی و
 پنیویسته خوینهری جدی بۆت بگهریتسهوه بۆ ناشنا بوون بهو بیرو پاو
 گۆشه نیگایانهی که لهبارهی مهسهلهی عراق و کوردیهوه یان ئهر دۆزانهی
 تهرهوه مهته که لهسهریان دهنوسی، بهلکو دهگهریتسهوه بۆ چاکیی
 بیرکردنهری رهخنهیی لیبرالیانهت که پنیوهی دهنامسرنیت و له زۆر لهو
 رۆشنبیرانهی تری عهرهت جیا دهکاتهوه که له زیاتر له بۆنهیهکدا
 زۆربه یانت به کوپی نهوت (ئهوانه ی سهدام لهپاره ی نهوتی عراق پاره ی بۆ
 بریبوونهوه) یان ههلوئست لاوازهکان له ناست دۆزه مرویی و عهرهبی و
 ئیسلامیییهکاندا ناویردووه... ههروهها لهبهر ئهری تۆ ئیستا و له میانه ی
 ئهمزموونی نووسینی خۆتهوه لهگهڵ دۆزی عراقدا، لای خوینهرانی خۆت،
 ئهم مۆرکه و ئهم وینهیهت پینشکهش کردووه، ئهوه به باشی ئهمزاین لهباره ی
 ناوهوکی کتیبه تازهکات پرسیارت لی بکهین که ناوینشانی (بومهلهرز،
 پهڕهگرافیکه لیک لهسهر رهوشی عراق) و کۆمه لیک لهو وتارانه تی له خۆ
 گرتوون که تهرخانت کردوون بۆ قسه کردن لهسهر دۆخی عراقی. ئایا له م
 کتیبه دا بهتهوی چی بلئی و ئامانج و په یامت چیه ؟ لایه نی بانگ کراو
 تیایدا کینه و له م کتیبه دا چی له خوینهر و وهرگره کانت چاوه پری دهکیت
 به تایبه تی که ئهم کتیبه هینشتا به شیوه یهکی فراوان نهگه شتۆته دهستی
 خوینهری کوردی و عراقی؟

. (بومهلهرز، پهڕهگرافیک لهسهر رهوشی عراق) که له لهگه ل رۆژنامه ی
 (المدی) و (الاتحاد)دا به چه ندایه تییهکی زۆر له عراقدا دابهش کرا و
 بهلکو بهم دوا ییانه بیستومه که به چه ندایه تییهکی زۆر له کتیبخانه

عیرقییه کاندایه بهیری دهگیریتیره و دهفرۆشریتهوه، کۆمه لیک وتاره که له بهره به یانی ۹ ی نیسانی سالی ۲۰۰۲ هه تا نزیکه ی سالی که له مه بهر نویسون، به لام شه کتیه شه وتاره (بۆمبه) ه ی نه گرتوه ته خۆی که رۆژی که وتنی سهدام حسین (بته که وره که) ۲۰۰۳/۴/۹ بۆ وکراوه ته وه و تیایدا وتومه: ئایا چاوی هیچ یه که له عهر به سه رکوتکراوه کان، ئاواره کان، دوورخراوه کان، راوه دونراوه کان و، زیندانیکراوه کان باوه پری به وه کرد که بینی بتهکانی دیکتاتور له به غذا، به سه ره، نه جه ف، که ره لا، یه که له دوا ی یه که ده رمین؟ ئایا به عه قله وه نه چی یه که مین دیکتاتوری عهر به له مینشودا به و شیه یه له ناو بدری وه که چون پیشتر دیکتاتورییه ته له شه لمانیا و یه کیتی سو فیت و رۆمانیا و کۆسوق له نیو درا؟ ئایا به عه قلیشه وه نه چی ته که قه بهر چیدی چاوه پوان نابیت مه رگی سه روشتی، گیانی دیکتاتورهکانی عهر به بکیشیت بۆ شه وه ی نه ته وه له ناویان به ریت وای لی بی زله یزیان بۆ بنیری بۆ شه وه ی له ناویان ببات؟ ئایا دیمه نی رمانی بتهکانی یه که تاقانه و، سه رکرده ی خۆراگر و، سه رۆکی ده گمه ن و، رابه ری مه زن و، ویره وانی پوخته و، شکۆ به خشی (مه یب) سه رسوپمین و فرعه رنی رافیده ی دیمه نهکانی که وتنی بتهکانی هیتله ر و مۆسولینی و لینین و چا وچیسکۆ و میلۆزفیتچ-تان و هیرناخته وه که یه که دوا ی یه که له ناوچه ی جیا جیا ی شه لمانیا و ئیتالیا و یه کیتی سو فیت و رۆمانیا و کۆسوقۆدا دابه رمان و به رده بو نه وه؟

به ئی نا شه وه که کۆتایی حه تمی دیکتاتوری زالم و به دکار له هه مو کات و شوینیکدا چه ند کاتیش درۆ به کیشی! داپمان و که وتنی بتهکانی دیکتاتور له عیرا قدا دیارده یه که عهر به یی نه وتۆ به پیشتر شتی واپو ی نه داوه، نه له پابردو و نه له ئیستاشدا. به باشی-ش له م دیاره یه پامینن

عیراق تیچوو. دامه‌زاندنی بته‌کانی دیکتاتۆری له عیراقدایلیاره‌ها له دۆلارانه‌ی تیچوو که فرعه‌ونی رافیده‌ین (مه‌به‌ستی سه‌دامه: وهرگێن) له رێی شه‌یتاندا (نه‌که له رێی خوا: وهرگێن) له جه‌نگه‌کانیدا له‌گه‌ڵ عه‌ره‌ب و موسلماناندا کرده‌ باجی دانانی بته‌کانی دیکتاتۆری. دامه‌زاندنی بته‌کانی دیکتاتۆری له عیراقدای سهدان ملیۆنیشی بۆ بونیادنانی کۆشکه‌کانی فرعه‌من-ی شیتبوی مه‌زنایه‌تی تیچوو، نه‌و کۆشکه‌نه‌ی که له شاشه‌که‌کانی ته‌له‌فزیۆنه‌وه‌ بینیمان له کاتێکدا گه‌لی عیراق به‌ تایبه‌تی له باشووردا له برسی‌تی و تینۆتییدا ده‌مرن وه‌که‌ هه‌ر له شاشه‌ی ته‌له‌فزیۆنه‌که‌نه‌وه‌ بینیمان. دامه‌زاندنی بته‌کانی دیکتاتۆری له عیراقدای سهدان ملیۆنیشی بۆ دروستکردنی هه‌شارگه‌کانی ژێر زه‌وی تیچوو، نه‌و هه‌شارگه‌نه‌ی که بۆ پاراستنی فرعه‌من و خه‌نگه‌که‌ی خۆی و هاوه‌نه‌کانی دروستی کردبوون هه‌روه‌که‌ نه‌ندازیاری نه‌لمانی کارل شایزهر باسی کردبوو که به‌شداریی له بونیادنانی نه‌و هه‌شارگه‌نه‌دا کردبوو و خۆی له کۆمپانیای به‌لێنده‌رایه‌تی نه‌لمانی Knauer & Boswau نیش ده‌کات که له سالی ۱۹۸۴دا به تیچووی ۶۰ ملیۆن دۆلار! هه‌ستابوو به‌ جێبه‌جێکردنی دروستکردنی نه‌و هه‌شارگه‌نه‌. ده‌ی ئایا پرۆسه‌ی روخاندنی بته‌کانی رژی‌م چه‌ندی تیچوو؟

دیمه‌نی جوان و خۆشیی کهوتنی بته‌کانی دیکتاتۆر له عیراقدای جوانی و گه‌وره‌یی و خۆشیی هه‌یج شتێک هاوشانی نییه‌ ته‌نها کهوتنی بته‌کانی سه‌رده‌می نه‌زانیی عه‌ره‌ب (الجاهلیة) له مه‌که‌که و " فه‌تحرکردنی مه‌که‌که" نه‌بی‌ت! ئایا " فه‌تحرکردنی به‌غدا" " فه‌تحرکردنی کردنی مه‌که‌که" تان به‌ییر ناهینیته‌وه؟ ئایا کهوتنی بته‌کانی دیکتاتۆری له شه‌قامه‌کانی به‌سه‌ره و نه‌جه‌ف و که‌ربه‌لا و به‌غدا دا کهوتنی بته‌کانی جاهلییه‌تتان له که‌عبه‌ی دوا‌ی " فه‌تحرکردنی مه‌که‌که" به‌ روونی، به‌ییر ناخاته‌وه؟ ئایا هه‌ست به‌وه

ناکەن کە لە دواى "فەتەتکردنى بەغدا" وە دەرتەنجامگەلىنكى گەورە دینه کایەو کە لە گرتنگیياندا لە سەرتەنجامەکانى "فەتەتکردنى مەککە" کە مەتر نین؟

"فەتەتکردنى مەککە" لە دوايیدا هەموو بتهکانى عەرەبى لە دوورگەى عەرەبیدا خست، "فەتەتکردنى بەغدا"ش لە دوايیدا هەموو ئەو بتانەى عەرەب کە لە جیهانى عەرەبیدا ماون، دەخات.

"فەتەتکردنى مەککە" شکستی بە هەموو هیزهکانى سەرکوتکردن و زۆرداریى دوورگەى عەرەبى هینا، "فەتەتکردنى بەغدا"ش پێشەکییه کە بۆ شکستی هەموو هیزهکانى سەرکوتکردن و زۆرداری لە جیهانى عەرەبیدا. "فەتەتکردنى مەککە" لەگەڵ خۆیدا روشنائى ئازادیى بۆ عەرەب و کۆى جیهان هینا، "فەتەتکردنى بەغدا"ش پێشەکییه کە بۆ ئازادیى هەموو جیهانى عەرەبى و دەبیتە نمونەیهکی تریش لە نمونەکانى ئازادی لە جیهاندا.

"فەتەتکردنى مەککە" مۆژدەیهکی گەورەى ساتنى قۇناغىنكى روناککەرەو و جوانى لە پێشداهااتوو بوو لە ئاسمانەو بۆ عەرەب و بۆ جیهان، قۇناغىك کە ئاشتی بآلى بەسەر مۆقدا دەکێشێ، "فەتەتکردنى بەغدا"ش مۆژدەى دووهمە لە ئاسمانەو. ئەگەر ویستی ئاسمان نەبوایە "فەتەتکردنى مەککە" رووی نەدەدا. ئەگەر ویستی ئاسمان نەبوایە "فەتەتکردنى بەغدا"ش نەدەبوو.

ئەگەر خواوەند-یش بیویستبایە هاوپیەمانان بەو رینگیه و بەو خێراییهى کە روویدا فەتەت بەغدا نەکەن، ئەو هەر خۆى هیدایەتى فرەمون و خەنکەکەى فرەمونى بۆ سەر رینگای راست و هەق و دادپەرەرى دەدا تاوەکو مال و مولکیان لەدەست نەچێ و بەو دەرکردنە لەسەر خاکی عیراق

دهرنه کرین. خواوند له کتیبی نازیزی خویدا له سوهرتی ئه لروم دا ده لئ (و من آیاته ان تقوم السماء و الارض بامرہ)، که وایی ئایا ده شیت سر له نوئ خاکی عراق ههستیته وه و " فمتحرکونی به غدا " رووبدا تهنها به فرمانی پهره دگارانە ی خۆی نه بی؟

ئه ری ئایا " فمتحرکونی به غدا " گیراننده وه ی ئه گیانه (الروح) نییه بۆ عراق که دیکتاتور دزیبوی؟ ئه م گیرانه وه یهش به فرمانی پهره دگار خۆی نییه که له سوهرتی غافردا ده لئت (ذو العرش یلقى الروح من امره علی من یشاء من عباده) ؟ ..

ئه گهر فرعون ی رافیده ی له بهنده چاکه کار و به وه فا و دئسوژمهکانی خواوند بووایه ئه وه خواوند گیانی پی دها وه که به سه ر بهنده چاکه کاره کانیدا دهیدا و هه ر خواوندیش فرعون ی رافیده یی له ناو نه ده برد وه که پێش ئه وه موو سته مکارانی له ناو برد. (قل جاء الحق و زهق الباطل، ان الباطل کان زهوقاً) .

ئه م وتاره هه رایه کی گه ره ی لای پیاوه تونده وه وه ئاینیه کان و لای نه ته وه په رسته کان و خه لکی تر نایه وه له وانه ی که دژ ی کهوتنی سه دامی سه رکوتکه ر (بته گه وه که) بوون.

ئه وه ی که ده مو ی بیلیم له م کتیبه دا ئه وه یه که : خه ریکه زه نگه کان ی ئازادی و دیموکراسی له جیهانی عه ره بیدا لیده ده ن، عیراقیش، سه ره پای ئه وه هه موو خوینه ی که رۆژانه ده چۆر ی به بۆنه ی کاری دوژمنانی ئازادی و دیموکراسی له سو ری و ئیرانییه کان و خه لکی تر له ی عه ره به نامۆیانه ی که له هه موو کون و قه ربیکی قولی خراپه وه هاتوون بۆ شه پکردنی کاروانی ئازادی و دیموکراسی، هه ر ده بیته ده روزه ی ئازادی و دیموکراسی بۆ جیهانی عه ره بی. ئه وه ی که ئیستاش له عیرا قدا هه یه به ره نگار بوونه وه

(المقاومة) ى داڭلىق نىيە، بەلكى بەرەنگارىيەكە كە بىرىتىيە لە دىزىكرىن و دەستىرىزى كرىن و تالانكرىنى كاروانى ئازادى و دىموكراسى. ئىوانەش كە لە عىراقدا كۆزىران و دروستكرى پاشىرۇزى عىراقن مەبەستىم لە (سوپا و پۇلىس و خۆندىكار و مامۇستا و پزىشك و زانايان و سىياسىيەكان و نوسىران و رۇشنىران و ھى تىرىشە) چەندىن چەندىن ئىمەندەى ئىمە ئەمرىكىيانەن كە كۆزاون.

لايەنى بانگىواز بۆكرەش لەم كىتەبەمدا گەلى عىراق و لىبرالەكانى عەرەب و ئىمەندەى پاشىرۇزە. ئىمەندەى لەم كىتەبەش چاۋىروانى دەكەم ئىمەندەى ئىمە ھىوا بەرىنى كە ئەم كىتەبە بانگىوازى بۇ دەكا بەيىنىتە دى كە ئىرىش ھىواى ئازادى و دىموكراسىيە كە عىراق تا ئىستا گىمىكى گەمەندەى ئى بىرە سەربارى ئىمە ھەموو خۆنىنە زۆرە رۇزانەى و بىگوناھەى كە لىنى دەچىت، بەلام ئا ئىمە باجى ئازادىيە. ئىمەروپا زىياتر لە ۱۰ مىليۇن قوربانى باجى رىزگارەبونى بوو لە نازىزم و فاشىزم لە جەنگى جىھانىنى دۈرەمدا. ئىمەروپاى رۇزەلەتەش سەدان ھەزار باجى رىزگارەبونى بوو لە دىكتاتورىيەنى سۆفنىتى. ئىمە باجەش كە تا ئىستا گەلى عىراق داۋىەتى لە تەرانوۋى عەرەبدا زۆرە و زۆر گرانە، چۈنكە عەرەب تەنھا لەسەر كاغەز و لە پەوانىزىيە عەرەبى و ئەفسونى بەيانى عەرەبىدا نەبىت ماناى ئازادىيان نەزانىو. ھەرچى ئازادىيە ئىمە لەسەر زەمىنى واقع زىياتر لە پازدە سەمە دەبى نەھاتەتە دى، لەكاتىكدا ئىمە باجەى كە تا ئىستا عىراق داۋىەتى لە تەرانوۋى رۇزئاۋاىيدا زۆر نىيە، ئىمە رۇزئاۋاىەى كە راھات لەسەر ئىمەندەى باجى زۆر و گران بەدات بۇ ئازادى. تەماشاش بىكەن كورد لە باكورى عىراقدا چ باجىكى گەمە و گرانىان دا لە شالامەكانى ئىنقال و شالامەكانى تىرى كۈشتى و وىران كرىن بۇ ئازادى و سەربەخۇس خۇيان. ئەگەرىش

پېنتان واپس كېتىڤكەم نەگە يىشتېڭىتە خوڭنەرى عىراقى و كوردى ئوۋە من مۇلەتى ئوۋەتان دەدەمى كە لە رڭى خوا و لە رڭى نازادى و مېڭىڭىرپنە سەر زمانى كوردى وەك چوڭ كىتېبى (الحصافة Common Sense) ى ەلگىرسىنەرى شوڭشى ئەمىركا تۆم پېن Pain دابەشكرا.

تېرۇرىزم

* لە ەندى و تارتدا كە قسەت لە سەر ديار دەى تېرۇر كىر دۋە لە جىهانى عەرەبى و ئىسلامىدا، تېڭىنىم كىر دۋە كە تۇ لە ئاسۇ و ماۋەى نىڭىدا ەيچ ئامازەىەك نابىنى بۇ نەمانى ئەم ديار دەىە. جارىڭىشىان وتت تېرۇرىزم كۆتايى نايەت و نابېرېتەرە تەنھا بەۋە نەبىت كە رووى رۇشنىڭىرى و كۆمەلەىەتى و سىياسىى جىهانى عەرەبى بگۇڭىت.. ئەمە راستە ، بەلام پىرسىيار ئوۋەىە چوڭ ئەم گۇڭرانە روۋدەدات و كەى ئەم گوتارە كە رۇشنىڭىرانى عەرەب و تەننات ەندى لە سىياسىىەكانىش دەىلېنەرە لە دروشمەرە وەردەچەرڭى بۇ كار و ستراتېڭىكى عەرەبىى ئىسلامىى پەپەرەوكرائ لە تەرراۋى ئەر و لاتانەى كە بەدەست ئەم ئافاتەرە دەنالىڭن؟ كىشەكە ئوۋەىە گۇڭران بۆتە گوتارىڭىكى سەرەدىى بە بى ئوۋەى گۇڭرانى بە سەردا بىت ! واتە بى ئوۋەى خۇى وەكو گوتار يان دروشم يان بانگەواز يان ئاراستەىەكى ئاىدىۋولۇڭىى كە راستگۇڭىى لە دەستدەرە، تېپېرېڭىت. بە پاي تۇ رووى رۇشنىڭىرى و كۆمەلەىەتى و سىياسىى جىهانى عەرەبى چوڭ دەگۇڭىت و لەم ەزا جىهانىىەى ئىستادا مەرجهكانى ئەر گۇڭرانە چىن و كى-ىش بە دىى دەىڭىت بە تايىبەت لە ساىەى كۆمەلە رۇڭىڭىدا كە دەزانىن رۇرەيان رۇڭىى نادىمىكراتىن ئەمە ئەگەر نەلېڭن تۇتالىتارى و دىكتاتورىن !!

_ گۇپان پروسەيەكى زۆر دورودرىژە. ئوروپا پىئويستىيى بە دور سەد سال بوو بۇ ئومەى بگۇپىت، ھىشتاش پىئويستىيى بە كات ھەيە بۇ ئومەى زياتر بگۇپىت. ئىمە لەجىھانى عەرەبىدا دەگۇپىن، بەلام زۆر بە ھىواشى و ەك بەردى ئاۋىك كە رى دەكا، ئەمەش شتىكى سروسشتىيە. چونكە كەلەكەبوونە ئاينى و كولتورىيەكان كە چەندىن تەن كلسى كەلەكەبووى بەسەر عەقلى عەرەبىيەو دروست كردوۋ زۆر گرانە لە شەو و رۇژىكدا نەمىنىت، بە تايبەتى كە ئىمە تا ئىستا لە دەسەلاتى دامەزراۋى ئاينى رىگارمان نەبوۋە و نەمانتوانىوۋ بە تەۋاى ئاين لە دەۋلەت جىيا بىكەينەو و ئاين بىكەينە ھى نەتەۋە نەك ھى دەۋلەت، بىكەينە ھى خەلك نەك ھى پىاۋانى سىياسەت بۇ ئومەى پىاۋانى سىياسەت ئاين لەبەرچاۋ ون نەكەن و نەيكەنە دامەيك بۇ بەدەپىئانى مەرامەكانىان ەك ئىستا ۋاى لىئا تەۋە.

سەبارەت بە تىرۇرىزم-ىش، تىرۇرىزم كۇتايى نايت تەنھا بەۋە نەبىت كە بونىاتى سىياسى و رۇشنىرى و كۆمەلەيتى و ئابورىيى عەرەبى بگۇپىت. تىرۇرىزمىش ەك بازىرگانىكردنە بە ماددەى بىھۆشكەر و بازىرگانىي بەسۇزانى و قوماركردن و ئافاتى ترى كۆمەلگا. لە ئاۋىردنى تىرۇر بە كوشتنى تىرۇرىستىك يان ەزار تىرۇرىست نىيە، ەروەك چۇن لە ئاۋىردنى بازىرگانىكردن بە ماددەى بىھۆشكەر بە كوشتنى بازىرگانىك و قاچاخچىيەك يان ەزار بازىرگان و قاچاخچى روناڧا. لە ئاۋىردنى سۇزانىش بە كوشتنى سۇزانىيەك يان ەزار سۇزانى نىيە. مارتسى تۇنگ دەيان ەزار كەسى سۇزانى لە چىن و بە تايبەتىش لە شەنگايدا كوشت. خومەيتى-ىش لە ئىران ەمان شتى كرد بەلام سۇزانى ھىشتا لە چىن و ئىراندا ەر بلاۋە، چونكە كۆمەلگا زۆر نەگۇپاۋە. گۇپانى كۆمەلگاش روناڧا تەنھا بە گۇپانى بەھاكان نەبىت. تىرۇرىزم-ىش تەنھا بە كوشتنى تىرۇرىستان لە ئاۋنابرى بە

نکو به لهناو بردنی چاوهگهانی تیۆریرزم لهناودهبرئ که بریتین له فیرکردنی
شاینی و شاپووری شاینی و کۆمهنگای شاینیی توندپهرو و شهو پیاوه
شاینییانهی که فتوا سیاسییهکانیان شاین لهبهر چاو وون دهکهن، شهو فتوا
سیاسییانهی که پیشتەر پارمهکیان دراوه.

رنگا بۆ گۆران له جیهانی عهرهبییدا له سووربووندایه لهسهه رۆیشتن به
رنگای نازادی و دیموکراسی و بهخشینی مافی تهواو به کهمینهکان و داننان
بهوێتردا.

داگیرکەر

* له چوارچێوهی روانینی خۆتدا بۆ دیمهنی عیراق و شهوی لهبارهیهوه
دهوترئ، پهخته له دهستهواژهی داگیرکەر گرتوه، بینگومان دهزانین تۆ
لهگهڵ هیچ جۆرنک له جۆرهگانهی داگیرکردندا نیت و شهوشت له وتاریکتدا
وتوه که چاکم له بیر، بهلام لهگهڵ حالهتی عیراقتا به شیوهیهکی جیاوازی
به چه مکیکی تهواو جیاکار سهیری مهسهلهکه دهکیت. تۆ وای دهبینی که
عهره ب جیاوازی ناکه له نیوان شهو کۆلۆنیالیستهی که بهبی بانگ کردن و
شهو سوپایهی که له سهه بهمه مای بانگیشتی خه لکی ولاتهکه هاتوون بۆ
شهوی رزگاریان بکات له حوکمیکی سیاسی - وهک خۆت دهلی - شهوتۆ
که مهحاله به هیزه خۆیه سیاسیه ناوخۆیهکان لا بریت. ئایا شهمه مانای
شهویه شهو رژیته عهره بییهانی که گۆپانیان ناوێت و داواکاری گه لان و
کۆمهنگا عهره بییهکان و ویست و خواستیان له کرانهوه و دیموکراسی و
رژیمگرتن له مافهگانهی مرۆڤ و کهرامهتی مرۆڤ دا بهن ناکهن، شهوانیش
مهحکومن به شهوی بکهونه نێو هه مان شهو تهلهیهوه که رژیتهی بهعس له
عیراقتا تێی کهوت، واته داگیرکردنی ولاتهکانیان له سهه بانگه شهی گهله

داپلوسینراوهکانیان وەك ئەوەی لەگەڵ حالەتی عێراقدا روویدا؟ پاشان ئایا
 ئەمە مانای ئەوە نییە داگیرکەر کە ئیستایە و یەنەیهکی زۆر خراپدا
 پیشکش دەکەیت ئیدی بە بێ چوونه ناو ووردەکاری و بە بێ هیچ
 دەستنیشانکردنێکی ھۆکارەکانی و ئەوانەی بەرپرسی راستەقینەن لێی،
 رووداویکی ئیجابییە ھەرەك یەرمەندی عەرەب ھیشام جەعیت وای بۆ
 چووبوو بۆ ئەوەی گۆڕانکاریی خوازاو لە جیھانی عەرەبیدا رووبدات؟
 _ وەك لە وتاریکی رابردودا وتوو، بەئێ دەبێ لە نێوان داگیرکردن
 Colonization و چوونەجێ Supplantation دا جیاوازی بکەیت.
 داگیرکردن دابەزینی ھێزگەلیکی بیانییە بۆ سەر ولایتێک بەبێ ویستی ئەو
 ولاتە و ھاوولاتیەکانی، ئەوەش لە پێناوی کۆلۆنیکردنی ئەم ولاتە و
 دەستگرتن بەسەر سامان و تواناکانییدا. ئەوەی لە عێراقدا روویدا تەواو
 پێچەوانەی ئەوەیە. ئەو ھێزانی کە دابەزینە سەر خاکی عێراق عێراقیان لە
 نەرمانەرەواییکی سەرکوتکەر و رژێمێکی فەرمانەرەوایی داپلوسینەر رژگار
 کرد. گەلی عەرەب و گەلی کوردیان رژگار کرد و ئیستاش دادگایی ئەوانە
 ھەمکات کە گەورەترین تاوانیان دەرھەق بە عەرەب لە دوجیل و سەختترین
 تاوانیان دەرھەق بە کورد لە ھەڵبجە و ناوچە کوردییەکانی تردا کرد. ئەو
 ئێرەو تیرۆریستیانەش کە ئیستایە رژژانە لە عێراقدا روودەدەن بۆ
 ھەشتینی ئەم داگیرکردنە نییە، بەئێکۆ بۆ نەھێشتنی ھەموو سیماکانی
 ئازادی و دیموکراسی و دەستگرتنە بەسەر کاروانی ئازادی و دیموکراسیی
 عێراقدا وەك چۆن عەرەبە کوچەرییەکان دەستیان بەسەر کاروانەکانی
 ازراگانیدا ھەگرت. لەبەر ئەوە دەبینی ئەو سیاسییە عێراقییانە تیرۆر
 ھەکردن کە تا ئیستایە ھەشتادریان لە بونیادنانی دیموکراسیی عێراقدا
 نەدوو. داگیرکەر بە عێراقییەکان ئالێت : ئەگەر دەتائەوی ھەر سەبەینێ

پاشه‌کشه بکه‌م ئه‌وه من ئاماده‌م بۆ ئه‌و کاره‌، له‌ میژوودا هیچ داگیرکەرێک شستی وای به‌ گه‌لانی داگیرکراو نه‌ه‌توو، هه‌رگیز شستی واشمان نه‌خویندۆته‌وه‌، به‌ تایبه‌تی که‌ میژووی ئه‌مریکا میژووی داگیرکردن نییه‌ به‌لکو وه‌ک ده‌زانی میژووی ئازادییه‌، بۆش-یش ناتوانیت - ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر وه‌کو تاکه‌که‌س شتیکی واشی بویت - که‌ بێته‌ ناپلیۆنی نوی، یان شا جوړجی پێنجهم و ئیمپراتۆری عێراق وه‌ک چۆن جوړج-ی پێنجهم شای به‌ریقانی ئیمپراتۆری هیند (۱۹۱۰-۱۹۳۶) بوو، ئه‌مه‌ نه‌ک له‌به‌ر ئه‌وه‌ی له‌ توانیدا نییه‌ ئه‌و کاره‌ بکات، به‌لکو له‌به‌ر ئه‌وه‌ی رۆشنیری سیاسی ئه‌مریکی و میژووی سیاسی ئه‌مریکا رێی ئه‌وه‌ی پێشاده‌ن. له‌م رووه‌وه‌ هیچ که‌له‌پورنکی کۆلۆنیاڵیستی ئه‌مریکی نییه‌ که‌ بۆش یان ئه‌وه‌ی که‌ له‌ دوا‌ی بۆشه‌وه‌ دیت چاوی به‌خاته‌ سه‌ر تاوه‌کو عێراق وه‌رچه‌رخینی بۆ گه‌هه‌رێک له‌ تاجی ئه‌مریکا وه‌ک چۆن هیند گه‌هه‌رێکی تاجی بریتانیای خاوه‌ن میژووی کۆلۆنیاڵیستی دووردریژو سه‌رده‌مدار بوو .

رژێمه‌ عه‌ره‌بییه‌کان هه‌ر هه‌موویان دژی ئه‌وه‌ن که‌ له‌ عێراقدا روویدا و رووده‌دات، دژی ئازادی عه‌ره‌ب و ئازادی کوردن. به‌رژه‌وه‌ندی فەرمانه‌رواگان یان دژ به‌وه‌ی له‌ عێراقدا رووده‌دا له‌ رووی بنیادنانی سیستمێکی سیاسی دیموکراسیی ئازاد. سووریا ئێستا هه‌موو قورسایی خۆی ده‌خاته‌ سه‌ر عێراق، هه‌روه‌ها لیبیا - ش و رژێمی تریش له‌رژێمه‌ عه‌ره‌بییه‌ دیکتاتۆرییه‌کان. ئازادی و دیموکراسیی عێراق ئه‌و سووتینگه‌یه‌یه‌ (المحرقه) که‌ دیکتاتۆرییه‌کانی عه‌ره‌ب ده‌سووتینیت نه‌گه‌ر هاتوو دیموکراسی له‌ عێراقدا بو‌نیاد نرا.

رۇشنىبىر — ى عەرەبى

* لەسەر ھەلۋىستى لاۋىيان يان خەجالە تەكەرىيان لە ئاست ئەرەبى
 كەبەسەر عىراقىيەكاندا ھات لەسەر دەستى رۇئىمى سەدام لەو كارەساتە
 مەزىيانە و تاوانە گەرانەى كە بەس كەردوونى، ھەندى جار دەتەنن
 پەخەنەيەكى توند ئاراستەى رۇشنىبىرانى عەرەب دەكەيت و، زۆرىشيانە بە
 ستايشكەرى سەركوتگەر ناۋبەردوۋە. ئەم ھەلۋىستەت بىر دەخەمەرە بۇ
 ئەرەبى لەسەر ئەم كەشە راستەقىنەيە كە لەگەل رۇشنىبىر—ى عەرەبىدا يان
 بابلەن زۆرىبەيان — بۇ ئەرەبى نەكەرىنە ناۋ زەمانى گەشتاندەرە—
 رەۋبەپەرمان دەبەتەرە پەرسىارت لى بگەم. ئەپەسم: ئايا ھۆكارى ئەرەبى
 زۆرىك لە رۇشنىبىرانى عەرەب دەچنە پال رۇئىمە عەرەبىيەكان چىيە و،
 گەريانى مەيدايى و گوتارى و تەۋرەزەكارى راستەوخۇ و ئاراستەوخۇيان
 بۇ نەمانى ھەندى نەۋونى ئەرەب رۇئىمانە چىيە كە رۇئىمى ئىچكار خۇئەناۋى و
 نامرۇيى بوون و نەۋونەى تەريان — ھەر ەك د. بۆرەمان غەلىيون ى بىرمەند
 دەلەت — كە رۇئىمى دىكتاتۇرى و سەمەكارن و زۆر لە مەزە پەرەيەتەى
 خۇيانەيان لە دەست داۋە و ھىچ ھۆكارىك نەماۋە بۇ مانەرەيان؟ ئايا
 رۇشنىبىر—ى عەرەبى بۇچى لە ئاست ئەرەبى بەسەر كورد و شىعە و زۆرىك
 لە سوننە پەشكەوتەنخاۋە و ھەلمانىيەكاندا ھات بە دەرئەيى ھۆكىمى
 داپلوسىنەرى سەدام، بىدەنگ بوو؟ بۇچى خاۋەن وىژدان و پەيامە ئەخلاقى
 و رەخەبىيەكانى ناۋ رۇشنىبىرانى عەرەب و ايسان لىھاتوۋە بوونەتە
 تەۋرەگەلەكى ناھامەدە و پەرەزخاۋە و راگەيانەنى عەرەبى بايەخەيان پى
 نادا و تەشكىيان ناخاتە سەر لە كاتەكدا زۆرىبەى كەنەلە عەرەبىيە
 مەيدايىيەكان لاق ئەرەب دەدەن كە سەكۈگەلەك بۇ گوزارەشت كەردن لە پا و

پای نهویترا؟ کوا پای نهویترا له بهرامبهر پای شو ئاییدیؤلۆژیستانه‌ی که
خۆیان به رۆشنییرانی جیهانی عهرهبی له‌قه‌له‌م ده‌ده‌ن؟ تو چۆن ده‌روانیته
ئهم مه‌سه‌لانه‌؟

_ رۆشنییرانی عهرهب، رۆشنییری عهرهبین. رۆشنییری عهرهبییش
رۆشنییری وه‌لامدانه‌وه‌یه نه‌ک رۆشنییری پرسیارکردن. به‌و مانایه‌ی
رۆشنییری عهرهبی له‌ چوارده سه‌ده‌ی رابردوه‌وه راهاتوه که وه‌لام
بداته‌وه نه‌ک پرسیار لی بکری یان پرسیار بکات. پرسیار له‌ رۆشنییری
عهرهبیدا قه‌ده‌غه و حهرامکراوه. ئین ئه‌لموقه‌ففع و حه‌لاج و مه‌یار
ئه‌ل‌دیمه‌شقی و جه‌د بن درهم و ئه‌بو زهر ئه‌ل‌غه‌فاری و هی تریش کوژدان و
ئازاردان و له‌ خاچدران و زیندانی کران ته‌نها له‌به‌ر نه‌وه‌ی پرسیاریان کرد
و، وتیان (بو؟). من له‌ دوا کتیبی خۆمدا به‌ ناوینیشانی (بۆچی؟
پرسیاره‌کانی عهرهب له‌ سپیده‌ی هه‌زاره‌ی سێهه‌مدا) (لماذا؟ أسئلة العرب
في مطلع الألفية الثالثة) له‌ پێشه‌کییه‌که‌یدا وتوومه‌: بۆچی؟ بۆچی-یش
نیشانه‌ی پرسیارکردنمان وه‌ک ناوینیشان بو ئهم کتیبه‌ هه‌لبه‌ژارد؟ وه‌لامی
ئه‌مه‌ روونه. رۆشنییری عهرهبی زۆر له‌ میژه به‌وه ناسراوه که رۆشنییری
وه‌لامدانه‌وه‌یه نه‌ک رۆشنییری پرسیارکردن. زۆریه‌ی جاریش پرسیارکردن
به‌ ته‌نها قه‌ده‌غه نییه، به‌ئکو حهرامکراویشه. هیچ نه‌ته‌وه‌یه‌کی‌ش سزای
پرسیارکه‌ره‌کانی نه‌داوه وه‌ک نه‌وه‌ی که نه‌ته‌وه‌ی عهرهب سزای
پرسیارکه‌ره‌کانی داوه. ئه‌و رۆشنییر و فه‌یله‌سوف و فه‌قیه و دانیانه‌ش که
به‌ درێژیی ۱۴ سه‌ده‌ی رابردو زیندانی کران و ئازاردان و هه‌لواسران،
هه‌ر هه‌موویان قوربانی پرسیارکردنیان بوون.

دیموکراسی

* بە پێچەوانەی زۆربەی چاودێرانى سیاسى گۆڤەپانى عێراق و پاشەرۆژى ئەم ولاتەوه که ولاتیکە نیستا لە بارودۆخیکى سیاسى و ئارامى و ئابووری ئیجگار ناهەموادا دەژى، دەتبینن لە ئاست ئەو ھەرەشانی که کۆمەلگای عێراقى رووبەرپوویان دەبیتەوه و ئەو هیوا و ئاواتانەى که پەيوەستن بە دیموکراتیزەکردنى عێراقەوه، دیموکراتیزەکردن وەك پرۆژەیهكى جینگەرەوه و نەهیلەرى کەلەپورى بەعسى دیکتاتۆرى، تۆرەشبین نیت. لە وتاریکیشدا ئاماژەت بۆ وتەیکى ئەریک دیلیز-ى بەرپۆمەبرى سەنتەرى لیکۆلینەوه رۆژەلات ناوهراستییهکانى زانکۆى رۆنگیز-ى ئەمریکى کردووه که لەبارەى کۆمەلگای عێراقییهوه وتیەتى و وای دەبینى - وەك لە وتارەكەتدا باسەت کردووه - که پەرگ و پریشەى دیموکراسى لە عێراق لەکۆمەلگا مەدەنییهکەیدا لە ھەر ولاتیکى عەرەبى دى زیاتر رۆچوووه و کۆمەلگای دیموکراسیش لەعێراقدا دەگەریتەوه بۆ سەدەیکى ئەمراو ئەو کاتەى که لە سالى ۱۹۰۸دا لە بەغدا کۆلیژی یاسا دامەزرا که دیرىترین دامەزراوێ فێرکاری پێشکەوتوو بوو لە جیهانى عەرەبیدا. لە سالانى دواى ئەوەش مامۆستایان و خوێندکارانى زانکۆکان و پێشەرمەران توانیان کۆمەلە و یەکێتى و یانە کۆمەلایەتییهکانى خۆیان پێک بهێنن. یەکەمین بنکەى رۆشنیریش لە سالى ۱۹۲۶ دا دابەمەزى و سیمای تری مەدەنییانە که تۆ و ھەرۆھا دیلیز-یش بە پێداویستى بنەرەتیتان لەقەلەم داوون بۆ بوئیدانانى دیموکراسى. بەلام لەگەڵ ئەوەشدا ئاماژەت بۆ کۆمەلەى مەرجى بنەرەتى کردووه که پێویستە بە ئامانجى بەدیھێنانى دیموکراسى لە عێراقدا ئیشیان لەسەر بکەن، یەكەمینیان:

نەگەرپانەو بەیەكجاری بۆ لەرمانپەرەوایی سەرپاگیر (شمولی)، پاشان پاراستنی دامەزرێوەكانی كۆمەلگەی مەدەنی و، پشت بەستن بە سیاسەتی بازاڕی ئازاد و دروستبوونی دادگەرییەكی سەربەست و خاوەن، پرسیارێش ئەوەیە: چۆن دەتوانرێ دیموكراسی بەدی بهێنرێ لە كاتیكد ئێستا عێراق لە ژێر ھەلومەرجێكی سەخت و دلێرقی ئەوتۆدا بەواری چارەسەرکردنی ناكۆكییەكان و كێشە سیاسییەكان و چارەکردنی كێشە نائارامی و خراپتربوونی توندوتیژی و تیرۆر نادات تاوەكو بەشیوەیەكی پڕۆگرامكرو و عەقڵانی بچیتەسەر بەدی ھێنان و ھەراھەمکردنی ئەو پەرەگەزانی كە باسەت كەردوون و بە كۆمەلە مەرجێك داناون بۆ دیموكراتیزەکردنی عێراق؟!

__ ھەك پێشتریش وتەمان، پێویستە گەلی عێراق وای دانەنێ بەدیھاتنی ئازادی و دیموكراسی ھەروا كاریكی ئاسانە و قوربانی ناوێت. تەماشای ئەوروپای رۆژئاوا و رۆژھەلات بکەن چییان کرد و چییان لە قوربانی پێشكەش کرد لە پیناوی بەدیھێنانی ئازادییاندا. خۆ ئەگەر گەلی عەرەبی ئازادی ناخرێنێ ئەو گەلی كورد رۆژ لە ئازادی دەنێت زیاتر لە گەلی عەرەب كە لە چوار دەسەدەو گەرە لەسەر كۆیلاوەتی دەكا. تەماشاكەن گەلی كورد لە نیسانی ٢٠٠٣دا چۆن بە گول و گۆرانی و سەما و بونیادنانەو پێشوازیی لە رزگاریوون كرد، تەماشاش بکەن گەلی عەرەب لە عێراقدا چۆن بە ئۆتۆمبیلی TNT پێژكراو و بە خوێنپرشتنی رۆژانە و بە كوشتن و وێرانكردن پێشوازیی لە رزگاریوون كرد. لەم روووە گەلی كورد زۆر لە عەرەب شارستانیترە، ئەو سەقامگیری و بونیادنانەش كە لە ناوچە كوردییەكاندا دەیبینن بەلگەی شارستانییهتی ئەم گەلییە. ئەو ئازاویەش كە لە ناوچە عەرەبیەكاندا ھەیە بەلگەی ھەمەجییەتی عەرەبە لە ناوچاندا. بەدی ھێنانی ئازادی و دیموكراسی لە جیھانی عەرەبیدا دەبێ

کە لە پەڕی نوێیەکانی ناپولسی لەسەر رژێمی عێراقدا
(١٩٩٨-٢٠٠٣)وە، لە پێشوازی گەلانی عێراق و داکۆکی کردنی لە گەلانی
کورد و پشتگیریی کردنی پێشوازی نازادی، کە لە پێشوازی رژێمە
نۆوسی و دۆشمنی دەوڵەتە. بە دەریزانی چوار ساڵی رابردوو، واتە
لە گەرمی دەستگیرکردنی پێشوازی عێراقی ٢٠٠٣/٤/٩
هەمیشە بە پێی یار و ئاوا کات چارێکیان لەسەر ئەو ئەو پێشوازی
میدایە و دۆشمنی جیهانی عەرەب بوو کە تاپەت بیون بەم
رووداوە گرێگە. لەو ناستەدا جگە ئەچەند ئاویک هیچ نۆسەریکی تری
دیاری عەرەبان ئەدیو، وەک د. شاکر ناپولسی رەخنە لەستەمگاری
بە عێس گرێ و خاوەن ئینگێشتنێکی جیاواز بێت بۆ زووخانی ئەو رژێمە.
ناپولسی لە گەل ئەو رووداوە مێژووییەدا دەست بە نۆسی دەیان و
سەدان وتار لە گەل رژێم و سەکۆ مایەره جیاوازهکاندا و کات
بۆ ئەو لەم پێشوازی نازادی بونی گەلانی عێراق بەرووداویکی گرێگ
بەرخێتی، بۆ ئەو لەم هەلای تریش لە داکۆکاری ئەمریکا، ئەو
دەسکەوتە مێژووییە بە گەم نەگێڕێت کە زووخاوی عێراقیەکان لە
دیگەرتەرین رژێم لە نیاوا. ئاستیکی تری فکری ناپولسی بەرچەستەوی
کێشە کوردە لە عێراق و داکۆکیکردنێکی وێهەلییانەو ئاکاریانە لەم
کێشە، دواتر هەلۆتێشەو گرێش رەخنە گرێش لە زووخاوی بێگە مێژووی
کە لە دوا پێشوازی نازادی عێراقیە دەپێگێ.

عەدالەت عەبدوللا

لەبلاوکراوە کانی مەکنەیی بیروھوشیاری ئی. ن. ک